

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД

Є. В. КУПРІЯНОВ

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СИСТЕМА
ІСПАНСЬКОЇ МОВИ**

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОПИСУ

КИЇВ • 2018

Купріянов Є. В.

Лексикографічна система іспанської мови: феноменологія інтегрального опису:[монографія] / Є. В. Купріянов. – Київ: УМІФ НАНУ, 2018. – 254 с.

Монографія присвячена розробленню науково-теоретичної бази для інтегрального опису системи іспанської мови, орієнтованого на використання в інформаційно-лінгвістичних застосуваннях таких як електронні словники, системи опрацювання природномовних текстів тощо. Інтегральний опис іспанської мови здійснюється на феноменологічній основі із застосуванням теорії лексикографічних систем та теорії семантичних станів. У монографії реалізовано два підходи. Перший передбачає об'єднання лексикографічних систем, що представляють різні мовні феномени (граматика і лексика), в межах складної лексикографічної системи, якою є тлумачний словник. Практичним матеріалом дослідження є тлумачний словник іспанської мови ("Diccionario de la lengua española". Edición del tricentenario). Відповідно до другого підходу здійснюється інтеграція двох лексикографічних систем – тлумачного та словозмінного типів.

Рекомендовано до друку
вченою радою Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України

Науковий редактор: академік НАН України *В. А. Широков*

Рецензенти:
доктор філологічних наук, професор *А. П. Загнітко*
доктор філологічних наук, професор *А. А. Лучик*
доктор філологічних наук, професор *В. І. Шульгіна*
кандидат філологічних наук, професор *Л. О. Симоненко*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
ЧАСТИНА 1. ІСПАНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ	10
РОЗДІЛ 1.1. ТРАДИЦІЇ ІСПАНСЬКОГО СЛОВНИКАРСТВА: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ	10
1.1.1. З історії іспанського словникарства.....	10
1.1.2. Витоки концепції тлумачного словника.....	26
РОЗДІЛ 1.2. Х. КАСАРЕС ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ІСПАНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ.....	32
1.2.1. Концепція лінгвістичного словника Х. Касареса	32
1.2.2. Лексикографічні та наукові праці Х. Касареса.....	35
РОЗДІЛ 1.3. ІСПАНІЯ І ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА В ДЗЕРКАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЇ.....	39
1.3.1. Особливості розвитку словникарства в Латинській Америці.....	39
1.3.2. Спільні словникові проекти Королівської Академії та Асоціації Академій іспанської мови	41
ЧАСТИНА 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПИСУ МОВНОЇ СИСТЕМИ.....	45
РОЗДІЛ 2.1. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ СИСТЕМИ МОВИ	45
2.1.1. Картина мовного світу.....	49
2.1.2. Тріада: структура, субстанція, суб'єкт як елементи узагальненого визначення поняття система в лінгвістиці	53
РОЗДІЛ 2.2. ТЕОРІЯ СЕМАНТИЧНИХ СТАНІВ.....	56
2.2.1. Семантичні стани як об'єкти концептуального моделювання в лінгвістичній теорії.....	56
2.2.2. Явище суперпозиції семантичних станів. Змішані семантичні стани	59
РОЗДІЛ 2.3. ТЕОРІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ.....	62
2.3.1. Відношення «суб'єкт-об'єкт» та «форма-зміст» як системотвірні відношення лексикографічної системи	62
2.3.2. Лексикографічний ефект.....	64
2.3.3. Поняття Л-системи та її структури	65
ЧАСТИНА 3. ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СИСТЕМА ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА ІСПАНСЬКОЇ МОВИ	71
РОЗДІЛ 3.1. БУДОВА Й ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	71
3.1.1. Склад словникового реєстру.....	71
3.1.2. Метамова словника.....	73
3.1.3. Лексикографічні параметри та їхній зміст	76
РОЗДІЛ 3.2. СЕМАНТИЧНІ СТАНИ ТА ЇХНЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ	86
3.2.1. Семантичні стани як об'єкт тлумачного словника іспанської мови	86
3.2.2. Репрезентація в тлумачному словнику граматичного і лексичного компонентів семантичних станів	97

3.2.3. Суперпозиції семантичних станів іспанських мовних одиниць	110
РОЗДІЛ 3.3. ПОБУДОВА Л-СИСТЕМИ ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА.....	120
3.3.1. Загальна структура Л-системи словника.....	121
3.3.2. Розкладання Л-системи словника на β -структури.....	129
3.3.3. Установлення відношень σ на структурах β	136
РОЗДІЛ 3.4. ЛІНГВІСТИЧНІ ЕФЕКТИ У ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ	141
3.4.1. Гіперцикли та гіперланцюги.....	142
3.4.2. Квaziсемантика	148
3.4.3. Синонімічні пари	154
ЧАСТИНА 4. Л-СИСТЕМА СЛОВОЗМІННОГО СЛОВНИКА	
ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....	162
РОЗДІЛ 4.1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ МОДЕЛЮВАННЯ	
СЛОВОЗМІНИ	163
4.1.1. Проблема визначення частин мови.....	163
4.1.2. Формальне визначення поняття словозміна	167
4.1.3. Квaziоснови та квaziфлексії	169
РОЗДІЛ 4.2. ПАРАДИГМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ІСПАНСЬКИХ	
СЛІВ.....	172
4.2.1. Парадигматичні типи та їхні характеристики.....	172
4.2.2. Номінативний парадигматичний тип.....	180
4.2.3. Дієслівний парадигматичний тип	185
4.2.4. Займенниковий парадигматичний тип	199
4.2.5. Детермінантний парадигматичний тип	204
РОЗДІЛ 4.3. ПОБУДОВА Л-СИСТЕМИ СЛОВОЗМІННОГО	
СЛОВНИКА.....	205
4.3.1. Граматичні стани як об'єкт граматичного словника.....	205
4.3.2. Концептуальна модель Л-системи граматичного словника	
іспанської мови	210
4.3.3. Сигнатура словозмінної парадигми	222
4.3.4. Лексикографічна параметризація словозміни	224
ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	227
ЛІТЕРАТУРА.....	230
ДОДАТКИ	241
Додаток А. Відношення σ між β -елементами Л-системи DLE 23.....	241
Додаток Б. Граматичні стани омоніма ser	241
Додаток В. Парадигми дієслова acostar	243
Додаток Г. Словникові ремарки в граматичному словнику	245
Додаток Д. Розподілення лексикографічних параметрів у зонах	
словникової статті	247
Д 1. Номінативний парадигматичний тип.....	247
Д 2. Дієслівний парадигматичний тип.....	248
Д 3. Займенниковий парадигматичний тип.....	249
Д 4. Детермінантний парадигматичний тип.....	250

ВСТУП

У назві книги читач може виокремити концепти «іспанська мова», «лексикографічна система», «інтегральний опис», «феноменологія». Усі вони не випадкові і мають семантичне навантаження та відповідну інтерпретацію в тексті нашої монографії.

Лексикографічний опис мови поряд із граматичним, як відомо, є одним з основних різновидів опису мовної системи. У наш час, як відзначає В. Широков, у лексикографічній галузі актуалізувалися чотири основні проблеми: «Першою з них є проблема оновлення фундаментальних лексиконів. Адже великі словники, як правило, є взірцевими лексикографічними об'єктами, створеними значними колективами висококваліфікованих фахівців. Вони є яскравими зразками лінгвістичної думки певного історичного періоду і несуть велику кількість явно і неявно виражених рефлексій з тією чи іншою епохою, в них «вкарбовано» історичну пам'ять народу та його мовну свідомість у певний період. Поряд із цим такі лексикографічні твори мають інваріантну цінність, виражену в їхніх лексикографічних структурах, і подають новим генераціям лексикографів нетлінні зразки способів лексикографування тих чи інших семантичних явищ, приклади розв'язання лексикографічними засобами тих чи інших лінгвістично-когнітивних завдань. З огляду на це, такі лексикографічні праці при завершенні певної епохи не варто здавати в архів, але доцільно повною мірою використати найцінніше, що в них є. Такий погляд приводить до завдання оновлення фундаментальних лексикографічних праць, модифікації їх змісту і структури та приведення їх у відповідність з новими реаліями. І тут виникає ціла низка конкретних завдань — починаючи від визначення лінгвістичних та когнітивних принципів укладання нового лексикону «поверх» старого і закінчуючи технологією та організацією виконання такого лексикографічного проекту. При цьому технологічні проблеми все помітніше пересуваються на передній план актуальності, що пов'язано, насамперед, із значним стисненням термінів, які відводяться на модернізацію лексикона й необхідністю подання кінцевого результату виконаної роботи у різних, «неізоморфних» між собою формах (традиційній книжковій, у вигляді лазерного диску, сайту в Інтернеті, резидентного словника в комп'ютерних системах опрацювання текстів, електронного семантичного аналізатора тощо). Друга проблема пов'язана із необхідністю переведення лексикографічної спадщини людства у цифрову форму з метою нагромадження загальнокультурного потенціалу, а також для використання в системах автоматичного опрацювання інформації. Для цього абсолютно недостатньо просто зісканувати тексти відповідних словників. Хоча й це не така проста задача, як може показатися з першого погляду. Відомо, що метамова багатьох словників містить цілий ряд нестандартних символів, які погано піддаються ідентифікації. Крім того, існуючі програми оптичного розпізнавання текстів далеко небездоганні і роблять чимало помилок у процесі їх застосування. Нарешті, робота зі словниками, переведеними у комп'ютерні текстові формати, є дуже неефективною і потребує

конверсії їх у формати лексикографічних баз даних, що є спеціальним завданням, не відомим класичній лексикографії. Третя проблема стосується застосування словників у формуванні лінгвістичних компонент концептографічних систем представлення знань (типу онтологій) та використанні їх у засобах knowledge mining. Це потребує не лише великих словникових масивів, але й спонукає до віднаходження у традиційних словникових текстах прихованих семантичних структур. З іншого боку, онто- і концептографічна проблематика спонукає до більш активної і змістової інтеграції лексикографії до сучасної індустрії знань. Нарешті, четверта пов'язана із подоланням «вавилонського синдрому», тобто вирішенням проблеми багатомовності, яка особливо загострилася в епоху глобалізації і все наполегливіше вимагає потужних і гнучких лексикографічних засобів для свого розв'язання. Серед останніх особливо відзначимо інструментальні засоби лексикографії, налаштовані на комп'ютерно-технологічну підтримку процесів багатомовного лексикографування у різних режимах, включаючи і віддалений, який забезпечує творчу взаємодію територіально розподілених інтернаціональних колективів лексикографів» [53, с. 5-6].

Сформульовані в такий спосіб проблеми слугують для нас дороговказом і підлягають висвітленню та розв'язанню в нашій праці на матеріалі іспанської мови, яка є однією зі світових мов і за кількістю носіїв посідає (за деякими оцінками) 2 – 3 місце у світі. Отже, українська іспаністика теж мусить взяти участь у виконанні актуальних завдань наукового опису іспанської мови на сучасному рівні. Серед них лексикографічна проблематика є найактуальнішою через її прикладне спрямування.

Зараз у нас склалися сприятливі передумови для здійснення певного науково-технічного прориву в галузі лексикографічного опису іспанської мови. Завдяки створенню в Українському мовно-інформаційному фонді Національної академії наук України загальної теорії лексикографічних систем було реалізовано численні застосування систем комп'ютерної лексикографії на прикладах різних мов – насамперед, української, російської та турецької. Таким чином вдалося розвинути як теоретичний апарат, так і технологічні засади лексикографічних систем, перетворивши їх на надійний інструмент сучасної лексикографії.

Утім, треба розуміти, що автоматичне застосування зазначеного інструментарію до такого складного об'єкта, як іспанська мова, неможливе. Для цього необхідно виконати цілий ряд фундаментальних і прикладних досліджень у галузі граматичних та семантичних властивостей іспанської мови з урахуванням потреб практичного застосування одержаних результатів до вимог функціонування іспанської мови в сучасному мережевому когнітивно-комунікативному середовищі, що і є предметом нашої монографії.

Викладені умови і передумови висувають ряд вимог до методології і, так би мовити, стилю нашого дослідження.

Насамперед це стосується обсягів лінгвістичного матеріалу. Оскільки об'єктом нашого дослідження служить вся лексична система іспанської мови, ми не могли залишатися в межах лише одного або кількох лексико-

граматичних класів або лексико-семантичних груп, а мали потребу розглядати лексичну систему в цілому. Через зазначену обставину основними джерелами первинної лексикографічної інформації нам послуговували Тлумачний словник іспанської мови (*Diccionario de la lengua española. Edición del tricentenario*, 23^a ed.) Королівської Академії обсягом 93 111 реєстрових одиниць та його електронна онлайн-версія, доступна за адресою www.dle.rae.es. Відзначимо, що вказані словникові системи подають докладний і розлогий, певною мірою навіть універсальний лексикографічний опис іспанської лексики, про що йтиметься в першій частині монографії «Іспанська лексикографія у світовому контексті».

Експлікація, інтерпретація та узагальнення зазначеної інформації становлять різні аспекти нашого дослідження. З цією метою нами була розроблена спеціальна методологія лінгвістичного дослідження. В її основу покладено декілька аспектів і теоретичних напрацювань, які ґрунтуються на працях В. Широкова з інформаційної теорії, феноменології лексикографічних систем і комп'ютерної лексикографії. Насамперед це стосується застосування феноменологічного підходу до проведення лінгвістичних досліджень. Саме такий дослідницький модус, який, на наш погляд, є певним компромісом між емпіризмом та апіоризмом, синтезує найбільш цінні риси обох цих фундаментальних підходів і надає дослідникові необхідний набір концептуальних інструментів і засобів для проведення лінгвістичного дослідження на належному рівні. З цією метою було здійснено певне уточнення системного підходу в лінгвістиці з огляду на необхідність урахування в понятті лінгвістичної системи аспектів структурних, субстанційних та суб'єктних особливостей функціонування мови.

Завдяки застосуванню феноменологічного підходу і розширеній інтерпретації поняття системи в лінгвістиці здійснено можливість визначення таких формалізованих концептуальних побудов, як теорія лексикографічних систем і теорія семантичних станів, які надають змогу: а) змістовій інтерпретації будь-яких лексико-граматичних і лексико-семантичних ефектів та б) реалізації зазначених ефектів на рівні сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Викладене становить зміст другої частини монографії «Теоретичні засади лексикографічного опису мовної системи».

Щоб забезпечити можливість функціонування словника іспанської мови в цифровому середовищі, слід розробити його формальну модель, тобто лексикографічну систему. Ця модель відображає структурні елементи, взаємозв'язки між ними, а також параметри доступу до них. Під час створення моделі словника треба враховувати особливості його метамови, традиції іспанської лексикографічної школи щодо подання лексико-граматичної інформації, і, що не менш важливо, інтегрального опису.

Ведучи мову про інтегральний опис, маємо на думці інтеграцію окремих лексикографічних систем (далі – Л-систем), що представляють мовні феномени: 1) в межах складної системи, такої як, наприклад, великий тлумачний словник; та 2) поєднання між собою Л-систем різних типів. Тлумачний словник іспанської мови Королівської Академії реалізує два способи інтеграції Л-систем. У

першому випадку мова йде про опис залежності лексичного значення від граматичних і прагматичних особливостей іспанської мовної одиниці. А на другому відбувається інтеграція Л-системи тлумачного словника іспанської мови з Л-системою іспанської дієслівної словозміни. В останньому випадку зв'язок між цими двома Л-системами полягає в тому, що використання слова у певному лексичному значенні потребує звернення до правил його словозміни.

Проблема розвитку інтегрального опису полягає в тому, що в традиційних словниках та їх комп'ютеризованих версіях інформаційні елементи, що належать до Л-систем тлумачного і семантичного типу (лексика + прагматика), подано в лінійній послідовності. У результаті цього лексична, граматична й прагматична частини опису опиняються в різних зонах словникової статті. Щоб інтегрувати всі ці елементи, спочатку треба розкласти словник на окремі лексикографічні структури, а потім інтегрувати їх одну з одною.

Розклад та інтеграція лексикографічних структур словника висвітлено в третій частині монографії «Лексикографічна система тлумачного словника іспанської мови».

Інтегральний принцип лексикографічного опису, за Ю. Д. Апресяном, полягає в тому, що: 1) у словнику мають бути відображені всі лексичні властивості, звернення до яких потребує звернення до правил граматики; 2) граматист під час формування правила має опрацювати всю множину лексем, які підкоряються цьому правилу. Дотримуючись такого принципу, ми проаналізували всю систему іспанської словозміни, об'єктами якої є іменники, прикметники, дієслова та незмінювані одиниці.

Для моделювання словозмінної парадигми іспанських мовних одиниць застосовано теорію семантичних станів і теорію лексикографічних систем граматичного типу. Основні питання, що розглядаються: 1) способи відображення граматичної інформації лексем у тлумачному словнику іспанської мови; 2) вплив лексичного значення одиниці на її словозмінну парадигму; 3) створення формальних моделей граматичних станів, за якими лексеми реалізують свою словозміну.

Усе сказане є предметом четвертої частини «Л-система граматичного словника іспанської мови».

На завершення автор відзначає, що наша монографія написана як результат навчання в докторантурі Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України у тісній співпраці з його науковими співробітниками, яким автор висловлює глибоку подяку. Насамперед – академіку В. А. Широкову, якому належить ідея виконання цієї роботи, теорія та методи лексикографічних систем і семантичних станів, що склали теоретичне підґрунтя та концептуальний апарат монографії. Завдяки його постійній увазі було здобуто основні результати, частина яких одержана у безпосередньому співавторстві з В. А. Широковим. Крім того, автор дякує академіку В. А. Широкову за ретельне наукове редагування цієї книги. Також автор висловлює подяку І. В. Остаповій, яка зробила значний внесок у розроблення структури Л-системи тлумачного словника іспанської мови та створення й реалізацію технології його парсингу. Наступна подяка –

Т. П. Любченко за співпрацю у розбудові формальних аспектів граматичної Л-системи та словозмінної класифікації іспанської лексики. Також автор дякує аспірантам Українського мовно-інформаційного фонду І. М. Білятинській та А. В. Дорожинській за програмно-інформаційну підтримку роботи зі створення віртуальної лексикографічної лабораторії «Словник іспанської мови».

ЧАСТИНА 1.

ІСПАНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

РОЗДІЛ 1.1. ТРАДИЦІЇ ІСПАНСЬКОГО СЛОВНИКАРСТВА:

РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІСТЬ

Створення концептуальної моделі Л-системи тлумачного словника іспанської мови (надалі *DLE 23*¹) насамперед передбачає аналіз будови словника, виявлення принципів подання лінгвістичної інформації, критеріїв добору мовних одиниць до реєстру, а також вибору та визначення змісту лексикографічних параметрів, уважаємо зробити стислий огляд історії іспанської лексикографії, зокрема одномовної, та відслідкувати динаміку поглядів на тлумачний словник. Історичний огляд, викладений у цій частині, ґрунтується на працях лінгвістів, серед них: Барбара Фрайфрау Фон Хемінген [117], Гюнтер Хайєнш [124], Долорес Асорин Фернандес [66], Едільберто Крус [89], Мануель Секо [168], Емілія Англада [63], Мануель Альвар Ескерра [111], Мігель Еспарса Торрес [62], Нарцисо М. Контрерас Іскіердо [88], Стефан Русталлер [163], Франциско М. Карискондо [107], Хосе Рамон Карріасо [159], Хесус Каманчо Ніньо [76], Хуліо Касарес [86] та інших. Уважаємо за потрібне уточнити, що історія іспанського словникарства – тема доволі широка й потребує окремого дослідження. Тому далі в цій частині увагу будемо приділяти тлумачній загальномовній лексикографії. Спеціальна та багатомовна лексикографія розглядаються в загальному контексті історичного розвитку словникарської думки в Іспанії та країнах Латинської Америки.

1.1.1. З історії іспанського словникарства

Коли саме виникла іспанська лексикографія і хто її започаткував, які події сприяли її появі, – на ці питання важко дати однозначну відповідь. У різних літературних джерелах називають різні дати, різні імена вчених і події, що дали їй початок. Одні дослідники вважають, що засновниками іспанської лексикографії є Альфонсо де Паленсія та Антоніо де Небріха. Важливою подією став вихід у світ «Універсального словника» (*Diccionario Universal*) у 1490 р. під авторством Альфонсо де Паленсія. Не менш важливий внесок зробив Антоніо де Небріха, видавши свої лексикографічні твори: латинсько-іспанський лексикон (*Lexicón hoc est Dictionarium ex sermone latino in hispaniensem*) у 1492 р. та іспансько-латинський словник (*Dictionarium ex hispaniensi in latinum sermone*) у 1495 р. (?). Його вважають засновником дво- та багатомовної лексикографії, а твори цього автора – великим внеском у розвиток сучасної європейської лексикографії. У цьому контексті М. Гарсія-Мачо стверджує, що «Альфонсо де Паленсія і Антоніо де Небріха заснували словникарство в Іспанії» [120, с. 90]. Так само вважає Мануель Альвар Ескерра, пишучи в своїй роботі «Історичні дослідження іспанської лексикографії» (*Estudios de historia de la*

¹ *Diccionario de la lengua española*: 23^a ed. – Madrid : S.L.U. ESPASA LIBROS, 2014. – 2432 p.

lexicografía del Español): «Історія нашої лексикографії, від Небріхи та Альфонсо де Фернандеса до наших днів» [110, с. 7].

За спостереженнями Айала Кастро, перші спроби лексикографічного опису ще раніше зробив Ісидор де Севілья у своєму трактаті «Етимології» (Etimologías), що видавався 560 – 636 pp. Його твір є однією зі спроб систематизувати енциклопедичні знання про різні галузі. Так, наприклад, його перші три книги присвячені сімом вільним мистецтвам, четверта – медицині, п'ята – «Про природу речей», шоста – «Про церковні обряди». Дев'ята книга містить знання про мови, народи, царства, міста й титули. П'ятнадцята описує будівлі та дороги, шістнадцята – знання з хімії та мінералогії. Усі наявні у світі речі та явища трактуються з християнського погляду, причому глибинна сутність цих явищ пояснюється через етимологію їхніх назв. У передмові до твору Ісидор де Севілья писав, що етимологія є походження слів, коли сутність слова або імені розкривається через пояснення. Етимологічний підхід давав змогу дійти до першооснови буття, оскільки виходив із глибокого взаємозв'язку між словом і тим, що воно позначає. В «Етимологіях» він констатує, що поняття не створюються і не виникають – вони існують та відкриваються в слові [38].

Барбара Фрайфрау, Ескіль Коельо і Мануель Блекуа пов'язують виникнення іспанського словникарства із появою перших глосаріїв, призначених для пояснення грецьких і латинських слів із текстів класичної літератури. Як зазначає Альвар Ескерра, іспанські словники з'явилися завдяки розвитку глосографії [108, с. 15]. Спершу вони мали вигляд коментарів до важких для розуміння текстів. Згодом перетворилися на окремі праці – глосарії. До їхнього числа належать Емільянські та Сіленські глоси (Glosas Emilianenses у Glosas Silenses). До числа латинсько-іспанських глосаріїв, що відіграли значну роль у становленні іспанського словникарства, вчені зараховують «El Escorial», «Palacio» й «Toledo». Точна дата їхнього виходу невідома. Лідіо Ньето припускає, що перші два датуються XIV ст., а третій – до XV ст. На думку вченого, вони дають повне уявлення про іспанську лексикографію часів Середньовіччя, і їх можна брати за еталон для оцінки лексикографічних праць інших авторів, таких як Альфонсо де Паленсія і Небріха [144, с. 156].

Стосовно виникнення тлумачної лексикографії, то вона зародилася в період між XVII–XVIII ст. У 1611 р. Себастьян Коваррубиас публікує перший тлумачний словник під назвою «Tesoro de la lengua castellana o española». Сторіччям пізніше, 1713 р., маркіз де Вільєна Хуан Мануель Хосе Пачеко засновує Королівську Академію для укладання Словника іспанської мови. За свою мету Академія ставить регулювання літературних норм іспанської мови, які є правильними й обов'язковими для дотримання високосвіченими людьми. Результатом її діяльності стає публікація в 1729 р. першого тому Офіційного словника, першого словника іспанської мови, розробленого з елементами класичної традиції, традиції гуманізму та інновацій XVIII ст. Його вихід започаткував традицію видання виключно лінгвістичних словників.

Якщо розглядати неакадемічну лексикографію, то її початком можна вважати 1786 р. – рік виходу першого тому Іспанського словника Естебана де

Терперос і Пандо (повна назва: *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondientes en tres lenguas francesa, latina é italiana* – Іспанський словник з науковими і професійними словами разом з їхніми відповідниками французькою, латинською та італійською мовами). Але активного розвитку неакадемічна лексикографія набула в XIX ст. З цього моменту монополія Академії на словникарство починає слабшати. Автори неакадемічних словників, з одного боку, співпрацюють з Академією, а з іншого, – ведуть із нею негласну конкуренцію.

Як бачимо, немає однозначної відповіді на питання щодо часу виникнення іспанського словникарства. Але така відповідь можлива у тому випадку, коли ми говоримо про його окремих напрямки. Так, наприклад, можна вважати, що багатомовна лексикографія виникла в XIV–XV ст., енциклопедична – VI–VII ст., тлумачна – XVII ст. (якщо брати до уваги публікацію першого тлумачного словника) або XVIII ст. (видання Королівською Академією першого тому Офіційного словника), неакадемічна (тлумачна) – кінець XVIII ст. Проте ми можемо виокремити три важливих етапи розвитку іспанського словникарства, що є важливими для розвитку словникарської думки: 1) доакадемічна лексикографія (від VI ст. до 1713 р.); 2) академічна лексикографія (від 1713 р. до сьогодення); 3) неакадемічна лексикографія, що співіснує з академічною (від кінця XVIII ст. до сьогодення). Протягом цих етапів формувалися принципи, покладені в основу тлумачного словника іспанської мови Королівської Академії (скорочено *DLE RAE* або *DRAE*), який є об'єктом нашого дослідження.

Доакадемічна лексикографія (від VI ст. до 1713 р.). Загальноприйнято вважати, що сучасна іспанська лексикографія виникла в епоху Середньовіччя (приблизно в VII ст.), коли активно стали видаватися і поширюватися глосарії. Їх використовували під час вивчення класичної літератури, а також для пояснення грецьких та латинських слів. У Середньовіччі навчання мови полягало у вивченні граматики та інтерпретації фундаментальних класичних творів. Для розуміння лексики і граматичних структур цих текстів робили глоси – примітки, що пояснювали окремі слова або цілі фрагменти тексту. Спочатку глоси додавали на берегах сторінок, але згодом вони перетворилися на окремий перелік слів, тим самим започаткувавши новий жанр – глосарії, основні довідкові джерела протягом усього Середньовіччя. У XIII ст. іспанська стає офіційною мовою суспільних і культурних заходів, постанов і розпоряджень Канцелярії, а також літературних текстів (як приклад – епічний твір «Пісня про мого Сіда»). Цей період для іспанської мови стає особливо важливим у зв'язку з розквітом перекладацької діяльності. У місті Толедо засновують Школу перекладачів, яка займається перекладанням текстів різних жанрів, написаних латинською та арабською.

Перші глосарії. До них належать «*Abolita*» і «*Abstrusa*», видані приблизно в VII ст. Згодом їх об'єднали в один рукопис і стали брати за основу для створення інших глосаріїв. Так, на базі цих глосаріїв, а також (значною мірою) рукопису «Етимології» Ісидора Севільського, з IX–X ст. відбувається перехід від одномовної латинської лексикографії до двомовної (латинська – вульгарна

мова). Вульгарну мову для пояснення латинських текстів уперше почали застосовувати на тих територіях, де були поширені кельтські та германські мови, оскільки вони сильно відрізнялися від латинської. Одним із перших глосаріїв є Рейхенауські глоси, що містять пояснення іспанською мовою. Одні леми упорядковано за абеткою, а інші – за відповідними розділами Вульгати.

Перші двомовні глосарії «латинська – вульгарна мова». Ще один приклад – Кассельські глоси, реєстр яких складають леми іспанізованою латинкою разом з їхніми відповідниками давньою верхньонімецькою мовою. Заголовкові слова впорядковано за тематичним принципом, до їхнього складу входять терміни на позначення частин тіла, домашніх тварин, одягу та посуду [141, с. 155]. В XI ст. виходять у світ Емільянські та Сіленські глоси. Хоча їх вважають історично-лінгвістичними «близнюками», між ними, за Ернандесом Алонсо, існує різниця. Характерною рисою Емільянських глосів є наявність граматичних приміток. Для чіткого їх розуміння автори використовують позначки, такі як хрестики, зірочки й цифри. Автори Сіленських глосів ставили за мету зробити яснішими для розуміння латинські тексти й подавали примітки лексичного характеру. Саме тому граматичні примітки відсутні. Крім цього, в Сіленських глосах часто трапляються спроби перекладу цілих фраз із латинських текстів. Різниця також наявна в кількості глос. Так, в Емільянських їх налічується 150 (деякі з них латинські, решта іспанські, і лише кілька баскських), а в Сіленських – 368 (більшість із них латинські, а решта – іспанські) [141, с. 156].

«Сім розділів права» як прототип першого термінологічного словника. Показовим для досліджуваного періоду є збірник законів під назвою «Сім розділів права» (*Siete Partidas*, 1256 – 1265 pp.), виданий в Королівстві Кастилія і Леон під час правління Альфонсо X. Цей збірник характеризується прагненням до нормалізації та кодифікації іспанської мови в юридичній сфері. У ньому глоси подано у вигляді чітких дефініцій, що дає підставу деяким дослідникам розглядати його як перший словник. Але із цим не може погодитися Барбара фон Хемінген, оскільки кожний цивільний або карний кодекс, що містить дефініції до юридичних термінів, можна так само вважати словником спеціальної лексики [141, с. 158].

Перші латинсько-іспанські глосарії. Наприкінці XIV – на початку XV ст. виходять у світ латинсько-іспанські глосарії, призначені для навчання латинської мови: «*Glosario de Toledo*», «*Glosario de Palacio*» та «*Glosario de El Escorial*». За спостереженнями А. Кастро [87], вони наслідують усі недоліки середньовічної лексикографії через низьку кваліфікацію укладачів та неточності переписувачів, котрі радше розробляли, ніж копіювали латинську частину рукопису. Щодо впорядкування мовних одиниць у «*Glosario de Toledo*» і «*Glosario de El Escorial*», то всі слова розподілено за групами, в межах яких вони упорядковані за абеткою. До реєстрових слів подано граматичні довідки. Стосовно ж «*Glosario de Palacio*», то в ньому відсутня будь-яка структуризація і його призначено для читача текстів. Крім іспанських еквівалентів, укладачі іноді подають пояснення, які, за А. Кастро, можна кваліфікувати як дефініції [141, с. 158].

Великі одномовні глосарії латинської мови (XII–XV ст.). Ведучи мову про середньовічну лексикографію, варто також сказати кілька слів про тлумачні глосарії латинської мови, а саме: «*Elementarium Doctrinae (Erudimentum)*» Папіаса, «*Liber Derivationum*» Угусьона де Піса та «*Catholicon*» Хуана Бальбі. Їх характерною рисою є те, що в них уперше застосовано два нових підходи до подання матеріалу: *derivatio* та *etymologia*. Перший полягає в розкритті словотвірних характеристик слова, а другий, відповідно, – походження реєстрового слова.

Нововведення, що запровадив Папіас у своїй праці, включають позначення довжини голосних у випадку з омонімічними словами, вказівки на рід, а також подання словозмінної парадигми. Застосовуючи підхід *derivatio*, автор глосарію частково відмовляється від алфавітного реєстру. Замість цього заголовковою лемою є корінь, тобто основне слово, що об'єднує в групу або гніздо похідні одиниці.

Підхід *derivatio* також використовує Угусьон де Піса в своєму глосарії «*Liber Derivationum*». Він намагається розширити групи слів, похідних від реєстрової лемми. Це привело до того, що більшість слів опинилося в лексичних групах, доволі складних за будовою. У межах лексичних груп усі слова розташовано за абеткою. Такий принцип групування слів дуже ускладнює користування глосарієм. Згодом, починаючи з другої половини XIII ст., з'явилися індекси з вказівками на статті, де розташовуються ті чи інші слова.

Глосарій «*Catholicon*» Хуана Бальбі є однією з перших друкованих книг, що вийшла приблизно 1460 р. Укладач відмовляється від принципу гніздового (групового) розташування слів на користь алфавітного. Лексикографічна праця не обмежена поясненнями складних та невідомих слів. Вона, крім семантичної інформації, включає етимологічну і граматичну довідку, а також цитати із творів авторів, таких як Ісидор Севільський. Як зауважує А. Маріноні, праця Хуана Бальбі є переходом від глосаріїв до творів, які за своєю формою та змістом наближаються до словника [цит. за 141, с. 161].

Лексикографічні твори Альфонсо де Паленсія й Еліо Антоніо де Небріха (1492 і 1495 рр.). Не менш цінними вважаються праці «Універсальний латинсько-іспанський лексикон» (*Universal Vocabulario en latín y romance*) історика, лексикографа й гуманіста Альфонсо де Паленсія, виданий 1492 р., а також «Латинсько-іспанський словник» (*Lexicon hoc est Dictionarium ex sermone latino in hispaniensem* о *Diccionario latino-español*) й «Іспансько-латинський словник» (*Dictionarium hispanumlatinum* о *Vocabulario español-latino*) філолога, історика, граматиста й поета Антоніо де Небріхи, укладений приблизно 1495 р. Усі ці названі праці вважаються попередниками сучасних словників, оскільки вони мають за мету кодифікувати вживання лексичних одиниць.

Укладаючи Універсальний лексикон Альфонсо де Паленсія, з одного боку, намагається зберегти традиції середньовічної лексикографії та дидактики, а з другого – відновити класичну латинську мову. Лексикон має характерну структуру: його сторінки поділено на дві колонки. Ліва містить тлумачний словник латинської мови, а права – латинсько-іспанський словник. Останній представляв не окрему структуру, а переклад тлумачного словника [160, с. 240].

Згодом «Універсальний лексикон» був витіснений «Латинсько-іспанським словником» Антоніо де Небріхи.

Так само, як і Альфонсо де Паленсія, Антоніо де Небріха ставив за мету покращити знання з латинки серед освічених людей, коли укладав свій лексикографічний твір. Як гуманіст, він вважав, що середньовічна латинка деградувала порівняно з класичною, і сподівався на те, що зможе повернути їй первинну чистоту. Працю Небріхи вважають прототипом сучасного словника тому, що в ньому вперше закладено системність опису мовних одиниць. У словниковій статті першою подається вказівка на частину мови, до якої належить реєстрове слово. Ще одним нововведенням, яке робить його піонером сучасної іспанської лексикографії, є вказівка на тип слова: вульгарне, поетичне тощо. Небріха виокремлює п'ять типів: італійські, нові (незвичні), варваризми (інші). За цими типами відбувається лексикографічний опис реєстрових слів [70, с. 3]. Сама словникова стаття займає лише один рядок: заголовкове латинське слово та його еквівалент або еквіваленти іспанською без енциклопедичної та іншої зайвої інформації. За такими принципами укладено іспансько-латинський словник. У ньому вперше подають іспанською реєстрові слова.

Перший тлумачний словник іспанської мови «Тезаурус іспанської мови» Себастіана Коваррубіаса. Із приходом Епохи Відродження і активним розвитком гуманістичних ідей відбувається перехід від глосаріїв до словників, обширніших творів, метою яких стало розповсюдження знань. Вони також містили перелік слів, але на відміну від глосаріїв, писалися національними мовами і до того ж містили тлумачення разом із цитатами, в яких було уживане те чи інше слово. Значному поширенню словників в Епоху Відродження сприяли розвиток книгодрукування, прагнення до знань, розвиток національних мов і прагнення до збереження їхньої самоідентичності та активного функціонування, а також науково-технічний прогрес.

У світлі названих вище подій 1611 р. виходить у світ «Тезаурус іспанської мови» (*Tesoro de la lengua castellana o española*), який вважається першим одномовним словником іспанської мови. Його реєстр складають як загальні, так і власні назви (топоніми, антропоніми). Тому в ньому застосовано дві моделі опису: для загальних і власних. Перша модель передбачає включення таких елементів, як: дефініція, ілюстрації, латинські відповідники, етимологія, фразеологія та вказівка на лексичну групу. А друга – опис предмета, позначуваного реєстровим словом, тексти зі сучасної або античної літератури, анекдоти чи цікаві факти тощо. Особливістю цього словника і тих, що створені на його основі, є прагнення дати етимологію до описуваних реєстрових слів. Як зазначає Антонія Медіна Герра, укладач Тезауруса ставив за наукову мету створити словник етимологічного типу, прагнучи вдосконалити модель опису, застосовану Ісидором Севільським для латинської мови [141, с. 221]. Після Тезауруса протягом усього XVII ст. не було видано жодної подібної лексикографічної праці, поки на початку XVIII ст. не заснували Королівську Академію іспанської мови [63, с. 41].

Академічна лексикографія (від 1713 р. до сьогодення). Заснування Королівської Академії іспанської мови стало новим етапом розвитку іспанської лексикографії. Характерним для нього стало вихід перших нормативних тлумачних словників. У їхній основі лежить концепція Хосе Мануеля Пачеко, засновника Академії, щодо «чистоти» мови: іспанська мова досягне свого розквіту тоді, коли вона стане «чистою», «усталеною» і коли буде постійний догляд за її «красою та блиском» [70, с. 4].

Офіційний словник. Спираючись на згадану концепцію, 1729 р. виходить перший том «Офіційного словника» (*Diccionario de Autoridades*), який поєднує в собі елементи класичної та гуманістичної традицій, а також іновацій XVIII ст. Його повна назва звучить так: «Словник іспанської мови, що пояснює істинне значення слів, їхню природу і якість, разом із фразами або мовними висловами, прислів'ями або приказками та іншою корисною інформацією щодо використання мови» (*Diccionario de la lengua castellana en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con frases o modos de hablar, los proverbios o los refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua*). Основу реєстру складали слова із творів відомих письменників. Як зазначає, Альвар Ексерра, ідея «чистоти» й «правильності» мови безумовно дотримувалася авторами словника, але водночас вона не була догмою. Це проявлялося насамперед у доборі вокабул до реєстру словника, зокрема регіоналізмів або діалектизмів. Із самого початку існування Академія проявляла особливий інтерес до діалектних слів для того, щоб показати у словнику не лише різницю між літературною та народною мовою, письмовою та усною мовою, а й також продемонструвати варіативність іспанської мови. Для того, щоб регіоналізм включили до реєстру словника, він не обов'язково мав бути наявним у творі того чи іншого письменника. Достатньо, щоб він був широко вживаним на той момент [109, с. 6].

Офіційний словник став основним джерелом інформації про лексику Золотого Сторіччя Іспанії завдяки великому обсягу використаних літературних джерел і цитат. Він належить до словників загальноновживаної мови, оскільки не містить власних назв і неблагозвучних слів. Щодо жаргонізмів, то добираються лише ті, які вживаються класиками іспанської літератури (наприклад, Мігель де Сервантес Сааведра). Через те, що більшість використаних джерел належали до епохи Середньовіччя, до нього увійшло багато слів, що вже застаріли та вийшли з ужитку. Крім регіоналізмів, у полі зору академіків перебували галузеві слова. Але їх цікавили не лексичні інновації, що з'являлися в мові, а галузеві лексеми, які часто вживали письменники. Проте укладачі змушені були обмежено включати до реєстру галузеві слова, інакше це могло призвести до збільшення обсягу словника та відхилення від його первинної концепції. Тому було прийнято рішення укласти окремий словник. Однак його так і не видали: по-перше, Академія мала розв'язувати свої основні завдання, і, по-друге, згодом вийшов словник Террероса і Пандо. Незважаючи на обмеження, до реєстру потрапило доволі багато спеціальних слів [109, с. 6]. Автори Офіційного словника також приділяли увагу репрезентації граматичних характеристик, зокрема дієслівної парадигми, аугментативним та демінутивним формам слів

(уживані письменниками-класиками), а також випадкам уживання граматичних форм, що відхиляються від мовної норми. Через десять років (1739 р.) вийшли в світ шість томів словника. На цьому роботу над ними припинено й перейдено до укладання нового словника, що буде якісною переробкою Офіційного.

Тлумачний словник іспанської мови DRAE. Результатом перероблення Офіційного словника стає вихід нового словника, перший том якого опубліковано 1770 р. Цей том включає літери А і В. Зміни, представлені в новому словнику, полягали в такому: додано 2 620 нових словникових статей, перероблено дефініції (вони стали чіткішими), усунено вокабули і значення, що застаріли та більше не вживаються [113, с. 7]. Однак робота над словником просувалася повільно, через те що свої зусилля академіки зосередили на розроблянні Орфографії (1741 р.) і Граматики (1771 р.). Для того, щоб прискорити вихід у світ нового словника та випустити достатню кількість примірників, щоб задовольнити попит на нього, було прийняте рішення видати його єдиним томом [141, с. 250].

Зрештою, 1780 р. вийшла з друку одностомова версія під назвою «Словник іспанської мови, зведений до одного тому для зручнішого користування» (*Diccionario de la lengua castellana, reducido a un tomo para su más fácil uso*). Зменшення обсягу словника досягли за рахунок: 1) відмови від цитат: по-перше, вони займали 37 % тексту, а по-друге, – ускладнювали розуміння користувачем особливості вживання тієї чи іншої леми; 2) зміни типографських засобів репрезентації лінгвістичної інформації; 3) заміни системи ремарок на більш стислу та однорідну [141, с. 250].

Протягом ХІХ ст. було видано десять редакцій словника: четверта вийшла 1803 р., а тринадцята – 1899 р. Цей період відзначався повільністю прийняття рішень щодо включення вокабул або тлумачень. Зокрема, це спостерігалось в період 1817 – 1852 рр. Причиною став широкий вплив на Академію соціальних і політичних чинників. Характерним для вказаного періоду розвитку академічної лексикографії стало залучення галузевих слів, починаючи з п'ятого видання (1817 р.). У зв'язку з науковими відкриттями, технічним прогресом стали виникати нові слова, що згодом сформували окремий шар мови – галузеву лексику. Починаючи з восьмої редакції (1837 р.), укладачі додають нові слова разом із їхніми відповідниками латинською, але вже з одинадцятої (1869 р.) латинські еквіваленти було вилучено як лексикографічний параметр. Зміни також торкнулися алфавітного порядку подання слів у реєстрі. Так, окремим розділом у словнику подаються слова, що починаються з *ch* та *ll* [88].

У ХХ ст. Академія продовжує друкувати тлумачний словник. Остання редакція, двадцять третя, вийшла 2014 р. Дослідники виокремлюють такі особливості видань у зазначений період:

1) Академія продовжує включати до реєстру словника застарілі (архаїчні) слова, тим самим підтримуючи діахронічний вимір. Саме цим пояснюється велика кількість вокабул цього типу;

2) залучення великої кількості регіоналізмів і діалектизмів; через це словник у редакції 1925 р. змінює первинну назву «*Diccionario de la lengua*

castellana» на «Diccionario de la lengua española»². Велику кількість регіоналізмів у цій редакції складають американізми. У цьому розумінні головним недоліком є диспропорція між місцевими діалектизмами та американізмами;

3) галузеві слова долучаються практично за тими самими критеріями, що діяли у XIX ст.: враховуються лише ті, що наявні в літературній мові, як усній, так і писемній. Але, починаючи з дев'ятнадцятої редакції (1970 р.), вже залучається численна кількість галузевих слів у зв'язку із виникненням та розвитком наукових та технічних галузей;

4) включення неологізмів до реєстру відбувається з урахуванням їхнього ступеня вживаності в авторитетних літературних джерелах, походження, а також соціокультурних тенденцій, відносної давнини тощо. Стосовно іншомовних слів, перед їх включенням ураховують ступінь їхньої адаптації в іспанській мові [88].

Двадцять друга редакція 2001 р. являє собою повне перевидання Словника іспанської мови. Для її укладання широко застосовується Банк даних іспанської мови. Зокрема, він був корисним під час ретельного перегляду регіоналізмів (діалектизмів) та галузевих слів. Робота над словником проходила також у тісній співпраці з фахівцями відповідних галузей, представлених у словнику, та з латиноамериканськими академіями іспанської мови. Крім цього, було переглянуто принципи лематизації словосполучень, систему ремарок, дефініції тощо. Остання редакція датується 2014 р. і відрізняється від попередньої новими принципами: 1) репрезентації графічних дублетів; 2) подання етимологічної інформації; 3) відокремлення зон словникової статті; 4) маркування граматичних та лінгвопрагматичних властивостей заголовкової одиниці. Саме ця редакція є предметом нашої наукової розвідки. Вона детально розглядається у Частині 3. «Лексикографічна система тлумачного словника іспанської мови».

Неакадемічна лексикографія (від кінця XVIII ст. до сьогодення). Фактично Королівська Академія іспанської мови з моменту публікації Офіційного словника 1726 р. і протягом усього XVIII ст. зберігала за собою монополію на укладання тлумачного словника. Першим, хто порушив її монополію, став Естебан Террерос і Пандо, видавши 1786 р. у Мадриді перший том словника під назвою «Іспанський словник з науковими і професійними словами разом з їхніми відповідниками французькою, латинською та італійською мовами» (*Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes y sus correspondientes en tres lenguas francesa, latina é italiana*). Останні три томи вийшли з друку 1787, 1788 та 1793 рр. відповідно.

Словник іспанської мови Естебана Террероса і Пандо. Фактично ця робота співвідносна з фундаментальною лексикографічною працею за своєю точністю опису мовних одиниць і скрупульозністю опрацювання лексичного

² *Castellano* означає кастильський варіант іспанської мови, що є основою іспанської літературної мови на Іберійському півострові, а *español* – іспанську мову як Іспанії, так і Латинської Америки.

матеріалу, а також за обсягом словникових статей (кількість заголовкових одиниць в Офіційному словнику складає 42 500, а у Террероса і Пандо – 60 тисяч [109]. Незважаючи на свою цінність як довідкового джерела про загальну і спеціальну іспанську лексику, словник так і не набув значного поширення, оскільки на той час превалював Офіційний словник.

Узявши за основу Офіційний словник, Естебан Террерос і Пандо удосконалив та збагатив його. Насамперед він вилучив зі словникових статей майже всі цитати та включив інформацію, пов'язану з різними професіями. Зі словникового реєстру усунув регіоналізми та американізми, а також соціально та стилістично марковані одиниці. Замість них він подав галузеві слова, до числа яких входять назви цілющих рослин, ввезених до Іспанії з інших континентів. Саме через велике розмаїття галузевих термінів виникає враження, що ми маємо справу зі словником науково-технічної лексики. Але насправді це загальномовний словник, збагачений мистецькими, науковими і технічними термінами, більшість з яких уживаються в наші дні [141; 108]. Рішення щодо включення вузькоспеціальних лексем він прийняв під час перекладу роману «Спектакль природи» французького письменника Ноеля Плюше, у якому зіткнувся із серйозними труднощами розуміння тексту, спричиненими здебільшого термінами. Працюючи над літературним твором, Террерос вирішив укласти свого роду вокабуляр або словник, основу якого складали ці терміни. Усього в романі укладач знайшов і опрацював 1500 термінів. У вигляді окремих додатків увійшли також три окремих словники: італійсько-іспанський (прибл. 35 тисяч статей), французько-іспанський (близько 45 тисяч) та латинсько-іспанський (біля 26 тисяч) [141, с. 266].

Цінність словника полягає в тому, що Террерос і Пандо прагнув систематизувати лексичне багатство іспанської мови. Незважаючи на те, що словник Террероса так і не знайшов широкого попиту, він дав поштовх до розвитку спеціальної лексикографії, зокрема у розробленні принципів лексикографічного упорядкування галузевої лексики.

Неакадемічні словники XIX ст. Незважаючи на вихід у світ праці Террероса і Пандо, неакадемічна лексикографія як новий напрямок іспанського словникарства виникла 1825 р., коли Мануель Нуњес де Табоада видав свій словник іспанської мови³. Після нього вийшли словники, укладачами яких є Пла і Торрес⁴, Пеняльвер⁵, Лабернія⁶, Домінгес⁷, Кастро⁸, Гаспар і Ройг⁹ та Літературне суспільство¹⁰ [66, с. 10–11] та інші.

³ Manuel Núñez de Taboada, *Diccionario castellano*, París, Seguin, 1825.

⁴ Cristóbal Pla y Torres, *Diccionario de la lengua castellana por la Academia Española*, París, Librería de Cormon y Blanc, 1826.

⁵ Juan Peñalver, *Panlético. Diccionario universal de la lengua española*, Madrid, Imprenta de Ignacio Boix, 1842.

⁶ Pedro Labernia, *Diccionario de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina*, Barcelona, Imprenta D.J.M. de Grau, 1844-1846.

⁷ Ramón Joaquín Domínguez, *Diccionario nacional o gran diccionario clásico de la lengua española*, Madrid, Bemat, 1846-1847.

Більшість авторів неакадемічних словників брали за основу чинну редакцію словника DRAE. Так, наприклад, Нуньес де Табоада використовує шосту редакцію (1822 р.), Пеняльвер – восьму (1837 р.), Сальва – дев'яту (1843 р.) і т. д. Усі ці неакадемічні словники за своїм обсягом перевищують обсяг DRAE. Річ у тому, що Академія включає до свого словника лише ті мовні одиниці та їхні значення, які відповідають літературним нормам іспанської мови (нормативний принцип), тоді як її «конкуренти» прагнуть охопити всі слова і значення, які є в іспанській мові (дескриптивний принцип) [88, с. 439].

Незважаючи на те, що більшість авторів беруть за основу академічний словник, вони критикують його. Предметом цієї критики стає не лише методологія його укладання, а навіть його окремі важливі характеристики, такі як типи і кількість залучуваних реєстрових одиниць. Так, у передмові до «Словника іспанської мови», Нуньес де Табоада зазначає, що «словник Королівської Академії іспанської мови безперечно є чудовим і має бути зразком для інших Академій, але водночас у ньому не вистачає дуже багато слів, що належать нашій народній мові. Фактично я своєю працею збагатив академічний словник на 5 000 одиниць, узятих із свого запасу та з творів національних письменників-класиків» [94, с. II]. Крім цього, він указує на такі недоліки академічного словника, що знижують його цінність: 1) неточні латинські відповідники: він вважає їх неточними і не завжди прямими; 2) нехтування Академією власними граматичними і орфографічними нормами, які вона сама встановила, фактично їх порушуючи; 3) непослідовність застосування правил акцентуації для деяких реєстрових слів; 4) деякі дефініції в академічному словнику громіздкі, неточні та розпливчаті [94, с. III–V].

Крістобаль Пла і Торрес у передмові до свого Тлумачного словника зазначає, що в результаті виконаної роботи вдалося отримати лексикографічну працю, яка, з одного боку, не є «стерильним» компендіумом, який недостатньою мірою розкриває істинне значення слів, а з другого, – не переобтяжена зайвою безкорисною інформацією. На ґрунті аналізу академічного словника вилучено слова, форму яких легко побудувати, такі як аугментативи й демінутиви. Також вилучено застарілі слова, за винятком тих, що досі перебувають в активному вжитку [156, с. VI].

Ми не будемо детально зупинятися на аналізі кожного неакадемічного словника, оскільки за своїми принципами опису лексики вони мало чим відрізняються від DRAE. Предметом критики з боку неакадемічних словників є обмеженість його реєстру та неточність дефініцій в академічному словнику. Враховуючи ці хиби, вони не лише намагалися зробити свої словники кращими, а й висловити свою концепцію. Так, Х. Пеняльвер не лише розширив обсяг свого словника за рахунок включення слів і значень, які не були зафіксовані в

⁸ Adolfo de Castro, *Gran diccionario de la lengua española*, Madrid, Oficinas y Establecimiento Tipográfico del Semanario Pintoresco y de la Ilustración, 1852.

⁹ *Diccionario enciclopédico de la lengua española*, revisado por Eduardo Chao, Madrid, Imprenta y Librería de Gaspar y Roig, 1853-1855.

¹⁰ *Nuevo diccionario de la lengua castellana*, por una Sociedad Literaria, París, Rosa y Bouret, 1853.

картотеці Академії, а й також зробив вісім тисяч правок. П. Лаберіна також наголошував на необхідності збільшити обсяг академічного словника, з тим щоб він був максимально корисним для користувача. У результаті своєю працею він збільшив обсяг DRAE на вісім тисяч слів, головню, літературних, не забуваючи при цьому про галузеві терміни [141, с. 269].

Особливе місце в іспанській неакадемічній лексикографії зазначеного періоду посідає «Новий словник»¹¹ Вісенте Сальва. Його автор намагається показати лексичне багатство іспанської мови. Саме тому він включає досить велику кількість неологізмів, не забуваючи водночас про архаїзми, для того щоб словником могли користуватися читачі класичних текстів. Основу реєстру також складають американізми. Їхнє включення В. Сальва обґрунтовує таким чином: «Якщо мешканці Андалузії, Арагона, Естремадури, Ла Манча, Мурсії, Ла Ріохі зможуть знайти у словнику свої вислови, назви відомих їм рослин і дерев, часто вживані назви сільськогосподарських робіт, мистецтв та ремісництв; то буде зовсім несправедливо щодо чилійця, філіппінця, гранадця, гватемальця, гаванця, мексиканця, перуанця, венесуельця і т. д., якщо будуть відсутні їхні регіоналізми, назви фруктів, якими вони харчуються, назви відомих їм рослин і дерев, а також слова, які вони використовують у сільськогосподарській діяльності і передусім у видобуванні золота й срібла» [141, с. 269]. Укладаючи новий словник, В. Сальва прагнув до максимальної об'єктивності опису мовного матеріалу. У передмові автор зазначає, що словникарю заборонено висловлювати свої уподобання, політичні та релігійні погляди, а вже тим більше засуджувати та вважати хибними теорії, яких дотримуються високоосвічені люди, більшість людей різних національностей, а також більшість людей окремих культурно розвинутих націй [141, с. 270].

Варто зазначити, що з тих чи інших причин неакадемічні словники XIX ст. не набули широкої популярності в Іспанії, але вони стали основою для інших праць і, безумовно, зробили свій цінний внесок у розвиток іспанської тлумачної лексикографії. Більше того, завдяки цим словникам вдалося не лише забезпечити високий попит на них у колишніх іспанських колоніях, а й започаткувати там власні лексикографічні школи.

Неакадемічні словники XX ст і початку XXI ст. Неакадемічні словники XX ст. є фактично переробками академічного словника DRAE. Одних можна зарахувати до серйозних завершених видань, а інших – до неповних версій зазначеного словника, спрощених залежно від комерційних намірів того чи іншого видавництва. Укладачі пропонують власний погляд на тлумачний словник, зокрема його структуру і зміст. Найвідомішими в неакадемічній лексикографії є:

1) словники VOX: «Ілюстрований тлумачний словник іспанської мови» (*Diccionario general ilustrado de la lengua española – DGILE*, перше видання 1945 р., перевидавався 1953, 1973 та 1987 рр.), «Сучасний словник іспанської мови»

¹¹ Повна назва: «Новий словник іспанської мови, що містить повну, виправлену та вдосконалену версію словника Іспанської Академії, а також близько двадцяти шести тисяч слів, значень фраз і висловів, більшість яких складають американізми».

(Diccionario actual de la lengua española – DALE, 1990 p.), «Лема. Словник іспанської мови» (Lema. Diccionario de la lengua española, 2001);

2) «Словник уживання іспанської мови» Марії Молінер (Diccionario de uso del español – DUE), видавництво «Gredos». Перший том (A-G) видано 1966 р., другий (H-Z) 1967 р. Друге видання словника вийшло 1998 р.;

3) Словники іспанської мови французького видавництва Larousse: «Великий словник іспанської мови» (Gran diccionario de la lengua española), 1996 р.; «Великий словник уживання іспанської мови» (Gran diccionario usual de la lengua española), 1998 р.;

4) «Ключ. Словник уживання сучасної іспанської мови» видавництва SM (Clave. Diccionario de uso del español actual), 1997 р. за редакцією Консепсьон Мальдонадо Родрігес;

5) «Словник сучасної іспанської мови» Мануеля Секо, Олімпії Андрес і Габіно Рамоса (Diccionario del español actual), у двох томах 1999 р.

Словники VOX. Ми не будемо зупинятися детально на розгляді кожного окремого словника, оскільки це вже було зроблено в [141]. Незважаючи на те, що вони належать до описових, елементи нормативності все-таки в них наявні. Так, наприклад, автори включають інформацію щодо орфографії, вимови, граматики, вжитку слів тощо. Подамо у таблиці 1.1 стислу характеристику.

Таблиця 1.1. Характеристика словників VOX

Назва	Характерні особливості	Додатки
DGILE	1) превалювання архаїзмів у реєстрі; 2) велика кількість власних назв; 3) графічна ілюстрація (рисунок) як екстралінгвальний засіб семантизації, окрім дефініції	Іспано-американські лексеми, Географічні та язичницькі назви, Латинські й іншомовні слова та вислови
DALE	1) вилучено графічні ілюстрації; 2) містить найуживаніші варваризми; 3) значно більше американізмів, іспанських діалектизмів та слів із молодіжного сленгу; 4) вигуки мають власну словникову статтю; 5) містить етимологію для деяких слів	Географічні та язичницькі назви, Латинські та іншомовні слова і вислови
Clave	1) особливу увагу приділено неологізмам; 2) прагнення до простоти і точності дефініцій, що в багатьох випадках робить взаємозамінюваність неможливою; 3) включає синоніми та антоніми до певного значення; 4) використання ілюстративних прикладів, але головним їх недоліком є надмірна довжина	Таблиці дієслівної парадигми, зальна інформація про наголос, прислівники, семантичні зміни, словозмінні категорії тощо.

Як видно з таблиці, укладачі не мають спільної думки щодо лексичного складу словникового реєстру, зокрема це стосується архаїзмів, неологізмів, регіоналізмів тощо. Так, Хілі Гайа, укладач DGILE, віддає перевагу архаїзмам, наголошуючи: те, що сьогодні є неологізмом, завтра стане архаїзмом і навпаки,

тому що більшість архаїзмів відновлюється та набуває широкого вжитку. На його думку, включення архаїзмів є бажаним для розуміння класичних літературних текстів [141, с. 285]. Словник DGILE також не містить маловідомих діалектних, жаргонних слів, мало поширених архаїзмів, що робить його словником загальнолітературної мови. Зовсім іншу думку має Мануель Альвар Ескера, під керівництвом якого укладено DALE. Дотримуючись принципу нормативності, він намагався відобразити в ньому лексичне розмаїття іспанської мови, з яким доведеться зустрічатися високоосвіченій особі. Саме тому в реєстрі наявні найуживаніші варваризми (*hall, hobby, living*), американізмів (*pepinito, purgo, quinilla*), іспанських локалізмів (*alvejneta, bogalla, mule*), а також слів із молодіжного сленгу (*depre, facul, profe*). З цієї причини укладачі *Clave* особливу увагу приділяють неологізмам.

У плані розкриття семантики реєстрових слів особливо виокремлюється DGILE. Крім дефініції та опису, використано також графічні ілюстрації: «Дефініція – річ складна, делікатна та відповідальна для лексикографа, але водночас цікава. Але оскільки у світі конкретних речей дуже часто дефініція малоефективна, їх необхідно описувати якомога короткими і точними словами. ... У цьому випадку потрібні рисунки не як декоративна ілюстрація, а як графічне тлумачення слова», – наголошує Х. Гайя [цит. за 141, с. 286]. У двох останніх використовуються дефініція та приклади. Щодо прикладів, то словник *Clave* не позбавлений недоліків. Едільберто Крус зазначає, що деякі приклади в *Clave* надмірно довгі – в них практично «розчиняється» слово, які вони ілюструють [цит. за 141, с. 288].

«Словник уживання іспанської мови» Марії Молінер призначено як для носіїв іспанської мови, так і для тих, хто її вивчає або вже досяг рівня її знання, на якому двомовний словник може і має бути заміненим на словник власне тієї мови, яка вивчається. По-перше, він надає користувачеві вичерпну інформацію про всі наявні мовні ресурси для найменування речей, точнішого вислову думки або реалізації мовленнєвого акту. По-друге, усуває сумніви щодо правильності або неправильності використання того чи іншого вислову, а також усуває труднощі побудови певних синтаксичних конструкцій. Вислів «словник уживання» означає, що така лексикографічна праця не є виключно тлумачною, тобто не лише «розшифровує» значення слова. Вона також слугує посібником як «шифрувати» зміст висловлювання.

Характерною рисою словника М. Молінер є поєднання в ньому трьох типів словника: 1) семасіологічного: допомагає «розшифрувати» значення того чи іншого слова та «зашифрувати» зміст висловлювання, як це було зазначено вище; 2) ономасіологічного: допомагає дібрати слово, яке точно відображає поняття (ідею). У цьому плані словник наближається до ідеографічного, автором якого є лексикограф-класик Хуліо Касарес; 3) словника синонімів.

Сполучення в одному словнику семасіологічного (упорядкування лексем за абеткою) та ономасіологічного (ідеографічного) типів передбачає організацію словникової статті в двох планах: 1) розкриття значень заголовкового слова і встановлення певного порядку їхнього розташування, як це прийнято в тлумачних словниках; 2) створення переліків, що згруповують у

рядок семантично пов'язані із лемою слова; це дає змогу не лише відшукати синонім, а й також дібрати слово, яке ми хочемо сказати в певний момент.

Як було зазначено вище, словник М. Молінер також надає синтаксичну інформацію, наприклад: утворення прийменникових конструкцій з дієсловами, сполучуваність леми, коли вона перебуває в певному або певних оточеннях із іншими словами. Отже, він може слугувати також синтаксичним словником, для чого укладач після дефініцій подає у формі ілюстрацій-прикладів часто використовувані синтаксичні конструкції [141].

Щодо складу словникового реєстру, то він, за словами М. Молінер, нічим не відрізняється від DRAE (за деякими винятками). Він не формується виключно лексемами, навіть тими, що складають питому лексику іспанської мови. До його складу входять також словотвірні елементи, такі як префікси та суфікси (*antropo-*, *anti*, *re-*, *-miento*), вигуки (*chiss*, *mmm*), літери абетки, символи хімічних елементів (*Al*, *Bk*, *Cm*) та наукові назви рослин і тварин (*Barbus*, *Pinus*). Останні згодом винесено в окремий додаток разом із народними назвами іспанською мовою. Значна частина реєстру (в другому виданні) належить запозиченим словам, що протягом останніх років адаптувалися в іспанській мові. До їх числа належать лексеми з галузі економіки (*mibor*, *PIB*, *leasing*), біології (*ecológico*, *ecologista*) та інформатики (*disco duro*, *ciberespacio*, *mailing*).

Словники іспанської мови Larousse: «Великий словник іспанської мови» (*Gran diccionario de la lengua española*), 1996 р., «Великий словник уживання іспанської мови» (*Gran diccionario usual de la lengua española Larousse*), 1998 р., та «Малий ілюстрований словник» (*Pequeño Larousse ilustrado*), 2016 р. Розглянемо їхні характерні особливості.

Великий тлумачний словник (1996 р.) містить численну кількість лексем (близько 70 тис. вокабул та близько 144 тис. значень), більшість із них належать до недавно запозичених, які використовуються у засобах масової інформації. До складу реєстру входять також вузькоспеціальні терміни, а також префікси та суфікси. Побудова словникової статті має такі особливості. Її поділено на два стовпці. У лівому наведено лему, етимологічну довідку, дефініцію, фразеологію (в окремій підстатті), а також ілюстративні приклади. У правому подано граматичні, стилістичні та галузеві ремарки, нестандартні форми роду й числа, модель дієвідміни і прийменникове керування для дієслів, а також синоніми та антоніми. Як перевагу Кордоба Родрігес зазначає, що структура словникових статей є найчіткішою з усіх словників іспанської мови [161, с. 84]. Але, на жаль, він не позбавлений недоліків. Так, він містить численну кількість ілюстративних прикладів, але вони присутні не в усіх статтях, що веде до нерівномірного інформаційного наповнення. Не менш серйозною хибою є неточність дефініцій [67, с. 158].

«Великий словник уживання іспанської мови» (1998 р.) є фактично точною копією попереднього, але у зменшеному форматі. Показовим для «Малого ілюстрованого словника» є те, що він складається з двох частин. Перша містить тлумачний словник іспанської мови, а друга є енциклопедичною частиною, куди входять власні імена, взяті з літератури та географії. Словник містить значну кількість галузевих термінів, американізми, розмовні слова, а також

синоніми й антоніми, графічні ілюстрації та приклади. Граматичні характеристики особливо не виокремлюються, дефініції характеризуються стислістю.

«**Ключ. Словник уживання сучасної іспанської мови**» видавництва SM. Вийшов у світ 1997 р. за редакцією Мальдонадо Гонсалеса. Структуру словникових статей складають: дефініції, ілюстративні приклади, коментарі та інші додаткові інформаційні елементи. Омоніми в словнику не виокремлюються. Омонімія показана опосередковано через параметр «етимологія», що подається наприкінці словникової статті. Синоніми до реєстрової одиниці подаються трьома способами: 1) безпосередньо після дефініції, 2) у заключному коментарі; або 3) за допомогою відсилання на іншу словникову статтю.

Дефініції відзначаються стислістю, чіткістю та простотою. Вони не містять зайвих відсилань, завдяки чому словникові статті репрезентують автономний фрагмент, де можна знайти точну й правильну інформацію про заголовкове слово. Крім цього, дефініції є шаблонними (типовими), що забезпечує їхнє зручне редагування.

Словникові статті забезпечені посиланнями на різні додатки. Усього їх п'ять: перший містить роз'яснення щодо усного та письмового мовлення, акцентуації та пунктуації, використання великої літери, утворення абревіатур, формули звернення тощо; другий подає парадигми для правильних та неправильних дієслів; третій включає абревіатури та акроніми; у четвертому зібрано найуживаніші риторичні фігури (семантичні, морфологічні, синтаксичні та фонологічні); у п'ятому зібрано всі сталі словосполучення.

«**Словник сучасної іспанської мови**» Мануеля Секо, Олімпії Андрес і Габіно Рамоса (DEA), опублікований видавництвом «Агілар» 1999 року. Актуальність цієї лексикографічної праці була зумовлено такими чинниками: відсутність лексичного інвентаря, створеного за чітко визначеною методикою та відсутність словника, укладеного на документальній базі (аутентичних текстах). Як зазначають самі автори DEA, наявні словники (1970 р.) не відображають належним чином реальний сучасний стан лексики, оскільки фіксують дуже багато застарілих слів і значень. Саме тому першою вимогою до нового словника була орієнтація на аутентичні тексти, що підтверджують вживаність лексем на сучасному етапі. Це передбачало відмову від інших лексикографічних джерел [65].

Словник орієнтовано на опис лексики іспанської мови у синхронічному вимірі. Він позиціонується як новий у таких аспектах: 1) реєстр містить активну лексику, при цьому автори відмовляються від лексикографічних джерел та створюють власну лексичну картотеку, яка відображає реальний сучасний стан мови. Для цього автори створили нову документальну базу, що виключає застарілі слова, які за інерцією подаються в інших словниках; 2) за новими критеріями словникові статті мають бути забезпечені цитатами, що слугують підтвердженням того, що слово є вживаним. Цитати беруться з різноманітних публікацій; 3) описовий принцип передбачає інвентаризацію слів, що реально вживаються, а не лише тих, які треба вживати [141, с. 295–296].

До реєстру не ввійшли слова, які більше не вживаються. Залучено лише ті, що трапляються в сучасних текстах, але виходять з активного вжитку. Про це свідчить відповідна ремарка (наприклад, «hoу гаго» – сьогодні рідко вживане). Слова мають ремарки, що позначають їхню прагматичну та стилістичну властивості, а саме: розмовне, книжне, вульгарне, евфемістичне, призириле, жартівливе тощо. Словникові статті подано в стислій формі так, щоб можна було швидко знайти потрібну інформацію. Крім цього, різні значення слова відокремлено один від одного абзацами, що також полегшує її пошук. Слід також зазначити, що кожна стаття у вичерпній формі розкриває граматичні, семантичні та прагматичні характеристики заголовкової лема.

Як зазначає К. Арройо, словник DEA є тлумачною лексикографічною працею, орієнтованою на опис іспанської мови на сучасному етапі. Він не є нормативним, але містить частину лексики, яку Королівська Академія вважає нормативною. За своїм призначенням, він не є навчальним, але він може слугувати інструментом для навчання іспанської мови [65].

На цьому ми завершуємо короткий огляд історії розвитку словникарства в Іспанії. Як можна побачити, в його становленні значну роль відіграла не лише Королівська Академія, а й також окремі лексикографи та авторські колективи, які до неї не належали. Короткий огляд словників показує розмаїття поглядів на сам словник: 1) його орієнтацію: нормативний vs. описовий; 2) спосіб організації реєстру: 3) абетковий vs. алфавітно-ідеографічний; 4) побудова макроструктури; 5) обсяг лексикографічної інформації у словникових статтях; 5) часовий зріз: синхронія vs. діяхронія; 6) співвідношення загальномовної та вузькоспеціальної лексики тощо. Усі ці питання не раз поставали перед укладачами, оскільки від їхнього розв'язання залежав напрямок розвитку концепції тлумачного словника. Об'єктом нашої уваги є тлумачний словник Королівської Академії (DRAE), 23 видання. У наступному розділі ми висвітлюємо деякі важливі аспекти, що стосуються концепції зазначеного словника.

1.1.2. Витоки концепції тлумачного словника

Цей розділ присвячено еволюційному розвитку концепції розвитку тлумачного словника Королівської Академії, починаючи з 1780 р. і закінчуючи першою половиною XXI ст. Основні питання, що перебувають у полі нашого зору: 1) нормативна база (правила укладання та орфографія), 2) елементи макроструктури й мікроструктури та 3) окремі важливі лексикографічні параметри та їхнє інформаційне наповнення.

Як було зазначено вище, перша редакція словника DRAE вийшла 1780 р. Наступні опубліковано: 1783 р. (друга), 1791 р. (третя), 1803 р. (четверта), 1817 р. (п'ята), 1822 р. (шоста), 1832 р. (сьома), 1837 р. (восьма), 1843 р. (дев'ята), 1852 р. (десята), 1869 р. (одинадцята), 1884 р. (дванадцята), 1899 р. (тринадцята), 1914 р. (чотирнадцята), 1925 р. (п'ятнадцята), 1936 р. / 1939 р. (шістнадцята), 1947 р. (сімнадцята), 1956 р. (вісімнадцята), 1970 р. (дев'ятнадцята), 1984 р. (двадцята), 1992 р. (двадцять перша), 2001 р. (двадцять друга) і 2014 р.

(двадцять третя). Починаючи з березня 2017 р., Королівська Академія спільно з Асоціацією Академій іспанської мови веде роботи над 24 виданням DRAE, яке буде доступне виключно в цифровій формі та значно більшою мірою охоплювати весь географічний ареал іспанської мови [103]. Кожна перелічена редакція відображає систему поглядів на літературну норму іспанської мови у певний момент, яка встановлює вимоги не лише до самого словникового складу, а також до принципів його опису та до визначення структури словника й переліку лексикографічних параметрів. Ми не будемо зупинятися детально на кожному з них, а лише подамо їхню загальну характеристику відповідно до поставленої мети.

Нормативна база. Укладаючи словник DRAE, Королівська Академія завжди спирається на розроблені нею Правила укладання словника (або просто Правила) та Граматику. У створенні Правил велику роль відіграв досвід створення «Офіційного словника». У них порушуються питання, що залишаються актуальними на сьогодні, серед яких: лексикографічне упорядкування сталих висловів, суфіксів, запозичених слів, подання енциклопедичної, етимологічної інформації тощо. Не менш важливу роль відіграє Орфографія, за допомогою якої забезпечується правильність написання текстового корпусу словника.

Правила укладання словника. Повна назва «Правила, які сформулювала Академія 1743 р., та яких мають дотримуватися панове Академіки під час спільної роботи над редагуванням та доповненням Словника». Перевидувалися 1760, 1839 та 1870 рр. У редакції 1760 р. розглядаються питання упорядкування власних імен, патронімів, регіоналізмів, наукової та мистецької термінології і жаргонізмів. Редакція 1839 р. повторює попередню. У редакції 1870 р. порушено питання, що стосуються опрацювання архаїзмів, американізмів, найвищих ступенів порівняння, складних слів, а також включення нерегулярних форм дієвідміни та інші.

Орфографія. Перша редакція видана 1742 р. Застосовуючи Орфографію, укладачі розв'язували не лише питання правильного написання слів, а й також проблему абеткового упорядкування лексем у словнику, що починаються із диграфів *ch* («че») та *ll* («ельє»). В Орфографії вони розглядаються як окремі літери, і тому це дало підставу для Академії вилучити з літери *C* всі слова, що починаються на *cha*, *che*, *chi*, *cho*, *chu*, та розмістити їх окремо під літерою *ch* у словниковому реєстрі. Так само зробили зі словами на *ll*. Такого принципу абеткового впорядкування дотримувалися, починаючи з редакції DRAE 1803 р. до 1994 р., коли на X Конгресі Асоціації Академій іспанської мови було прийнято рішення повернутися до старого принципу впорядкування реєстру, за яким усі слова з початковим *ch* та *ll* подавалися під літерою *c* та *l*. Таке рішення було зумовлене потребою адаптації іспанської абетки до вимог міжнародних стандартів [141, с. 252]. Орфографію використовували для розв'язання не лише проблем орфографічного характеру, а й також фонетичного (тобто які графеми мають передавати певні звуки). Так, наприклад, укладачі передавали проривний [j] («х») через літеру *j*, хоча в окремих випадках використовували *g*. Варто зазначити, що положення Орфографії мали більш рекомендаційний, аніж

обов'язковий характер. Крім цього, між Академією та іншими вченими не було єдиної думки щодо правил написання слів та передавання звуків, і Академія не мала права самовільно їх встановлювати [111, с. 6]. Саме тому перші академічні словники відзначаються непослідовністю застосування тих чи інших орфографічних правил, що часто ставало предметом критики з боку неакадемічних лексикографів.

Щодо **макроструктури**, то особливу увагу ми би хотіли приділити таким елементам словникового реєстру: галузеві слова, запозичені лексеми, застарілі слова, регіоналізми та жаргонізми. Основні питання, що поставали перед укладачами: необхідність їхнього включення та їхнє співвідношення порівняно з елементами, що репрезентують загальномовний пласт сучасної лексики. Окремим питанням є включення словотвірних елементів, тобто суфіксів та префіксів, і сталих висловів.

Галузеві слова. Починаючи вже з четвертої редакції (1803 р.), Академія починає все більше залучати до реєстру галузеві слова. Із самого початку Академія дотримувалася критерію, за яким до реєстру DRAE можуть бути включені галузеві слова, уживання яких не обмежується лише їхньою предметною сферою, причому їхнє регулярне вживання має бути документально засвідченим. Так, у передмові до дев'ятого видання (1843 р.) вказано, що «залучаються лише ті терміни, які вийшли зі своєї сфери вживання, адаптувалися в народній мові і не ведуть до непорозуміння під час їхнього використання у розмовному або письмовому мовленні» [96, с. III]. У наступних виданнях критерії залучення галузевих одиниць уточнювалися. У передмові до дванадцятого видання (1884 р.) зазначено: «Оскільки наукові знання набувають все більш широкого вжитку та сучасна література схильна залучати наукові знання для творення порівнянь, метафор та інших словесних зворотів, сьогодні все частіше починають використовуватися галузеві слова в загальнолітературній мові. ... у зв'язку з цим Академія прийняла рішення збільшити кількість галузевих слів у словнику. Водночас лексикографічна праця не претендує на енциклопедичний характер і не має на меті включати всю термінологію наук та ремісництва» [99, с. 5]. Щодо енциклопедичного характеру словника, у передмові до двадцять першого видання (1992 р.) вказано більш точно: «Словник не претендує на роль скороченого енциклопедичного словника, але він має на меті зафіксувати й подати точні дефініції до термінів, уживання яких не обмежується власне предметною сферою, а також тих, які регулярно використовують в пресі та розмові освічені люди» [100, с. VII]. Щодо спеціальних одиниць, які залучені до двадцять першого видання, в Правилах користування зазначено: «Словник містить лише ті вокабули і значення, що належать до різних галузей знання та певних видів професійної діяльності, уживання яких сьогодні вийшло поза межі їхньої сфери походження й набуло регіонального та okazіонального характеру в загальнолітературній мові» [59].

Що стосується *запозичених слів*, то Академія дотримується принципів пуризму, як це можна побачити, наприклад, у п'ятому виданні словника (1817 р.). Але надалі критерії добору цих елементів поступово уточнювалися. Так, наприклад, у сьомому виданні (1832 р.), сказано: не добираються ті слова,

що не відповідають мовним нормам або не є загальновживаними, «саме тому вилучено назви предметів одягу і мод, які сьогодні вживаються, а завтра зникнуть і вже більше ніколи не з'являться в мовленні» [97, с. IV]. Так само сказано в передмові до дев'ятого видання (1843 р.): «Проте сьогодні в соціолекті трапляються слова, які, через те що позначають тимчасово існуючі та позбавлені цінності (сенси) предмети і за своєю будовою та походженням є іншомовними, не повинні включатися до тлумачного словника. І навіть незважаючи на те, що в нашій лексиці вони розглядаються як давньозапозичені слова, Академія твердо переконана, що вони не мають бути наявними у словнику. Такі слова позначають предмети минулої моди, такі як *canesís*, *bandolina*, *capolas*» [96, с. III].

Але надалі у зв'язку з посиленням міжмовних контактів укладачі вимушені були переглянути критерії прийняття іншомовних слів та змінити пуристичні погляди. Так, починаючи з редакції від 1884 р., до реєстру залучається багато іншомовних слів. У XX та XXI ст. процеси глобалізації у різних сферах діяльності також сприяли появі великої кількості іншомовних слів в іспанській лексиці. У зв'язку з цим у Правилах користування зазначено: «Іншомовні слова, що набули широкого вжитку в нашій мові, залучаються до словникового реєстру. При цьому зберігається їхня початкова форма ... якщо їх написання або вимова мало пристосовані до норм іспанської мови (як у випадку з *club*, *reflex* або *airbag*), то вони, головним чином, вимовляються так, як вони пишуться» [59].

Необхідність залучення *архаїзмів* Академія пояснює тим, що вони полегшують розуміння «хороших письменників не дуже віддалених епох» [цит. за 111, с. 14]. У словнику виокремлюються такі види архаїчних слів або значень: 1) давні (*anticuado* o *antiguo*), якщо їхнє вживання більше не засвідчується після 1500 р.; 2) архаїчні (*desusado*), якщо востаннє вживалися в період між 1500 та 1900 рр.; та 3) рідко вживані (*poco usado*), тобто які досі вживаються в 1900 р., але це важко або неможливо підтвердити документально.

Щодо *діалектизмів* та *регіоналізмів*, у правилах від 1760 р. вказано чинні на цей момент критерії: «Допускається включення діалектизмів, навіть якщо вони не відповідають нормам, оскільки є значно поширеними та активно вживаними в певній провінції» [цит. за 111, с. 16]. У сьомій редакції (1832 р.) зроблено уточнення: «Діалектним є те слово, яке не вживають в Кастилії» [97, с. III]. Укладачі словника застерігають, що *кастильський* слід розуміти не в географічному, а лінгвістичному сенсі (андалузький, канарський), адже користувачі можуть подумати, що *кастильський* позначає окремий діалектний корпус із власними внутрішніми діалектами (сантадерський, ріохський, бургоський тощо).

Водночас академіки забезпечували, щоб словник не перенасичувався діалектизмами. Суттєві зміни відбулися із публікацією 15 видання (1925 р.): іспанські діалектизми вже розглядаються як «національний фонд нашої мови», і беручи до уваги всі регіони іспаномовної спільноти (Іспанія та Латинська Америка), слово «кастильський» у назві словника замінено на «іспанський». Починаючи з цього моменту, словник у наступних редакціях виходить під

назвою «Словник іспанської мови» (а не кастильської мови, як це було раніше). Під час роботи над двадцять першим виданням укладачі вперше стали використовувати лінгвістичні атласи, які показують щільність частот і територіальне поширення вокабул. Це допомогло ретельніше та ефективніше опрацьовувати діалектизми.

Особливу увагу приділяли американізмам. Так, у своїх Правилах від 1870 р. Академія зазначила: «Включаються [американізми] з указівкою на їхнє походження завжди, коли визнана їхня користь, при цьому необхідно суворо стежити, щоб не потрапили чужомовні або суперечні граматичним нормам слова» [цит. за 111, с. 16]. Із цього моменту Королівська Академія починає співпрацювати з іншими академіями іспанської мови, зокрема: Колумбійською (заснована 1871 р.), Мексиканською (1875 р.) та Венесуельською (1883 р.).

Словотвірні елементи. Включення морфем тісно пов'язане з проблемою взаємозв'язку граматики і словника, добре знайомою давнім академікам та часто дискутованою серед сучасних лексикографів. Зокрема, це стосується репрезентації у словнику особливостей утворення аугментативів, демінутивів, суперлативів, пасивних форм дієприкметників тощо. Перше питання, що постає перед академіками: які саме форми (часто вживані чи лише відповідні мовним нормам) і яка має бути їхня кількість (всі наявні в мові чи лише частина). У цьому зв'язку Правила 1743 р. вказують: «З усіх легко утворюваних дериватів, таких як активні та пасивні форми дієслів, аугментативи, демінутиви та суперлативи і прислівники на *-mente*, необхідно включати ті, які мають нормативний статус, але якщо вони мають специфічне значення або мають певну специфіку словотвору, то можуть включатися навіть без нормативного статусу» [цит. за 111, с. 19]. У пізнішій редакції Правил (1760 р.) це положення було спрощено: «Мають залучатися всі аугментативи і демінутиви, пасивні дієприкметники, суперлативи, прислівники на *-mente*, які легко утворюються» [цит. за 111, с. 20]. Це вело до збільшення обсягу словника, – словотвірні можливості мови виявилися практично безмежними, – але їх продовжували включати в наступних редакціях словника аж до 1992 р., коли готували двадцять першу редакцію. Починаючи з неї, до реєстру словника включаються продуктивні морфеми (префікси та суфікси). Таке рішення укладачі мотивують тим, що не варто накопичувати легко утворювані слова, якщо можна для них зробити окрему словникову статтю, де просто й доступно пояснюється, як утворювати ту чи іншу словоформу [111, с. 20].

Ведучи мову про **мікроструктуру**, ми б хотіли детально зупинитися на важливих лексикографічних параметрах, що є частиною концепції тлумачного словника, сформульованою Королівською Академією протягом трьох століть. До таких параметрів належать: етимологія, дефініція та ілюстрація.

Етимологія. Якщо порівняти різні редакції словників, то можна побачити, що із самого початку вказували латинські відповідники: з першої (1780 р.) по одинадцяту (1869 р.) редакції. А починаючи з дванадцятої редакції (1884 р.), замість цих еквівалентів стали подавати етимологічну характеристику. На думку укладачів, наявність латинки допомагає краще розуміти викладений у словнику матеріал та сприяє точному вживанню слів. За нашими спостереженнями,

засоби латинської мови автори застосовували не лише для підбору еквівалентів, а й також цілі висловлювання для того чи іншого значення. Їхнє вилучення та їхню заміну на етимологічну довідку автори аргументують таким чином: вони [відповідники] неминуче страждають неточністю і також не можуть точно розкрити етимологію іспанських лексем, оскільки останні в своїй більшості походять безпосередньо з народної латинки, а відповідники взято з класичної латинки [цит. за 111, с. 9]. Крім цього, на користь прийнятого рішення щодо її включення свідчили такі факти: 1) не завжди до іспанських слів є можливість знайти прямий етимон (наприклад, ісп. *talbla* походить від лат. *tabula*); мають місце також випадки, коли латинка грає роль лише мови-посередника (наприклад, *trágico* прийшло з грецької *tragikós* через латинську – *tragicus*); 2) слово запозичене з французької чи італійської мови, у якій воно пройшло власний еволюційний розвиток [цит. за 111, с. 9].

Дефініції. У Правилах 1760 р., в розділі «Дефініція або тлумачення слова», однозначно вказано: дефініції мають бути точними, чіткими і перевагу слід надавати значенню, в якому широко вживається слово. Але згодом цього виявилось недостатньо, тому в Правилах 1860 р. зазначене положення було уточнено: під час коригування та доповнення народного словника повинна забезпечуватися точність та зрозумілість дефініцій, причому всі слова, що входять у текст дефініцій, мають бути також включені до словника [цит. за 111, с. 20]. Згодом було сформульовано вимоги, але вони радше показують, який в ідеалі мусить мати вигляд дефініція, та практично не дотримуються лексикографами. Так, в [141] виокремлено три вимоги, які в реальності неможливо виконати:

1) дефінована одиниця не повинна фігурувати в тексті дефініції. Проте цю вимогу лексикографи не виконують. М. А. Ескерра пояснює таке порушення тим, що словникова стаття репрезентує завершену главу в межах кінцевого та замкненого тексту, яким є словник, принаймні в традиційному паперовому словнику [141, с. 133]. Це означає, що з якого б слова ми не почали свої «мандри» словником, ми, зрештою, повернемося до «відправної» лемі. До того ж учений вказує на те, що застосування заголовкового слова в тексті дефініції викликане потребою робити відсилання від одного значення до іншого;

2) дефініція не повинна відображати будь-яку ідеологію. Проте ця вимога також невиконувана, оскільки весь словник містить у собі ідеологію. Концепцію словника визначають видавництво, люди, котрі його редагують, та суспільство, для якого він призначається. Ідеологічний вплив не відчувається під час добору лем, ілюстрацій, навіть під час розроблення граматичних розділів. Але коли справа доходить до дефініцій, вплив ідеології відчувається повною мірою. Суб'єктивність спостерігається у виборі лексем оцінного характеру, емоційно забарвлених суфіксів або просторових і часових маркерів. Крім цього, лексикограф має виконувати роль посередника між мовою та суспільством;

3) дефініція мусить відображати характеристики, що має мова у певний момент. Проте найчастіше дефініції, що подані в тій чи іншій редакції

словника, як і раніше, продовжують залишатися далекими від мови, якою розмовляють користувачі.

Ілюстрації. Перший академічний словник «Офіційний» мав одну з головних рис – подання однієї або кількох цитат для ілюстрації дефініцій. Однак для зменшення обсягу словника для його публікації одним томом було прийняте рішення вилучити цитати. Таким чином, словник залишився практично без ілюстративних прикладів, і така тенденція продовжувала мати місце аж до ХХ ст. Як пояснює Луїс Фернандо Лара, літературна мова нав'язувалася решті суспільства як взірцева, тим самим позбавляючи «легального статусу» практичний ужиток мови [141, с. 120]. Виключення цитат не лише максимально зменшило наявність ілюстрацій, а й також виключило можливість того, щоб приклади були літературними [141, с. 120]. У словнику *DLE 23* приклади, на нашу думку, подають лише для тих слів, що можуть викликати у користувачів певні труднощі розуміння або певні особливості їхнього вживання. Їх подають або у вигляді словосполучень, або коротких речень. Додаткова функція прикладів – показувати особливості сполучення леми в межах словосполучення або речення.

РОЗДІЛ 1.2. Х. КАСАРЕС ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ІСПАНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Ведучи мову про іспанську лексикографію, не можна не згадати ім'я великого вченого – Хуліо Касареса (1877–1964 рр.), лексикографа, перекладача, дипломата та літературного критика. Його захоплення мовами пробудило інтерес до лексикографії. Так, він опублікував два перекладних словники: «Новий французько-іспанський та іспансько-французький словник» (1911 р.) і «Скорочений французько-іспанський та іспансько-французький словник» (1921 р.). У 1942 р. вийшла у світ його відома лексикографічна праця – «Ідеологічний словник» (від поняття і слова та від слова до поняття). У 1921 р. його обрано членом Королівської академії іспанської мови, і як академік він брав активну участь в її лексикографічних проектах. Під його керівництвом вийшло три редакції Словника (*DRAE*), за його редакцією опубліковано друге видання Настільного словника, також він координував роботи над «Історичним словником іспанської мови». У наступних розділах ми зупинимося детально на його науково-теоретичних надбаннях, які дали поштовх розвитку іспанської лексикографії.

1.2.1. Концепція лінгвістичного словника Х. Касареса

Однією з фундаментальних праць Х. Касареса, що зробила великий внесок у розвиток іспанської теоретичної лексикографії (металексикографії) є «Нова концепція лінгвістичного словника». Автор представив її 8 травня 1921 р. у формі промови під час вступу до членів Королівської академії іспанської мови. У зазначеній праці Х. Касарес висловлює своє бачення словника, його макро- та мікроструктури та способу впорядкування мовних одиниць. У своїй промові Х. Касарес наголошує на необхідності розвитку нової концепції словника, за

якою словник – це не лише збірник алфавітно впорядкованих статей, а й також інструмент, що надає користувачеві всі потрібні ресурси для пошуку слова або фрази, які йому потрібні для здійснення комунікативного акту. Так, він започаткував проект Ідеографічного словника іспанської мови, про який детально піде мова в наступному розділі. Нижче розберемо ключові питання, які автор піднімає у своїй концепції та пропонує на них свої відповіді.

Алфавітний vs. ідеографічний словник. Учений відстоює ідеографічний принцип упорядкування слів. На його думку, будь-який мовець повинен мати словник, упорядкований таким чином, щоби було чітко видно систему понять, закладених у лексемах та фразеологічних одиницях. Іншими словами, мова йде про логічну організацію, а не безсистемну, як в абеткових словниках. У цьому контексті Х. Касарес зазначає: «Сукупність слів, упорядкованих відповідно до їхнього змісту, представляє в системі знань певну ієрархію, що перевершує ту, яка виникла в результаті послідовного розташування слів та яку очолює неважливий, нестійкий, а іноді безглуздий елемент, такий як початкова літера реєстрового слова» [86, с. 66]. Таким чином, лінгвіст має сумніви щодо наукової цінності словників, упорядкованих за алфавітним принципом. Але в кінці зазначеної праці Х. Касарес трохи пом'якшує критичне ставлення до абеткових словників: він не вважає їх некорисними, а розглядає їх як доповнення до ідеографічних словників у вигляді покажчика: «Існуючий на сьогодні Словник [він має на увазі DRAE] в кінці систематично впорядкованого словника посідатиме своє справжнє місце та зможе проявляти свою максимальну ефективність. Тоді не можна буде сказати, що лінгвістичний словник – це доволі складна для користування праця, оскільки в ній відсутній покажчик» [86, с. 89].

Не менш цікавими видаються погляди вченого на склад словникового реєстру. Хоча він більшою мірою виробляє вимоги до історичного словника, вони є застосовними також до лексикографічних праць тлумачного типу. Розглянемо такі типи мовних одиниць: загальномовні слова, демінутиви та аугментативи, жаргонізми (у тому числі професіоналізми), галузеву лексику та діалектизми.

Загальномовні слова мають складати основну частину реєстру словника (як історичного, так і синхронічного). Щодо загальної мови Х. Касарес виокремлює такі її різновиди, що мають відобразитися у словнику: 1) високий стиль, до якого входять слова з ремаркою «поетичне»; 2) мова літератури, що зазвичай використовується в літературних творах, але в певний момент перестає бути характерною для сучасного мовлення; 3) власне загальна мова, тобто та, в якій змішано всі вислови, що не є «власністю» певних письменників, освічених людей або певного населеного пункту; це «валюта в обігу», якою користуються всі; 4) фамільярна мова, шар зниженої лексики, що викликає певні труднощі маркування в словнику; 5) вульгарна мова – тут ідеться не про лексикон певних людей, а про те, що освічені мовці знають багато слів цього типу, але зазвичай не вживають у своєму мовленні через їхню непристойність.

Щодо *жаргонізмів і професіоналізмів*, то лексикограф має керуватися вимогою «будь-яке слово має бути в ужитку в нашій мові»; це означає, що

«увагу заслуговують лише ті вокабули, які набули широкого вжитку, і, зокрема, ті, що мають статус літературних». Стосовно спеціальної лексики, то необхідність її включення Х. Касарес вважає безсумнівною: «Ми однозначно вважаємо припустимим включати до реєстру лексику вільних мистецтв, застосовуючи той самий комплекс критеріїв, що були застосовані до ремісничкої термінології» [86, с. 282]. Щодо іншої термінології – наукової та технічної – учений зауважує: «Має також долучатися до словника сучасна технічна термінлогія, незважаючи на її іншомовне походження. У випадку з науковими термінами до словника повинні добиратися лише ті, які стали елементами загальної мови або часто вживаними у відповідній предметній галузі» [82, с. IX].

Демінутиви та *аугментативи*, як вважає лексикограф, слід долучати до словника лише ті, що втратили своє квантитативне (емоційно-оцінне) значення та набули іншого, за яким вони суттєво відрізняються від первинного слова. Х. Касарес наводить такий приклад: *calzón*, часто вживаний у множині (*calzones*), є словом із позитивним значенням, так само як і утворені від нього демінутив *calzoncillos* і аугментатив *calzonazos* (перен.).

Особливу увагу заслуговують погляди Х. Касареса на структуру словника, зокрема ідеографічного. За його концепцією, вона складається з трьох частин: 1) синоптична (*parte sinóptica*), 2) аналогічна (*parte analógica*) і 3) алфавітна (*parte alfabética*). Синоптична частина представляє понятійну класифікацію іспанської лексики. Весь лексичний шар іспанської мови він ділить на 38 основних класів, які, у свою чергу, розподіляються на понятійні групи. Призначення цієї частини – забезпечити швидкий пошук потрібного поняття. Так, наприклад, якщо ми хочемо знайти поняття, протилежне *humildad* (покірність), достатньо перейти до понятійної групи *sentimiento* та знайти *honor* (честь, гідність), яке розташоване прямо напроти *humildad*. Аналогічна частина є основною частиною словника: вона поєднує ідеографічний та алфавітний принципи упорядкування слів. За словами автора, вона містить понятійні групи, розташовані в алфавітному порядку заголовкових слів [83, с. XVI]. Необхідність та користь алфавітної частини як традиційного принципу впорядкування слів Х. Касарес пояснює тим, що таке впорядкування є притаманним для інших наукових праць: «Якщо ми звернемося до будь-якої сучасної наукової праці з певної предметної сфери, то спочатку побачимо виклад основного матеріалу, а наприкінці – алфавітний перелік усіх основних термінів, використаних в основній частині книги. Користь таких глосаріїв з педагогічного погляду вже стала аксіомою» [83, с. XIX]. Словникові статті (мікроструктура) розташовані в алфавітній частині. Їхня структура практично нічим не відрізняється від словника *DRAE* редакції від 1939 р., що була чинна на момент укладання автором свого ідеографічного словника. Особливу увагу автор приділяв дефініціям. У цьому контексті Х. Касарес наголошував, що він іноді переробляв текст дефініцій, не відхиляючись при цьому від нормативної бази Академії: «Автор зредагував або повністю переробив значну частину дефініцій там, де вважав це конче потрібним, але водночас він не відходив від канонів, представлених у тлумачному словнику Академії» [83, с. XXV].

Отже, ми висвітлили бачення лінгвістичного словника іспанським ученим, зокрема погляди на його сутність, структуру та зміст. У наступному розділі детальна увага буде зосереджена на основних напрацюваннях Х. Касареса, які посприяли активному розитку іспанської лексикографії.

1.2.2. Лексикографічні та наукові праці Х. Касареса

Крім участі в укладанні 16 видання академічного словника іспанської мови (1939 р.), Х. Касарес також створює власні проекти, а саме: Ідеографічний словник іспанської мови та Історичний словник іспанської мови. До того ж він є автором двомовних словників: «Новий французько-іспанський та іспансько-французький словник» (1911 р.), «Скорочений французько-іспанський та іспансько-французький словник» (1921 р.), «Найновіший французько-іспанський та іспансько-французький словник» (1925 р.) та «Найновіший англо-іспанський» (1942 р.). Його також цікавили теоретичні проблеми лексикографії, про що свідчить численна кількість наукових праць, серед яких можна виокремити: «Мова як інструмент і словник як символ» (1944 р.), «План роботи над історичним словником» (1948 р.), «Вступ до сучасної лексикографії» (1950 р.), «Що є сучасним у лексикографії» (1951 р.), «Нове в академічному словнику» (1965). Розглянемо детально лексикографічну працю, яка є втіленням ідей Х. Касареса щодо лінгвістичного словника, його структури та змісту.

Ідеографічний словник іспанської мови. За концепцією Х. Касареса, лексикографічна праця, крім упорядкування за алфавітом словникових статей та можливості пошуку значення певного вислову, має також надавати ресурси для пошуку слова або фрази, які потрібні користувачеві для здійснення комунікативного акту. У зв'язку з відмовою Академії укласти та публікувати працю із такими характеристиками, проект Ідеографічного словника стає суто індивідуальним. Після двадцяти двох років, у 1936 р., книгу підготували до друку. Проте фатальні події, що відбулися після державного перевороту, затримали публікування словника аж до 1942 р. За підтримки каталонського видавництва Густаво Хілі Ідеографічний словник вийшов у світ і мав великий успіх. Він перевидавався кілька разів, і 1959 р. виходить нове, виправлене, доповнене видання, яке залишається актуальним у наші часи. Розглянемо детально його особливості.

Укладаючи Ідеографічний словник іспанської мови, автор дотримується традицій, започаткованих у XIX ст. лексикографами Роже в Англії (1852 р.) і Буасье у Франції (1862 р.). Упорядкування лексики в них ґрунтується на аналогії значення. Таким чином, користувач має змогу шукати не лише незнайомі йому значення, як це відбувається у звичайних абеткових словниках (розшифрувальна функція), а й також заголовкове слово або фразу, потрібну йому для здійснення комунікативного акту через основні поняття або споріднені слова (шифрувальна функція). Таке призначення словника чітко висловлює епіграф на титульній сторінці Словника: «Від поняття до слова; від слова до

поняття». Як було зазначено в [173], Ідеографічний словник чітко поділяється на три основні частини:

1) «синоптичну», в якій подано класифікацію понять із 38 або більше категорій та 2 тисяч понятійних полів, які в сумі включають більше 80 тисяч заголовкових слів, що реперезентують найуживанішу лексику. Таким чином, за 38 категоріями угруповано всю іспанську лексику. У свою чергу, понятійні групи поділяються на класи, що об'єднують слова, охоплені певним поняттям;

2) «аналогічну», яку складають групи споріднених слів та висловів. Групи мають відсилання до інших споріднених груп. Словниковий склад груп не обмежується лише іменниками, вони також включають прикметники, прислівники, дієслова і навіть словосполучення та сталі вислови. Групи мають таку структуру: першими йдуть іменники та їхні деривати, а після них – дієслова, прикметники, прислівники і прислівникові звороти, прийменники та вигуки;

3) «алфавітну», що містить алфавітний перелік слів разом із дефініціями. Ця частина фактично є тлумачним словником, який розкриває значення слів і пояснює вислови, звороти, фрази та прислів'я. Усі 80 тисяч реєстрових слів мають відсилання до групи або груп, представлених в «аналогічній» частині.

Остання частина є цінною не лише сама по собі. Вона включає реєстр слів, що відповідає нормам Академії та містить зредаговані та, в багатьох випадках, удосконалені дефініції академічного словника (*DRAE*). Характерну рису словника становить «аналогічна» частина, оскільки дає змогу користувачеві знайти слово, яке він не знає або не пам'ятає, через інші знайомі слова. Наведемо приклад пошуку потрібного слова в цій частині: якщо ми шукаємо, як називається «яма навкруги рослини для накопичування води», то ми можемо звернутися до слова *hoyo* (яма) в «аналогічній» частині. Тут є відсилання до слова *excavación* (викопування). У першій групі зі словом *excavación*, де наявні споріднені з ним *gavia* (борозна) та *pileta* (лунка коло дерева) є шукане слово *alcorque* (лунка). Для підтвердження правильності пошуку перейдемо до реєстрового слова *alcorque* в «алфавітній» частині та знайдемо його дефініцію:

Alcorque m. *Excavación que se hace al pie de las plantas para detener el agua.

Зірочка (*), яка стоїть перед словом, означає, що воно очолює понятійну групу в «аналогічній» частині. Існує ще один спосіб знайти це слово: перейти до слова *riego* (поливання, зрошування), яке фактично очолює понятійну групу. Серед споріднених слів *socava* (канавка коло дерева), *torna* (поворотне каміння), *tornadero* (поворотне каміння) і *torga* (поворотне каміння) розташоване *alcorque* (лунка). Таким чином, володіння методикою пошуку за «синоптичною», «аналогічною» та «алфавітною» частинами є важливим, щоб користь від словника була максимальною. Перейдемо до розгляду елементів словникової статті:

1) *зірочка* (*), що призначена автором для відсилання до понятійної групи – для переходу від слова до поняття. Іншими словами, знайшовши слово та його значення, ми зможемо перейти до поняття, позначеного цим словом.

Отже, як однокомпонентні, так і багатоконпонентні слова у складі леми, дефініції або ремарки мають відсилання до понятійних груп, і це дає змогу знайти лінгвістичну інформацію будь-якого характеру (наприклад: слова, близькі або протилежні за значенням);

2) *ремарки*, зокрема: а) оцінно-естетичні, такі як *fam.* – фамільярне, *vulg.* – вульгарне та *poet.* – поетичне: *tener bemoles, o tener tres bemoles una cosa* (*fam.*), *chepa* (*fam.*), *lucífero* (*poet.*), *lúcido* (*poet.*), *límpido* (*poet.*) тощо; б) предметна та соціальна сфера: *ablanquear* (*Agr. [agricultura]*), *belez* (*Germ. [germanía]*); в) інші ремарки *fig.* – переносне, *irón.* – іронічне: *gajes del oficio, empleo* (*Irón.*) *hacer uno de su cara un sayo* (*Fam. y fig.*);

3) *дефініції*, подані в «алфавітній» частині, створено на основі дефініцій шістнадцятого видання академічного словника *DRAE*. За Х. Касаресом, вони поділяються на три типи:

– дефініції для опису метамови знака (*definición de metalengua de signo*), що подані у статтях зі службовими частинами мови (сполучники, прийменники, займенники). Їхнє призначення – розкрити відношення, утворювані заголовковою одиницею:

Sin prep. separat. y negat. que denota carencia o falta [].

Por. *prep. con que se indican muy diversas relaciones de *tiempo, *causa, *modo, finalidad, *substitución, *comparación, *distribución, proporción etc. [].

– дефініції для опису метамови змісту (*definición de metalengua de contenido*). Х. Касарес вважає, що цінність цих дефініцій полягає у можливості замінювати в них дефіноване слово. Наведемо деякі приклади:

Lucrativo, va. adj. Que produce *utilidad y *ganancia.

Krausismo. m. Sistema filosófico de Krause, que pretende llegar a una conciliación entre el teísmo y panteísmo.

– енциклопедичні дефініції (*definición enciclopédica*), призначені для опису історичних, культурних та наукових понять. Автор словника прагне уникати таких дефініцій, наскільки це можливо. Прикладами енциклопедичних дефініцій є такі:

Elefante. m. Mamífero proboscideo de gran tamaño. Tiene las orejas grandes y colgantes, la nariz muy prolongada en forma de trompa, que le sirve como de mano, y dos dientes incisivos muy grandes, vulgarmente llamados colmillos.

Laúd. m. Instrumento músico que se toca punteando las cuerdas. Es más pequeño que la guitarra, con tapa plana de forma oval y fondo convexo formado de muchas tablillas.

Таким чином, Ідеографічний словник є суттєвим внеском Х. Касареса у розвиток іспанської лексикографії. Завдяки продуманій організації матеріалу та структурі зазначена лексикографічна праця залишається актуальною і в наші часи. Інтерес до неї з боку дослідників викликає не лише запропонований автором принцип упорядкування лексичних одиниць, а й також ефективність дефініцій, поданих в «алфавітній» частині [143, с. 279]. Ми вже зазначали, що Х. Касареса цікавили також проблеми створення теоретичного підґрунтя для

іспанської лексикографії. Крім роботи «Нова концепція лінгвістичного словника», він опублікував інші праці, детальний аналіз яких подано в [143]. У цьому розділі ми коротко розглянемо лише ті, що стосуються питань одномовної лексикографії.

«Мова як інструмент, і словник як символ». Збірник наукових статей переважно з лексики та лексикографії, що представляють хроніку створення та остаточну публікацію ідеографічного словника: «Мовний інвентар (буття, голгофа та богоявлення)», «Мова як інструмент», «Конструктивна критика», «Провінціалізми і проблеми упорядкування», «Провінціалізми й американізми», «Американізми та офіційний словник», «Розв'язання», «Внесок зарубіжних іспанців в іспанську лексикографію (два голландських іспанці)».

«Вступ до сучасної лексикографії». Ця книга є збірником лекцій, присвячених методології укладання словників з урахуванням досягнень сучасної лінгвістики. Вона складається з чотирьох частин та одного додатка:

- частина 1 «Семінар з лексикографії» містить звіт Х. Касареса як керівника семінару з лексикографії, представлений Королівській Академії, де викладено інформацію про роботу цього семінару, а також окреслено цілі його створення;

- частина 2 із назвою «Етимологія, семантика і стилістика на службі лексикографії», де вчений виокремлює лексикографію в окрему наукову дисципліну та визначає її місце серед указаних у назві наук;

- частина 3 охоплює проблему класифікації фразеології (сталих висловів, зворотів, ідіом) іспанської мови та її лексикографічному опису. За основу Х. Касарес узяв матеріали семінарів із цієї проблеми, організованих іспанським філософом Ортега-і-Гассет;

- частина 4 містить звіти, представлені Королівській Академії, де він аналізує план і структуру, в тому числі питання макро і мікроструктури. Крім чотирьох частин, Х. Касарес включив до своєї книги окремий додаток, де він представив відповіді на питання, поставлені йому учасниками конференцій та семінарів.

«Що таке сучасна лексикографія» – наукова стаття, мета якої відповісти на деякі зауваження, зроблені Х. Касаресу після публікації його книги «Вступ до сучасної лексикографії». Зокрема вчений пояснює, що він має на увазі під словом «сучасний», коли мова йде про лексикографію. Основна ідея Х. Касареса полягає в тому, що це слово, на відміну від того, як його розглядають інші автори, може застосовуватись не лише до ідеографічних словників (*diccionarios ideológicos*), а й також до будь-якого тлумачного і фразеологічного словника, укладеного з урахуванням певних наукових передумов. За Х. Касаресом, лексикографія стає сучасною, коли вона, пройшовши початковий етап, власне літературний, і подолавши потім суб'єктивність добору мовного матеріалу (прийняття до розгляду одних лінгвістичних фактів та відхилення інших), набуває наукового характеру, а це означає, що всі лінгвістичні факти однаково заслуговують розгляду [143].

«Нове в академічному словнику» представляє збірник останніх наукових статей Х. Касареса, опублікованих з 1959 до 1963 рр. у журналі *ABC*. У них

автор знайомить читачів із ключовими рішеннями Академії щодо включення нових лексичних і фразеологічних одиниць у наступних виданнях тлумачного словника *DRAE*.

Отже, Х. Касарес зробив доволі великий внесок у розвиток іспанської лексикографії (металексикографії). Її теоретичне підґрунтя вчений виклав у своїй праці під назвою «Вступ до сучасної лексикографії» та окремих наукових статтях. Особливу увагу вчений приділяв іспанським фразеологізмам, зокрема їхній класифікації та принципу їхнього впорядкування в словнику. Великою заслугою стало те, що він запропонував нову концепцію, за якою лінгвістичний словник має слугувати не лише для «розшифрування» значень слів, а й також для надання всіх ресурсів для пошуку потрібного слова, навіть якщо воно невідоме користувачеві. Його концепцію було втілено в Ідеографічному словнику іспанської мови. На той момент (1921 р.) ідея такого словника була новаторською для іспанського словникарства (систематизація мовного матеріалу за понятійними полями і класами), але, на жаль, вона не отримала широкої підтримки з боку Королівської Академії.

РОЗДІЛ 1.3. ІСПАНІЯ І ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА В ДЗЕРКАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

В історії лексикографії в Латинській Америці дослідники виокремлюють такі основні етапи за характером взаємодії іберійського і латиноамериканського варіантів іспанської мови: 1) період «єдності» (XV–XVIII ст.), коли іспанська мова в Іспанії та Латинській Америці були нерозривно пов'язані одна з одною; 2) період «дивергенції» (XIX ст.): обидва різновиди функціонують окремо один від одного; і, нарешті, 3) період «конвергенції» (XX ст.), для якого характерним є злиття двох варіантів мови і, як результат, появою міжнародної іспанської мови. Подамо характерні особливості історичного розвитку словникарства в Латинській Америці та роль Іспанії в його становленні [60, 107, 123, 174].

1.3.1. Особливості розвитку словникарства в Латинській Америці

Період «єдності». У цей період лексика іспанської мови була нестандартною, тобто чітко вирізнялися елементи іберійського та латиноамериканського варіантів іспанської мови (мови тодішніх іспанських колоній). Зовсім інша ситуація була з поширеними латиноамериканськими лексемами. Хоча вони за походженням були американізмами, їх, за принципом синхронії, зараховували до загальноіспанської лексики, оскільки вони позначали типові американські реалії, відомі на Іберійському півострові. Варто зазначити, що на момент створення Офіційного словника (1780 р.) лексикографи включали до реєстру лише ті лексеми американського походження, що вийшли зі свого певного географічного ареалу й набули широкого вжитку в Іспанії. До таких американізмів укладачі зараховували, наприклад, *batata*, *canoas*, *chocolate*, *jicara*, *loro*, *maíz* тощо. Щодо інших американізмів, таких як *coyote*, *mata*, *rampa*, *sabana* та ін., вони увійшли в окремі словники – діалектні. Так, одними з найдавніших вокабулярів, що містить американські діалектизми, є глосарій

перуанізмів Фернандеса Кастро (1608 р.) та словник американізмів Педро Симона (1627 р.), а також «Словник американських вокабул» Мануеля Х. де Айяла (середина XVIII ст.), а також «Словник провінціалізмів Острова Куби» Пеняльвера (кінець XVIII ст.). Також об'єктом лексикографічного опису стали внутрішні діалекти, зокрема арагонський: «Нариси з арагонсько-іспанського словника», автор Маріано Перальта (1836 р.), «Словник арагонізмів» (1859 р.).

Період «дивергенції» збігається з часовим проміжком, коли іспанські колонії набули незалежності. Розвитку лексикографії в Латинській Америці сприяли романтичний рух, який пробудив інтерес до місцевої та регіональної культури, фольклору та самобутності кожної народності. Такий інтерес сприяв виникненню словників двох типів: 1) словник провінціалізмів, у якому зібрано вокабули окремо взятого регіону, місцевості, країни або цілого континенту; та 2) словник варваризмів, що має на меті встановити норматичне вживання слів відповідно до норм іберійського варіанта іспанської мови [76, с. 83]. Так, наприклад, до словників аналізованого періоду, що вийшли в країнах Латинської Америки, належать: «Словник провінціалізмів Острова Куби» (1836, 1862 рр., Гавана, Пічардо Е.), «Словник провінціалізмів та варваризмів Коста Рики» (1893 р., Сан Хосе де Коста Рика, К. Гахіні), «Словник чилінізмів» (1875 р., Сантьяго де Чилі, С. Родрігес). Щодо назв словників, Ф. Лара зауважує, що латиноамериканська лексикографія «визнає іспанську мову метрополії як єдину та залучає американізми лише для того, щоб показати, що вони є варваризмами та неправильними із погляду літературної норми, виробленої за часів існування імперії» [134, с. 73,]. Включення американізмів як об'єкту лексикографічного опису також зумовлене відсутністю відповідників у нормативній іспанській мові.

Протягом періоду «дивергенції» (XIX ст.) визнання незалежності колишніх провінцій спостерігається в Академічній іспанській лексикографії. Академіки фіксують різницю між іберійським і латиноамериканськими варіантами, зокрема в плані вираження, плані змісту, прагматичних особливостях лексем. Крім цього, вони вилучають ремарку *provincial* (провінціалізм) зі словникових статей, леми яких представляють Антильські острови (Пуерто Рико), Кубу та Філіппіни. Хоча на рівні мікроструктури вони вже описуються як американізми, але на рівні макроструктури їх досі розглядають як провінціалізми [79, с. 699]. Нормативним уважався перший варіант іспанської мови, обов'язковими мовними нормами відповідно вважалися ті, що встановлювала Королівська Академія.

Період «конвергенції» характеризується переходом Королівської Академії до політики лінгвістичного поліцентризму, впровадженій спільно з Асоціацією Академій іспанської мови. Сутність цієї політики полягала у виробленні та встановленні норми, яка б відображала іспанську мову в усьому її регіональному багатоманітті. Іншими словами, – у встановленні літературної норми, спільної та загальноприйнятої як для Іспанії, так і країн Латинської Америки. Для більш ефективної реалізації зазначеної політики була створена Асоціація Академій іспанської мови (ASALE).

Асоціація заснована 1951 р. в Мексиці та представляє об'єднання двадцяти трьох академій в Латинській Америці, у тому числі США. Штаб-квартира Асоціації розташована у Мадриді, очолює Асоціацію на цей момент Хосе Мануель Блекуа. За ініціативою тодішнього президента Мексики Мігеля Алемана Вальдеса скликали I Конгрес Академій, що проходив із 23 квітня до 6 травня 1951 р. і мав на меті об'єднати зусилля у спільній роботі над розвитком та закріпленням становища іспанської мови у світі. На ньому учасники прийняли рішення заснувати Асоціацію та створити її Постійну комісію. Варто зазначити, що на I Конгресії були присутні представники всіх Академій, крім Королівської Академії через складні дипломатичні стосунки між Іспанією та Мексикою. Після нормалізації відносин наступний II Конгрес пройшов у Мадриді 1956 р.

Варто зазначити, що Академія не обмежується роботою лише з Асоціацією. Вона також підтримує зв'язки з асоціаціями та товариствами іспанської мови в інших країнах, зокрема Європи (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Німеччина, Словенія, Швейцарія, Швеція, Україна), Африки (Бенін, Єгипет, Екваторіальна Гвінея, Камерун, Марокко, Сенегал) і Азії (Китай, Південна Корея). З огляду на це Академія підтримує традицію призначати членів-кореспондентів із зарубіжних країн, які тим або іншим чином пов'язані з іспанською мовою.

Напрямок діяльності Асоціації окреслив професор і академік Дамасо Алонсо у своїй доповіді на тему «Єдність і захист мови»: «Боротьбу за «чистоту» мови можна було назвати священною і вона була такою в XIX ст., але сьогодні ми її не можемо ставити за головну мету: нашу боротьбу ми зараз маємо вести проти роздробленості спільної мови» [149, с. 26]. Співпраця Академії та Асоціації полягає в спільному розроблянні словників та інших фундаментальних праць з орфографії, лексикології і граматики іспанської мови. Одним із лексикографічних проєктів, що виник у результаті цієї співпраці, є Словник іспанської мови (DRAE), двадцять третя редакція якого і виступає об'єктом нашого дослідження. Інші спільні лексикографічні проєкти детально висвітлено в наступному підрозділі.

1.3.2. Спільні словникові проєкти Королівської академії та Асоціації Академій іспанської мови

До спільно розроблених лексикографічних проєктів належать «Словник труднощів іспанської мови» (Diccionario panhispánico de dudas, 2005) та «Базовий словник іспанської мови» (Diccionario esencial de la lengua española, 2006). Окремо відзначимо «Словник американізмів» (Diccionario de americanismos, 2011), укладений членами Асоціації Академій. Основне призначення цих словників – надати користувачам інформацію щодо правильного вживання сучасної іспанської мови як в Іспанії, так і Латинській Америці (вимова, написання, уживання), а також подати її лінгвогеографічні особливості. Наведемо нижче коротку характеристику названих вище праць.

«Словник труднощів іспанської мови». Являє собою довідкове джерело обсягом більше семи тисяч словникових статей, у якому чітко й аргументовно подані відповіді на типові питання щодо вживання сучасної іспанської мови. Словник охоплює такі розділи: фонографія (вимова, акцентуація, пунктуація, графіка), морфологія (форма множини, жіночого роду; словозмінна парадигма), синтаксис (синтагматика, керування, узгодження тощо) та лексична семантика (неправильне вживання слів, семантичні кальки, неологізми, запозичені слова та ін.). Так, наприклад, типовими питаннями, що викликають певні труднощі, можуть бути такі: 1) як правильно: *adecua* чи *adecúa*?; 2) слово *Мехіко* писати *México* чи *Méjico*?; 3) чи є форма *previendo* правильною?; 4) яка форма множини у іменника *escáner*?; 5) чи правильно говорити *detrás mío*?; 6) чи припустимо вживати *overbooking*?; 7) чи можна говорити *jueza*?; 8) *Vídeo* чи *video*? і т. д.

Ураховуючи коло питань, на які має відповідати словник, передбачено такі типи словникових статей: а) тематичні, що розглядають питання як загального плану, так і специфічні, що присвячені правилам акцентуації та використання знаків пунктуації, написання слів із великої літери тощо; б) лінгвістичні, що присвячені конкретним словам, які можуть викликати сумніви щодо їхнього написання, вимови або вживання. Отже, словникову статтю включають зони: 1) заголовкового слова: лема та її реєстровий ряд; 2) семантичний блок: дефініція, ілюстрації до неї (цитати з книг та періодичних видань, вилучені з банку даних Королівської Академії), граматичні або лексичні коментарі й ілюстрації до них, а також посилання на додатки та інші словникові статті. Варто зазначити, що ілюстративні приклади показують не лише як треба, а й також як не треба писати або вживати те чи інше слово. Крім цього, вони показують сполучуваність слів із іншими (для цього великими літерами виокремлено прийменники).

Розробляючи словникові статті, укладачі брали до уваги традиційні норми літературної іспанської мови та перевіряли їх на предмет чинності або наявності в них змін. Автори також прагнули чітко показати різницю не лише між нормами Іспанії та Латинської Америки, а й також між нормами певної країни або групи країн та нормою, встановленою в загальноіспанській мові.

«Базовий словник іспанської мови» є скороченою версією тлумачного словника DRAE (22 видання, 2001 р.), яка охоплює частотну лексику, спільну для Іспанії та Латинської Америки. За принципом опису він належить до нормативних словників, а за призначенням розрахований на широке коло користувачів як Іспанії, так і Латинської Америки. З огляду на це варто виокремити такі важливі моменти. У реєстрі відсутні архаїзми – слова, що вживали в епоху середньовіччя (з рем. «ant.»), у період 1500–1900 рр. (з рем. «desus.») або перестали активно виживатися в перші десятиліття ХХ ст. (з рем. «рідко»). Під час укладання до реєстру залучали тільки ті мовні одиниці, які входять до загальноіспанської мови. Кожну лему, значення та словосполучення перевіряли на предмет актуальності, використовуючи авторитетні джерела, одним із яких є Довідковий корпус іспанської мови (CREA).

Значно зменшено кількість лексем та значень, уживання яких обмежено лише одним певним регіоном Іспанії або Латинської Америки. До уваги брали

їхню поширеність в ареалі, що об'єднує кілька регіонів. Відповідно укладачі відмовилися від ремарок, що позначають окремо взятий регіон Іспанії або Латинської Америки. Замість них застосовано ті, що позначають ширший географічний ареал, наприклад: *Am. Cent.* (Центральна Америка), *Am. Merid.* (Південна Америка), *Á. Caribe* (Карибський Ареал). Проте автори зауважують, що наявність такої ремарки не обов'язково означає, що лема або значення використовують в усіх країнах, які входять до цього ареалу. Із розмовних та вульгарних слів залишено ті, що однаково вживають в Іспанії та Латинській Америці.

Відбір галузевих слів здійснено за критеріями, ухваленими експертами відповідних галузей. Різні академічні комісії (з науково-технічної, юридичної, фінансово-економічної термінології), а також окремі академіки, що є фахівцями в певній галузі (архітектура, філософія, морська справа), та позаакадемічні експерти розробили та запропонували переліки значень із DRAE, які на даний момент є чинними та відповідно можуть бути включені до аналізованого словника.

До словника не потрапили похідні слова, семантику яких можна легко визначити за їхніми словотвірними формантами, такими як *a-*, *anti-*, *auto-*, *-ble* або *-mente*, а також терміни на *-dero*, *-dor*, *-nte*, *-or* тощо. Винятки складають лише ті слова, семантика яких не зумовлена тим чи іншим формантом. Так, наприклад, слово *conmemorable* наявне в словнику, тому що його значення не «який може бути пом'янутим», а «гідний пам'яті». Якщо похідне слово полісемічне, то подають усі його значення. Щодо іншомовних слів у словнику реалізовано два способи їхнього впорядкування: 1) якщо вживання іншомовного слова не є доцільним, то подається іспанський еквівалент; 2) в інших випадках подають слово-замінник (наприклад, *mercadotecnia* замість *marketing*) або фонетично адаптований варіант (наприклад *bulldócer* замість *bulldozer*).

Дефініції здебільшого взяли зі словника DRAE. Але через те, що в реєстрі Базового словника багато слів були відсутніми, дефініції переформулювали для забезпечення лексикографічної замкненості. До дефініцій подаються ілюстрації, зокрема в тих статтях, де потрібно чітко виокремити різницю між значеннями заголовкового слова. Етимологію вказують для слів, що позначають торгівельні марки, латинських висловів, аббревіатур та іншомовних слів.

«Словник американізмів» є лексикографічною працею, яка розроблена Асоціацією Академій іспанської мови, де зібрані слова, притаманні іспанській мові Латинської Америки, та яка детально розкриває географічні, соціальні та культурні особливості вживання слів у тому чи іншому значенні. Його обсяг складає 70 тисяч слів та 120 тисяч значень. Витоки словника сягають XIX ст., коли в Латинській Америці заснували перші академії іспанської мови.

Словник іспанської мови призначений для всіх мовців, які цікавляться іспанською мовою та бажають дізнатися більше про різницю між мовою їхньої країни та мовою братніх країн. Названа праця має дескриптивний характер, тобто вона не має на меті вказувати на правильність написання або мовлення, містить часто вживану сучасну лексику, діапазон якої охоплює весь ареал

Латинської Америки – від Сполучених Штатів до Чилі та Аргентини. Але до реєстру не ввійшли американізми, що входять до загальноіспанської мови. Основними особливостями є такі: 1) упорядкування значень за семантичними полями та частотою уживання; 2) наявність лінгвопрагматичних характеристик, що супроводжують усі дефініції; 3) географічні ремарки до всіх значень; 4) синоніми та дублети до більшості заголовкових слів; 5) реєстр містить сталі словосполучення, кліше, форми звертання; 6) до всіх значень подають ремарки, що вказують на соціокультурну стратифікацію, естетичні та стилістичні особливості тощо; 7) у словнику передбачено покажчик синонімів та кілька додатків: найуживаніші назви живих народностей, національностей, живих племінних мов, юридичні, військові та фінансові терміни й аббревіатури.

ЧАСТИНА 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПИСУ МОВНОЇ СИСТЕМИ

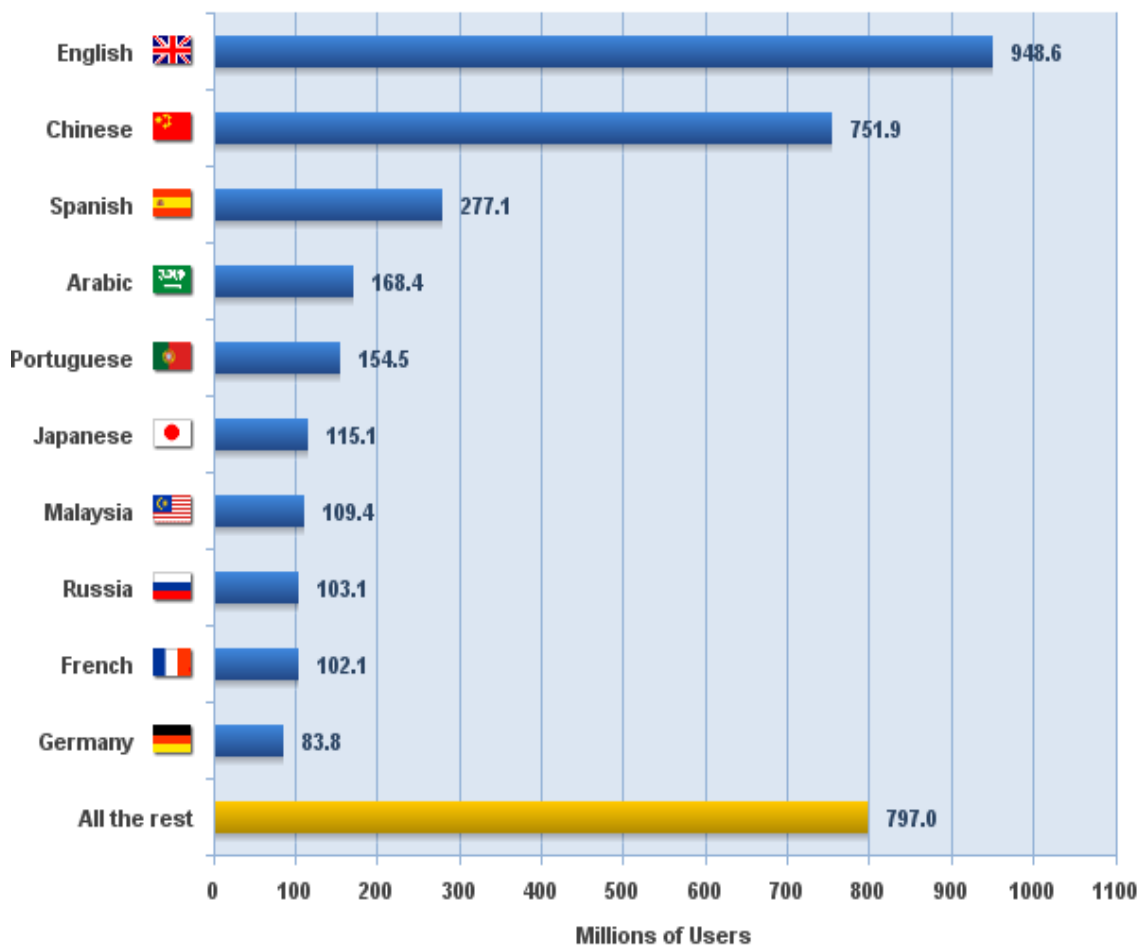
РОЗДІЛ 2.1. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ СИСТЕМИ МОВИ

Феноменологічний підхід у галузі лінгвістики, на нашу думку, найбільш глибоко і послідовно розроблений у низці праць В. Широкова [45, 46, 49, 51, 55, 172], на які ми в основному спиратимемося при викладі цього підрозділу. Формулювання зазначеного підходу виявилось своєрідним синтезом та узагальненням раніше створеної В. Широковим теорії лексикографічних систем і теорії семантичних станів, які за своїм когнітивним модусом є прикладами втілення саме феноменологічних принципів. На цьому шляху вдалося узагальнити й конкретизувати засади системного підходу до вивчення мовних явищ [47, 48, 54, 171], чим ми активно користуватимемося і в нашому дослідженні.

Висвітлення феноменологічних принципів лінгвістичного дослідження передбачає відповіді на питання: що ми розуміємо тут під терміном *феноменологія*?; в чому конкретно полягає феноменологічний підхід до вивчення мови?; що саме вважати мовними феноменами і як їх визначати? Відповіді на ці питання дають змогу краще усвідомити когнітивні процеси опрацювання інформації в мовнорозумовому апараті людини, виявити їхні універсальні риси незалежно від «конкретної реалізації» мови (українська, англійська, іспанська тощо), зрозуміти механізми інтерпретації людиною фактів дійсності через призму своєї мови та, як наслідок, глибше уявити «конструкцію» самої мовної системи.

Когнітивно-комунікативний сценарій еволюції людської спільноти в наш час здійснюється переважно через механізми та структури Інтернету. Всесвітня мережа стала потужним чинником зростання ваги комунікації в усіх сферах людської діяльності – науці, культурі, економіці, приватних стосунках тощо. Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), кількість користувачів Інтернету в світі за станом на 22 липня 2016 року сягала 3,9 мільярда людей [128]. Щоденний e-mail трафік з 2012 до 2016 року виріс від 144,8 мільярда до 192,2 мільярда повідомлень, а кількість сайтів уже перевищила мільярд [129]. Отже, можна констатувати, що сучасне суспільство дотримується девізу М. Г. Маклюєна «засіб повідомлення є самим повідомленням» (the medium is the message) [140], та Ф. Бекона «знання – сила» (лат. *scientia potentia est*). Інформованою людиною нині вважається не та, яка має великий обсяг знань, а та, що має велику кількість контактів [140]. Основним засобом мережевої комунікації сьогодні є природна мова. Нижче подано статистичні дані Internet World Stats [129] щодо використання різних мов у глобальній мережі станом на 30 червня 2016 року.

Top Ten Languages in the Internet in millions of users - June 2016

Source: Internet World Stats - www.internetworldstats.com/stats7.htm
 Estimated total Internet users are 3,611,375,813 for June 30, 2016
 Copyright © 2016, Miniwatts Marketing Group

Рис. 2.1. Найпопулярніші мови в Інтернеті

Багатоманітність мов, якими користуються люди у своїй когнітивно-комунікативній діяльності, породжує проблему створення інформаційно-лінгвістичних технологій, спроможних працювати з мовою, незалежно від її конкретної реалізації. Це потребує зміщення акцентів дослідження: від власне мови до мовної (і лінгвістичної) компетенції. Водночас розв'язання зазначеної проблеми потребує суттєвого наближення до феноменології мови. Зрозуміло, що це вимагає цілком конкретних відповідей на питання: що ми вважаємо феноменологією стосовно такої субстанції як мова і в чому полягає феноменологічний характер її дослідження.

Ми виділяємо тут два основні підходи до феноменології: філософський (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, Ф. Brentano, Е. Гуссерль та інші) і природничо-науковий (І. Ньютон, М. Фарадей, Д. Максвелл, С. Карно, М. Планк, Н. Бор, А. Ейнштейн, В. Гейзенберг, Е. Шредингер, А. М. Колмогоров). Власне, до наших феноменологічних поглядів із загальної філософії найбільш близькою є концепція Е. Гуссерля. Феноменологія Гуссерля, яка є одним з основних

філософських напрямків XX ст., буквально означає вчення про феномени. Під феноменом у філософії зазвичай розуміють явище, що досягається в чуттєвому досвіді. Гуссерль же розуміє під феноменом смисли предметів, що виникають у свідомості суб'єкта під час його практично-когнітивної діяльності [Кириленко]. Такою є вихідна настанова філософа, на якій він формує свою систему. Зазначена настанова виникла із незадоволення від жорсткого протиставлення суб'єкта об'єкту. При такому протиставленні «випинають» або суб'єкт, що веде до крайнього суб'єктивізму, або об'єкт, що характерно для натуралізму (або емпіризму). Гуссерль прагне уникнути цих крайнощів як таких, що суперечать природі речей і є не виправданим спрощенням дійсності. Суб'єктивізм зазвичай призводить до психологізму і не може дати правильну інтерпретацію змісту науки; він є занадто «релятивним», для якого все вкрай відносно, між тим як наука прагне до виявлення загальнозначущих істин. Натуралізм розуміє знання і свідомість як пасивне відображення реальності, що видається зовсім обмеженим у наш час. Вихід із цих проблем Гуссерль убачає в послідовному філософському феноменологізмі.

За Гуссерлем, феномен є певною структурою свідомості. Але в ній же подано і об'єкт, так що у феномені суб'єкт і об'єкт поєднані нероздільно. Зрозуміло, що це поєднання не можна розуміти буквально, оскільки для Гуссерля не має сумнівів у тому, що тілесний світ існує «сам по собі», і у випадку, наприклад, природних явищ, незалежно від свідомості людини. Гуссерль вважає свідомість завжди *спрямованою* на об'єкт, вона є *інтенціональною* (латинський термін "intencio" означає прагнення). Але свідомість не тільки спрямована на об'єкт, вона ще має справу з його змістом: смисл об'єкта *явлено* свідомості. Свідомість – це часовий потік, внутрішньо організований і незалежний від об'єкта.

Аналіз свідомості відбувається у двох напрямках. На час акту аналізу зовнішній світ можна «взяти в дужки» і виявити структури «чистої свідомості», а саме ті трансцендентальні форми, котрі у Канта виступали апріорі даними, а у Гуссерля виявляються в результаті особливого різновиду аналізу – його він називає *феноменологічною редукцією*. У філософії редукція зазвичай мислиться як зведення складного до простого. Феноменологічна редукція Гуссерля це перехід від феноменів до структур «чистої свідомості», наприклад до наукових ідеалізацій. Інший напрямок філософського аналізу веде до смислів зовнішнього світу. Гуссерль розглядає наукові ідеалізації (наприклад, математичні поняття точки, прямої та ін.) як певні граничні витвори суб'єкта. Найповніше життєвий світ дано суб'єктові не в ідеалізації і взагалі в поняттях, а в ейдосах, що утворюють потік свідомості. Водночас феноменологія закликає повернутися «назад до речей», не наражати на забуття життєвий світ. Гуссерль уважав, що подолання кризи наук можливе не інакше як на основі феноменологічних рецептів.

Застосування феноменологічної методології до лінгвістики, на нашу думку, є цілком продуктивним. Адже мовна реальність є суттєво суб'єктивною (точніше, суб'єктивно-об'єктивною, причому від суб'єктивної складової абстрагуватися тут не можна). Мовні одиниці та їхні комплекси породжуються

в мовній свідомості, яка є частиною свідомості суб'єкта мовнорозумового процесу. Одним із завдань лінгвістики є об'єктивація та наукова інтерпретація зазначених форм мовної свідомості. Феноменологічна концепція Е. Гусерля відіграла в цьому далеко не останню роль. Важливими її аспектами, що сприяли розвитку лінгвістичної теорії, є такі:

– розрізнення акту переживання свідомості та пережитого в ньому змісту, а цього останнього від того предмета, на який спрямований акт. Свідомість може бути спрямована як на наявні в реальності, так і на нереальні утворення. Питання про дійсне існування предмета не впливає на структуру переживання. Предмет, якого б він типу не був, ніколи не розчиняється у свідомості, а свідомість ніколи не залишає меж своєї іманентності;

– розгляд свідомості як багаторівневого синтезу актуально здійснюваних і горизонтно мислимих інтенціональностей лише конститує предмет співвідносно зі способами його даності, тобто встановлює його предметний сенс для себе. Зі свого боку інтенціональний об'єкт, стверджуваний актами свідомості, не є реальною складовою частиною цих актів, хоча й утворює разом з ними необхідну кореляцію. Трансцендентальна редукція розкриває свідомість як чисту інтенціональність в її загальній структурі: **ego – cogito – cogitatum**.

Представники школи феноменологічної філософії значно вплинули на формування структурної лінгвістики, зокрема на представників Празької школи та Копенгагенської школи структуралізму.

Не менш цінними щодо феноменології видаються погляди науковців-фізиків, які також можуть бути застосовані в лінгвістичних дослідженнях. За В. Гейзенбергом, під «феноменологічною» теорією розуміють таке формулювання закономірностей в галузі спостережуваних явищ, в якому не робиться спроби звести описувані зв'язку до загальних законів природи, що лежать у їхній основі і через які вони могли б бути зрозумілими.

Важливим здобутком фізичного феноменологізму ми вважаємо акцентування процесів пізнання дієності на спостережуваних і безпосередньо не спостережуваних аспектах реальності. Як підкреслював А. Ейнштейн, не можна побудувати наукову теорію лише з самих спостережуваних величин [16]. У цьому твердженні ми вбачаємо близькість до ідей гуссерлівської феноменологічної редукції.

Ще один аспект, який зближує сучасне природознавство, філософську феноменологію та лінгвістику, – це підхід до взаємостосунків суб'єкта та об'єкта. Про це вже йшлося вище. Тут ми хочемо відзначити роль суб'єкта, що була усвідомлена при формулюванні квантової парадигми у природознавстві. Вона принципово відрізняється від класичної, адже згідно з останньою, – і це було «символом віри» класичної фізики, – вплив прилада (або спостерігача, суб'єкта) на досліджуване явище можна зробити скільки завгодно малим і знехтувати ним. У квантовій галузі цього зробити не можна принципово: процес спостереження спричиняє неконтрольоване збурення стану досліджуваної системи. Таким чином, тепер існування спостережуваного об'єкта «самого по собі» вже стає невиправданою ідеалізацією і його коректно розглядати лише в комплексі «прилад (суб'єкт)-об'єкт». Суб'єкт ніби бере

безпосередню участь у «творенні» (визначенні стану) об'єкта. У такий спосіб актуалізуються й настанови феноменологічного підходу з його особливою увагою до ролі суб'єкта у процесі когнітивної та, зрештою, і практичної діяльності людини.

Як справедливо зазначено в роботі В. Широкова [51], межі мовної феноменології не є постійними і підлягають уточненню у зв'язку з тими завданнями, які належить виконувати у процесі дослідження. І навіть більше: дуже різняться між собою навіть самі принципи, на підставі яких передбачається здійснити згадане уточнення. У цьому зв'язку автор наводить слова Ісаака Ньютона з його першої, написаної у вісімнадцятирічному віці, наукової праці, яка називалася «Про універсальну мову»¹² і була присвячена фундаментальним граматичним проблемам: «Діалекти окремих мов так сильно різняться між собою, що загальна Мова не може бути виведена з них настільки правильно, як із природи самих речей, що є єдиною для всіх народів і на основі якої вся Мова була створена спочатку. Система буття створена з окремих субстанцій (духів і тіл), кожна з яких перебуває в тому чи іншому становищі, стані або кондиції. Використання мови в тому й полягає, що одна людина може позначити для іншої, в якому стані та чи інша субстанція є, була, буде, може бути, повинна бути, бажана бути, спонукувана бути і т. д.».

З наведеного короткого фрагмента, зазначає В. Широков, з усією однозначністю випливає, що Ісаак Ньютон, формулюючи початкові принципи своєї теоретико-лінгвістичної концепції, уважав недостатність того, що в наш час називають «мовним матеріалом», і розширив межі феноменології мови аж до «природи самих речей, яка є єдиною для всіх народів і на основі якої вся Мова була створена спочатку». У ХХІ столітті зрозуміла вся колосальна складність спроби І. Ньютона вивести систему мови з «природи самих речей», але й сьогодні ми не можемо не захоплюватися «інтелектуальним атлетизмом» юного генія, який здійснив таку сміливу спробу більш як 350 років тому.

2.1.1. Картина мовного світу

Картину мовного світу, яку, слідом за В. Широковим, наділяємо феноменологічним модусом, представляємо в такому вигляді:

¹² «Об универсальном языке»: (Newton I. Of an Universall Language//Modern Language Review). Ця праця І. Ньютона побачила світ лише в 1957 році. Її переклад російською, виконаний Л. В. Кнориною (з її ж примітками і післямоваю, а також передмовою В. А. Успенського), був уперше надрукований у зб. «Семиотика и информатика», вып. 28, М., 1986.

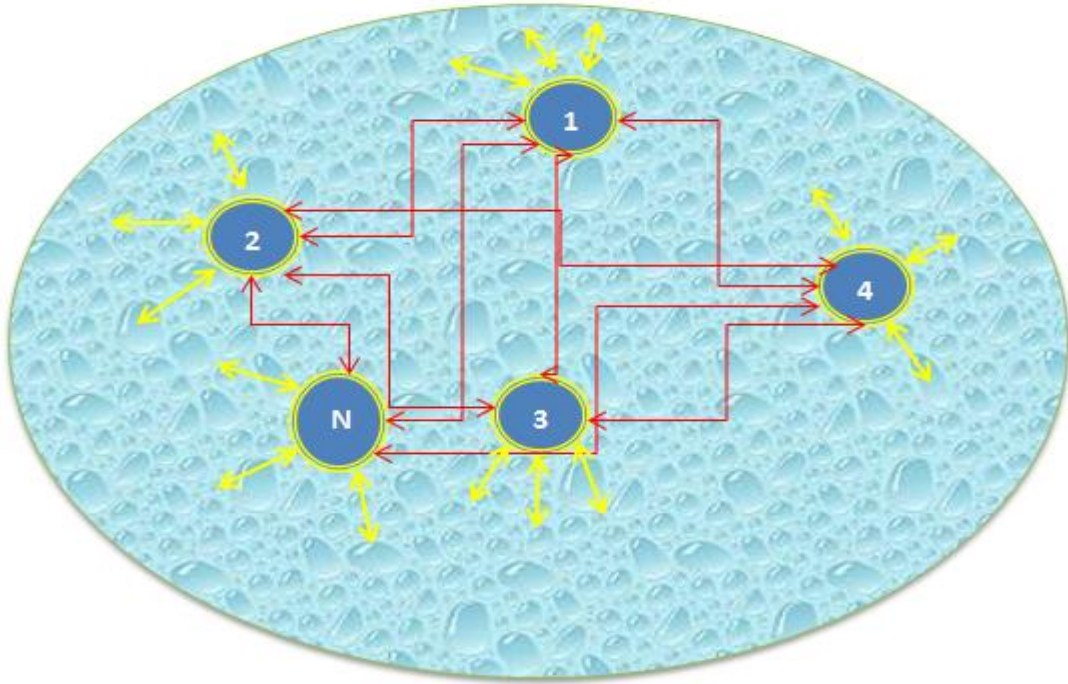

Рис. 2.2. Картина мовного світу

На цьому схематичному рисунку вжито такі позначення:

- зовнішній овал зображає зовнішній відносно суб'єктів-учасників мовнорозумового процесу предметний світ;
- кружечки, $i = 1, 2, \dots, N, \dots$, позначають суб'єктів-учасників мовнорозумового процесу (межа цього елемента – жовте коло – позначає перцептивно-сенсорний, а внутрішність – мовнорозумовий апарат i -го суб'єкта);
- жовті стрілки демонструють інформаційну взаємодію між зовнішнім предметним світом i – через механізми перцептивно-сенсорних апаратів – суб'єктами мовнорозумового (когнітивно-комунікативного) процесу;
- сукупність червоних стрілок позначає комунікативне середовище – інфраструктуру мовнорозумового (когнітивно-комунікативного) процесу.

Отже, зовнішні враження предметного світу через перцептивно-сенсорний апарат людини – суб'єкта мовнорозумового процесу, – перетворюючись, потрапляють у його мовнорозумовий апарат, де піддаються обробленню, набуваючи мовної форми. Через комунікативну систему – інфраструктуру мови – здійснюється обмін вербально вираженою інформацією між різними суб'єктами мовнорозумового процесу. Наведена картина насправді і без жодних перебільшень є феноменологічною, оскільки не спирається на будь-яку з відомих лінгвістичних доктрин, які висвітлюють теоретико-лінгвістичні уявлення про численні й різнопланові структурні, функціональні, семіотичні, семантичні, граматичні, прагматичні та інші аспекти мовної системи. Незважаючи на таку зверхність і загальність, навіть з цієї лапідарної схеми впливають досить конкретні висновки щодо будови системи мови.

По-перше, це висновок стосовно відносної стабільності форм, яких набувають мовні структури в процесі еволюції. Адже комуніканти (учасники комунікативного процесу) мусять здійснювати обмін інформацією в узгоджених «форматах» і «протоколах» даних, оскільки без цього комунікація взагалі неможлива. Очевидно, що згадані засоби «стандартизації» обміну даними за визначенням не повинні змінюватися (або можуть лише незначно змінюватися) в процесі комунікації, що забезпечує необхідну стабільність форм мовних структур. Друге стосується специфіки, своєрідності та різноманітності форм, в яких реалізуються мовні дані в контурах і елементах трактів мовнорозумового і комунікативного процесів. Як відзначали Піттс і Мак-Каллок: «Мова, за допомогою якої передається інформація (в мозку) . не відповідає і не повинна відповідати тій мові, якою люди користуються в спілкуванні одне з одним» [цит. за 34, с. 129]. Це зрозуміло, оскільки в мовнорозумовому і комунікативному процесах виконуються, по суті, різні завдання, що вимагають різних засобів для свого виконання. Якщо функцією комунікативної системи є всього лише передання мовних даних без або з мінімальними спотвореннями, то в мовнорозумовому апараті виконуються набагато різноманітніші завдання: кодування-декодування, аналіз, синтез, перетворення, інтерпретація, концептуалізація, порівняння, запам'ятовування, коротко- і довгострокове зберігання інформації тощо. Відбуваються зазначені процеси в різних середовищах і здійснюються в різних, так би мовити, «апаратно-програмних реалізаціях». Ми вважаємо, що властивості інформації та особливості перебігу інформаційних процесів, узагалі кажучи, залежать від фізичного субстрату, в якому вони втілюються. Останнє твердження знаходить своє обґрунтування в квантовій інформації, дослідження та розробки якої особливо активізувалися останнім часом¹³.

Першим питанням, що виникає при формулюванні принципів моделювання мовної субстанції, є питання про об'єкти моделювання, а саме: що являють собою об'єкти мови і що, власне, ми збираємося моделювати. За вихідне ми беремо положення про те, що власними об'єктами мови є певні психофізичні стани й процеси, які відбуваються в мовнорозумовому апараті людини, а усна й письмова її форми служать елементами інфраструктури мовного процесу. Це твердження дещо відрізняється від звичного для традиційної лінгвістики погляду, за яким первинною субстанцією мови вважається звукова субстанція, яка й формує мовний субстрат, що підлягає вивченню та моделюванню. Ми виходимо з того очевидного факту, що мова не виникає в голосових зв'язках, – її створення значно глибше, а звукова форма вже належить до інфраструктури мовного, точніше мовнорозумового процесу. І так само очевидно, що мовнорозумовий процес уже сам по собі є інтегрованим, тобто містить як мовну, так і ментальну компоненти. У мовнорозумовому

¹³ Див., наприклад, книгу: Хренников А. Ю. Введение в квантовую теорию информации. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2008. – 284 с. , а також численні посилання в ній і статті в журналах: Europhysics Letters, Journal of Applied Physics, Journal of the Optical Society of America, Nature Photonics, Nature Physics, New Journal of Physics та ін.

апараті він знаходить вираження у вигляді динамічної системи взаємопов'язаних рефлексів, зміст і характер яких досліджується вже у книзі В. М. Бехтерева [7], яка була видана ще в 1909 році, але й досі не втратила своєї актуальності, а також у вже згадуваній монографії К. Прибрама і цілій низці інших праць. Відповідно до поглядів В. М. Бехтерева, природна мова є одним з так званих сполучувальних рефлексів, що відбуваються в мозку людини.

Слід відзначити, що психофізичні стани й процеси (а серед них і мовнорозумовий), як правило, не повністю доступні для безпосереднього спостереження, а тим більше – об'єктивної фіксації. Усна й письмова форми мови, фактично, служать репрезентантами спостережуваних компонентів станів мовних об'єктів і процесів, що відбуваються в мовнорозумовому апараті. Як такі, вони й використовуються як основні об'єкти при концептуальному моделюванні мови. Зазначена обставина ще більше підкреслює значення мовної периферії у вивченні системи мови. Таким чином, у картині мовного світу можна виділити спостережувані і безпосередньо не спостережувані компоненти мовнорозумового процесу.

Ми усвідомлюємо умовність такої факторизації, адже деякі елементи мовнорозумових процесів у наш час уже піддаються спостереженню (але всього лише деякі). Однак в якому вигляді, формі, форматах зберігаються мовні дані, якими є моделі, структури, типи цих даних – все це поки спостерігати безпосередньо не можна, і незрозуміло, наскільки це можливо взагалі.

У цьому зв'язку звернімося ще раз до аналізу ідеї або принципу спостережуваності, про який ми вже згадували вище. Цей принцип, покладений А. Ейнштейном в основу спеціальної теорії відносності та докладно розроблений при обґрунтуванні квантової механіки, виявився дуже продуктивним у методологічному розумінні стосовно опису складних процесів. Як зазначав А. Ейнштейн у своїй дискусії з В. Гейзенбергом у 1926 р. при обговоренні основ квантової механіки¹⁴, створити теорію з самих лише спостережуваних величин не можна (хоча без них ніяка наукова теорія немислима взагалі). Тільки сама теорія повинна визначати, які з її величин є безпосередньо спостережуваними, а які – ні. Зокрема, в квантовій механіці стани фізичних систем, які є основними концептуальними об'єктами квантової теорії, взагалі кажучи, не є безпосередньо спостережуваними величинами. Останнім відповідають певного типу оператори, які діють у просторі фізичних станів; їхні власні значення і представляють значення спостережуваних величин.

Таким чином, у світі, а отже, і в пізнанні, існує «невидиме», тобто те, що не може спостерігатися безпосередньо. Це дає нам підстави для визнання ролі віри в когнітивно-інтелектуальних процесах, яка за висловом Апостола Павла є «упевненістю в невидимому»¹⁵. Слід, однак, визнати, що більш глибокі епісте-

¹⁴ Ця дискусія докладно описана В. Гейзенбергом у його книзі «Частина і ціле»: Гейзенберг В. Физика и философия // Часть и целое / Пер. с нем. – М., 1989. – С. 191–196.

¹⁵ “Віра є запорукою того, чого сподіваємося, – доказ речей невидимих”. Послання Св. Ап. Павла до Євреїв, 11:1.

мологічні причини спостережуваності-неспостережуваності не розкриваються і в квантовій теорії. На нашу думку, ці причини криються у феноменології складності проявленого буття. Адже будь-яка реальність, будучи об'єктом спостереження (іншими словами, вступаючи у відносини «суб'єкт – об'єкт»), проявляє свою сутність в якихось обмежених формах, досяжних для сприйняття суб'єктом пізнавального процесу¹⁶. Проявлена складність зазначених форм (потенційно вона нескінченна – адже матерія не має меж подільності, так би мовити, «вглиб» і не допускає контролю всіх її взаємозв'язків і опосередкувань) виявляється компенсованою, узгодженою з «перцептивно-сенсорним» апаратом суб'єкта або приладу, (що, в принципі, одне й те саме), який ці форми сприймає. Механізм самокомпенсації складності видається нам настільки універсальною «універсалією» відношення «суб'єкт – об'єкт», що його, можливо, слід віднести до основоположних принципів системного аналізу. Відзначимо, що складність тут ми розуміємо як позитивну наукову категорію, для якої можуть бути сформульовані точні й навіть формальні визначення на кшталт тих, що мають місце в теорії А. М. Колмогорова [22] і в численних застосуваннях та узагальненнях цієї теорії, де поняття складності виявляється безпосередньо пов'язаним з поняттям інформації [55].

2.1.2. Тріада: структура, субстанція, суб'єкт як елементи узагальненого визначення поняття система в лінгвістиці

Системність мови, як відомо, є одним із «символів віри» сучасної лінгвістики й стверджує таке її розуміння, за яким ураховуються не лише властивості окремих елементів мови, але і зв'язків (відношень) між ними, а також і властивості самих цих відношень. Саме вказана обставина, на думку більшості лінгвістів, і надає мові властивість системності. Однак далі зазначеної констатації (вельми, втім, корисної на практиці) мовознавство, як правило, не висловлюється. Таким чином, властивість системності, по суті, зводиться до поняття структури, оскільки структура об'єкта, як відомо, визначається набором його елементів і зв'язків (відношень, операцій тощо) між ними. Стосовно можливих інших, додаткових властивостей, які можуть і, як ми вважаємо, повинні бути покладені в основу визначення поняття системи, свого часу також висловлювалися різні думки – як власне в галузі лінгвістики, так і поза нею.

Зокрема обговорювалася й можливість урахування субстанційних властивостей у визначенні поняття системи, правда, в сенсі радше негативному. Як зазначав Г. П. Мельников у своїй відомій праці «Системный подход в лингвистике»: «У роботах зі системно-структурної методології і в чисто структуралістських працях проблема «субстанції», «матеріальності», «субстрату»

¹⁶ У цьому зв'язку згадаємо відомий вислів А. Ейнштейна: «Бог вигадливий, але не злий», в якому підкреслено, що на кожному етапі пізнання світ проявляє себе у скінченних формах складності, які роблять це пізнання можливим.

або взагалі не обговорюється, або згадується тільки у зв'язку з тим, щоб показати, що вона не має істотного значення при дослідженні об'єкта як системи. Відома теза Ф. де Сосюра «мова є форма, а не субстанція» повністю збігається із твердженням У. Росса Ешбі про те, чим повинна займатися загальна теорія систем: «Потрібно виключити з розгляду два фактори, що не відносяться до справи. Першим з них є «матеріальність» – ідея про те, що машина повинна бути зроблена з реальних матеріалів. . Точно так само не відноситься до справи будь-яке посилання на енергію.» [29].

Зараз, після того як пройшов значний час з моменту публікації такого роду поглядів, уже стало майже очевидним, що вони є ідеалізаціями, методологічними спрощеннями, які неадекватно відображають реальність. І справді, візьмімо, наприклад, поняття інформації та її реальні втілення в інформаційно-комунікативних системах. Довгий час уважалось, що принципові властивості обчислювальних систем не залежить від «субстанції», з якої побудовано перетворювачі інформації – будь то радіолампи, напівпровідники або мікроелектронні чіпи. Вважалось, що від цієї субстанції залежать хіба що кількісні параметри обчислювачів – обсяг пам'яті та швидкодія. Однак ситуація кардинально змінилася із відкриттям квантової інформації, причому не в смислі банального «переходу кількості в якість», а в зв'язку з тим, що квантова інформація має властивості, принципово відмінні від класичної (йдеться про квантову суперпозицію і квантову запутаність [12, 29, 33, 41], так що обчислювальні системи, створювані на основі такої «субстанції», матимуть і принципово відмінні від класичних обчислювачів саме системні властивості. Наведений приклад є всього лише однією з ілюстрацій субстанційної визначеності систем.

Г. П. Мельников ще понад 40 років тому запропонував розширити визначення поняття системи, включивши в нього субстанційні властивості¹⁷. Таким чином, структура і субстанція, за Г. Мельниковим, є «системотвірними» концептами самого поняття «система», внутрішніми іманентами його визначення.

Але й цього, як ми вважаємо, ще недостатньо. Адже об'єкт, визначений цією формулою, набуває властивостей системи тоді й тільки тоді, коли всі елементи й відношення, що його утворюють, отримують якусь цілком певну інтерпретацію. А для цього необхідно мати чіткий механізм або інструмент, здатний «розпізнати» ці елементи і відношення, ідентифікувати їх як елементи певних сукупностей, виконати з ними якісь дозволені для цих сукупностей дії відповідно до певних правил (алгоритмів) і, нарешті, отримати сукупність рішень «системи» або переконання, що таких не існує. Саме ця ідентифікаційно-інтерпретаційно-алгоритмічна компонента, що діє як свого роду суб'єкт – «аналітичне» й «активне» начало – й утворює останній член тріади *«структура – субстанція – суб'єкт»*, яка, як ми вважаємо, є

¹⁷ Відзначимо також його роботу «Системная лингвистика и ее отношение к структурной» // Проблемы языкознания: Докл. и сообщ. советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов. – М.: Наука, 1967. – С. 98–102.

«системотвірною» для визначення поняття системи. Таким чином, визначення поняття системи можна зобразити у вигляді символічної рівності:

$$C = C + C + C,$$

де «C» лівої частини означає поняття «система», а права частина демонструє наявність і взаємодію основних твірних компонентів цього поняття, а саме «структуру», «субстанцію» і «суб'єкт».

Системна тріада «структура – субстанція – суб'єкт» яскраво проявляється практично у всіх ділянках теоретичного опису мови. Розглянемо, наприклад, явище словозміни в іспанській мові проаналізуємо його системні властивості з урахуванням установленної нами системної тріади «структура-субстанція-суб'єкт».

Особа / число	Час	Спосіб	[x]	$\rho(x)$	$[\omega(x)]$
1 ^a singular	presente	indicativo	Como	com	o
2 ^a singular	presente	indicativo	comes / comés	com	es / és
3 ^a singular	presente	indicativo	Come	com	e
1 ^a plural	presente	indicativo	Comemos	com	emos
2 ^a plural	presente	indicativo	Coméis	com	éis
3 ^a plural	presente	indicativo	Comen	com	en
1 ^a singular	preterito simple	indicativo	Comí	com	í
2 ^a singular	preterito simple	indicativo	comiste	com	iste
3 ^a singular	preterito simple	indicativo	Comió	com	ió
1 ^a plural	preterito simple	indicativo	comimos	com	imos
2 ^a plural	preterito simple	indicativo	comisteis	com	isteis
3 ^a plural	preterito simple	indicativo	comieron	com	ieron
1 ^a singular	preterito imperfecto	indicativo	comía	com	ía
2 ^a singular	preterito imperfecto	indicativo	comías	com	ías
3 ^a singular	preterito imperfecto	indicativo	comía	com	ía
1 ^a plural	preterito imperfecto	indicativo	comíamos	com	íamos
2 ^a plural	preterito imperfecto	indicativo	comíais	com	íais
3 ^a plural	preterito imperfecto	indicativo	comían	com	ían
1 ^a singular	futuro simple	indicativo	comeré	com	eré
2 ^a singular	futuro simple	indicativo	comerás	com	erás
3 ^a singular	futuro simple	indicativo	comerá	com	erá
1 ^a plural	futuro simple	indicativo	comeremos	com	emos
2 ^a plural	futuro simple	indicativo	comeréis	com	eréis
3 ^a plural	futuro simple	indicativo	comerán	com	erán
1 ^a singular	-//-	condicional	comería	com	ía
2 ^a singular	-//-	condicional	comerías	com	ías
3 ^a singular	-//-	condicional	comería	com	ía
1 ^a plural	-//-	condicional	comeríamos	com	íamos
2 ^a plural	-//-	condicional	comeríais	com	íais
3 ^a plural	-//-	condicional	comerían	com	ían
1 ^a singular	presente	subjuntivo	Coma	com	a
2 ^a singular	presente	subjuntivo	comas	com	as
3 ^a singular	presente	subjuntivo	Coma	com	a
1 ^a plural	presente	subjuntivo	comamos	com	amos

2 ^a plural	presente	subjuntivo	comáis	com	áis
3 ^a plural	presente	subjuntivo	coman	com	an
1 ^a singular	preterito imperfecto	subjuntivo	comiera / comiese	com	iera / iese
2 ^a singular	preterito imperfecto	subjuntivo	comieras / comieses	com	ieras / ieses
3 ^a singular	preterito imperfecto	subjuntivo	comiera / comiese	com	iera / iese
1 ^a plural	preterito imperfecto	subjuntivo	comiéramos / comiésemos	com	iéramos / iésemos
2 ^a plural	preterito imperfecto	subjuntivo	comierais / comieseis	com	ierais / ieseis
3 ^a plural	preterito imperfecto	subjuntivo	comieran / comiesen	com	ieran / iesen
1 ^a singular	futuro simple	subjuntivo	comiere	com	iere
2 ^a singular	futuro simple	subjuntivo	comieres	com	ieres
3 ^a singular	futuro simple	subjuntivo	comiere	com	iere
1 ^a plural	futuro simple	subjuntivo	comiéremos	com	iéremos
2 ^a plural	futuro simple	subjuntivo	comiereis	com	iereis
3 ^a plural	futuro simple	subjuntivo	comieren	com	ieren
1 ^a singular	-//-	imperativo	-//-	com	-//-
2 ^a singular	-//-	imperativo	Come	com	e
3 ^a singular	-//-	imperativo	Coma	com	a
1 ^a plural	-//-	imperativo	-//-	com	-//-
2 ^a plural	-//-	imperativo	comed	com	ed
3 ^a plural	-//-	imperativo	coman	com	an

РОЗДІЛ 2.2. ТЕОРІЯ СЕМАНТИЧНИХ СТАНІВ

2.2.1. Семантичні стани як об'єкти концептуального моделювання в лінгвістичній теорії

Згідно з феноменологічною теорією мови В. А. Широкова, об'єктами концептуального моделювання в лінгвістиці мають бути не одиниці того чи іншого мовного рівня (фонетичного, морфологічного, лексичного тощо), а «проміжні» стосовно мови об'єкти, феноменологічними корелятами яких є психофізичні стани та процеси, що мають місце в мовнорозумовому апараті людини, так що усна й писемна її форми служать елементами інфраструктури мовного процесу. Отже, моделюванню й опису підлягають як власне психофізичні стани та процеси, так і їхня інфраструктура [27, с. 32].

Одним із таких об'єктів моделювання є семантичні стани мовної одиниці. Поняття стану мовної одиниці ввів А. Н. Колмогоров [22] у спробі формального визначення російського відмінка, проте своїх лінгвістичних робіт він не публікував. Ці ідеї опублікував його учень В. А. Успенський й роботі [39], проте в подальшому вони фактично були забуті. Розвиток концепція станів мовних одиниць отримала в роботах В. А. Широкова [52, 53] у вигляді теорії семантичних станів. За цією теорією, семантичний стан репрезентує «певну

суму ознак граматичної і лексичної семантики» і дає ключ до узагальнення поняття граматичного і лексичного значення [53, с. 71–72]. Як зазначає В. А. Широков, незважаючи на те, що досі не створено формального апарату для визначення всіх можливих семантичних станів будь-якої лексики, зазвичай вважається, що досить адекватною моделлю даної системи може служити комплекс граматичних і лексичних значень – так, як він представлений, скажімо, у великому тлумачному словнику тієї чи іншої мови.

У мовнорозумовому апараті мовні одиниці перебувають у певних семантичних станах:

$$s: X \rightarrow s(X) \quad (2.1.)$$

де X – певна одиниця мови, $s(X)$ – формальний об'єкт, що репрезентує стан одиниці X , який виступає засобом матеріального вираження семантики, а s – функція, що забезпечує відповідність між X та $s(X)$. Для X існує множина всіх її семантичних станів $S(X)$: $S(X) \equiv \{s(X)\}$. Через $s(X)$ позначено носій конкретного семантичного стану одиниці X . Нехай на множині семантичних станів $S(X)$ діє оператор G . Назвемо його оператором граматичної семантики, а його дію виразимо в такий спосіб:

$$Gs_i(X) = g_i s_i(X) \quad (2.2.)$$

де g_i – певне значення оператора G , а $s_i(X)$, $i = 1, 2, \dots$ – семантичні стани одиниці X , що закріплені за певним значенням g_i оператора G . Множину всіх семантичних станів, що відповідають конкретному значенню g_i , називають множиною часткових семантичних станів $S(g_i)$:

$$S(g_i) = \{s: Gs = g_i s_i(X)\} \quad (2.3.)$$

Наведемо конкретне наповнення множини часткових семантичних станів для лексичної одиниці $X = estudiante$, словникова стаття якої подана нижче:

estudiante. adj. **1.** Que estudia. U. m. c. s. ● m. y f. **2.** Persona que cursa estudios en un establecimiento de enseñanza. ● m. **3.** Hombre que ayudaba a los actores a estudiar los papeles.

Як видно зі словникової статті, оператор G для аналізованої одиниці, залежно від того чи іншого контексту, може приймати такі значення: $g_1 = \text{«adj.»}$ (прикметник), $g_2 = \text{«m. y f.»}$ (іменник спільного роду) та $g_3 = \text{«m.»}$ (іменник чоловічого роду). Тобто, першому значенню відповідає $s(X) = \text{«Que estudia. U. m. c. s.»}$, другому – $s(X) = \text{«Persona que cursa estudios en un establecimiento de enseñanza»}$, а третьому – $s(X) = \text{«Hombre que ayudaba a los actores a estudiar los papeles»}$. Зазначимо, що рівняння 2.3 представляє формальне вираження багатозначності. Для одиниць лексичного рівня це полісемія або омонімія (як лексична, так і граматична) [27, с. 33].

У випадку омонімії словоформа X в одному контексті може перебувати в стані дієслова, а в іншому – в стані іменника. Наприклад, для іспанської словоформи *llegada* у значенні іменника має граматичний стан $g(llegada) = \text{«ім., жін. р., одн.»}$, у значенні прикметника – $g(llegada) = \text{«прикм., жін. р., одн.»}$, у значенні пасивного дієприкметника – $g(llegada) = \text{«пас. дієприкм., жін. р., одн.»}$. Так само словоформа *vino* у лексичному значенні «алкогольний напій»

набуває граматичного стану $g = \langle \text{ім. чол. р., одн.} \rangle$ (1), а в значенні «приходити, наставати» – три граматичні стани: $g = \langle \text{дієсл. 3 особи одн., мин. ч., чол. р.} \rangle$ (він прийшов) (2), $g = \langle \text{дієсл. 3 особи одн., мин. ч., жін. р.} \rangle$ (вона прийшла) (3) та $g = \langle \text{дієсл. 3 особи одн., мин. ч., ввічл.} \rangle$ (Ви прийшли) (4). Порівняйте приклади:

(1) *Una copa de vino provoca una interrupción momentánea de la respiración del feto* (washingtonhispanic.com, 2005-04-22).

(2) *El segundo gol vino cuando Roberto Carlos empalmó en gran forma un tiro de esquina* (eluniversal.com, 2005-10-03).

(3) *Ayer vino Trina al mediodía a preguntarme cómo me iba con el perro y se notaba llorosa* (Coronado, Dinorah “A la sombra del flamboyán”).

(4) – *¿por qué me vino a ver? ¿No querrá usted casarme, no?*

Показовим для іспанської мови є наявність омонімічних пар, першим елементом яких є безособова форма дієслова, а другим – іменник чоловічого роду. Як приклад, порівняймо омоніми: *querer* (дієслово у формі інфінітива) та *querer* (іменник чоловічого роду):

– *¿Ya dejaste de quererme, tan rápido?*

– *No te pones contento, mi querer?*

Семантичні стани можуть бути еквівалентними. Поняття еквівалентності станів увів А. М. Колмогоров. На його погляд, два стани вважаються еквівалентними, якщо назва предмета, який вони репрезентують, уживається в обох випадках у тій самій формі. Так, наприклад, існує предмет із назвою «молоко», якому властиві такі стани: «молоко кипит», «молока нет», «кошка пьёт молоко», «собака пьёт молоко». Отже, два стани «молоко кипит» та «кошка пьёт молоко» є еквівалентними відносно предмета молоко. Ці ж стани не є еквівалентними відносно предмета «вода»: «вода кипит», але «кошка пьёт воду». Назвемо два стани абсолютно еквівалентними, якщо вони еквівалентні відносно будь-якого предмета, що може перебувати в цих станах. Так, наприклад, два стани, перший з яких полягає в тому, що кішка любить певний предмет, а в другому, що собака п'є цей предмет, є еквівалентними відносно будь-якого предмета, який може перебувати в цих станах, і, отже, є абсолютно еквівалентні. Сукупність усіх станів ділиться на перетинні класи в такий спосіб, що будь-які два стани з одного того самого класу є абсолютно еквівалентні, а будь-які два стани з різних класів не є абсолютно еквівалентні. Ці класи А. М. Колмогоров запропонував називати відмінками [22].

Для іспанської мови семантичні стани ми будемо вважати еквівалентними, якщо вони належать до одного граматичного класу, представленого значенням оператора g . Отже, два стани $s_1(X)$ та $s_2(X)$ мовної одиниці X є еквівалентними, якщо вони належать до того самого граматичного класу $g_i(X)$. Проаналізуємо стани словоформи $X = \text{cómico}$, представлені в словниковій статті DLE 23:

cómico, ca. (Del lat. *comīcus*, y este del gr. κωμικός *kómikós*). adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situación cómica.* || **2.** Perteneiente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. **5. comediante** (|| actor). O f. **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan. dibujos animados.**

Так, наприклад, семантичні стани $s_1(\text{cómico}) = \text{«Que divierte y hace reír»}$ та $s_2(\text{cómico}) = \text{«Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos»}$ еквівалентні, тому що належать до граматичного класу $g(\text{cómico}) = \text{«adj.»}$ (прикметник). А два семантичних стани $s_1(\text{cómico}) = \text{«Que divierte y hace reír»}$ та $s_6(\text{cómico}) = \text{«historieta (|| serie de dibujos)»}$ не є еквівалентними, оскільки належать до різних граматичних класів: $g(\text{cómico}) = \text{«adj.»}$ та $g(\text{cómico}) = \text{«f.»}$ (іменник). Детально про семантичні стани іспанських мовних одиниць викладено в розділі «Семантичні стани та їхня лексикографічна репрезентація».

Подальший розвиток теорія семантичних станів отримала у [53]. За нею, усі семантичні стани мовних одиниць поділяються на чисті та змішані. Чистими вважаються ті семантичні стани, в яких оператор G набуває певного значення, тобто, наприклад, лише іменник, лише прикметник, лише дієслово тощо. Але, як зауважує В. А. Широков, не можна виключати можливість існування семантичних станів, для яких оператор G не набуває одного певного значення, але може характеризуватися, наприклад, двома. Таке явище отримало назву «змішаний семантичний стан», який є предметом розгляду в наступному підрозділі.

2.2.2. Явище суперпозиції семантичних станів. Змішані семантичні стани

Будь-яка мовна одиниця може мати певний комплекс семантичних станів, який у певному контексті редукується до одного елемента. Проте існують такі одиниці, що можуть перебувати в двох або більше семантичних станах одночасно. Формально таку ситуацію можна зобразити у вигляді рівняння:

$$G(X) = \alpha_1 g_1(X) s_1(X) + \alpha_2 g_2(X) s_2(X) \quad (2.4.)$$

де s – семантичний стан, який внаслідок дії оператора G розщеплюється на два: $s_1(X)$ і $s_2(X)$; $s_1(X)$ відповідає значенню семантичної категорії $g_1(X)$, а $s_2(X)$ – значенню семантичної категорії $g_2(X)$. Стани, для яких оператор G , діючи на функцію семантичного стану, зображується комбінацією певного числа чистих семантичних станів, що відповідають різним значенням цього оператора, називають «змішаними» [53]. Компоненти рівняння α_1 та α_2 є ваговими коефіцієнтами, що вказують на ступінь належності семантичного стану до відповідної семантичної категорії. Детально про вагові коефіцієнти буде викладено нижче.

Рівняння 2.4. визначає семантичний стан, у якому перебуває одиниця X і яке представляє своєрідне явище суперпозиції чистих семантичних станів $s_1(X)$ та $s_2(X)$, що відповідають значенням $g_1(X)$ та $g_2(X)$ відповідно. Подане рівняння має таку лінгвістичну інтерпретацію. Припустимо, наприклад, що в іспанській мові наявні одиниці, які за своїми граматичними ознаками одночасно належать до двох граматичних класів g_1 та g_2 . Відповідні показники належності виявляються у вираженнях для семантичних станів $s_1(X)$ та $s_2(X)$. Так, наприклад, субстантивований прикметник *pelirroja* (рудоволосий) має одночасно ознаки іменника та прикметника. Як іменник, він позначає особу, а як

прикметник містить характеристику, що має ця особа. У реченні наведена словоформа, яка, коли функціонує як іменник, має артикль (означений або неозначений) і може також характеризуватися прикметником або займенником, порівняймо:

*De todas esas muchachas la pelirroja es la más bonita.
La primera modelo que tuve fue esta hermosa pelirroja.*

Наявність одиниць мови, які перебувають у змішаних семантичних станах, свідчить про неможливість формалізації мовної системи. Концептуальну основу цієї мови надає теорія нечітких множин Л. Заде [53]. Сутність цієї теорії, застосовної до формального опису мови, полягає у такому. Нехай існує множина семантичних станів S і множина часткових семантичних станів $S(g_i) = \{s: G_s = g_i s_i\}$. Якби існувала можливість редукції будь-якого стану до чистого, то усю множину S можна було б представити у вигляді об'єднання всіх множин $S(g_i)$, які між собою не перетинаються:

$$S = \cup S(g_i); S(g_i) \cap S(g_j) \text{ при } i \neq j \quad (2.5.)$$

Ситуація стає зовсім іншою, коли ми враховуємо наявність одиниць, які можуть перебувати в двох або кількох семантичних станах одночасно. Це означає, що аналізована одиниця X не буде належати лише одній підмножині $S(g_i)$. Причому g_i не обов'язково позначає граматичну – це також може бути, наприклад, лексико-семантичну категорію. Так, в іспанській фразі *había cola en el cine* слово *cola* може належати до категорії, скажімо, g_1 = «групи людей» та означати $S(g_1)$ = «черга» і до категорії g_2 = «речовина» та означати $S(g_2)$ = «клей». Отже, подану фразу можна інтерпретувати двома способами: 1) до кінотеатру була велика черга або 2) в одному з приміщень кінотеатру знайшли клей.

Формальний механізм опису явища суперпозиції семантичних станів у теорії семантичних станів [53] здійснюється в такий спосіб. Визначимо на множині $\cup S(g_i)$ структуру нечіткої в розумінні Л. Заде множини. Для цього на кожній з підмножин $S(g_i)$ визначимо функцію належності $\alpha_i(s)$, яка для кожного $s \in S(g_i)$ певного значення з інтервалу $[0, 1]$, тобто:

$$\alpha_i(s) \in [0,1] \quad (2.6.)$$

У разі $\alpha_i(s) = 1$ семантичний стан вважається чистим, а якщо $\alpha_i(s) < 1$, то вважається, що один компонент стану s належить до підмножини $S(g_i)$, а другий s' – до $S(g_j)$, $i \neq j$. При цьому має виконуватися умова:

$$\alpha_i(s) + \alpha_j(s') = 1 \quad (2.7.)$$

Тоді кожна з підмножин $S(g_i)$ перетворюється у нечітку множину з функцією належності:

$$S(g_j) \rightarrow \{S(g_j), \alpha_i(s), s \in S(g_j)\} \quad (2.8.)$$

Елементами нечіткої множини є пари $(s(g_i), \alpha_i(s))$. Одночасно структура нечіткої множини індукується і на всій множині як об'єднання нечітких множин 2.8 при виконанні умови 2.7. Функція $\alpha_i(s)$ встановлює ступінь, за яким мовна одиниця реалізує семантичний стан s , властивий категорії g_i . Для слів зі змішаними семантичними станами рівняння набуває такого вигляду:

$$s(X) = \alpha_1(s_1(X))g_1s_1(X) + \alpha_2(s_2(X))g_2s_2(X) + \dots + \alpha_n(s_n(X))g_ns_n(X) \quad (2.9.)$$

де величина $\alpha_i(s)$ вказує на ступінь належності семантичного стану, реалізованого одиницею X у певному контексті, до категорії g_1 , а $\alpha_2(s)$ – на ступінь належності до категорії g_2 і т. д. Наведемо приклади:

(1) *Donde el engaño con la Corte **mora*** (Góngora).

(2) *Con las impresoras HachePé, tendrás una magnífica **impresión**.*

У прикладі (1) мовну неоднозначність має словоформа *mora*, яка одночасно реалізує ознаки дієслова *morar* і ознаки прикметника *mora* та відповідні лексичні значення. Тобто: g_1 = «verbo 3 pers. sing., pres. de subj.» (дієслово 3 особи однини теперішнього часу дійсного способу), s_1 = «Habitat o residir habitualmente en un lugar» (постійно проживати в певному місці); g_2 = «adj. f.» (прикметник жіночого роду), s_2 = «Natural del África septentrional frontera a España» (уродженець / уродженка Північної Африки, що межує з Іспанією); g_3 = «adj. f.», s_3 = «Que profesa la religión islámica» (який сповідує ісламську релігію); g_4 = «adj. f.», та s_4 = «Dicho de una persona: Musulmana, que habitó en España desde el siglo VIII hasta el XV» (про людину: мусульманин, який проживав у Іспанії з VIII по XV ст.). Отже, аналізована мовна одиниця реалізує в поданому контексті п'ять семантичних станів: один як прикметник, а чотири – як дієслово. Коефіцієнти α_1 α_2 α_3 та α_4 дорівнюють 0,2, що задовольняє умові 2.7.

Приклад (2) демонструє реалізацію іменником *impresión* одночасно двох семантичних станів: s_1 = «Acción y efecto de imprimir» (друкування, друк) та s_2 = «Efecto o sensación que algo o alguien causa en el ánimo» (враження). Для досягнення комунікативної цілі автори рекламного слогана заклали подвійний зміст, який українською можна передати лише описово: «надзвичайна якість друку принтерів *HachePé* дарує тобі надзвичайні враження».

Описані вище приклади у традиційній лінгвістиці отримали назву ефект мовної гри. Такі ефекти пояснюються семантичною природою мовних одиниць, тобто їхньою здатністю сполучати в собі значення, які неможливо відокремити один від одного під час мовного опрацювання. На відміну від омонімії і полісемії, що легко усуваються в певному контексті, змішаність (тобто суперпозиція) значень залишається навіть за умови широкого контексту. Такий ефект використовують у художньому, публіцистичному та рекламному дискурсах. Детально про суперпозиції семантичних станів іспанських мовних одиниць та їх формальне моделювання викладено в розділі 3.2. «Семантичні стани та їхня лексикографічна репрезентація» (підрозділ 3.2.3. «Суперпозиції семантичних станів іспанських мовних одиниць»).

РОЗДІЛ 2.3. ТЕОРІЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ

2.3.1. Відношення «суб'єкт-об'єкт» та «форма-зміст» як системотвірні відношення лексикографічної системи

Бурхливий розвиток когнітивно-комунікативного середовища та роль природної мови в його існуванні і функціонуванні викликали до життя численні лінгвістичні технології, які стають усе більш довершеними та універсальними. Необхідними елементами цих технологій є електронні словники. Вони дуже відрізняються від традиційних, хоча в основі й тих, і інших лежать тотожні інформаційно-лінгвістичні механізми. Слід, однак, зауважити, що ці механізми традиційною лінгвістикою практично не досліджувались. Ситуація почала мінятися з настанням інформаційної епохи, коли мова набула технологічного статусу й потреби практики спричинили потребу побудови формальних, технологічно орієнтованих моделей різних мовно-інформаційних об'єктів (граматик, словників тощо). Але хоча формалізація граматичних структур відбулася досить давно (ще на початку 50-их років минулого століття) і формальні граматика заїняли своє місце в колі таких формалізованих об'єктів, як логіко-лінгвістичні числення, аналогічних результатів щодо словників та взагалі лексикографічних структур у цей час одержано не було. Лише в 90-их роках минулого століття В. Широковим була створена формалізована теорія лексикографічних систем, яка набула приблизно такого ж статусу стосовно лексикографічного опису мовної системи, як теорія формальних граматик стосовно її граматичного опису.

Проте на цьому аналогія між теорією лексикографічних систем і теорією формальних граматик і закінчується, оскільки перша була розроблена на основі застосування феноменологічного підходу, чого не можна сказати про формальні граматика. Йдеться про те, що в основу теорії лексикографічних систем було покладено виключно продуктивний і глибокий феноменологічний принцип, який В. Широков назвав лексикографічним ефектом в інформаційних системах. Суть його полягає в такому.

В описаній нами картині мовного світу явно відзначено інформаційну взаємодію між зовнішнім середовищем і суб'єктами мовнорозумового процесу. Розглянемо символічну схему сприйняття деякого об'єкта певним суб'єктом:

$$S: D \rightarrow V(D) \quad (2.10.)$$

Тут символом D позначено певний об'єкт реального (або уявного) світу, що сприймається (спостерігається, вивчається) деяким суб'єктом S . Через $V(D)$ позначено результат процесу сприйняття. Зауважимо, що суб'єктом S може бути людина, прилад, комп'ютерна система або щось інше, наділене властивостями сприйняття та відчуття. Цим суб'єктом також може бути група людей, соціальна група, етнос, нація або навіть людство в цілому. Як саме «сконструйовано» суб'єкт, не має значення, але він має бути наділеним двома властивостями (здатностями): 1) сприйняттям та відчуттям зовнішніх сигналів,

тобто мати перцептивно-сенсорний апарат і 2) здатністю до їхнього внутрішнього опрацювання, тобто усвідомлення та інтерпретації.

На цьому етапі констатуємо, що формула (2.10) у стислій формі подає нам відношення «суб'єкт-об'єкт», що розгортається в будь-якому інформаційному процесі. З огляду на викладену вище системологію, можемо тепер стверджувати, що **суб'єктно-об'єктні відношення є системотвірними відношеннями для будь-яких інформаційних систем, а отже, й для тих, де фігурує природна мова.**

Проаналізуємо деталі розгортання відношення «суб'єкт-об'єкт». Як результат «фізичного», «психічного», «інтелектуального» та інших різновидів обмеженості¹⁸ суб'єкта S , уся сукупність властивостей об'єкта D для суб'єкта S поділяється на дві неоднозначно та нечітко виокремлювані частини. До першої – позначимо її через $F(D)$ – належать ті властивості D , які здатен сприймати перцептивно-сенсорний апарат S ; а до другої частини – властивості, які відображаються опосередковано через засоби внутрішнього опрацювання суб'єкта S . Позначимо цю частину через $C(D)$ та будемо розглядати її як сукупність змістових властивостей D з погляду суб'єкта S . Таким чином, подана вище формула набуває такого розгорнутого вигляду:

$$D \xrightarrow{S_F} F(D) \xrightarrow{H} C(D) \quad (2.11.)$$

Символом S_F тут позначено дію перцептивно-сенсорного апарату суб'єкта S , результатом якої є сукупність формальних ознак (з погляду самого S) об'єкта D ; H – механізм, що здійснює інтерпретацію, тобто утворює зв'язок між «формою» та «змістом» і забезпечує цілісність сприйняття об'єкта D суб'єктом S . Водночас, припускаючи існування механізму, що забезпечує безпосередній перехід від D до $C(D)$ – позначимо цей механізм через S_C , – отримуємо діаграму такого вигляду:

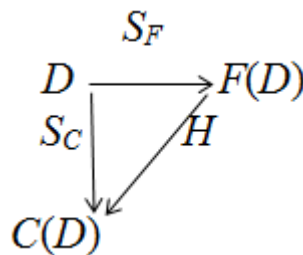

Рис. 2.2. Декомпозиція суб'єкта

Подана діаграма 2.2. відображає декомпозицію суб'єкта S на складники S_F і S_C , що відповідають за реконструкцію формальних та змістових властивостей D . Отже, у наведеній декомпозиції суб'єкт як носій дуалістичної – «об'єктно-суб'єктної» – природи, з одного боку, наділений механізмом для безпосереднього сприйняття «форм» об'єктивної дійсності D , а з другого, – має апарат для «інтелектуального» опрацювання отриманої інформації шляхом

¹⁸ Ми взяли в лапки ці різновиди обмеженостей суб'єкта S для того, щоб підкреслити, що йдеться про дуже загальне коло суб'єктів, і влаштування зазначених обмеженостей може дуже сильно варіюватися залежно від того, про який конкретно суб'єкт йдеться.

витлумачення її «змісту». Крім цього, між цими двома сторонами опрацювання інформації є «інтерфейс», представлений елементом H . Варто зазначити, що між $F(D)$ та $C(D)$ не існує чіткої межі, як її взагалі не існує між формою та змістом. Також тут практично не деталізувалися властивості S , за винятком його декомпозиції на S_F та S_C . З огляду на викладене цілком правомірно стверджувати, що такий підхід має всі ознаки феноменологічного, оскільки не спирається ні на конкретну будову S , ні на конкретні механізми його функціонування. Отже, викладена схема є досить загальною, так само як і здійснена декомпозиція властивостей об'єкта на формальний та змістовий складники. Таким чином, діаграма 2.2 в символічній формі подає **відношення «форма-зміст», яке ми також інтерпретуємо як системотвірне відношення будь-якої інформаційної системи, а отже – і природномовної.**

2.3.2. Лексикографічний ефект

Поняття Л-системи ґрунтується на концепції лексикографічного ефекту в інформаційних системах, сутність якого полягає в такому. Загальною рисою обміну інформацією є перетворення її з однієї форми в іншу. Причому процес перетворення та обміну інформацією має дискретний характер, тобто виокремлення з інформаційного масиву певних комбінацій інформаційних одиниць (в теорії Л-систем ці комбінації називають феноменами), на основі яких формується суб'єктивне сприйняття та інтерпретація дійсності.

Зазначимо, що в процесі розвитку інформаційна система індукує в собі комплекс або підсистему елементарних інформаційних одиниць, що здатні поєднуватися одна з одною в певній послідовності за встановленими в системі правилами. Зазначена підсистема має властивості, деяким чином схожі на властивості лексичної системи природної мови, тобто вона утворює в своїй структурі тезаурус (комплекс одиниць, що мають план змісту і план вираження) і граматику, що встановлює правила поєднання цих одиниць у правильний осмислений мовленнєвий відрізок. Ця обставина пояснює вживання терміна *лексикографічний ефект* у теорії Л-систем.

Сукупностям елементарних інформаційних одиниць притаманна «субстанціональність», так само як і іншим агрегаціям, зумовленим об'єктивними процесами, внаслідок чого зазначені сукупності відзначаються відносною стійкістю своїх характеристик, завдяки чому забезпечується їхня локалізація в тих чи інших галузях, де відбувається інформаційний обмін.

Описана сукупність явищ репрезентує сутність лексикографічного ефекту. Можна стверджувати, що, досліджуючи будь-які предметні галузі, фахівці вивчають лексикографічні ефекти, які виникають у цих галузях. Таким чином, лексикографічний ефект має не лише феноменологічний складник, а й методологічний, оскільки володіє певним «потенціалом операціональності», для того щоб визначати відповідні комплекси елементарних інформаційних одиниць у процесі моделювання тих чи інших систем, при цьому враховуючи, конкретизуючи та репрезентуючи властивості цих одиниць. У цьому прояві концепція лексикографічного ефекту є методом абстрагування даних.

Надалі комплекс елементарних інформаційних одиниць системи D , індукованої внаслідок лексикографічного ефекту Q , позначимо через $I^Q(D)$ або просто $I(D)$, якщо посилання на тип лексикографічного ефекту несуттєве. Система елементарних інформаційних одиниць має певну структуру. В ній можна виокремити ядро – певну власну підсистему $I_0^Q(D) \subset I^Q(D)$, про яку мова йшла вище, та визначити породжувальну процедуру π :

$$\pi: I_0^Q(D) \rightarrow I^Q(D) \quad (2.12.)$$

Трійку $(I^Q(D), I_0^Q(D), \pi)$ будемо також ототожнювати із системою елементарних інформаційних одиниць та використовувати поряд із $I^Q(D)$, $I(D)$, $I_0^Q(D)$, $I_0(D)$ як еквіваленти, припускаючи, що породжувальна процедура визначена, відома й зрозуміла з контексту.

2.3.3. Поняття Л-системи та її структури

Перш ніж перейти до розгляду питання, що таке лексикографічна система (далі за текстом Л-система), слід уточнити, як ми будемо розуміти поняття лексикографічного опису. Теорію Л-систем розробив В. А. Широков; її перший монографічний виклад здійснено в книзі [50]. Фундаментальним поняттям теорії є поняття лексикографічного опису мовної системи. Услід за автором ми розумітимемо лексикографічний опис ширше, ніж це прийнято в класичній лексикографії. Отже, лексикографічний опис досліджуваного об'єкта полягає в:

а) виокремленні в досліджуваній предметній галузі дискретних спектрів певних одиниць, належних до її онтологічної природи, а саме таких дискретних, відносно стійких сутностей, які, комбінуючись одна з одною, експлікують феноменальні прояви предметної галузі;

б) побудові інтерпретацій зазначених спектрів як з погляду форм їхнього прояву, так і з погляду внутрішнього змісту, що пов'язується з цими формами та проявляється в них.

З огляду на сказане автор уточнює, що ця дискретизація має принаймні одну спільну для всіх відомих процесів рису, а саме: спостерігаючи та узагальнюючи поведінку різних систем, доходимо висновку, що в процесі еволюції (динаміки, саморозвитку) системи будь-якої природи у її структурі, коли вона взаємодіє з деяким суб'єктом, проявляється підсистема відносно стійких дискретних сутностей, які відіграють роль її *елементарних інформаційних одиниць* [53, с. 100]. Сказане стосується й природної мови як інформаційної системи певного типу. У структурі мови формуються певні сукупності елементарних мовно-інформаційних одиниць, яким притаманні такі властивості, як знаковість, зміст, поліморфність і т. ін. Процес експлікації дискретних спектрів цих одиниць та набуття ними зазначених властивостей отримав назву *лексикографічного ефекту в інформаційних системах*; про нього йтиметься в наступному підрозділі. Зокрема лексика мови є проявом певного лексикографічного ефекту, що відбувається в ній. Проте цей ефект не є єдиним. Мовні одиниці будь-якого рівня є проявами відповідних лексикографічних ефектів. Ними можуть виступати звуки та граматики, завдяки яким

утворюються комплекси елементарних інформаційних одиниць (ЕІО), що формують лексичний склад мови.

З огляду на сказане ми розглядаємо лексикографічну систему (Л-систему) як абстрактний інформаційний об'єкт, орієнтований на реалізацію комплексного інформаційного опису лексики будь-якої мови або сукупності мов. У будь-якій Л-системі природно індукується структура, системотвірними об'єктами якої є комплекс ЕІО, а основним системотвірним процесом – інформаційне відображення відзначеного комплексу. Це надає певну методологію побудови загальної структури лексикографічних систем. Побудова структури лексикографічної системи, зокрема тієї, що призначена для інтегрального опису мови (лексика плюс граматика) ґрунтується на тлумачних словниках, оскільки вони містять найповніший та комплексний опис лінгвістичних особливостей ЕІО. Вивчення різноманітних структур наявних тлумачних словників дає змогу зробити певні узагальнення, які можна використовувати під час розроблення різних інформаційних систем, орієнтованих на комп'ютерне опрацювання природної мови, та створення для них відповідного програмного забезпечення. Ведучи мову про інформаційні одиниці як об'єкт опису в Л-системі лінгвістичної спрямованості, наголосимо, що ними можуть виступати як повнозначні слова, словосполучення, так і словотвірні елементи (морфеми) та службові частини мови. Побудова структури Л-системи проходить такі етапи: 1) виокремлення елементарних інформаційних одиниць; 2) установлення їхньої дихотомічної структури (форма-зміст); 3) виявлення в межах Л-системи її складників, що формують комплекс інформаційних описів дихотомічної структури ЕІО; 4) установлення між складниками інформаційного опису наявних та можливих зв'язків (співвідношень), за якими можна отримати повне уявлення про лінгвістичні властивості, реалізованих ЕІО в межах Л-системи. Розглянемо детально кожний з цих етапів.

На етапі виокремлення ЕІО дослідники мають розв'язати питання щодо об'єкта моделювання, тобто що є об'єктами мови і що, власне, вони збираються моделювати. Вихідним положенням є те, що об'єктами мови є психофізичні стани і процеси, які виникають та відбуваються в мовно-розумовому апараті людини, а усна й письмова її форми слугують елементами інфраструктури мовного процесу. Це твердження відрізняється від звичного для традиційної лінгвістики погляду, за яким субстанцією мови є звукова субстанція, котра й формує мовний субстрат, що підлягає вивченню та моделюванню. Мова не виникає в голосових зв'язках, – її створення значно глибше, а звукова форма вже належить до інфраструктури мовного, точніше мовнорозумового процесу. Очевидно, що мовнорозумовий процес сам по собі є інтегрованим, тобто він містить як мовну, так і ментальні компоненти [53, с. 65–66]. Схему когнітивного опрацювання детально розкрито в працях [49, 52, 53]. Зазначимо лише, що психофізичні стани й процеси не є повною мірою досяжними для повного спостереження, усна та писемна мова є фактичними репрезентантами спостережуваних компонентів станів мовних об'єктів і процесів, що

відбуваються в мовно-розумовому апараті. Як такі вони й використовуються під час концептуального моделювання мови [53, с. 67–68].

Відповідно до інформаційної інтерпретації в результаті когнітивних процесів, що відбуваються в мовнорозумовому апараті, індукується комплекс елементарних інформаційних одиниць D , індукований внаслідок розвитку лексикографічного ефекту Q (мова про який буде йти в наступному підрозділі), за яким ці одиниці, позначені через $I^Q(D)$ набувають певної форми і змісту та посідають своє місце в системі. Уточнимо, що через D позначено «дещо» з реального або уявного світу, яке виступає як об'єкт процесу сприйняття (спостереження, дослідження). Зокрема в межах системи можна виокремити деяку підсистему – її ядро. Формально це можна представити таким чином: $I_0^Q(D) \subset I^Q(D)$. Якщо, наприклад, говорити про мову як різновид інформаційної системи, реалізований через словник D , то $I^Q(D)$ – це сукупність усіх словоформ, що можуть мати слова певної мови, а $I_0^Q(D)$ – комплекс вихідних (канонічних форм), на основі яких будуються $I^Q(D)$. Етап установаження відношень «форма – зміст» в Л-системі детально розглянуто в підрозділі 2.3.1. Перейдемо до етапу виявлення складників Л-системи.

Як було зазначено вище, $I^Q(D)$ – це комплекс ЕІО, утворений внаслідок лексикографічного ефекту Q . Уважатимемо його скінченою множиною, тобто $I^Q(D) = \{x\}$, де x – окремий елемент множини $I^Q(D)$. Отже, першим складником Л-системи є множина елементарних інформаційних одиниць.

За інформаційною інтерпретацією процесу пізнання дійсності D суб'єктом S [53], елементарним інформаційним одиницям множини $I^Q(D)$ присвоюється множина описів $V(I^Q(D))$:

$$S: I^Q(D) \rightarrow V(I^Q(D)) \quad (2.13.)$$

Таким чином, для кожного елемента, належного до ЕІО, визначається його опис: $\forall x \in I^Q(D) \exists V(x) \in V(I^Q(D))$. Тобто множину описів можна розкласти на підмножини описів, відповідних елементам x :

$$V(I^Q(D)) = \bigcup_{x \in I^Q(D)} V(x) \quad (2.14.)$$

Якщо представити Л-систему мови у вигляді словника, то через $I^Q(D)$ буде позначатися множина реєстрових одиниць, $V(I^Q(D))$ – множина словникових статей, а $V(x)$ – словникова стаття для окремої реєстрової одиниці x . Множина описів $V(I^Q(D))$ є другим складником Л-системи.

Кожний $V(x)$ зображається у вигляді слова (тексту) в певному скінченному алфавіті $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$, тобто скінченій послідовності символів (скінчених ланцюжків) з A . Для лінгвістичних завдань доречно використовувати алфавіт, склад якого корелює зі складом знакової системи певної мови або кількох мов, які є об'єктом лексикографічного моделювання. Зауважимо, що такими символами є літери звичайної абетки, арабські та римські цифри, знаки пробілу й абзацу та інші символи. Надалі слова (скінчені ланцюжки) в алфавіті A ми називатимемо A -словами. Конкретна реалізація алфавіту A для словника

іспанської мови детально висвітлена в розділі «Побудова Л-системи тлумачного словника». Отже, опис $V(x)$ будь-якої елементарної інформаційної одиниці $x, x \in I^Q(D)$, представляється A -словом такого вигляду:

$$V(x) = v_1(x)v_2(x) \dots v_{k(x)}(x), v_i(x) \in A, \quad (2.15.)$$

$$i = 1, 2, \dots, k(x), k(x) \geq 1.$$

При цьому довжина $k(x)$ A -слова $V(x)$ залежить від x – тобто від того, яким обрано елемент $x \in I^Q(D)$. Наведена формула, за визначенням, подає достатньо повний, у певному сенсі вичерпний опис елементарної інформаційної одиниці x в даній лексикографічній системі. Так, наприклад, для іспанської одиниці $x = academizar$:

cómico, ca. (Del lat. *comīcus*, y este del gr. κωμικός *kómikós*). adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situación cómica*. || **2.** Perteneciente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. **5. comediante** (|| actor). O f. **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan. dibujos animados**.

опис $V(x)$ складає: $v_1(x) = \text{«cómico, ca. (Del lat. comīcus, y este del gr. κωμικός kómikós).»}$, $v_2(x) = \text{«adj. 1. Que divierte y hace reír. Situación cómica. || 2. Perteneciente o relativo a la comedia. || 3. Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || 4. Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. 5. comediante (|| actor). O f. 6. Pan. historieta (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || 7. Pan. dibujos animados.»}$.

У свою чергу, A -слова в межах опису $V(I^Q(D))$ можуть розкладатися на A -підслова. Якщо говорити про словник, то розклад A -слів на підслова ґрунтується на певних правилах, які є єдиними для всіх $V(x)$. A -підслова в описі $V(x)$ визначаються як A -слова, складені з цих символів алфавіту A , що містяться у розглядуваному описі $V(x)$ і розташовуються в A -підслові в порядку, індукованому порядком розташування літер у самому описі. Позначимо через $\beta(x)$ множину підслів A -слова $V(x)$.

Припустимо, що для всіх описів $V(x)$ існує єдине правило, за яким з будь-якого A -слова $V(x)$ можна виділити множину A -підслів. Множина $\beta(x)$ набуває такого вигляду: $\beta(x) = \{\beta_i(x), i = 1, 2, \dots, q\}$ з такими властивостями: 1) елемент x належить до множини $\beta(x)$; 2) весь опис $V(x)$ є елементом множини $\beta(x)$; 3) правило, за яким виділяються елементи множини $\beta(x)$ є єдиним для всіх $V(x)$ з $V(I^Q(D))$ [27, с. 65]. Так, опис слова *cómico* можна розкласти на такі A -підслова:

- $\beta_1(x) = \text{«cómico»}$;
- $\beta_2(x) = \text{«cómico, cómica»}$;
- $\beta_3(x) = \emptyset$;
- $\beta_4(x) = \text{«Del lat. comīcus, y este del gr. κωμικός kómikós»}$;
- $\beta_5(x) = \emptyset$;
- $\beta_6(x) = \emptyset$;
- $\beta_7(x) = \text{«adj. 1. Que divierte y hace reír. Situación cómica. || 2. Perteneciente o relativo a la comedia. || 3. Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s.»}$

s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. **5. comediante** (|| actor). O f. **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan. dibujos animados.**»

Виокремлення A -підслів детально висвітлено в підрозділі 3.3.2. «Розкладання Л-системи словника на β -структури». Позначимо через $\sigma[\beta]$ певну структуру, визначену на β і, отже, на $V(I^Q(D))$. Надалі називатимемо $\sigma[\beta]$ макроструктурою $V(I^Q(D))$; обмеження $\sigma[\beta]$ на $V(x)$: $\sigma[\beta]|_{V(x)} \equiv \sigma(x)$ породжує мікроструктуру $V(x)$. Таким чином з елементів β конструємо структуру σ . Процедура породження $\sigma[\beta]$ можна представити таким чином:

$$\sigma: \beta \rightarrow \sigma[\beta] \quad (2.16.)$$

На β можливе утворення структур $\sigma[\beta]$. У їх ролі можуть виступати будь-які з відомих моделей даних (ієрархічна, мережева, реляційна, об'єктно-реляційна та ін.), логіко-математичні моделі (зокрема логічні числення типу логіки предикатів), конструкції формальних граматик тощо [27, с. 66]. Можливий механізм формування структури можна представити у вигляді таблиці:

β_1	β_2	...	β_q
$\beta_1(x_1)$	$\beta_2(x_1)$...	$\beta_q(x_1)$
$\beta_1(x_2)$	$\beta_2(x_2)$...	$\beta_q(x_2)$
$\beta_1(x_N)$	$\beta_2(x_N)$...	$\beta_q(x_N)$

Деякі з елементів $\beta_i(x_j)$ можуть бути порожніми, тому довжини стовпчиків таблиці, взагалі кажучи, є різними (див. приклад змістового наповнення β для *sómico*). Величини β_i , $i = 1, 2, \dots, q$, будемо інтерпретувати як атрибути (імена атрибутів), а набори – як домени цих атрибутів. Отже, β та утворені на їхній основі структури $\sigma[\beta]$ є складниками Л-системи. Виходячи, зі сказаного, Л-систему можна представити в такому вигляді:

$$\{I^Q(D), V(I^Q(D)), \beta, \sigma[\beta]\} \quad (2.17.)$$

У концептуальній схемі, реалізованій в описі $V(I^Q(D))$, формальна та змістова частини мають бути відокремлені. Іншими словами, необхідною умовою коректності її побудови є існування процедури, яка здійснює таке відокремлення. Усе це може бути відображене в комутативній діаграмі:

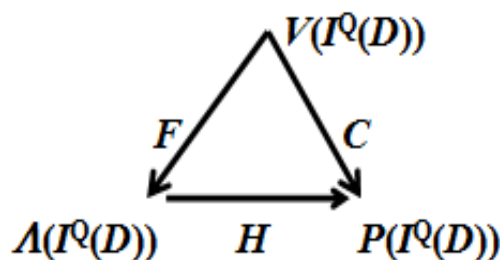

Рис. 2.3. Концептуальна схема опису $V(I^Q(D))$

де $F \in V(I^Q(D)) = \Lambda(I^Q(D))$, а $C \in V(I^Q(D)) = P(I^Q(D))$, що відповідає за зміст $I^Q(D)$. $\Lambda(I^Q(D))$ співвідноситься з тією частиною опису $V(I^Q(D))$, яка – в певному розумінні – представляє форму $I^Q(D)$, а $P(I^Q(D))$ відповідно зіставляється з тією частиною опису $V(I^Q(D))$, що відповідає за зміст $I^Q(D)$. Своєю чергою, $\Lambda(I^Q(D))$ та $V(I^Q(D))$ можна розглядати також як окремі лексикографічні системи [27, с. 69], які розкладаються за вказаним вище принципом:

$$\begin{array}{ccc}
 & H_0 & \\
 V(I^Q(D)) = (\Lambda(I^Q(D)) \equiv \Lambda_0(I^Q(D))) & \xrightarrow{\quad} & P_0(I^Q(D)) \equiv P(I^Q(D)) \\
 \begin{array}{ccc}
 F^{\Lambda}_{01} & \swarrow \searrow & C^{\Lambda}_{01} \\
 \Lambda^{\Lambda}_{01}(I^{Q^1}(D)) & \rightarrow & P^{\Lambda}_{01}(I^{Q^1}(D))
 \end{array} & \begin{array}{ccc}
 F^P_{01} & \swarrow \searrow & C^P_{01} \\
 \Lambda^P_{01}(I^{Q^2}(D)) & \rightarrow & P^P_{01}(I^{Q^2}(D))
 \end{array} & \\
 H^{\Lambda}_{01} & & H^P_{01}
 \end{array}$$

У теорії лексикографічних систем процес розкладання Л-системи на більш дрібні компоненти називається рекурсивною редукцією. Позначимо її як $Red[V(I^Q(D))]$. Таким чином, остаточна структура Л-системи має такий вигляд:

$$\{I^Q(D), V(I^Q(D)), \beta, \sigma[\beta], Red[V(I^Q(D))]\} \quad (2.18.)$$

Процес розкладання Л-системи іспанської мови (як вона представлена в тлумачному словнику *DLE 23*) на окремі елементарні Л-системи внаслідок дії рекурсивної редукції, а також дія лексикографічних ефектів на цих Л-системах описані в наступній частині, в розділі 3.3. «Побудова Л-системи тлумачного словника».

ЧАСТИНА 3.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СИСТЕМА ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

РОЗДІЛ 3.1. БУДОВА Й ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Тлумачний словник іспанської мови 23 видання (надалі за текстом *DLE 23*) є фундаментальною лексикографічною працею, що містить літературну лексику, широко вживану як в Іспанії, так і країнах Латинської Америки. Відповідно його мета – не лише розкрити значення мовної одиниці, а й граматичні, синтаксичні та прагматичні особливості, притаманні їй в тому чи іншому значенні в іспаномовних країнах. Його реєстр становлять слова стилістично марковані (колоквіалізми, жаргонізми, слова літературної мови), лексеми загального та спеціального вжитку, а також іншомовні слова. Крім власне слів, реєстр містить морфеми та скорочення (аббревіатури). У виданні налічується 93 111 словникових статей (у попередньому було 88 431); кількість тлумачень досягає 195 439. Детальну інформацію про структурні та змістові особливості *DLE 23* висвітлено у наступних підрозділах.

3.1.1. Склад словникового реєстру

До реєстру словника залучено лише ті слова, які, з погляду Королівської Академії, відповідають сучасним нормам іспанської мови. Але це не означає, що не включені слова є неприпустимими для вживання. Водночас у реєстрі наявна певна кількість слів, промаркованих як іншомовні запозичення, вульгаризми та архаїзми. Їх залучили для того, щоб лише пояснити їхні значення, а не санкціонувати їхній ужиток у сучасній літературній мові. Більшість слів належить до загальноновживаної лексики. Із галузевої лексики (наприклад, термінологія фізики, математики, філософії, права та ін.) взято лише ті терміни, що мають вищу частотність уживання. Під час формування словникового реєстру автори прагнули включити, наскільки це було можливо, всі слова, характерні для книжного стилю. Із усіх наявних іспанських діалектизмів, регіоналізмів, вульгаризмів та архаїзмів обрали тільки найбільш показові та поширені у тому чи іншому регіоні. Отже, всі складники словникового реєстру «*Diccionario de la lengua española. Edición del tricentenario*» можна розподілити на такі групи: словотвірні одиниці, службові й повнозначні частини мови та інші частини мови. Розглянемо вказані типи мовних одиниць.

Словотвірні одиниці. До них належать префікси (*pre-*, *contra-*, *ante-*, *dis-* тощо), суфікси (*-aico*, *-ato*, *-avo*, *-eno* тощо) та інші морфеми латинського та грецького походження (*hidro-*, *filo-*, *-logía* тощо). Як правило, до словника залучено найпродуктивніші словотвірні елементи. Їх розташовано в алфавітному порядку перед іншими мовними одиницями, з якими вони збігаються за своєю

формою. Так, наприклад, префікс *de-* знаходиться перед іменником та прийменником *de*.

Службові частини мови: службові частини мови, а саме: артиклі (*un, una, el, la*), прийменники (*a, de, por* тощо), займенники (*yo, tú, él ella; mi, tu, su, mio, tuyo, suyo* тощо), сполучники (*y, pero, que, cual; qué, cuál* тощо) та вигуки (*ajá, hola, hala* тощо). Варто зазначити, що числівники репрезентовані у словникових статтях як іменники (загальні: *uno, tres, cincuenta*) або як прикметники (порядкові: *primero, quinto, centesimo*).

Повнозначні частини мови у словнику включають: іменники (*arbol, mano, manzana, sartén* тощо), прикметники (*adorable, cómico, feliz, ruidoso* тощо), прислівники (*bien, frente, mal, poco, naturalmente* тощо) та дієслова (*abrir, tomar, comer, ir, ser* тощо), що входять як до питомої, так і іншомовної лексики. До цієї групи зараховано:

а) іншомовні слова, такі як: англізми (*biquini, cameo, self-service, software*), германізми (*kindergarten*), галіцизми (*collage, impasse, suite*), італізми (*mozzarella, pizza*), португалізми (*bossa*), японізми (*ninja, sushi*) та інші. Усі слова представлено в їхній оригінальній формі та оформлено жирним курсивним шрифтом. Але іспанські лексеми, похідні від запозичених слів, подано звичайним жирним шрифтом. При цьому вважається, що їхня вимова збігається з написанням;

б) латинізми, що часто вживають в іспанській мові. Здебільшого це латинські вислови типу *ab initio, ex cáthedra, manu militari* та інші. Так само, як і іншомовні слова, їх подано жирним курсивним шрифтом;

в) застарілі слова: архаїзми (*ende, ardid, atamiento*); рідковживані слова або тлумачення, рідковживані слова або слова з рідковживаними значеннями (*abono, existimar, parabolano*); слова із соціально обмеженим ужитком, характерним для Золотого віку Іспанії (*enturar, maco*);

г) діалектизми та регіоналізми, до яких належать слова та значення, поширені в провінціях Іспанії (*cipotero, gallego, zaborrero*), а також у певних регіонах або містах (*milllo, chueta, sagardua*) та країнах Латинської Америки (*chévere, chingar, guara, zaborro*);

г) спеціальна лексика: усі слова та значення, характерні для певної галузі знань або діяльності, які широко використовуються і в загальнолітературній іспанській мові (*catálisis, célula, biomasa, tifus*).

Інші словоформи: аббревіатури (*ONG, NIF, ADN*), ониматопеї (*puf, crac, clic*), пасивні дієприкметники (*dicho, cocido, previsto*), форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників та прислівників (*mejor, peor, bonísimo*), слова з відтінком збільшеності (*argollón, bobalicón*) та зменшеності (*bestezuela, pedrezuela, presilla*).

Словосполучення: одразу після зони тлумачень для більшості реєстрових слів подано словосполучення: а) типу «іменник + прикметник»; б) інших типів: віддієслівні, відприйменникові, відприслівникові тощо; в) відсилкові, тобто утворювані заголовковим словом, але представлені в інших словникових статтях. У словникових статтях можуть бути представлені всі три типи, або лише два, або лише один тип. У словосполученнях (а) другим компонентом

може виступати прикметник (*agua bendita, agua blanca*) або прикметникова конструкція, що може виконувати роль прикметника (*agua de cangrejo, agua de cerrajas*). Прикладами словосполучень (б) є такі: *aguantar aguas, claro como agua, como agua* та інші.

Крім перелічених вище слів та словоформ, у словнику включено назви торгівельних марок (*aspirina, clínex*), хімічних речовин (*agua, azufre, glicerina*), одиниць вимірювання (*Hertz, Volt*), національностей (*español, mexicano, limeño, asunceno*), тварин (*mascota, orangután, flamingo*) тощо. Щодо спеціальної лексики, то у словнику представлено лише ті терміни й терміносполучення, які широко вживаються в загальнолітературній мові. Крім цього, до назв хімічних речовин, а також фізичних та математичних мір подають формули та позначення, про що детально буде сказано в підрозділі 3.1.3. «Лексикографічні параметри та їхній зміст». Ми розглянули основні компоненти словникового реєстру. Наступним питанням є метамовні засоби їх опису в словникових статтях.

3.1.2. Метамова словника

Для опису як формальної, так і змістової характеристики заголовкових слів метомовою словника передбачені словникові ремарки, скорочення, а також неалфавітні символи. Наведемо детальний огляд перелічених елементів.

Словникові ремарки, головне призначення яких – розкрити специфіку вживання заголовкового слова в певному значенні за тими чи іншими аспектами (частота вживання, предметна сфера, географічний ареал тощо). Ремарки у словниковій статті подано в такому порядку: 1) граматична; 2) прагматична; 3) стилістична; 4) галузева; 5) географічна; 6) частотна.

Граматичні ремарки розкривають такі формальні характеристики, як належність до частини мови («adj.» – прикметник, «adv.» – прислівник, «conj.» – союз, «pron.» – займенник тощо). Стосовно іменників та дієслів, їхня ідентифікація відбувається за їх граматичними властивостями. Так, перші позначаються у словниковій статті за родовими характеристиками («m.» – чоловічий рід, «f.» – жіночий рід, «m. y f.» – спільний рід, «m. o f.» – чоловічий або жіночий рід), а другі – шляхом вказівки на тип дієслова («tr.» – перехідний, «intr.» – неперехідний, «prnl.» – зворотний). Граматичні ремарки охоплюють також категорії числа («pl.» – множина для іменників та займенників), ступені порівняння для прикметників та прислівників («comp.» – вищий і найвищий ступені порівняння), інші форми словозміни («ger.» – герундій, «part.» – дієприкметник, «subj.» – умовний спосіб, «pas.» – пасивний стан для дієслів тощо). Для розкриття граматичних характеристик використовують як прості, так і складені ремарки, наприклад: «adv. interrog.» (adverbio interrogativo), «pron. indef. m. y f.» (pronombre indefinido masculino y femenino), «pron. relat. m., f. y n.» (pronombre relativo masculino, femenino y neutro), «pron. person. 1ª pers. m. y f. sing.» (pronombre personal masculino y femenino singular).

Статистичні ремарки вказують на вживаність заголовкової одиниці у певному значенні в сучасній іспанській мові. В аналізованому словнику, «desus.» (desusado – архаїзм), «p. us.» (poco usado – рідковживане) та «germ.» (germanía –

архаїчний жаргонізм). З одного боку, спостерігається прагнення зберегти національно-культурну спадщину попередніх сторіч, а з другого, – акцентувати увагу користувача на сучасному стані вжитку слів у певних значеннях.

Географічні ремарки виокремлюють ареал уживання слова або його значення. Іншими словами, вони вказують на те, що це слово або його значення належить до лінгвістичного багажу іншого суспільства, що мешкає на певній території, і не є характерним для класичного варіанта іспанської мови. Такі ремарки можуть позначати назви провінцій Іспанії («*And.*» – Andalucía, «*Ar.*» – Aragón, «*Cat.*» – Cataluña та ін.), міст («*Cád.*» – Cádiz, «*Vall.*» – Valladolid), іспанських територій («*Can.*» – Canarias, «*Bal.*» – Islas Baleares), іспаномовні країни («*Arg.*» – Argentina, «*Bol.*» – Bolivia, «*Ven.*» – Venezuela), певний географічний ареал («*Am.*» – America, «*Am. Cent.*» – America Central, «*Am. Mer.*» – America Meridional). У статті можуть бути наявні одна або кілька географічних ремарок.

Стилістичні ремарки мають на меті вказати на обмежений вжиток слова як в усному («*coloq.*» – coloquial, «*jerg.*» – jergal, «*estud.*» – estudiantil, «*infant.*» – estudiantil, «*vulg.*» – vulgar), так і письмовому мовленні («*cult.*» – culto, «*cient.*» – científico, «*poet.*» – poético).

Прагматичні ремарки словника характеризують уживання слова як засіб вираження мовцем свого ставлення до чогось («*despect.*» – despectivo, «*fest.*» – festivo, «*iron.*» – irónico). До прагматичних також зараховано ремарки, що вказують на оцінний відтінок значення («*eufem.*» – eufemismo, «*malson.*» – malsonante).

Галузеві ремарки об'єднують назви природних («*Acús.*», «*Biol.*», «*Econ.*»), гуманітарних («*Fon.*», «*Gram.*», «*Ling.*» тощо), суспільних («*Fil.*», «*Sociol.*», «*Ret.*» тощо) і технічних наук («*Electr.*», «*Ing.*», «*Telec.*» тощо), видів виробничої та суспільної діяльності («*Cinem.*», «*Constr.*», «*Transp.*» тощо), до яких належать реєстрові одиниці або їхні значення. Так само, як у випадку з географічними ремарками, у словниковій статті можуть бути одна або кілька галузевих ремарок.

Допоміжні ремарки складають ті, що позначають назви мов, від яких походить лема («*aim.*» – aimara, «*arag.*» – aragonés, «*v.*» – gallegoportugués, aimara, «*celtolat.*» – celtolatino тощо), мовних процесів («*acort.*» – acortamiento, «*acrón.*» – celtolatino, «*afer.*» – aferesis тощо), службові ремарки для лівої частини («*асер.*» – асерpción, «*a.*» – alto, «*Tb.*» – también тощо) та правої частини («*apl.*» – aplicado, «*c.*» – como, «*sent.*» – sentido, «*s.*» – sustantivo) словникової статті.

Як приклад, наведемо словникові статті, в яких наявні поодинокі й групові ремарки та покажемо у таблиці 3.1 їхній розподіл на групи відповідно до типу:

- conmigo** [...] 1. pron. person. 1.^a pers. m. y f. sing. Con la persona que habla o escribe. *Puedes contar conmigo.*
- agarrar** [...] 6. tr. coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur. **captar** (|| **percibir**).
- petardo, a** [...] 1. m. y f. despect. coloq. Persona pesada, aburrida o fastidiosa. *No aguanto a tu amiga; es una petarda.*
- bienes nacionales** [...] 1. m. pl. Der. p. us. **bienes** que en virtud de la legislación desamortizadora pasaron a la propiedad del Estado.

Таблиця 3.1. Розподіл ремарок на групи

Conmigo					
Граматична	Прагматична	Стилістична	Галузева	Географічна	Частотна
pron. person. 1. ^a pers. m. y f. sing	-//-	-//-	-//-	-//-	-//-
Agarrar					
Граматична	Прагматична	Стилістична	Галузева	Географічна	Частотна
tr.	-//-	coloq.	-//-	Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur.	-//-
Petard					
Граматична	Прагматична	Стилістична	Галузева	Географічна	Частотна
m. y f.	despect.	coloq.	-//-	-//-	-//-
bienes nacionales					
Граматична	Прагматична	Стилістична	Галузева	Географічна	Частотна
m. pl.	-//-	-//-	Der.	-//-	p. us.

Скорочення, що використовують у словникових статтях, позначають: 1) окремі слова: «Fórm.» (fórmula), «Símb.» (símbolo); 2) словосполучення або частини речень: «Era u.» (era usado), «p. ej.» (por ejemplo), «[u.] m.» (usado más), «[u.] t.» (usado también), «m. or.» (mismo origen), «num. atóm.» (número atómico); 3) цілі речення: «u. t. c. s.» (usado también como sustantivo), «u. t. en pl.» (usado también en plural), «u. pospuesto al s.» (usado pospuesto al sustantivo), «u. t. en sent. fig.» (usado también en sentido figural) тощо. Перша група містить скорочення слів-маркерів, що виокремлюють в тексті тлумачення інформацію енциклопедичного характеру, скорочення другої групи є складниками формул дефініцій. Третя група – скорочені речення, що містять додаткову інформацію лінгвістичного або лінгвокраїнознавчого характеру. У словникових статтях скорочені речення репрезентують як коментарі до тлумачень. Неалфавітні символи використовують для розмежування й упорядкування лексикографічної інформації в межах статті. Повний перелік символів подано нижче у таблиці.

Таблиця 3.2. Символи у словниковій статті

*	Гіпотетично реконструйована мовна форма (архетип)
®	Зареєстрована торгівельна марка
~	Замінює реєстрове слово в зоні колокацій
	Видокремлює тлумачення в межах того самого блоку, що відповідають певному граматичному класу лем; відокремлює колокації; відокремлює тлумачення тієї самої колокації
()	Містить стисле тлумачення з іншої словникової статті
◆	Видокремлює один від одного різні типи лексикографічної інформації в дужках, що йдуть безпосередньо після реєстрового слова
●	Початок блоку тлумачень, відповідних певному граматичному класу

■	Початок блоку колокацій
□	Розділяє зону колокацій на дві частини: видові номінації та фразеологізми, утворювані заголовковим словом
➤	У кінці словникової статті позначає блок посилань на інші реєстрові слова

Отже, у словниковій статті можуть бути кілька груп тлумачень реєстрового слова, належних до різних граматичних класів (іменник, прикметник, дієслово тощо) та відокремлених один від одного чорним кружком ●. Перехід у межах цих блоків від однієї граматичної категорії до іншої (наприклад, від чоловічого роду до жіночого, від перехідності до неперехідності) позначено білим кружком ○. Після блоків тлумачень починається зона колокацій, початок якої позначено чорним квадратом ■. Своєю чергою зона колокацій може розділятися білим квадратом □ на блок видових номінацій та блок фразеологізмів. Більш детально структуру словникової статті розглянуто в наступному підрозділі.

3.1.3. Лексикографічні параметри та їхній зміст

Словникову статтю умовно розділено на формальну та інтерпретаційну частини, що характеризуються певним набором лексикографічних параметрів та їхнім змістом. Як показано на рисунку 3.1, елементами статті є: 1) ліва частина, яку складають заголовкове слово та інформаційний блок у дужках; 2) права частина, що містить блок тлумачень, блок колокацій та посилання на інші словникові статті.

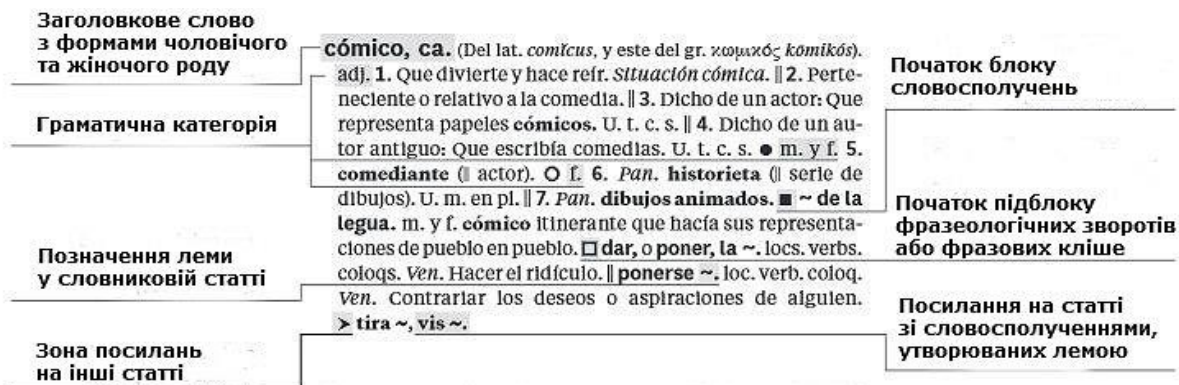

Рис. 3.1. Приклад словникової статті

Ліва частина. Першим її елементом є *реєстрове слово* та/або *реєстровий ряд*, виділені жирним шрифтом. При цьому слово може мати написання округлене або курсивне. Другим способом представлено іншомовні слова, що не пристосувалися до фонетичних або орфографічних правил іспанської мови, та латинізми. Варто зазначити, що ті слова іншомовного походження, що сприймаються носіями як факти іспанської мови, мають округлене написання. Заголовкові слова з різними граматичними формами чоловічого та жіночого роду подано так: спершу подають лему у формі чоловічого роду, а після неї –

закінчення, що відповідає формі жіночого роду: наприклад, якщо вказано *cómico, sa*, то слід читати *cómico* (ч. р.) – *cómica* (ж. р.). Слова, що мають форму однини та множини, завжди подані в однині. Коли різні леми мають спільну форму, але різне походження, то їх розмежовують за допомогою верхніх індексів:

champán¹. (Del malayo *čampán*, y este del chino *san pan* ‘tres tablas’). m. Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos.

champán². (De *Champagne*, con ac. a francesa). m. Vino espumoso blanco o rosado, originario de Francia.

Другим після заголовкового слова іде *інформаційний блок* (як у статті *preterir*), що містить такі лексикографічні параметри: дублети (фонетичні, просодичні, графічні), етимологічна довідка, орфографічна характеристика та словотвірні особливості. Вони можуть не всі бути представлені у різних словникових статтях:

preterir. (Del lat. *praeterire* ‘pasar adelante’. ♦ Conjug. c. *pedir*. ♦ U. solo las formas cuya designación empieza por -i).

Дублети – різновиди заголовкової словоформи. Про їхню наявність свідчить ремарка «Tb», скорочення від іспанського слова «*también*» (також). Крім цього, може бути вказана інформація у вигляді ремарок про: а) географічний ареал, якщо вживання дублета характерне для групи країн або окремо взятої країни; б) прив’язку до певного значення, описаного в правій частині словникової статті. У цьому випадку подано ремарку «en aser...» («у значенні») та відповідний номер значення; в) обмежену частотність уживання, для чого використовують ремарку «p. us.» (рідко) та «desus.» (архаїзм). Наведемо деякі приклади:

sustancia. (Tb. **substancia**)

jiennense. (Tb. **jiennense**, **giennense**)

ozonosfera. (Tb. **ozonósfera**, *Am.*)

salvavidas. (Tb. **salvavida** en acep. 5, *Cuba*)

enhorabuena. (Tb. **en hora buena** en aceps. 2-4)

chabola. (Tb. **chavola**, p. us.)

Дублети в іспанській мові можуть мати всі повнозначні слова, такі як іменники, прикметники, прислівники та дієслова, у тому числі пасивні дієприкметники, і навіть деякі службові частини мови, наприклад, вигуки.

Етимологічна довідка, що починається з ремарки «Del» (з ісп. «від») та вказівкою на мову походження. Кількість елементів зони та їхній зміст може варіюватися залежно від: типу слова (наприклад, власна або загальна назва); мовних процесів, що виникали під час переходу слова (зміна первинного значення); мова походження етимона, належність до питомої чи запозиченої лексики. Обов’язковими елементами є маркер зони «Del», мова походження та

етимон. Якщо слово прийшло через мову-посередник, то – додатковий блок, що вводиться за допомогою маркера «este» або «(y) este», наприклад:

diccionario. (Del b. lat. *diccionarium*)

frente (Del ant. *fruenta*, y este del lat. *frons, frontis*)

cigoto (Del gr. ζυγωτός *zygōtós* 'uncido, unido', der. de ζυγοῦν *zygoûn* 'uncir, unir')

ubicuidad (Del lat. tardío *ubiquitas, -ātis*, y este der. del lat. *ubique* 'en todas partes')

herciano (De H. R. *Hertz*, 1857-1894, físico alemán)

bikini (Del ingl. *bikini*, y este de *Bikini*, nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de *bi-* 'bi-', por alus. a las dos piezas)

Зазначимо, що етимологічна зона є доволі складною за своєю структурою та варіативною за своїм змістом. Кількість та зміст параметрів опису визначають: 1) тип заголовкової одиниці, тобто, крім загальних слів, у реєстрі також наявні власні назви (наприклад, торгівельні марки; фізичні величини, утворені від назв їхніх винахідників); 2) шлях переходу мовної одиниці: безпосередньо від мови-донора або через мову-посередника; 3) мовні процеси, що супроводжували перехід мовної одиниці до іспанської мови: калькування, скорочення, деривація тощо.

Після етимологічного параметра подано інформацію про *словозмінні особливості* слова, такі як: правильні та неправильні форми найвищого ступеня порівняння для прикметників і прислівників; посилення на моделі відмінювання для неправильних дієслів, а також нерегулярні форми пасивних дієприкметників для окремих дієслів (див. таблицю 3.3):

fuerte ([...] ♦ Sup. irreg. **fortísimo**; reg. **fuertísimo**)

hacer ([...] ♦ V. conjug. en APÉNDICE; part. irreg. **hecho**)

el, la ([...] ♦ Neutro **lo** ♦ Pl. **los, las**)

Таблиця 3.3. Елементи зони словозмінних особливостей

Частина мови		Елемент	Ідентифікатор	Приклад
Іменник	а)	Форма, яку має лема в певному значенні	-/-	«En acep. 1, u. solo la forma <i>presidente</i> ;
	б)	Словоформа жін. роду	«Para el f. u. t. la forma», «Para el f., u. m. la forma» тощо	«Para el f., u. t. la forma <i>comediante</i> .»
	в)	Словоформа жін. роду для певного значення	Те саме, що в б), а також ремарки «en acep.» або «en aceps.»	«para el f., u. algunas veces <i>presidente</i> en aceps. 2 y 3.»
Прикметник, прислівник		Форми найвищого ступеня порівняння	«Sup. irreg. ...; reg. ...»	«Sup. irreg. fortísimo ; reg. fuertísimo »
Дієслово		Нестандартна форма відмінювання	«V. conjug. en APÉNDICE»	-/-
		Нестандартна форма пасивного дієприкметника	«part. irreg.»	«part. irreg. hecho »

	Вказівка на модель відмінювання	«Conjug. c.»	«Conjug. c. agradecer.»
	Граматичні форми, у яких можна використовувати дієслово	«U. solo en»	«U. solo en infinit., en ger., en part. y en 3a pers.»
Артикль, сполучник, неозначений прислівник	Форма середнього роду	«Neutro»	«Neutro lo»
	Форма множини	«Pl.»	«Pl. los, las.»

В окремих випадках вказуються також словозмінні особливості, що впливають на семантику заголовкового слова, як це показано нижче:

presidente, -ta ([...] ♦ En acep. 1, u. solo la forma *presidente*; para el f., u. algunas veces *presidente* en aceps. 2 y 3.)

acaecer ([...] ♦ Conjug. actual c. *agradecer*; U. solo en infinit., en ger., en part. y en 3.^a pers. en acep. 1).

Останнім елементом інформаційного блоку є зона *орфографічної інформації*. Вона передбачена лише для реєстрових слів, написання яких (з великої або малої літери, зі знаком наголосу чи без нього) може суттєво змінювати значення:

inmaculado ([...] ♦ Escr. con may. inicial en acep. 2)

occidente ([...] ♦ Escr. con may. inicial en acep. 2)

que ([...] ♦ Escr. con acento en acep. 3)

donde ([...] ♦ Puede escribirse con acento en acep. 8.)

Права (інтерпретаційна) частина розкриває змістові особливості заголовкової частини. Головним та обов'язковим елементом є тлумачення, які групуються відповідно до граматичного значення заголовкового слова. Отже, кожна дефініція починається з граматичної ремарки та відповідним порядковим номером (рис. 3.1). Якщо наявна група з кількох тлумачень, відповідних до того самого граматичного значення, ремарку подають лише один раз до першого тлумачення, а всі решта подано після двох паралельних ліній. У *DLE 23* використано такі типи визначень: 1) родо-видові; 2) через синонім; 3) пояснювальне; 4) контекстуальне визначення; 5) інші типи визначень, які не були виокремлені авторами словника.

Родовидове визначення – основний спосіб тлумачення в аналізованому словнику. Побудовано шляхом вказівки на родові поняття, репрезентоване лемою, та наведенням його видових ознак. Порядок вказівки видових ознак у дефініції – від найбільш до найменш важливих:

barco . m. 1. Embarcación de estructura cóncava y, generalmente, de grandes dimensiones.

Визначення через синонім – спосіб, за яким значення заголовкового слова розкривають за допомогою тотожного або близького за значенням слова:

fachento, ta. adj. *C. Rica, Hond. y Nic.* **jactancioso.**

nacela. ... f. *Arq.* **escocia.**

expremir. ... tr. desus. **expresar.**

Якщо в тлумаченні подано синонім, який має кілька значень в іншій словниковій статті, то, крім синоніма, подано стислий текст тлумачення, що конкретизує, про яке значення йде мова:

amolar. [...] tr. [...] || **4. Méx. dañar** (|| causar perjuicio). [...].

agua. [...] || **6. Mar. marea** (movimiento periódico de las aguas del mar). [...].

Цей тип дефініції використовують здебільшого для тлумачення мовних одиниць, позначених як регіоналізми, слова певної сфери або застарілі слова.

Характерною рисою *пояснювального визначення* є відсутність першого номінативного елемента (гіпероніма). Такий тип тлумачення має на меті відповісти на питання: «що виражає?», «для чого використовують?», «яким чином використовують?» тощо. Пояснювальна частина починається аббревіатурою «U.» (від слова «usado» – використовується):

por prep. [...] **17. U.** para comparar entre sí dos o más cosas.

clíc onomat. **1. U.** para reproducir ciertos sonidos, como el que se produce al apretar el gatillo de un arma, pulsar un interruptor, [...].

de [...] prep. [...] || **12. U.** seguida de infinitivo con valor condicional.

Таке визначення використовують переважно для службових частин мови (вигуки, займенники, прийменники та ін.), хоча також застосовують для повнозначних слів у тих випадках, коли вони можуть функціонувати як службові:

agua [...] interj. **15. U.** para avisar de la presencia de cualquier tipo de autoridad.

Стосовно службових слів текст тлумачення можуть складати кілька описових визначень. При цьому визначення можуть супроводжуватися ілюстраціями:

que [...] conj. || **9.** Introduce la oración subordinada en las construcciones consecutivas. U. en correlación con *tanto* o *tal*. *Vamos tan despacio que no llegaremos a tiempo.* *Hablaba de tal modo que nadie le entendía.* U. sin grupo cuantificativo en ciertos giros o expresiones parcialmente lexicalizadas. *Corre que vuela.* *Está que trina.*

Контекстуальне визначення, сутність якого полягає не стільки в розкритті значення самого заголовкового слова, скільки в указівці на контекст його використання. Для таких визначень характерна формула «Dicho de un (una) ...»:

agrio [...] adj. [...] || **6.** Dicho de un metal: Frágil, quebradizo, no dúctil ni maleable.

bascular intr. **1.** Dicho de un cuerpo: Moverse de un lado a otro girando sobre un eje vertical.

Ситуативний контекст відокремлюється від тексту тлумачення комою, наприклад:

generador, -ra [...] m. [...] || **3.** En las máquinas, dispositivo que produce la fuerza o energía.

gallo, -llina [...] m. [...] || **3.** En el juego del monte, dos segundas cartas que saca el banquero.

Крім наведених вище типів визначення, у словнику використовуються інші, зокрема перелічувальні дефініції, призначені для семантизації слова шляхом називання предметів (понять) або характеристик, що йменуються цим словом:

arte [...] m. o f. [...] ○ **9.** pl. Lógica, física y metafísica.

divino [...] adj. [...] || **3.** Muy excelente, extraordinariamente primoroso.

brusco, -ca adj. **1.** Áspero, desapacible. || **2.** Rápido, repentino, pronto.

Показовим для тлумачного іспанського словника є тлумачення шляхом відсилання на іншу словникову статтю. Такий прийом застосовують для статей із застарілими словами або з регіоналізмами. Відсилання позначене скороченням «V.» (від іспанського дієслова *ver* – дивіться): **ozonósfera** V. **ozonosfera**.

У випадку зі словами, що мають частиномовну варіативність або можуть набувати різних граматичних категорій, тлумачення, що відповідають кожній частині мови (граматичній категорії), подають у такому порядку: а) прикметник – іменник – прислівник – інші частини мови; б) перехідне дієслово – неперехідне дієслово – зворотне дієслово; в) іменник спільного роду – іменник чоловічого роду – іменник жіночого роду. Наведемо приклади словникових статей для слів із частиномовною варіативністю або варіативністю граматичних категорій:

(а) **estudiante** [...] adj. **1.** Que estudia. U. m. c. s. • m. y f. **2.** Persona que cursa estudios en un establecimiento de enseñanza. • m. **3.** Hombre que ayudaba a los actores a estudiar los papeles.

(б) **aflojar** [...] tr. **1.** Disminuir la presión o la tirantez de algo. U. t. c. prnl. || **2.** coloq. Dicho de una persona: Entregar dinero u otra cosa, con disgusto o contra su voluntad. || **3.** coloq. Cuba, R. Dom. y Ven. Propinar un golpe. || **4.** R. Dom. y Ven. Lanzar o disparar un proyectil. • intr. **5.** Dicho de una cosa: Perder fuerza. *Aflojó la calentura*. || **6.** Dicho de una persona: Dejar de emplear el mismo vigor, fervor o aplicación que antes en algo. *Aflojó en sus devociones, en el estudio*. • prnl. **7.** Cuba, Hond. y R. Dom. **acobardarse**.

(в) **cómico, ca.** [...] m. y f. **5.** **comediante** (|| actor). ○ f. **6.** Pan. historieta (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7.** Pan. dibujos animados. [...].

Варто зазначити, що в дефініціях наявні також невербальні засоби семантизації. Якщо, наприклад, заголовкове слово позначає хімічні речовини або елементи, то наприкінці тлумачення в дужках подано відповідну формулу. Коли мова йде про математичні або фізичні величини, мовні знаки, то в цих дужках подано їхні символічні позначення. Наприклад:

ácido carbólico m. **1.** Quím. Compuesto orgánico que contiene en su molécula uno o más grupos carboxilo. (Fórm. COOH).

hercio m. **1.** *Fís.* Unidad de frecuencia del sistema internacional, que equivale a 1 ciclo por segundo. (Símb. Hz).

número pi m. Mat. número trascendente 3,141592..., que expresa el cociente entre lalongitud de la circunferencia y la de su diámetro. (Símb. π).

alfa f. **1.** Primera letra del alfabeto griego (A, α), que corresponde a la a del latino.

У дефініції також виокремлюють уточнення, які не розкривають семантику заголовкової одиниці, а містять пояснення до тексту самої дефініції. Вони можуть бути представлені у вигляді слів, словосполучень та цілих речень двома способами:

а) після крапки з комою та скорочення «р. ej.» (ісп. *por ejemplo* – наприклад), коли уточнення стосується леми:

morferma [.] m. [.] || **2.** *Gram.* Por oposición a lexema, **morfema** gramatical; p. ej., *de, no, yo, el, -ar, -s, -ero*.

modismo m. **1.** Expresión fija, privativa de una lengua, cuyo significado no se deduce de las palabras que la forman; p. ej., *a troche y moche*. || **2.** **idiotismo** (|| giro o expresión contrarios a las reglas gramaticales); p. ej., *a ojos vistas*.

visualizar [.] tr. [.] || **2.** Representar mediante imágenes ópticas fenómenos de otro carácter; p. ej., el curso de la fiebre o los cambios de condiciones meteorológicas mediante gráficas, los cambios de corriente eléctrica o las oscilaciones sonoras con el oscilógrafo, etc.

б) після коми або крапки з комою та сполучника «como» (такий як), коли уточнення не стосується леми:

aporcar. [.] tr. Cubrir con tierra ciertas plantas, como el apio, el cardo, la escarola y otras hortalizas, para que se pongan más tiernas y blancas.

fuerte. [.] adj. [.] || **6.** Duro, que no se deja fácilmente labrar; como el diamante, el acero, etc.

Наприкінці тексту дефініції можуть бути також подані додаткові коментарі у вигляді речень, у яких слова скорочено до першої літери. Від тексту тлумачення відокремлюються крапкою. Наведемо деякі приклади та пояснення до них:

gracia. [.] f. **1.** Cualidad o conjunto de cualidades que hacen agradable a la persona o cosa que las tiene. U. t. en sent. fig.

templar. [.] tr. **1.** Moderar, entibiar o suavizar la fuerza de algo. Apl. al genio o enojo de una persona, u. t. en sent. fig.

Так, коментар «u. t. en sent. fig.» розшифровується іспанською як «*usado también en sentido figural*» й означає, що лему *templar* вживають також у переносному значенні. Крім власне семантичного аспекту, в додатковому коментарі можуть бути також указані прагматичні аспекти уживання заголовкового слова в певному значенні:

gracia. [.] f. [.] || **13.** coloq. Acción o dicho de un niño que le sirve de lucimiento. Referido a personas adultas, u. t. en sent. irón.

meloso. [.] adj. [.] || **2.** Dulce, apacible. Apl. a personas, palabras, actitudes, etc., u. t. en sent. peyor.

doblo. m. desus. **duplo.** U. en leng. jurídico.

chapa. [.] f. [.] || **10. cerradura** (|| mecanismo para cerrar). U. m. en Am.

У першому прикладі в коментарі вказано, що заголовкове слово вживають з іронічним відтінком значення, коли мова йде про дорослих людей («Referido a personas adultas, u. t. en sent. irón»). У другому прикладі додатковий коментар наголошує, що слово в поданому значенні використовують в юридичній сфері («U. en leng. jurídico»). У третьому прикладі показано коментар, який уточнює, що слово у значенні № 10 вживають в країнах Латинської Америки («U. m. en Am.»).

Показовим для тлумачного словника іспанської мови є подання в коментарях додаткових граматичних характеристик слова, наявних у нього в тому чи іншому значенні:

cabrón. [.] adj. [.] || **2.** malson. coloq. Dicho de un hombre: Que padece la infidelidad de su mujer, y en especial si la consiente. U. t. c. s. m.

bien. [.] m. [.] || **3.** Patrimonio, hacienda, caudal. U. m. en pl.

champaña. m. **champan**². En Col., Méx. y Ven., u. c. f.

Подані в прикладах коментарі означають: 1) «U. t. c. s. m.» – usado también como sustantivo masculino – слово також уживають як іменник чоловічого роду; 2) «U. m. en pl.» – usado más en plural – слово уживають найчастіше в множині; 3) «En Col., Méx. y Ven., u. c. f.» – у Колумбії, Мексиці та Венесуелі слово вживають у формі жіночого роду. Якщо необхідно навести кілька додаткових характеристик (наприклад, граматичні та прагматичні), то укладачі подають кілька коментарів, відокремлених від одного крапкою:

bachiller, -ra. [.] m. y f. [.] || **4.** desus. Persona instruida, experta. Era u. t. c. adj. Era u. t. en sent. despect.

Додаткові коментарі можуть супроводжуватися ілюстративними прикладами, які розкривають додаткові особливості заголовкового слова з погляду його вжитку в тому чи іншому значенні. Такі приклади подають курсивом одразу після коментаря: **salvavidas** [.] m. [.] || **2.** [.] U. t. en sent. fig. *Crédito salvavidas*.

Варто зазначити, що за допомогою прикладів ілюструють також реалізацію синтаксичних властивостей заголовковою лемою у відповідному значенні:

arramblar [.] tr. [.] || **3.** Recoger y llevarse con codicia todo lo que hay en algún lugar. U. t. c. intr. *Arramblar CON algo*.

Тобто перехідне дієслово *arramblar* у значенні (3) може функціонувати також як неперехідне, як сказано у коментарі («U. t. c. intr.»). У прикладі показано, що воно в цьому випадку сполучається з іншими членами речення прийменником *con*. Ілюстративні приклади виконують допоміжну функцію в

словникових статтях. Їхнє головне призначення – наочно показати вживаність слова в певному контексті. Так само, як і у випадку з коментарями, ілюстрації подають курсивним шрифтом:

traicionar. tr. Cometer traición. || **2.** Fallar a alguien, abandonarlo. *La intuición nunca me ha traicionado.* || **3.** Delatar con algo de lo que se hace o dice la verdadera intención. *Finge alegría, pero el gesto lo traiciona.* || **4.** prnl. Dicho de una persona: Descubrir involuntariamente lo que desea ocultar. *No dice nada porque teme traicionarse si habla.*

У тексті прикладів також подають інформацію про сполучуваність леми з іншими словами. Така інформація наявна, головним чином, у словникових статтях із дієсловами і виокремлена прописним шрифтом:

equidistar. intr. **1.** Dicho de dos personas o cosas con relación a otra, o de una persona o cosa con relación a otras: Estar a la misma distancia. *Los puntos de una parábola equidistan DE su directriz.*

Так, у поданому вище прикладі показано сполучуваність неперехідного дієслова *equidistar* з додатком *directriz*. Прописним шрифтом виокремлено прийменник, що забезпечує синтаксичний зв'язок між дієсловом та додатком. Додаткова інформація про синтаксичні або граматичні особливості леми також передбачена для інших частин мови. Так, наприклад, заголовкове слово **maligno, na**, коли функціонує в реченні як іменник («m.») у значенні (5), має супроводжуватися означеним артиклем *el*:

maligno, na. [...] adj. [...] || **5.** m. **diablo** (|| príncipe de los ángeles rebelados). *EL maligno.*

Крім основної дефініції, можуть бути також подані додаткові визначення разом із ілюстративними прикладами. Так, у значенні 9 словникової статті *que* подано три описових визначення. Перше (основне) розкриває загальні граматичні характеристики сполучника, а два інші – ті характеристики, що властиві лише йому:

que [...] conj. [...] || **9.** Introduce la oración subordinada en las construcciones consecutivas. U. en correlación con tanto o tal. *Vamos tan despacio que no llegaremos a tiempo. Hablaba de tal modo que nadie le entendía.* U. sin grupo cuantificativo en ciertos giros o expresiones parcialmente lexicalizadas. *Corre que vuela. Está que trina.*

Обов'язковими елементами є вказівка на граматичну категорію, до якої належить тлумачення, номер тлумачення та дефініція. Усі решта (блок ремарок, ілюстрації до дефініції, коментарі до дефініції, ілюстрації до коментарів) є факультативними. Варто уточнити, що ці факультативні елементи, можуть не відображатися у статті, але вони все одно наявні у лексикографічній структурі словника.

Після блоку тлумачень подається блок колокацій. Ця частина словникової статті поділяється на два підблоки: перший (позначено чорним квадратом) репрезентує стійкі словосполучення атрибутивного типу, такі як *arte abstracto, cómico de la legua, bienes de aprovechamiento común*, а другий (позначено білим квадратом) – фразеологічні звороти та кліше (*el arte por el arte, dar o poner la cómica, a bien que*), утворювані лемою. Принципи опису значень стійких

словосполучень такий самий, що й для реєстрового слова у семантичному блоці. При цьому саме реєстрове слово у колокаціях замінено тильдою (~):

conclusión. [...] f. [...] ■ ~ **alternativa** f. *Der.* En el escrito de calificación, **conclusión** que se ofrece como subsidiaria de otra principal. || ~ **definitiva** f. *Der.* **conclusión** que, modificada o ratificada, sostiene las partes después de la prueba en el juicio oral. U. m. en pl. || ~ **provisional** f. *Der.* **conclusión** que precede a la práctica de la prueba en el juicio oral. □ **en** ~ loc. adv. En suma, por último, finalmente. || **sentarse en** ~ loc. verb. Dicho de una persona: Mantenerse porfiadamente en su opinión, volviendo a instar en ella, aun contra las razones que le persuaden de la contraria, sin dar otras nuevas.

Як видно із прикладу, порядок розташування інформаційних елементів (блок ремарок, дефініція, приклади, коментарі) такий самий, як і в семантичному блоці. Так, заголовкове слово **conclusión** – іменник жіночого роду (позначено ремаркою «f.»). Отже, утворювані ним словосполучення *conclusión alternativa*, *conclusión definitiva* та *conclusión provisional* також належать до жіночого роду. Що ж до другого типу колокацій, то їхнє маркування у словниковій статті відбувається за допомогою ремарок «loc.» (*locución* – зворот) та «expr.» (*expresión* – вислів). Звороти додатково можуть класифікуватися, наприклад, на «loc. adv.» (*locución adverbial* – прислівниковий зворот), «loc. verb.» (дієслівний зворот), «loc. interj.» (вибуховий зворот) тощо.

Останнім елементом статті є блок посилань, позначений трикутником. Він містить колокації з аналізованою лемою, які знаходяться в інших словникових статтях. Такий блок наявний у словникових статтях з прикметниками або зі словами, які можуть функціонувати як прикметники:

dorado. [...] ➤ caballero de espuela ~, edad ~, guazalo ~, juan ~, llave ~, siglo ~, sopa ~, sueño ~.

Таким чином, тлумачний словник має доволі складну структуру. Іншими словами, його можна представити як систему двох підсистем: перша описує однокомпонентні одиниці (словотвірні елементи, повнозначні та службові слова), а друга – словосполучення. Своєю чергою остання також розкладається на кілька підсистем залежно від типу словосполучень. Показовим для аналізованого словника є інтегральний опис граматичних, лексичних та прагматичних характеристик, які в сукупності характеризують семантичний стан мовної одиниці. У контексті феноменологічної теорії мови В. А. Широкова, семантичні стани є результатом опрацювання мовнорозумовим апаратом людини інформації про навколишню дійсність і відображають особливості світогляду того чи іншого народу. Зазначені особливості відбиваються в мові та фіксуються у словнику.

Отже, будь-який тлумачний словник, у тому числі іспанської мови, представляє колекцію семантичних станів мовних одиниць. Із погляду інтегрального опису іспанської мови, що є предметом нашого дослідження, апарат теорії семантичних станів дає змогу розкрити й описати механізми взаємодії лексики, граматики і прагматики в іспанській мові так, як вона представлена в аналізованому словнику. Детальний опис семантичних станів в іспанській мові представлено в наступному розділі.

РОЗДІЛ 3.2. СЕМАНТИЧНІ СТАНИ ТА ЇХНЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

Як ми зазначали раніше в розділі «Теорія семантичних станів», поняття стану мовної одиниці ввів А. М. Колмогоров [22], роблячи спробу формального визначення російського відмінка, однак своїх лінгвістичних праць він не публікував. Ці ідеї опублікував його учень В. А. Успенський у роботі [39], але подальшого розвитку вони не отримали. Своє продовження концепція мовних станів знайшла у працях В. А. Широкова [27, 53] у вигляді теорії семантичних станів. За нею, *семантичний стан* трактується як «певна сума ознак граматичної й лексичної семантики», що надає шлях для узагальнення понять граматичного і лексичного значення [53, с. 71–72].

Варто зазначити, що в сучасній лінгвістиці застосовують інші терміни, які тією чи іншою мірою охоплюють поняття семантичного стану, а саме: *семема*, *лексико-семантичний варіант*, *семантичний множинник*, *формально-семантичний варіант*, *лексико-граматичне значення слова*, *лексико-граматична варіативність* тощо. Але надалі ми будемо користуватися саме терміном *семантичний стан*, оскільки він, на нашу думку, точніше характеризує взаємодію граматичної та лексичної семантики, або, в термінах теорії лексикографічних систем, розкриває особливості реалізації мовною одиницею формальних і змістових властивостей в усному або письмовому мовленні.

Як зазначає В. А. Широков [53, с. 72], незважаючи на те, що досі не створено формального апарату для визначення всіх можливих семантичних станів будь-якої лексеми, доволі адекватною моделлю цієї системи зазвичай вважають комплекс лексичних і граматичних значень – у тому вигляді, як він представлений у великому словнику тієї чи іншої мови. У цьому контексті великий тлумачний словник є колекцією семантичних станів описуваних у ньому одиниць мови. Лексикографічні праці такого типу відображають результати опрацювання мовнорозумовим апаратом носіїв мови інформації про навколишній світ. Результатами такого опрацювання є семантичні стани. З погляду лексикографії вони мають доволі великий інтерес, адже вони встановлюють модель інтеграції граматики лексики та праграматики. Однією з головних особливостей тлумачного словника іспанської мови є зосередження на граматичних та прагматичних властивостях мовної одиниці, які визначають вживання мовної одиниці в тому чи іншому значенні. Розглянемо модель інтеграції граматики, лексики і прагматики в аналізованому тлумачному словнику, використовуючи апарат теорії семантичних станів.

3.2.1. Семантичні стани як об'єкт тлумачного словника іспанської мови

Відзначимо, що суттєвий досвід формального опису отримано під час формального моделювання лексикографічної структури Словника української мови. Але у випадку з іспанською мовою запропонована теорія семантичних станів, зокрема її положення, що стосуються опису лексико-граматичних

характеристик мовних одиниць, потребує уточнення. Складність опису мовного матеріалу залежить від таких чинників лінгвістичного характеру:

1) частиномовне варіювання: іспанські слова можуть одночасно належати до групи як повнозначних слів (іменник, прикметник, прислівник тощо), так і службових (сполучник, частка), маючи при цьому ту саму форму;

2) залежність лексичного значення від граматичного (взаємодія між граматичною та лексичною семантикою). Наприклад, слово *bien* у граматичному значенні: а) іменника в однині та множині має лексичні значення: «добро», «благо», «власність», «товари»; б) прислівника – «дуже», «доволі», «належним чином», «із радістю», «із задоволенням»; в) прикметника – «заможний»; г) сполучника «або ... або»;

3) здатність окремих іспанських слів реалізовувати своє лексичне значення лише за наявності певних граматичних значень. Так, слово *cómico* у граматичному значенні іменника як чоловічого, так і жіночого роду позначає «особу (актора або акторку), що грає комічні ролі». Але в таких лексичних значеннях, як «мультфільм» та «комікс», слово може перебувати, коли воно має граматичному стан іменника жіночого роду;

4) слово, що входить до різних лексико-семантичних груп (тобто коли воно є лексичним омонімом), може реалізовувати різні лексичні та граматичні значення. Наприклад, іспанське слово *informe* у лексико-семантичній групі «комунікація» у граматичному значенні іменника чоловічого роду може означати: (1) усний або письмовий опис подробиць, обставин подій або справи; (2) висновок, рішення; (3) промова в суді. А в лексико-семантичній групі, що містить слова на позначення форми, – безформний, розпливчастий.

5) обмеження вживання заголовкової одиниці в лексичному значенні, що зумовлені: а) комунікативним призначенням (наприклад, для висловлення іронії, презирства тощо); б) географічним ареалом; в) предметною галуззю; г) культурно-естетичними особливостями тощо.

Зазначені вище чинники ми взяли до уваги під час формального моделювання семантичних станів іспанських мовних одиниць. Підґрунтям для розроблення моделі є теорія семантичних станів, що описана в [53]. Вихідним положенням уважатимемо існування відповідності між мовною одиницею та її станом:

$$s: X \rightarrow s(X) \quad (3.1.)$$

де X – лексема, що належить до класу одиниць іспанської мови W^{ESP} ; а s – відповідність між X та $s(X)$ – формальним об'єктом, що репрезентує зміст лексеми X – саме його ми називаємо семантичним станом. У словнику X відображається у вигляді заголовкової одиниці, а $s(X)$ – у вигляді словникової статті, що розкриває граматичні, лексичні та прагматичні особливості леми. Так, наприклад, якщо розглянути словникову статтю *bikini*:

bikini [...] m. Prenda femenina de baño compuesta de un sujetador y una braga. En Arg., u. c. f.

то $X = bikini$, а $s(X) = \text{«Пренда феменина де бањо компuesta де ун sujetador y una braga. En Arg., u. c. f.»}$. Мовній одиниці X можуть відповідати два або кілька семантичних станів, які можна представити у вигляді їх суперпозиції (суми). Розглянемо, наприклад, одиницю *vejez*:

vejez. f. **1.** Cualidad de viejo. || **2.** Edad senil, senectud. || **3.** Achaques, manías, actitudes propias de la edad de los viejos. || **4.** Dicho o narración de algo muy sabido y vulgar.

Отже, суперпозицію семантичних станів $S(X)$ одиниці $X = vejez$ складають чотири елементи $s(X)$:

$$S(X) = s_1(X) + s_2(X) + s_3(X) + s_4(X) \quad (3.2.)$$

де $s_1(X) = \text{«f. 1. Cualidad de viejo.»}$, $s_2(X) = \text{«f. 2. Edad senil, senectud.»}$, $s_3(X) = \text{«f. 3. Achaques, manías, actitudes propias de la edad de los viejos.»}$ та $s_4(X) = \text{«f. 4. Achaques, manías, actitudes propias de la edad de los viejos.»}$.

Для будь-якої одиниці X ми вважаємо, що семантичні стани утворюють скінчену, але необмежену множину $\{s(X)\}$; позначимо її символом S . Виходячи з [27, с. 37–44], припустимо, що існує факторизація семантичного стану $s(X)$ на граматичний та лексичний компоненти. Формально це можна відобразити у такому вигляді:

$$s(X) = g(X)l(X) \quad (3.3.)$$

де $g(X)$ – граматичний компонент стану, а $l(X)$ – лексичне значення одиниці X . Факторизація (2) демонструє звичайну для лінгвістики дихотомію мовного знаку, що об'єднує в мовній одиниці відношення форми й змісту. Оскільки більшість іспанських слів має кілька граматичних значень, тобто вони можуть перебувати у кількох граматичних станах (навіть у тому самому лексичному значенні), то загальний граматичний стан лексеми є суперпозицією її диференційних (окремих) граматичних значень, яку ми формалізуємо у вигляді зваженої суми деяких елементарних граматичних станів:

$$g(X) = \sum_{i,r} \beta_i^r(X) g_i^r(X) \quad (3.4.)$$

Так, граматичні стани лексеми $X = estudiante$ складають $g^1(X) = \text{«adj.»}$ (прикметник), $g^2(X) = \text{«m. y f.»}$ (ім. спільн. р.), $g^3(X) = \text{«m.»}$ (ім. ч. р.), як це видно зі словникової статті *estudiante*:

estudiante. adj. **1.** Que estudia. U. m. c. s. • m. y f. **2.** Persona que cursa estudios en un establecimiento de enseñanza. • m. **3.** Hombre que ayudaba a los actores a estudiar los papeles.

Кожному граматичному значенню можуть відповідати одне або кілька лексичних значень $l_i(X)$. Тоді, використовуючи принцип суперпозиції семантичних станів [45], наведемо загальну формулу (3.5) для семантичного стану, враховуючи ефекти множинності граматичних значень та лексичну полісемію:

$$s(X) = \sum_{i,r} \alpha_i^r(X) g_i^r(X) l_i(X) \equiv \sum_{i,r} \alpha_i^r(X) s_i^r(X) \quad (3.5.)$$

де $l_i(X)$ репрезентує компоненту семантичного стану, яка відповідає i -ому лексичному значенню полісемічної одиниці, $i = 1, 2, \dots, n(X)$; $n(X)$ – кратність полісемічної одиниці X ; $g_i^r(X)$ – компонента семантичного стану, що відповідає граматичному значенню одиниці X у лексичному значенні $l_i(X)$, причому індекс r нумерує граматичні значення, релевантні значенню $l_i(X)$; величини $\alpha_i^r(X)$, $0 \leq \alpha_i^r(X) \leq 1$, $\sum \alpha_i^r(X) = 1$ є ваговими коефіцієнтами, з якими диференційні семантичні стани $g_i^r(X) l_i(X) \equiv s_i^r(X)$ входять до загального стану $s(X)$.

Як приклад розглянемо семантичний стан слова *diccionario* та представимо значення його компонентів у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4. Компоненти семантичних станів лексики *diccionario*

Індекс граматич. значення g_i	Індекс лексич. значення l_i	Представлення у <i>DLE 23</i> граматичного значення g_i	Представлення у <i>DLE 23</i> лексичного значення $l_i(X)$ (<i>diccionario</i>)
1	1	m.	Repertorio en forma de libro o en soporte electrónico en el que se recogen, según un orden determinado, las palabras o expresiones de una o más lenguas, o de una materia concreta, acompañadas de su definición, equivalencia o explicación.
1	2	m.	Catálogo de noticias o datos de un mismo género, ordenado alfabéticamente. <i>Diccionario bibliográfico, biográfico, geográfico.</i>

Наведемо змістове наповнення компонентів формули (3.5) на прикладі словникової статті з реєстровим словом *cómico*:

cómico, ca. (Del lat. *comīcus*, y este del gr. κωμικός *kómikós*). adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situación cómica.* || **2.** Perteneciente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. **5. comediante** (|| actor). O f. **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan. dibujos animados.**

Аналізована одиниця має три групи тлумачень: перша належать до прикметника (adj.), друга – до іменника спільного роду (m. y f.), а третя – до іменника жіночого роду. У першій групі наявні чотири тлумачення (1-4), у другій одне тлумачення (5), а в третій – два тлумачення (6-7). Конкретне значення компонентів семантичних станів (g_i і s_j) на множині S для лексики *cómico* наведено у Таблиці 3.5.

Таблиця 3.5. Компоненти семантичних станів лексеми *cómico*

Індекс граматич. значення g_i	Індекс лексич. значення l_i	Предст-я у <i>DLE 23</i> граматич. значення g_i	Представлення у <i>DLE 23</i> лексичного значення $l_i(X)$ (<i>cómico</i>)
1	1	adj.	Que divierte y hace reír. <i>Situación cómica</i> .
	2	adj.	Perteneciente o relativo a la comedia.
	3	adj.	Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s.
	4	adj.	Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s.
2	1	m. y f.	comediante (actor).
3	1	f.	<i>Pan. historieta</i> (serie de dibujos). U. m. en pl.
	2	f.	<i>Pan. dibujos animados</i> .

Із таблиці 3.5 видно, що лексикографічна система *DLE 23* допускає сім семантичних станів лексеми *cómico*, іншими словами лексема *cómico* в текстах може функціонувати саме в цих семи семантичних станах, якщо ми вважаємо її лексикографічне опрацювання достатньо коректним.

Розглянемо більш детально прояв принципу суперпозиції семантичних станів. Згідно з цим принципом, уперше сформульованим В. А. Широковим [45, с. 262–267], кожна мовна одиниця у контексті або в мовному потоці може одночасно функціонувати у кількох граматичних або лексичних значеннях. Як правило, детальне мовне опрацювання знімає цю неоднозначність і, врешті-решт, реципієнт визначає те єдине граматичне та лексичне значення мовної одиниці, що відповідає аналізованому контексту. Але це не завжди можливо, оскільки існують контексти, для яких характерна принципова неоднозначність, і жодне мовне опрацювання не в змозі її зняти, бо вона відповідає семантичній природі цього контексту. У такому випадку повний семантичний стан мовної одиниці, представлений формулою (3.5), редукується до суми двох, трьох або більше членів, що представляють саме ці диференційні стани, відповідні досліджуваному контексту.

Так, наприклад, повний семантичний стан s іспанської лексеми $X = toma$, пов'язаний із дією «брати, приймати», має вигляд суперпозиції трьох диференційних семантичних станів:

$$s(toma) = \alpha_1 s_1(toma) + \alpha_2 s_2(toma) + \alpha_3 s_3(toma) \equiv \\ \equiv \alpha_1 g_1(toma) l_1(toma) + \alpha_2 g_2(toma) l_2(toma) + \alpha_3 g_3(toma) l_3(toma), \quad (3.6.)$$

де $g_1(toma) = \text{ім. ж. р., одн.}$, $l_1(toma) = \text{«відбір, прийом»}$; $g_2(toma) = \text{дієсл. 3 ос. одн.}$, $l_2(toma) = \text{«він/воно/воно приймає»}$; $g_3(toma) = \text{наказовий спосіб для 2 ос. одн.}$, $l_3(toma) = \text{«бери, приймай»}$. Сума коефіцієнтів $\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1$, $0 \leq \alpha_i \leq 1$.

Варто зазначити, що абсолютні величини коефіцієнтів α_i можна асоціювати з частотами, з якими відповідні диференційні семантичні стани наявні в достатньо репрезентативній вибірці текстів, наприклад, у лінгвістичному корпусі. Вивчення цих феноменів не є предметом нашого

дослідження. Проте зазначимо, яким чином у цьому формалізмі можна представити процес мовного опрацювання. Реципієнт, аналізуючи контексти через свій мовнорозумовий апарат, доходить до певних висновків щодо релевантності граматичних і лексичних значень $g_i(toma)$ і $l_i(toma)$, $i = 1, 2, 3$ аналізованому контексту. У результаті цього процесу в суперпозиції (3.6) залишається, як правило, лише один член, що відповідає саме тому граматичному й лексичному значенню лексеми *toma*, яке є релевантним аналізованому контексту.

У словнику зафіксовано випадки, коли у рівнянні (3.5) певному значенню можуть відповідати кілька лексичних станів $l(X)$ – тобто випадки лексичної омонімії, як, наприклад, у лексеми *champán*:

champán¹. (Del malayo *čampán*, y este del chino *san pan* ‘tres tablas’). m. Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos.

champán². (De *Champagne*, comarca francesa.). m. Vino espumoso blanco o rosado, originario de Francia.

Для таких випадків у рівнянні (3.5) доцільно ввести індекс омонімії k , що відповідає номеру омоніма в словниковій статті. Як приклад, візьмемо два омонімічних слова *champán¹* та *champán²*. Представимо у таблиці 3.6 зміст їхніх граматичних і лексичних компонентів.

Таблиця 3.6. Компоненти семантичних станів лексеми *champán*

Індекс граматич. значення $g_{i[k]}$	Індекс лексич. значення $l_{i[k]}$	Представлення у DLE 23 граматич. значення $g_{i[k]}$	Представлення у DLE 23 лексичного значення $l_{i[k]}(X)$ (<i>champán</i>)
$k = 1$			
1	1	m.	Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos.
$k = 2$			
1	1	m.	Vino espumoso blanco o rosado, originario de Francia.

Так, у прикладі з формальним описом семантичного стану лексеми *champán* при $k = 1$ позначає клас засобів пересування по воді (*embarcación*), а при $k = 2$ – клас алкогольних напоїв (*vino*). Отже, рівняння (3.5), де враховано омонімію X , матиме такий вигляд:

$$s(X) = \sum_{i,k,r} \alpha_{i[k]}^r(X) g_{i[k]}^r(X) l_{i[k]}(X) \quad (3.7.)$$

Наведемо ще одну реалізацію семантичних станів омонімічною одиницею *contra* (тобто $X = contra$, де $k = 1 \dots 4$), словникова стаття якої має такий вигляд:

contra¹. (Del lat. contra). prep. **1.** Denota la oposición y contrariedad de una cosa con otra. || **2.** Enfrente de. || **3. hacia** (|| denota sentido de un movimiento). || **4.** A cambio de. Entrega de un objeto contra recibo. ● m. **5.** Desventaja o aspecto desfavorable. Los pros

y los contras de un negocio. || **6.** *Mús.* Pedal del órgano. o pl. **7.** *Mús.* Bajos más profundos en algunos órganos. o f. **8.** coloq. Dificultad, inconveniente. || **9.** *Esgr.* Parada que consiste en un movimiento circular rapidísimo de la espada, que así recorre todas las líneas de una parada general. || **10.** *Col.* y *Ven.* Brebaje para contrarrestar el veneno de las mordeduras de serpiente o los efectos de los embrujos, hechicerías o maleficios. || **11.** *Cuba.* Añadidura, especialmente la que se da como propina o regalo.

contra². (Acort.) f. contraventana.

contra³. (Acort.) f. contratapa.

contra⁴. (Acort. de *contrarevolución*) f. Movimiento de oposición al Gobierno revolucionario de Nicaragua en la década de 1980.

Так, при $k = 1$ одиниця реалізує десять семантичних станів, а в усіх решті значеннях k – лише один стан. Зміст граматичного й лексичного компонентів наведено в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7. Компоненти семантичних станів лексеми *contra*

Індекс граматич. значення $g_{i[k]}$	Індекс лексич. значення l_i	Представлення у <i>DLE 23</i> граматич. значення g_i	Представлення у <i>DLE 23</i> лексичного значення $l_i(X)$ (<i>contra</i>)
$k = 1$			
1	1	prep.	Denota la oposición y contrariedad de una cosa con otra.
	2	prep.	Enfrente de.
	3	prep.	hacia (denota sentido de un movimiento).
	4	prep.	A cambio de. <i>Entrega de un objeto contra recibo.</i>
2	1	m.	Desventaja o aspecto desfavorable. <i>Los pros y los contras de un negocio.</i>
	2	m.	<i>Mús.</i> Pedal del órgano.
3	1	m. pl.	<i>Mús.</i> Bajos más profundos en algunos órganos.
4	1	f.	coloq. Dificultad, inconveniente.
	2	f.	<i>Esgr.</i> Parada que consiste en un movimiento circular rapidísimo de la espada, que así recorre todas las líneas de una parada general.
	3	f.	<i>Col.</i> y <i>Ven.</i> Brebaje para contrarrestar el veneno de las mordeduras de serpiente o los efectos de los embrujos, hechicerías o maleficios.
	4	f.	<i>Cuba.</i> Añadidura, especialmente la que se da como propina o regalo.
$k = 2$			
1	1	f.	contraventana.
$k = 3$			
1	1	f.	contratapa.
$k = 4$			
1	1	f.	Movimiento de oposición al Gobierno revolucionario de Nicaragua en la década de 1980.

З огляду на це, вважаємо необхідним також відзначити, що крім лексичної омонімії тут представлено також омонімію на рівні словозміни та словотвору.

Це можна спостерігати, працюючи з онлайнною версією *DLE 23*, доступною за адресою <http://dle.rae.es/>. Так, наприклад, якщо ввести «entre», то пошукова система видасть три слова *entrar*, *entre* і *entre-*. Вони представляють три рівні омонімії:

– словозмінний: уведене слово збігається з формами дієслова *entrar* (*entre* – форма наказового способу другої особи однини та форма умовного способу теперішнього часу);

– словотвірний: *entre-* є словотвірним формантом, що реалізовує разом з іншими елементами (коренями) значення «проміжне положення, місцезнаходження» та «взаємодія»;

– лексичний: як слово *entre* може реалізовувати в складі того чи іншого речення свої значення: «позначає проміжне положення відносно інших предметів», «позначає розташування всередині чого-небудь», «позначає проміжний стан» тощо. Ураховуючи вищесказане, рівняння (6), матиме такий вигляд:

$$s(X) = \sum_{i,m(k),r} \alpha_{i[m(k)]}^r(X) g_{i[m(k)]}^r(X) l_{i[m(k)]}(X) \quad (3.8.)$$

де m – індекс мовного рівня омонімії, представленої в словнику. Нехай: $m = 1$ – рівень словотвору; $m = 1$ – рівень словотвору; $m = 2$ – рівень словозміни; $m = 3$ – рівень лексичної семантики. Так, при різних m ми отримаємо відповідно: а) словотвірну частину, що за своєю формою збігається із шуканою в словнику одиницею X ; б) мовну одиницю, яка в тих чи інших граматичних формах збігається з X ; в) слово, що очолює лексико-семантичну групу, до якої входить X . При $m = 0$ вважається, що мовна одиниця не має омонімів. Нижче у таблиці 3.8 представлено реалізацію семантичних станів залежно від значення m .

Таблиця 3.8. Реалізація семантичних станів $X = entre$

$m = 1$				
Індекс граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Індекс лексич. значення $l_{j[m(k)]}$	Індекс лексико-семантич. групи k	Предст-я у $DLE\ 23$ граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Представлення у $DLE\ 23$ лексичного значення $l_{i[m(k)]}(entre)$
1	1	1	pref.	Significa situación, posición, calidad o grado intermedios. <i>Entreacto, entrecejo, entrepiso, entrefino, entreabrir, entrever.</i>
	2		pref.	Expresa acción recíproca. <i>Entrechocar, entrecruzar.</i>
$m = 2$				
Індекс граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Індекс лексич. значення $l_{j[m(k)]}$	Індекс лексико-семантич. групи k	Предст-я у $DLE\ 23$ граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Представлення у $DLE\ 23$ лексичного значення $l_{i[m(k)]}(entre)$

1	1	1	intr.	Ir o pasar de fuera adentro. U. t. c. prnl. U. t. en sent. fig.
	2		intr.	Pasar por una parte para introducirse en otra. <i>Entrar por la puerta, por la ventana.</i>
	3		intr.	Dicho de una cosa: Encajar o poderse meter en otra, o dentro de otra. <i>El libro no entra en el cajón del estante. El sombrero entra o no entra en la cabeza.</i>

2	1		tr.	Introducir o hacer entrar .
	2		tr.	Invadir u ocupar a fuerza de armas algo. Entrar la tierra, la ciudad, un castillo.
	3		tr.	<i>Mar.</i> Dicho de una embarcación: Alcanzar a otra en cuyo seguimiento va.
3	1		prnl.	Meterse o introducirse en alguna parte.
<i>m = 3</i>				
Індекс граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Індекс лексич. значення $l_{j[m(k)]}$	Індекс лексико-семантич. групи k	Предст-я у <i>DLE 23</i> граматич. значення $g_{i[m(k)]}$	Представлення у <i>DLE 23</i> лексичного значення $l_{j[m(k)]}$ (<i>entre</i>)
1	1	1	prep.	Denota la situación o estado en medio de dos o más cosas.
	2		prep.	Dentro de, en lo interior. <i>Tal pensaba yo entre mí.</i>
	3		prep.	Denota estado intermedio. <i>Entre dulce y agrio.</i>

Як ми вже зазначали, для іспанської мови характерна взаємодія між граматичною і лексичною семантикою. З огляду на сказане формулу для диференційного семантичного стану можна подати так:

$$s_i(X) = \sum_j g_i(X) I(i; j; X) l_j(X) \quad (3.9.)$$

де $I(i; j; X)$ – функція, що відповідає за зв’язок між граматичною й лексичною семантикою лексеми X у диференційному семантичному стані $s_i(X)$. Ураховуючи лексико-граматичні особливості іспанських лексем, пропонуємо таку інтерпретацію компонентів функції: i – індекс граматичного значення лексеми X , що перебуває в семантичному стані $s_i(X)$; j – індекс лексичного значення (відповідає номеру тлумачення в словнику), пов’язаного з індексом i . Наведемо конкретні приклади реалізації семантичного стану реєстрового слова $X = dorado$, беручи до уваги компоненти функції $I(i; j; X)$.

dorado. (del part. de dorar). adj. **1.** Dicho de un color: Semejante al del oro. U. t. c. s. m. || **2.** De color **dorado**. || **3.** Esplendoroso, feliz. || **4.** *Cuba.* Dicho de una caballería: *De color melado.* ● m. **5.** Pez teleósteo, del suborden de los acantopterigios, que alcanza unos 60 cm de largo, comestible y de colores vivos con reflejos **dorados**. || **6.** Acción y efecto de dorar. O pl. **7.** Conjunto de adornos metálicos o de objetos de latón. *Los dorados de un mueble. Pasta para limpiar dorados.* O f. **8.** Pez teleósteo marino, del

suborden de los acantopterigios, que puede alcanzar unos 80 cm de largo, y tiene una mancha **dorada** entre los ojos. Es comestible muy estimado y se pesca en las costas de España.

Аналізоване слово має кілька граматичних значень $g_i(X)$, кожному з яких відповідають кілька лексичних значень $l_j(X)$. Пов'язані між собою через функцію I , де прописано їхні відповідності у вигляді індексів i та j (див. таблицю 3.9).

Таблиця 3.9. Значення компонентів семантичних станів $s(X)$

Предст-я у <i>DLE 23</i> граматич. значення g_i	$I(i; j; X)$			Представлення у <i>DLE 23</i> лексичного значення $l_j(X)$ (dorado)
	Індекс граматич. значення g_i	Індекс лексич. значення l_j	Лексема X	
adj.	1	1	dorado, -da	Dicho de un color semejante al del oro. U. t. c. s. m.
adj.	1	2	dorado, -da	De color dorado .
adj.	1	3	dorado, -da	Esplendoroso, feliz.
adj.	2	4	dorado, -da	<i>Cuba</i> . Dicho de una caballería: De color melado.
m.	2	5	dorado, -da	Pez teleósteo, del suborden de los acantopterigios, que alcanza unos 60 cm de largo, comestible y de colon vivos con reflejos dorados .
m.	2	6	dorado, -da	Acción y efecto de dorar.
m. pl.	3	7	dorado, -da	Conjunto de adornos metálicos o de objetos de latón. Los <i>dorados de un mueble</i> . <i>Pasta para limpiar dorados</i> .
f.	4	8	dorado, -da	Pez teleósteo marino, del suborden de los acantopterigios, que puede alcanzar unos 80 cm de largo, y tiene una mancha dorada entre los ojos. Es comestible muy estimado y se pesca en las costas de España.

Отже, призначення функції $I(i; j; X)$ – забезпечення взаємозв'язку між граматичним і лексичним значеннями слова. Із поданої таблиці видно, що граматичному значенню $g_1 = \text{«adj.»}$ (прикм.) відповідають чотири лексичних значення $l_1 \dots l_4$; $g_2 = \text{«m.»}$ (ім. ч. р.) – $l_5 \dots l_6$, $g_3 = \text{«m. pl.»}$ (ім. ч. р.) – l_7 , $g_4 = \text{«f.»}$ (ім. ч. р.) – l_8 . Таким чином, формула (3.9) представляє модель групування тлумачень для одиниць із частиномовною варіацією. Ураховуючи функцію, що встановлює залежність між граматичним і лексичним значеннями, формула семантичного стану матиме такий вигляд:

$$s(X) = \sum_{i,j,m(k),r} \alpha_{i[m(k)]}^r(X) g_{i[m(k)]}^r(X) I(i; j[m(k)]; X) l_{j[m(k)]}(X) \quad (3.10.)$$

Формалізований опис лексичних значень здійснено за Ю. Д. Апресяном [3], який, використовуючи семіотичний підхід Ч. Морріса та його лінгвістичну

інтерпретацію І. А. Мельчуком, запропонував враховувати семантичні, синтаксичні та прагматичні аспекти. Використовуючи апарат семантичних станів, запропоновану інтерпретацію можна представити так:

$$l_j(X) = \sigma_j(X)Z_j(X) + \tau_j(X)U_j(X) + \pi_j(X)V_j(X) \quad (3.11.)$$

У наведеній формулі $V_j(X)$ позначає власне семантичні параметри словникової одиниці X у лексичному значенні $l_j(X)$, $U_j(X)$ – параметри синтактики, а $Z_j(X)$ – параметри прагматики. Коефіцієнти $\sigma_j(X)$, $\tau_j(X)$ та $\pi_j(X)$ визначають ступінь впливу семантичних, синтаксичних і прагматичних аспектів на лексичне значення $l_j(X)$. При цьому:

$$\sigma_j(X) + \tau_j(X) + \pi_j(X) = 1; \sigma_j(X) \geq 0; \tau_j(X) \geq 0; \pi_j(X) \geq 0 \quad (3.12.)$$

Наведемо у таблиці 3.10 приклади змісту компонентів лексичного значення $l_j(X)$, що входять до рівняння (3.12), які відображені у DLE 23 для різних мовних одиниць X :

Таблиця 3.10. Компоненти лексичного значення $l_j(X)$

$X = \text{agua}$		
$V_6(X)$	$U_6(X)$	$Z_6(X)$
marea (movimiento periódico de las aguas del mar).	-//-	<i>Mar.</i>
$V_{14}(X)$	$U_{14}(X)$	$Z_{14}(X)$
Estela o camino que ha seguido un buque. <i>Buscar, ganar, seguir las aguas de un buque.</i>	-//-	<i>Mar.</i>
$V_{15}(X)$	$U_{15}(X)$	$Z_{15}(X)$
-//-	-//-	jerg. U. para avisar de la presencia de cualquier tipo de autoridad.
$X = \text{equidistar}$		
$V_1(X)$	$U_1(X)$	$Z_1(X)$
Dicho de dos personas o cosas con relación a otra, o de una persona ociosa con relación a otras: <i>Estar a la misma distancia. Los puntos de una parábola equidistan DE su directriz.</i>	-//-	U. t. en sent. fig. <i>Un planteamiento que equidista DEL idealismo y DEL pragmatismo.</i>
$X = \text{por}$		
$V_3(X)$	$U_3(X)$	$Z_3(X)$
-//-	Ante topónimos, indica localización aproximada. <i>Ese pueblo está por Toledo.</i>	-//-
$V_{17}(X)$	$U_{17}(X)$	$Z_{17}(X)$
-//-	-//-	U. para comparar entre sí dos o más cosas. <i>Villa por villa, Valladolid en Castilla.</i>

Як видно з таблиці 3.10, до семантичних параметрів $Z_j(X)$ належать тлумачення (у тому числі тлумачення через синоніми і формули квазісемантики), ілюстративні приклади та відсилання до словникових статей. Синтаксичні характеристики $U_j(X)$, що впливають на $I_j(X)$, найчастіше мають вияв у службових слів, таких як прийменники. Отже, повна формула семантичного стану іспанської лексеми матиме такий вигляд:

$$(X) = \sum_{i,j,m(k),r} \alpha_{i[m(k)]}^r(X) g_{i[m(k)]}^r(X) I(i; j[m(k)]; X) \quad (3.13.)$$

$$[\sigma_j(X)Z_j(X) + \tau_j(X)U_j(X) + \pi_j(X)V_j(X)]$$

Слід звернути увагу на те, що операції множення та складання, що були використані у формулах (3.1) – (3.13), мають суто умовний характер, оскільки сьогодні не знайдено жодних алгебраїчних структур для зіставлення цих елементів [53, с. 88]. Їхня головна мета – показати взаємозв'язки між граматичними та лексичними компонентами слова, що в експліцитній та імпліцитній формах подано в тлумачному словнику іспанської мови. Наступним питанням є шляхи реалізації компонентів семантичного стану в тлумачному словнику.

3.2.2. Репрезентація в тлумачному словнику граматичного і лексичного компонентів семантичних станів

Питання щодо представлення компонентів семантичного стану мовної одиниці в тлумачному словнику іспанської мови неможливе без попереднього аналізу шляхів поєднання (інтеграції) граматики і словника. У цьому зв'язку варто наголосити, що в іспанській теоретичній лексикографії наявна численна кількість праць, присвячених проблемі інтеграції граматичного опису в тлумачних словниках [64, 71, 78, 81, 90, 92, 104, 105, 112, 114, 135, 151, 154, 155, 157, 176]. До кола основних питань, що перебувають у полі зору науковців, входять: 1) розподіл граматичної інформації на рівнях макро- та мікроструктури; 2) характер подання інформації (експліцитна або імпліцитна); 3) типологія граматичної інформації, залучуваної до (одномовного) тлумачного словника; 4) лексикографічне упорядкування окремих частин мови (наприклад, словотвірних елементів, суфіксів, дієслів тощо); 5) діяхронічний аспект граматичної параметризації мовних одиниць у тлумачному словнику; 6) обсяг граматичної інформації тощо. Зазначені праці є теоретичним підґрунтям лексикографічного аналізу тлумачного словника іспанської мови, зокрема особливостей подання в ньому граматичних властивостей мовних одиниць. Зазначимо, що однією з особливостей аналізованого словника є детальний опис граматичних властивостей реєстрової одиниці, інформація про які може подаватися як на рівні мікроструктури, так і макроструктури. Причому ця інформація може бути наявною або прихованою. Розглянемо детально типи граматичної інформації.

Граматична інформація на рівні макроструктури характеризує тип мовної одиниці. До цих типів лексикографи включають: 1) словотвірні елементи, такі як префікси, суфікси тощо; 2) службові слова (прийменники, сполучники, займенники тощо); 3) граматичні терміни (наприклад, *transitivo*, *subordinado*, *sustantivo* та інші). На позначення типу мовної одиниці спеціальних метамовних маркерів не передбачено. Наведемо приклади словникових статей із префіксом *hidro-* (*гідро*), особовим займенником *tú* (ти) і граматичного терміна *sustantivo* (іменник):

hidro-. [...] elem. compos. **1.** Significa ‘agua’. *Hidroavión, hidrofobia.*

tú. [...] pron. person. 2.ª pers. m. y f. sing. **1.** Forma que, en nominativo o vocativo, designa, en España y en algunos lugares de América, a la persona a la que sedirige quien habla o escribe. U. especialmente en situaciones comunicativas informales o en el trato de familiaridad. || **2.** Designa a una persona indeterminada. *En estos tiempos, si tú no te preocupas por ti mismo, los demás no lo van a hacer.*

sustantivo. [...] m. 3. Gram. **nombre.** • f. 4. Gram. **oración subordinada sustantiva.**

Граматична інформація на рівні мікроструктури може відображатися кількома способами, причому можливі їхні комбінації: а) у вигляді граматичних ремарок на позначення частин мови та граматичних категорій; б) граматичних дефініцій, що розкривають граматичні функції заголовкової одиниці; в) ілюстративні приклади, що демонструють синтаксичні характеристики (сполучуваність, моделі керування); г) додаткові коментарі.

Граматичні ремарки можна поділити на основні, додаткові та допоміжні. Основними позначають частини мови (*adj.* – прикметник, *adv.* – прислівник, *prep.* – прийменник, *conj.* – сполучник, *pron.* – займенник тощо), а додатковими – окремі граматичні характеристики заголовкового слова, наприклад: вказівка на рід (*m.* – чоловічий рід, *f.* – жіночий рід, *n.* – середній рід), число (в аналізованому словнику використовується лише ремарка *pl.* на позначення множини), а також вказівки на граматичну категорію певної частини мови (наприклад, для займенника передбачені: *person.* – особовий, *dem.* – вказівний, *indef.* – безособовий, *relat.* – відносний). Допоміжними є ремарки на позначення окремих характеристик, що можуть мати слова певної граматичної категорії (наприклад, *1^a pers.* для особових займенників) Принцип подання граматичних характеристик є такий: спершу іде основна ремарка на позначення частини мови, а потім ремарка на позначення граматичної категорії та додаткових характеристик. У таблиці 3.11 подано параметри, за якими описана граматична характеристика слів *DLE 23*.

Таблиця 3.11. Параметризація граматичних характеристик у *DLE 23*

Частина мови	Основна ремарка	Додаткова ремарка	Допоміжні ремарки
іменник	немає	m., f., m. y f., m. o f.	pl.
прикметник	adj.	comp., dem., excl., indef., interrog., poses. relat.	poses. (для interrog. i relat.); 1. ^a pers., 2. ^a pers., 3. ^a pers. (для poses.)
прислівник	adv.	comp., dem., excl., indef.,	немає

		interrog., relat.	
дієслово	немає	tr., intr., prnl.	немає
артикль	art.	deter., indet.	m. y f., n. (для deter.)
прийменник	prep.	немає	немає
займенник	pron.	person., dem., comp., excl., indef., interrog., relat.	1. ^a pers., 2. ^a pers., 3. ^a pers.; m. y f., m., f., n.; sing., pl.
сполучник	conj.	advers., conc., distrib., copulat., causal., final	немає
вигук	interj.	немає	немає
префікс	pref.	немає	немає
суфікс	suf.	немає	немає
інші морфеми	elem. compos.	немає	немає
ономатопея	onomat.	немає	немає

Для розкриття граматичного значення укладачі словника залучають одну або кілька ремарок. За нашими спостереженнями, у словниковій статті може використовуватися до п'яти ремарок (одна основна, одна додаткова і кілька допоміжних). Отже, граматичне значення $g(X)$ заголовкового слова у *DLE 23* може розкриватися такими способами: а) вказівка лише на частину мови; б) вказівка лише на граматичну категорію; в) вказівка на частину мови та граматичну категорію; г) вказівка на частину мови, граматичну категорію, а також додаткові характеристики; ґ) вказівка на граматичну категорію та додаткові характеристики. Розглянемо детально кожний із цих випадків.

Вказівка лише на частину мови леми. Для всіх іспанських частин мови передбачено відповідні словникові ремарки, крім іменника та дієслова (у цьому разі вказуються лише їхні граматичні категорії). Наведемо приклади лексикографічної репрезентації частиномовної належності реєстрових слів у словникових статтях *cojo*, *ja* (прикметник), *lentamente* (прислівник), *con* (прийменник) і *de-* (префікс):

cojo, ja. [...] 1. adj. [...];

lentamente. adv. [...];

con. [...] 1. prep. [...];

de- [...] 1. pref. [...].

Зважаючи на сказане, формула подання компонента $g(X)$ окремого семантичного стану для аналізованих одиниць матиме такий вигляд:

$$g(X) = c(X) \quad (3.14.)$$

де $c(X)$ – елемент формули (2) на позначення частини мови. Так, для трьох поданих слів він приймає такі значення: $c(\textit{cojo, ja}) = \text{«adj.»}$, $c(\textit{lentamente}) = \text{«adv.»}$ та $c(\textit{con}) = \text{«prep.»}$.

Укладачі словника подають вказівку лише на граматичну категорію заголовкового слова, коли об'єктом лексикографічного опису є іменник або дієслово. Так, наприклад, коли укладачі *DLE 23* використовують, наприклад, «m.», «f.», то це слід розуміти, що мова йде про «sustantivo masculino y sustantivo femenino» (іменник чоловічого роду та іменник жіночого роду).

Аналогічним чином виглядає ситуація з дієсловами. Якщо вказують ремарки «tr.», «intr.», «prnl.», то слід їх читати як «verbo transitivo, verbo intransitivo, verbo pronominal» (перехідне дієслово, неперехідне дієслово, зворотне дієслово). Наведемо деякі приклади:

diccionario. [...] 1. m. [...];

manzana. [...] 1. f. [...];

fingir. [...] 1. tr. [...];

tutear. [...] 1. intr. [...];

abarse. [...] 1. prnl. [...].

У цьому випадку формула граматичного компонента $g(X)$ семантичного стану набуває такого вигляду:

$$g(X) = k(c(X)) \quad (3.15.)$$

де $k(c(X))$ – елемент формули (3) на позначення граматичної категорії частини мови. Так, для трьох поданих вище слів він приймає такі значення: $c(diccionario) = \langle m. \rangle$, $c(manzana) = \langle f. \rangle$, $c(fingir) = \langle tr. \rangle$, $c(tutear) = \langle intr. \rangle$, $c(abarse) = \langle prnl. \rangle$. Рівняння (3) застосовне лише для іспанських іменників та дієслів.

Указівка на частину мови і граматичну категорію заголовкового слова (для прикметників, прислівників, займенників та сполучників). Для цього укладачі роблять комбінацію з двох ремарок: перша вказує на належність одиниці до частини мови, а друга – на граматичну категорію, що визначає тип цієї частини мови. Наприклад:

nonada. [...] 1. pron. indef. [...];

qui. [...] 1. pron. relat. [...];

poco. [...] 1. adj. indef. [...];

porque. [...] 1. conj. causal. [...].

Так, у поданих прикладах ремарки означають: «pron. indef.» – неозначений займенник, «pron. relat.» – відносний займенник, «adj. indef.» – неозначений прикметник і «conj. causal» – причиновий сполучник. Враховуючи сказане, наведемо формулу граматичного компонента $g(X)$:

$$g(X) = c(X) \cdot k(c(X)) \quad (3.16.)$$

де $k(c(X))$ – граматична категорія частини мови $c(X)$. Подана вище формула застосовна до службових (прийменники, сполучники, займенники) та деяких повнозначних слів (прикметники, прислівники). Значення елементів граматичного стану $g(X)$ для кожної лексеми X показано в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12. Значення параметрів граматичного стану

X	g(X)	
	c(X)	k(c(X))
nonada	pron.	indef.
qui	pron.	relat.
poco	adj.	indef.
porque	conj.	causal.

Указівка на частину мови, граматичну категорію, а також додаткові характеристики, що обмежують вжиток заголовкової одиниці в певному граматичному значенні (для займенників, артиклів та деяких прикметників):

vosotros, tras. [...] **1.** pron. person. 2.ª pers. m. y f. pl. [...];

este¹, ta. [...] **6.** pron. dem. m., f. y n. [...];

cúyo, ya. [...] **1.** adj. interrog. poses. [...];

mi². [...] **1.** adj. poses. 1.ª pers. [...].

Послідовність подання ремарок є такою: 1) частина мови, 2) граматична категорія і 3) додаткові характеристики граматичної форми. Так, наприклад, «pron. person. 2.ª pers. m. y f. pl.» означає, що реєстрова одиниця є займенником («pron.») особовим («person.») другої особи однини («2.^a pers.»), спільного роду («m. y f.») множини («pl.»). Отже, рівняння (3.16) для описаного випадку матиме такий вигляд. Значення параметрів граматичного стану подано в таблиці 3.13:

$$g(X) = c(X) \cdot k(c(X) \cdot f(c(X))) \quad (3.17.)$$

Таблиця 3.13. Значення параметрів граматичного стану

X	g(X)		
	c(X)	k(c(X) f(c(X)))	
		k(c(X))	k(f(c(X)))
vosotros, tras	pron.	person.	2. ^a pers. m. y f. pl.
este ¹ , ta	pron.	dem.	m., f. y n.
cúyo, ya	adj.	interrog.	poses.
mi ²	adj.	poses.	1. ^a pers.

Для іменників чоловічого, жіночого або невизначеного роду, які вживаються лише в множині, передбачена вказівка на граматичну категорію та додаткові характеристики реєстрової одиниці. Наведемо деякі приклади:

camarilleras. f. pl. [...];

interés. [...] **5.** m. pl. [...];

arte. [...] **9.** m. o f. pl. [...].

У цьому випадку значення компонента $c(X) = \emptyset$, оскільки для іменника немає відповідного маркера (граматичної ремарки). Нижче подано формулу граматичного стану і значення його параметрів (Таблиця 3.14):

$$g(X) = k(c(X) \cdot f(c(X))) \quad (3.18.)$$

Таблиця 3.15. Значення параметрів граматичного стану

X	g(X)		
	c(X)	k(c(X) f(c(X)))	
		k(c(X))	k(f(c(X)))
camarilleras	\emptyset	f.	pl.
interés	\emptyset	m.	pl.
arte	\emptyset	m. o f.	pl.

Ми розглянули всі можливі способи параметризації граматичного стану $g(X)$ іспанських заголовкових слів. Рівняння (3.17) вважаємо універсальним для розглянутих випадків. Але не всі його параметри набуватимуть значення для тих чи інших частин мови. У Таблиці 5 показано наявність значення («+») для кожного параметра або його відсутність (« \emptyset ») для кожної частини мови, представленої в *DLE* 23. Пояснимо, що позначка «+ / \emptyset » вказує на те, що значення того чи іншого параметра може бути наявним, а може – відсутнім. В усіх решті випадків: «+» – значення обов’язково наявне, а « \emptyset » – значення параметра для конкретної частини мови завжди відсутнє.

Таблиця 3.16. Наявність значень параметрів граматичного стану $g(X)$

Частина мови	c(X)	k(c(X))	k(f(c(X)))
іменник	\emptyset	+	+ / \emptyset
прикметник	+	+ / \emptyset	+
прислівник	+	+ / \emptyset	\emptyset
дієслово	\emptyset	+	\emptyset
артикль	+	+	+ / \emptyset
прийменник	+	\emptyset	\emptyset
займенник	+	+	+ / \emptyset
сполучник	+	+ / \emptyset	\emptyset
вигук	+	\emptyset	\emptyset
префікс	+	\emptyset	\emptyset
суфікс	+	\emptyset	\emptyset
інші морфеми (латинські та грецькі)	+	\emptyset	\emptyset
ономатопея	+	\emptyset	\emptyset

Як ми вже зазначали в [25], більшість іспанських слів має кілька граматичних значень, тобто вони можуть перебувати в кількох граматичних станах (навіть у тому самому лексичному значенні). У цьому разі загальний граматичний стан лексеми є суперпозицією її диференційних (окремих)

граматичних значень, яку ми формалізуємо у вигляді зваженої суми деяких елементарних граматичних станів:

$$g(X) = \sum_{i,r} \beta_i^r(X) g_i^r(X) \quad (3.19.)$$

Підставивши в формулу (3.17) рівняння (3.18), отримуємо розгорнутий вигляд граматичного стану для будь-якої іспанської мовної одиниці:

$$g(X) = \sum_{i,r} \beta_i^r(X) [c_i^r(X) \cdot k_i^r(c(X) \cdot f(c(X)))] \quad (3.20.)$$

Розглянемо, як приклад, граматичні стани у слова *este*, репрезентовані в *DLE 23*, та продемонструємо варіацію значень параметрів граматичного стану. Наведемо його словникову статтю:

este², -ta. [...] **1.** adj. dem. Que está ... || **2.** Que se acaba de ... || **3.** Dicho de un período de tiempo... || **4.** Más próximo al que habla.... || **5.** coloq. Indica valoración, positiva o negativa.... • **6.** pron. dem. m., f. y n. El que o lo que está cerca de ... || **7.** El que o lo que se acaba de mencionar.... o **8.** pron. dem. m. y f. coloq. La persona presente o consabida... o **9.** pron. dem. f. Designa la población ... || **10.** coloq. La presente circunstancia [...].

Проведемо аналіз граматичних станів заголовкової лексики $g_i^r(este, ta)$. Верхній індекс (r) відповідає номеру семантичного стану, а нижній (i) – номеру тлумачення, в якому представлено граматичний стан: $g_1^1(este, ta) = \text{«adj. dem.»}$, $g_2^1(este, ta) = \text{«adj. dem.»}$, $g_3^1(este, ta) = \text{«adj. dem.»}$, $g_4^1(este, ta) = \text{«adj. dem.»}$, $g_5^1(este, ta) = \text{«adj. dem.»}$; $g_6^2(este, ta) = \text{«pron. dem. m., f. y n.»}$, $g_7^2(este, ta) = \text{«pron. dem. m., f. y n.»}$; $g_8^3(este, ta) = \text{«pron. dem. m. y f.»}$; $g_9^4(este, ta) = \text{«pron. dem. f.»}$, $g_{10}^4(este, ta) = \text{«pron. dem. f.»}$. Значення окремих параметрів, що характеризують граматичний стан $g_i^r(este, ta)$, представлено в таблиці 3.17.

Таблиця 3.17. Значення параметрів граматичних станів $g_i^r(este, ta)$

r	i	$c(X)$	$k(c(X) f(c(X)))$	
			$k(c(X))$	$k(f(c(X)))$
1	1	adj.	dem.	∅
	2	adj.	dem.	∅
	3	adj.	dem.	∅
	4	adj.	dem.	∅
	5	adj.	dem.	∅
2	6	pron.	dem.	m., f. y n.
	7	pron.	dem.	m., f. y n.
3	8	pron.	dem.	m. y f.
	9	pron.	dem.	m. y f.
4	10	pron.	dem.	f.

За відсутності того чи іншого параметра граматичного стану формула (3.17) може редукуватися до вигляду (3.14), (3.15), (3.16) або (3.18). З огляду на сказане можна зробити висновок, що граматичний стан може набувати форми: а) рівняння (3.17) для окремих прикметників, означених артиклів та займенників; б) рівняння (3.14) для прийменників, прислівників, префіксів, суфіксів, морфем та ониматопей; в) рівняння (3.15) для іменників та дієслів; г) рівняння (3.16) для окремих прикметників та прислівників; г) рівняння (3.18) лише для іменників множини.

Засоби відображення граматичних особливостей не обмежуються власне граматичними ремарками. Про наявність у мовній одиниці додаткових граматичних особливостей свідчать коментарі, що подаються після дефініції або ілюстративних прикладів. Такі коментарі мають вигляд речення, в якому слова скорочені до однієї літери. Наведемо кілька словникових статей, у яких коментарі вказують не лише на частиномовну варіативність лексеми, а й на можливість реалізації нею додаткових граматичних характеристик:

adorante. adj. Que **adora** (|| rinde culto). *Fieles adorantes*. U. t. c. s.

abocado, da. [...] adj. Dicho del vino, especialmente de una clase de jerez: Que contiene mezclade vino seco y dulce. U. t. c. s. m.

bilabial. [...] adj. Fon. Dicho de una consonante: Que se articula mediante el contacto de loslabios; p. ej., la consonante de *buey* y la de *papá*. U. t. c. s. f.

Так, у першій словниковій статті *adorante* граматична ремарка «adj.» вказує, що лема є прикметником, тобто це її основний граматичний стан. Коментар «U. t. c. s.» (*Usado también como sustantivo*) означає, що заголовкову одиницю вживають також як іменник (спільного роду). Іншими словами, аналізована одиниця має додатковий граматичний стан у вигляді іменника. Так само можна сказати про інші два прикметники *abocado* та *bilabial*. Коментарі вказують, що другий прикметник також уживають як іменник чоловічого роду (U. t. c. s. m. – *usado también como sustantivo masculino*), а третій – як іменник жіночого роду (U. t. c. s. f. – *usado también como sustantivo femenino*). Отже, як було зазначено, іменники спільного роду позначають як «m. y. f.», чоловічого роду – «m.», а жіночого – «f.». Таким чином, показану варіативність ми можемо представити як суперпозицію граматичних станів:

$$G(X) = \beta_i^1(X)g_i^1(X) + \beta_m^2(X)g_m^2(X) \quad (3.21.)$$

де: а) $X = \text{«adorante»}$, $g_i^1(X) = c(X) = \text{«adj.»}$, $g_m^2(X) = k(c(X)) = \text{«m. y. f.»}$;
б) $X = \text{«abocado, da»}$, $g_i^1(X) = c(X) = \text{«adj.»}$, $g_m^2(X) = k(c(X)) = \text{«m.»}$;
в) $X = \text{«abocado, da»}$, $g_i^1(X) = c(X) = \text{«adj.»}$, $g_m^2(X) = k(c(X)) = \text{«f.»}$.

Додаткові коментарі також можуть використовуватися для того, щоб показати співвідношення між граматичним і лексичним значенням реєстрової одиниці. У цьому випадку вони набувають більш складної структури. Наведемо як приклад фрагмент словникової статті *bigote*:

bigote. [...] m. 1. Conjunto de pelos que nacen sobre el labio superior. U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. || 2. Conjunto de pelos largos que nacen a ambos lados

de la boca de algunos animales. U. m. en pl. con el mismo significado que en sing. || 3. coloq. Rastro de bebida o comida que queda sobre el labio superior después de beber o comer. U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. [...].

Для всіх трьох тлумачень заголовкового слова подано коментар «U. t. en pl. con el mismo significado que en sing.», який означає буквально: «Вживають також у множині у тому самому значенні, що і в однині». Отже, суперпозиція граматичних компонентів семантичних станів мовної одиниці *bigote*:

$$g_1(X)l_1(X) + g_2(X)l_2(X) \quad (3.22.)$$

матиме такий зміст її компонентів: $X = \langle \text{bigote} \rangle$, $g_1(X) = \langle \text{m.} \rangle$, $g_2(X) = \langle \text{m. pl.} \rangle$, а $l_1(X) = l_2(X) = \langle \text{Conjunto de pelos que nacen sobre el labio superior} \rangle$. Подана формула також справедлива для другого й третього тлумачень аналізованої одиниці.

Зауважимо, що коментарі можуть одночасно сполучати прагматичний і граматичний елементи. Прагматичний компонент виражено конструкцією «Apl. a» (Aplicado a – якщо застосовується до) або «Ref. a» (Referido a – коли мова йде про), а граматична – скороченим реченням, що починається з «u. m.» або «u.t.»:

perro, rra. [...] m. y f. **1.** Mamífero doméstico de la familia de los cánidos, de tamaño, forma y pelaje muy diversos, según las razas, que tiene olfato muy fino y es inteligente y muy leal al hombre. U. en m. ref. a la especie. [...].

destinatario, a. adj. **1.** Dicho de una persona o de una cosa: A la que se destina o dirige algo. *El país destinatario de la ayuda.* Apl. a pers., u. m. c. s. [...].

ímpio, a. [...] adj. **1.** Falto de piedad. Apl. a pers., u. t. c. s. || **2.** Falto de religión. Apl. a pers., u. t. c. s. || **3.** Contrario, hostil a la religión. Apl. a pers., u. t. c. s. [...].

У поданих прикладах комбіновані коментарі означають: 1) іменник спільного роду *perro, rra*: «U. en m. ref. a la especie» – використовується у формі чоловічого роду, коли мова йде про істоту; 2) прикметник *destinatario, a*: «Apl. a pers., u. m. c. s.» – «Якщо застосовується до особи, то найчастіше вживають як іменник»; 3) прикметник *ímpio, a*: «Apl. a pers., u. t. c. s.» – «Якщо застосовується до особи, використовують також як іменник (спільного роду)». Оскільки в цих статтях прагматичний компонент є додатковим, а основною залишається граматична інформація, такі коментарі ми будемо вважати також репрезентантами граматичного компонента $g(X)$ семантичного стану.

Показовим для тлумачного словника іспанської мови є надання інформації про залежність словозмінних характеристик реєстрових одиниць (зокрема, дієслів) від лексичного значення. Таку інформацію подають у дужках у лівій частині словникової статті поряд із дублетами, етимологією та орфоепією:

acostar. (De *costa*² ♦ Conjug. actual c. *contar*, salvo en acep. 6, que es reg.) [...].

jugar. (Del lat. *iocāri*. ♦ Conjug. modelo ♦ U. solo en pasado en acep. 13.) [...].

querer. (... U. solo en 3.^a pers. en acep. 10.) [...].

Так: 1) «Conjug. actual c. *contar*, salvo en асер. 6, que es reg.» означає: заголовкове дієслово дієвідмінюється так само, як і дієслово *contar*, тобто як неправильне; але якщо його вжито в значенні 6, то воно має стандартну (правильну) дієвідміну; 2) «Conjug. modelo ♦ U. solo en pasado en асер. 13» – дієслово має стандартну дієвідміну, але в значенні 13 воно має лише форми минулого часу; 3) «U. solo en 3.^a pers. en асер. 10» – дієслово має лише форми третьої особи у значенні 10. Реалізацію усіх можливих граматичних станів $g(X)$, тобто всіх словозмінних форм, мовними одиницями детально висвітлено в Частині 4. «Л-система словозмінного словника іспанської мови». Перейдемо до розгляду особливостей лексикографічного представлення лексичного компонента семантичного стану $l(X)$.

Лексичний компонент $l(X)$, як це було визначено у формулі (3.11), складають три елементи: $V(X)$, $Z(X)$, та $U(X)$. Перший містить власне семантичні параметри, другий – параметри синтактики, а третій – параметри прагматики. Отже, $l(X)$ можна подати у такому формалізованому вигляді:

$$l(X) = Z(X) + V(X) + U(X) \quad (3.23.)$$

Елемент $Z(X)$ в аналізованому словнику задається набором таких параметрів: *cp* – комунікативний намір мовця; *st* – стилістичний аспект уживання одиниці X у значенні $l(X)$; *ar* – предметна галузь уживання X ; *rg* – поширеність уживання X у значенні $l(X)$ на певній території; *ch* – хронологічний аспект уживання X в $l(X)$. Усі ці параметри можна подати у вигляді кортежу:

$$Z(X) = \langle cp, st, ar, rg, ch \rangle \quad (3.24.)$$

Проте спостерігається застосування кількох ремарок одного типу. Такі ремарки, як правило, подають через кому або сполучник *y* (і, та). Приклади значень параметрів подано нижче у таблиці 3.18.

Таблиця 3.18. Зміст параметрів $Z(X)$

X	<i>cp</i>	<i>st</i>	<i>ar</i>	<i>rg</i>	<i>ch</i>
agarrar	∅	coloq.	∅	Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur.	∅
chusma	despect.	coloq.	∅	Bol., Cuba, Ec., Méx. y Ven.	∅
madrigalizar	∅	cult.	∅	∅	p. us.
lineal	∅	∅	Fís. y Mat.	∅	∅
justicia	∅	coloq.	∅	∅	desus.
nación	despect.	∅	∅	Arg.	p. us.
turrón	irón.	coloq.	∅	∅	p. us.

Як видно з наведеної таблиці, не всі лінгвопрагматичні параметри можуть застосовуватися для розкриття заголовкової одиниці. Тому відсутнє значення позначатимемо через «∅». Наступним елементом лексичного стану є дефініція, яку ми позначили через $V(X)$. Зазначимо, що параметр *cp* може відобразитися в аналізованому словнику не лише через словникові ремарки, а й у вигляді додаткового коментаря (або додаткових коментарів). Наведемо приклади словникових статей з різними відображеннями параметра *cp*:

- (1) **academizar**. Proporcionar o atribuir carácter académico a una obra o actuación. U. t. c. intr. U. t. en sent. fig. U. m. en sent. peyor.
- (2) **candidato, ta**. [...] m. y f. **1**. Persona que pretende algo, especialmente un cargo, premio o distinción. Apl. a cosa, u. t. en sent. fig. U. t. en apos. *Ciudad candidata a las Olimpiadas*. [...].
- (3) **oficinesco, ca**. adj. **1**. Perteneciente o relativo a las oficinas del Estado. || **2**. Propio y característico de las oficinas del Estado. U. m. en sent. peyor.

У поданих прикладах прагматичний аспект *cp* лексичного компонента $l(X)$ представлений коментарями, що вказують на:

- (1) тип лексичного значення й комунікативний намір мовця $l(X)$: «U. t. en sent. fig.» (Usado también en sentido figurado – вживають також у переносному сенсі) та «U. m. en sent. peyor.» (найчастіше вживають у негативному сенсі);
- (2) комунікативний намір та спрямованість на об'єкт мовлення: «Apl. a cosa, u. t. en sent. fig.» (стосовно речі, вживають у переносному сенсі);
- (3) лише на комунікативний намір «U. m. en sent. peyor.» (найчастіше вживають у негативному сенсі).

Щодо коментарів «U. t. en sent. fig.» та «U. m. en sent. fig.», то перший вказує, що лексему в значенні $l(X)$ можна вживати як у прямому, так і переносному сенсі, а другий – лексему можна вживати в прямому сенсі, але найчастіше її лексичне значення $l(X)$ має переносний характер. Зазначимо, що прагматичний компонент $Z(X)$ може бути представлений одночасно і словниковими ремарками, і додатковими коментарями, як це показано нижче. Покажемо у таблиці 3.19 зміст параметрів цього компонента:

cabrestear. intr. rur. Arg., Hond., Méx. y Ur. **cabestrear** (|| seguir sin resistencia). U. t. en sent. fig.

capitanejo. m. [...] **2**. Arg. p. us. Caudillo local subordinado a otro. U. m. en sent. despect.

fainada. f. coloq. Cuba. **mentecatería**. U. m. en sent. despect.

Таблиця 3.19. Ремарки й коментарі у $Z(X)$

X	cp	st	ar	rg	ch
cabrestear	U. t. en sent. fig.	rur.	Ø	Hond., Méx. y Ur.	Ø
capitanejo	U. m. en sent. despect.	Ø	Ø	Arg.	p. us.
fainada	U. m. en sent. despect.	coloq.	Ø	Cuba	Ø

Компонент $V(X)$ представлено у вигляді дефініції: через синонім або через дефініції іншого типу. До інших належать родо-видова, пояснювальна, контекстуальна, а також інші типи дефініції, які авторами не виокремлюються в окремий клас дефініції. Контекстуальну та пояснювальну дефініцію можна виокремлювати за специфічними текстовими маркерами, з яких починається тлумачення. Подамо кортеж параметрів, за якими відбувається лексикографічне представлення компонента $V(X)$:

$$V(X) = \langle T, M, t \rangle \quad (3.25.)$$

де T – тип дефініції, M – маркер, відповідний певному типу дефініції, t – текст самої дефініції. Деякі типи дефініцій можна визначити за допомогою метамовних маркерів, вказаних у підрозділі 3.1.3. «Лексикографічні параметри та їхній зміст». Так, пояснювальна дефініція виокремлюється у статті за допомогою маркера «U.» (*usado* – використовується). Для контекстуальної дефініції такими маркерами є прийменник *En* (в, у) або прийменникова конструкція *Dicho de* (говорючи про). Наведемо приклади змістового наповнення параметрів $V(X)$ для таких дефініцій:

agua. f. [...] **2.** Líquido que se obtiene por infusión, disolución o emulsión de flores, plantas o frutos, empleado como refresco o en medicina y perfumería. *Agua de azahar, de cebada, de limón.* || **3. lluvia** (|| acción de llover). U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. [...] • interj. **15.** jerg. U. para avisar de la presencia de cualquier tipo de autoridad.

Таблиця 3.20. Зміст компонента $V(\text{agua})$

j	T	M	t
2	<i>descriptiva</i> ¹⁹	∅	Líquido que se obtiene por infusión, disolución o emulsión de flores, plantas o frutos, empleado como refresco o en medicina y perfumería.
3	<i>sinonímica</i> ²⁰	∅	lluvia (acción de llover).
15	<i>explicativa</i> ²¹	U.	U. para avisar de la presencia de cualquier tipo de autoridad.

Компонент $V_j(X)$ може бути представлений кількома дефініціями, як одного, так і різних типів. Це характерно для лексикографічного опису системних слів, таких як прийменники, сполучники та займенники. Отже, $V_j(X)$ можна представити в такому формалізованому вигляді:

$$V(X) = \sum_{j,m} v(X)_j^m, v(X)_j^m = \langle T, M, t \rangle \quad (3.26.)$$

де j – індекс лексичного компонента $l(X)$, а m – індекс дефініції в межах $V(X)$ j -го тлумачення, T – тип дефініції, а M – мовний маркер. Розглянемо значення, які можуть набувати T і M та конкретні приклади змістового наповнення параметра t . Розглянемо дефініції, подані в тлумаченні 2 сполучника *donde* (куди, де) та наведемо у таблиці 3.21 змістове заповнення компонентів формули (3.26):

donde. conj. copulat. [...] **2.** U. para formar grupos de dos o más palabras entre los cuales nose expresa. *Hombres y mujeres, niños, mozos y ancianos, ricos y pobres, todosviven sujetos a las miserias humanas.* Se omite a veces por asíndeton. *Acude, corre, vuela. Ufano, alegre, altivo, enamorado.* Se repite otras por polisíndeton. *Es muy ladino, y sabe de todo, y tiene una labia...*

¹⁹ Описове визначення

²⁰ Визначення через синонім.

²¹ Пояснювальне визначення.

Таблиця 3.21. Зміст компонентів $v_j^m(\text{donde})$

$j = 2$			
m	T	M	t
1	<i>explicativa</i>	«U.»	U. para formar grupos de dos o más palabras entre los cuales nose expresa. <i>Hombres y mujeres, niños, mozos y ancianos, ricos y pobres, todosviven sujetos a las miserias humanas.</i>
2	<i>otro tipo</i>	∅	Se omite a veces por asíndeton. <i>Acude, corre, vuela. Ufano, alegre, altivo, enamorado.</i>
3	<i>otro tipo</i>	∅	Se repite otras por polisíndeton. <i>Es muy ladino, y sabe de todo, y tiene una labia...</i>

Основним змістом синтаксичного компонента $U(X)$ є характерні особливості сполучування реєстрових одиниць з іншими одиницями в реченні. До таких особливостей належать моделі керування, позиція мовної одиниці відносно інших слів, а також те, що виражає заголовкова одиниця в реченні. Синтаксичний компонент може бути репрезентований у вигляді дефініції, додаткового коментаря або поданий у дефініції. Розберемо детально типи інформації, наявні в аналізованому словнику.

Моделі керування (лише для дієслів та деяких прикметників) подають в ілюстраціях, при цьому прийменники виокремлюються великими літерами:

jugar. intr. [...] **3.** Entretenerse, divertirse tomando parte en uno de los juegos sometidos a reglas, medie o no en él interés. *Jugar A la pelota, AL dominó.* || [...] **7.** Utilizar algo tocándolo o moviéndolo sin un fin determinado o solo para entretenerse. *Deja de jugar CON los cubiertos.* || [...] **12.** intr. Intervenir o tener parte en un asunto. *Diversos factores juegan EN la crisis.* || [...].

carente. adj. Que carece de algo. *Una obra carente DE originalidad.*

У поданих вище фрагментах словникових статей відображено моделі керування для дієслова *jugar* та прикметника *corriente*. Розберемо перший фрагмент. У ньому показано різні моделі керування залежно від лексичного значення дієслова. Так, у значенні 3 «брати участь у грі, що передбачає правила» модель керування має вигляд *carente de*, як це показано в ілюстраціях: «*Jugar A la pelota, AL dominó*» (грати в м'яч, грати в доміно). Аналогічним чином у значенні: (7) «використовувати щось без певної мети або заради розваги» – *jugar con*; (12) «брати участь, виконувати роль у певній справі» – *jugar en*. Щодо прикметника, то його модель керування – *carente de*.

Позиція заголовкового слова стосовно інших слів у реченні вказується або в дефініції або додаткових коментарях. Цей лексикографічний опис застосовано для службових і окремих повнозначних слів. Наведемо та проаналізуємо фрагменти деяких словникових статей:

con. prep. [...] **2.** Antepuesta al infinitivo, equivale a gerundio. *Con declarar, se eximió del tormento.* [...].

este, ta². adj. dem. **1.** Que está cerca de la persona que habla. *Toma este libro.* U. t. pospuesto. *Sitúese en la esquina esta* [...].

У першому прикладі вказівка на позицію відбувається за допомогою дефініції, в якій сказано: «У позиції перед інфінітивом дорівнює герундію». А в другому вказівку подано як коментар «U. t. *pospuesto*», тобто «Також використовують у постпозиції». Іншими граматичними коментарями є такі: «U. m. *puspuesto*» («Найчастіше використовують у постпозиції») та «U. t. *antepuesto*» («Також використовують у препозиції»). У словнику виявлено також один коментар із вказівкою на географічний ареал:

recién. [...] adv. **1. recientemente.** *Recién salido. Recién puesta.* En Am., u. t. antepuesto al verbo en forma conjugada. *Recién lo vi entrar en el cine.*

У поданому фрагменті коментар «En Am., u. t. antepuesto al verbo en forma conjugada» вказує на те, що в країнах Латинської Америки прислівник *recién* може також стояти у постпозиції до дієслова, що має певну словозмінну форму.

Дефініції використовують також для вказівки на граматичну роль заголовкового слова. Їх подають у словникових статтях із прийменниками, сполучниками та займенниками. Починаються вони зі слів «Denota» (позначає), «Indica» (вказує на), «Expresa» (виражає) та інші. Як приклад подамо статтю із прийменником *con*:

prep. **1.** prep. Denota el medio, modo o instrumento que sirve para hacer algo. || [...] **3.** Expresa las circunstancias con que se ejecuta o sucede algo. *Come conansia.* [...]. || **5.** Contrapone lo que se dice en una exclamación con una realidad expresao implícita. *¡Con lo hermosa que era esta calle y ahora la han estropeado!* [...]. || **7.** Expresa condición. U. frecuentemente seguida de una oración introducidapor *que* o por un infinitivo. *Con que estudies un poco, aprobarás.*

Отже, тлумачний словник іспанської мови органічно поєднує в собі опис граматичних, лексичних та прагматичних властивостей мовних одиниць. Інформаційні елементи опису можуть подаватися в різних зонах словникової статті. Застосовуючи апарат теорії семантичних станів В. А. Широкова, ми: 1) отримали формальну модель інтегрального опису іспанської мови; 2) схарактеризували параметри граматичного й лексичного компонента семантичних станів іспанських мовних одиниць; 3) визначили інформаційні елементи словникової статті, що репрезентують компоненти семантичного стану. Отримана формальна модель становить принцип інтегрального опису іспанської мови в тлумачному словнику. Ця модель є основою для побудови інструментарію, який дає змогу ідентифіковувати лексикографічні структури, що відповідають за граматичний і лексичний опис у словнику, та виявляти взаємозв'язки між цими структурами. Побудову такого інструмента детально висвітлено в розділі 3.3 «Побудова Л-системи тлумачного словника».

3.2.3. Суперпозиції семантичних станів іспанських мовних одиниць

Основною ідеєю теорії семантичних станів виступає положення про те, що будь-яка мовна одиниця в мовному потоці набуває певного комплексу лексико-граматичних та лексико-семантичних характеристик, які формалізуються поняттям семантичного стану цієї мовної одиниці. Теоретично повна

сукупність семантичних станів мовної одиниці, абстрагована з усіх мислимих контекстів її вживання, формує певний розподіл, який може бути зафіксований у відповідних лексикографічних системах.

Перебуваючи в певному контексті (словосполученні, реченні, тексті), мовна одиниця зазвичай реалізує лише один семантичний стан зі згаданого розподілу, а інші зазнають редукції. У цьому випадку вважається, що слово перебуває в чистому семантичному стані. Проте така ситуація не універсальна і не завжди контекстне оточення уможливорює редукцію семантичних станів до одного. У мові зафіксовано багато випадків, коли одиниця функціонує одночасно в декількох семантичних станах. Зазначені ситуації формалізуються через суперпозицію семантичних станів.

У сучасній лінгвістичній літературі явища даного типу мають назви: анфіболія [152], гра полісемії [142], мовна гра [73], лексична неоднозначність [126, 130, 147] тощо. Вихідними положеннями нашого дослідження є висновки, обґрунтування, зроблені вченими під час дослідження феномена неоднозначності в мові (або мовленні):

- мовна неоднозначність – це здатність слова, вислову або конструкції мати різні значення, тобто це властивість мовних одиниць, яка має вияв у деякому мовленнєвому висловленні. У цьому випадку Л. Власова відрізняє мовну неоднозначність від мовленнєвої. Остання може бути ненавмисною, її можна усунути в процесі подальшої комунікації, або навмисною, і в цьому випадку вона використовується як прийом [14, с. 129];

- мовна неоднозначність полягає в наявності у мовленнєвому вислові одночасно кількох різних значень. Залежно від характеру значень неоднозначність може бути лексичною (коли вона охоплює окрему мовну одиницю) або синтаксичною (якщо вона стосується цілого висловлювання) [2, с. 174–176]. При цьому інші дослідники, наприклад, [58] наголошують, що одночасна присутність двох різних розумінь слова, висловлення чи усього тексту веде до появи нового значення (змісту);

- мовна неоднозначність виникає через випадковий збіг знаків (літер під час опрацювання письмового тексту) і не передбачає паралелізму мовних одиниць [23, с. 167];

- залежно від того, яким чином експлуатується мовна та мовленнєва неоднозначність, арсенал мовних засобів лінгвістичного експерименту традиційно досліджується на різних рівнях мови: синтаксису, морфології, семантики, прагматики тощо, оскільки для мовної гри використовують різною мірою ресурси всіх мовних рівнів [44, с. 38].

Перш ніж перейти безпосередньо до розкриття проблеми, коротко розглянемо процес реалізації лексичних і граматичних властивостей лексемою. У [25] ми зазначили, що семантичну структуру слова репрезентує комплекс лексичних та граматичних властивостей у тому вигляді, як його подано, скажімо, у великому тлумачному словнику. Складники цього комплексу, що репрезентують окрему лексико-граматичну характеристику, називають **семантичним станом**. Формально це можна подати у такому вигляді:

$$S(X) = \alpha_1 s_1(X) + \alpha_2 s_2(X) + \dots + \alpha_n s_n(X) \quad (3.27.)$$

де X – будь-яка мовна одиниця; $s_1(X), s_2(X), \dots, s_n(X)$ – часткові семантичні стани, в структурі яких репрезентовано лексичну та граматичну компоненти одиниці X ; а α_1, α_2 та α_n – вагові коефіцієнти, величини яких варіюють залежно від контексту, в якому функціонує одиниця X . Іншими словами, реципієнт, аналізуючи контекст за допомогою власного мовнорозумового апарату та перебираючи всі можливі семантичні стани слова X , «призначає» їм відповідні коефіцієнти, які відповідають його суб'єктивним уявленням про семантику функціонування слова X у цьому контексті. Семантичний стан, якому «приписано» найвищий коефіцієнт, вважається найбільш релевантним.

У такий спосіб рівняння (3.27), будучи застосованим до певного контексту, як правило, редукується до одного члена. Наведемо для прикладу текстові фрагменти, де іспанське слово *banco* реалізує різні семантичні стани:

1) *Como no tenía nada que hacer, después de desayunar un jugo de naranja en una cafetería me dediqué a leer el periódico sentado en un **banco**,*²²

2) *Los **bancos** del mundo deciden bloquear cualquier transacción financiera proveniente de Haití.*²³

3) *Playas de arena o de guijarros: incluye barreras, **bancos**, cordones, puntas e islotes de arena...*²⁴.

4) *Me dijo que ella no podía quedar embarazada porque el espermatozoide de su marido no era fértil, que tenía problemas, y me contó que había hecho una inseminación artificial con espermatozoides tomados de un **banco** de espermatozoides.*²⁵

Словникова стаття (із Diccionario de la lengua española. Edición del tricentenario) подає семантичні стани, репрезентовані словниковими дефініціями від 1 до 10. Отже, досліджувана лексема має комплекс із десяти семантичних станів, що відповідають певним граматичним і лексичним значенням, представленим у вигляді тлумачень (1–10):

banco (Del fr. ant. *bank*, y este del germ. **banki*.) m. **1.** Asiento, con respaldo o sin él, en que pueden sentarse dos o más personas. || **2.** Madero grueso escuadrado que se coloca horizontalmente sobre cuatro pies y sirve de mesa para labores de carpinteros y otros artesanos. || **3.** En los mares, ríos y lagos navegables, bajo que se prolonga en una gran extensión. || **4.** Conjunto de peces que van juntos en gran número. || **5.** Empresa dedicada a realizar operaciones financieras con el dinero procedente de sus accionistas y de los depósitos de sus clientes. || **6.** Establecimiento médico donde se conservan y almacenan órganos, tejidos o líquidos fisiológicos humanos para cubrir necesidades quirúrgicas, de investigación, etc. *Banco de ojos, de sangre.* || **7. sotabanco** (|| piso habitable). || **8. Geol.** Estrato de gran espesor. || **9. Ingen.** Macizo de mineral que presenta

²² Оскільки справ у мене не було, я, випивши на сніданок помаранчевий сік у кафе, присів на лаву та почав читати газету.

²³ Світові банки прийняли рішення блокувати будь-які фінансові транзакції з Гаїті.

²⁴ Піщані або галькові пляжі: наявні піщані загорода, мілини, а також піщані смуги, коси та острівці.

²⁵ Вона мені розповіла, що не могла завагітніти через те, що її чоловік страждає безпліддям, і тому зробила штучне запліднення чоловічим сіменем, наданим із банку сперми.

dos caras descubiertas, una horizontal superior y otra vertical. || **10.** *Ven.* Extensión de terreno con vegetación arbórea que sobresale en la llanura.

У поданих фрагментах тексту слово *banco* реалізує семантичні стани: у першому – $s_1(banco)$ = «Asiento, con respaldo o sin él, en que pueden sentarse dos o más personas»; у другому – $s_5(banco)$ = «Empresa dedicada a realizar operaciones financieras con el dinero procedente de sus accionistas y de los depósitos de sus clientes»; у третьому – $s_8(banco)$ = «*Geol.* Estrato de gran espesor»; у четвертому – $s_6(banco)$ = «Establecimiento médico donde se conservan y almacenan órganos, tejidos o líquidos fisiológicos humanos para cubrir necesidades quirúrgicas, de investigación, etc. *Banco de ojos, de sangre*». Подані семантичні стани є «чистими», оскільки вони не містять у собі граматичних або лексичних компонент інших семантичних станів цієї ж лексеми (*banco*) та відповідно легко виокремлюються реципієнтом під час аналізу контексту. Отже, рівняння (3.27) у кожному з узятих зі словника контекстів редукується до одного члена $s_i(banco)$:

$$S(X) = \alpha_i s_i(X) \quad (3.28.)$$

де i – номер семантичного стану, що відповідає окремо взятому контексту. Сказане зовсім не означає, що мовна одиниця в тексті завжди перебуває в чистих семантичних станах. Ті випадки, коли слово функціонує в тексті або контексті одночасно в двох або кількох семантичних станах, розглядаються в [53] як прояв *суперпозиції* семантичних станів. У цій ситуації вважають, що слово є лексично неоднозначним, і мовне опрацювання не в змозі усунути цю неоднозначність принаймні в межах аналізованого контексту. Таким чином, повний семантичний стан одиниці редукується не до одного, як у рівнянні (2), а до суми двох чи більше членів.

Сказане зовсім не означає, що мовна одиниця в тексті завжди перебуває в чистих семантичних станах. Ті випадки, коли слово функціонує в тексті або контексті одночасно в двох або кількох семантичних станах, розглядаються як прояв *суперпозиції* семантичних станів. У цій ситуації вважають, що слово є лексично неоднозначним, і його мовне опрацювання не в змозі усунути цю неоднозначність, принаймні в межах аналізованого контексту. Так, наприклад, у реченні «Su desgracia fue quebrarle la mano» слово *mano* можна інтерпретувати як «частина людського тіла», або «стрілка годинника», або «черга гравця на виконання ходу». Крім цього, займенник *su* може позначати «його» або «ваш / ваша». Таким чином, повний семантичний стан одиниці редукується не до одного, а до суми двох чи більше членів. Розглянемо приклади прояву неоднозначності мовних одиниць в іспанській мові та побудуємо формальні моделі *суперпозицій* семантичних станів.

Мовна неоднозначність, спостережувана в певних контекстах, може виникати природно через внутрішні особливості семантичної природи слова (1), або створюватися штучно носіями мови для вираження іронії, утворення комічного ефекту, іронії тощо (2), навмисне або ненавмисне створення комунікативної невдачі (3) або приховання змісту того чи іншого слова (4), сполучення прямого й переносного значення в тому самому слові (5):

(1) «En tanto que don Quijote *pasaba* el libro, *pasaba* Sancho la maleta, sin dejar rincón en toda ella, ni en el cojín que no buscarse, escudriñase e inquiriese, ni costura que no deshiciese, ni vedija de lana que no escarmenase, porque no se quedase nada por diligencia ni mal recado; tal golosina había despertado en él los hallados escudos, que *pasaban* de ciento»²⁶ (Miguel de Cervantes Saavedra Don Quixote);

(2) «Salió de la carcel con tanta honra, que le acompañaron doscientos *cardenales*; salvo que a ninguna llamaban eminencia»²⁷ (Fco. de Quevedo, La vida del buscón llamado Pablos);

(3) «P: ¿Y si finalmente te quedarás para vestir *santos*? / R: Yo pues *los* vestiría con un Lacroix» (Tamara Falcó, Entrevista concedida a lecturas);

(4) «*Cruzados* hacen *cruzados* / *escudos* pintan *escudos*, / y tahúres muy desnudos / con dados ganan condados» (Luis de Góngora, Dineros son calidad);

(5) El carnaval logra *enmascararlo* todo. Salvo la belleza femenina» (Jnj “melibeo”, en Flickr).

Розберемо контекст (1). Дієсловом *pasar* автор виразив, що (а) Санчо досліджував зміст валізи, (б) Дон Кіхот переглядав книгу, (с) кількість монет, які знайшов Санчо, була більше ста. Отже, у поданому контексті дієслово *pasar* має суперпозицію із трьох семантичних станів (нижні індекси станів відповідають номеру тлумачення в DLE 23): $s_{22}(\textit{pasar}) = \text{«Leer o estudiar sin reflexión»}$, $s_{21}(\textit{pasar}) = \text{«Recorrer, leyendo o estudiando...»}$, та $s_8(\textit{pasar}) = \text{«Exceder, aventajar, superar»}$.

У контексті (3) представлено коротку частину інтерв'ю з жінкою, що працює у сфері високої моди. У репліці журналіста (Р) слово *santos* функціонує в семантичному стані сталого вислову *vestir santos* і означає «залишатися старою дівою». Його цікавило, що вона буде робити, коли залишиться старою дівою. Але жінка (R) зрозуміла цей вислів буквально і подумала, що її питають про те, який би одяг вона б обрала для святих. Тобто вона сприйняла слово *santos* у прямому значенні.

Щодо контексту (4): слово *cruzado* може функціонувати в стані $s_3(\textit{cruzado}) = \text{«Dicho de un caballero: Que trae la cruz de una orden militar. U. t. c. s.»}$, а також $s_7(\textit{cruzado}) = \text{«Moneda de Castilla, de plata o de vellón, mandada acuñar por Enrique II, y que tenía una cruz en el anverso, en el caso de la de plata»}$. Слово *escudo* одночасно має стани $s_2(\textit{escudo}) = \text{«Superficie o espacio generalmente en forma de escudo, en que serepresentan los blasones de un Estado, población, familia, corporación, etc.»}$ та $s_9(\textit{escudo}) = \text{«Unidad monetaria antigua de distintos países y épocas»}$.

Фраза (5) демонструє одночасний прояв прямого й переносного значення: $s_1 = \text{«Cubrir el rostro con máscara. U. t. c. prnl.»}$ (пряме) та $s_2 = \text{«Encubrir o$

²⁶ Тоді як Дон Кіхот переглядав книжку, Санчо ретельно оглядав валізу, і не було в ній, так само як і подушці, жодного кутка, який би він не обшукав, не дослідив і не вивчив, жодного шва, який би він не розпоров, жодного клаптика шерсті, який би не розтріпав, аби не пропустити нічого через свою недбалість або необачність – до того розласувався він, знайшовши більше ста золотих монет.

²⁷ Його з такою пошаною випускали з тюрми, що на ньому можна було побачити дві сотні синців, червоних, як мантия кардинала; проте жодного не величали: «Ваша світлосте».

disimular algo. U. t. c. prnl.» (переносне). Отже, суперпозиція семантичних станів мовних одиниць у контекстах (1), (3), (4) і (5) має такий вигляд:

$$S(X) = \sum_p s_p(X) \quad (3.29.)$$

де p – індекс семантичного стану, що складає суперпозицію. Мовна неоднозначність у контексті (2) ґрунтується на омонімічності слова *cardenal*: $s_1^{[1]}$ = «Cada uno de los prelados que componen el colegio consultivo del papa y forman el cónclave para su elección» (кардинал) та $s_1^{[2]}$ = «Mancha amoratada, negruzca o amarillenta de la piel a consecuencia de un golpe u otra causa» (синець, слід побоїв). Отже, суперпозиція семантичних станів аналізованого слова:

$$S(X) = \sum_{p,[k]} \alpha_p^{[k]} s_p^{[k]}(X) \quad (3.30.)$$

де k – індекс омоніма, який набуває значення 1, 2... N . Елемент α_p – ваговий коефіцієнт, присвоєний кожному семантичному стану мовної одиниці в результаті опрацювання мовнорозумовим апаратом людини (комп'ютерною системою) контексту, в якому функціонує ця одиниця. У певній комунікативній ситуації можуть присвоювати коефіцієнти різним семантичним станам тієї самої одиниці. Останнє свідчить про те, що в процесі спілкування те саме слово можуть по-різному зрозуміти. Наведемо фрагмент іспанського тексту, що демонструє неоднозначність лексеми *pasta*:

«– Enrollar el tubito hasta que parezca un caracol. ¡Ya te digo! – él contraataca. – Pues has de saber, doña Perfecta, que tú dilapidas la *pasta*.
– ¿Me estás acusando de gastar demasiado dinero?
– Todavía no. Aunque alguna relación tiene»²⁸ (M. Hidalgo, “La batalla del sofá”).

Наведений фрагмент – діалог між чоловіком та жінкою, що сваряться через зубну пасту. Лінгвістичний ефект, створений автором тексту, полягає у неоднозначності слова *pasta* в репліці чоловіка. Саме це призводить до непорозуміння з боку жінки, яка у своїй відповіді використала слово *dinero* (гроші). Для того щоб зрозуміти задум автора, втілений у цьому фрагменті, потрібно проаналізувати всі семантичні стани слова *pasta*, репрезентовані у *DLE 23*:

pasta. [...]. f. **1.** Masa hecha de una o diversas sustancias machacadas. || [...] || **10.** coloq. **dinero** (|| moneda corriente). [...].

Слово *pasta* в іспанській мові має розвинену полісемію і, крім в'язкої тістоподібної маси (значення 1), також означає *гроші* у розмовному стилі

²⁸ – Скручувати тюбик, доки він не стане схожим на равлика? – починає він контратакувати. – До твого відома, пані Ідеал, це веде до зайвих витрат.

– Ти мене звинувачуєш в тому, що я витрачаю забагато грошей?

– Поки ні. Хоча тут певний зв'язок є.

(значення 10). Проте репліка чоловіка «Pues has de saber, doña Perfecta, que tú dilapidas la pasta» не дозволяє з'ясувати, в якому з цих двох значень ужито слово *pasta*, і тому не дає жінці однозначно зрозуміти, в чому її звинувачує чоловік: чи у надмірному витрачанні *зубної пастки* чи у розтрачанні *грошей*. Таким чином, ми можемо стверджувати, що комплекс $S(pasta)$ редукується до суми з двох семантичних станів: $s_1(pasta) = \text{«Masa hecha de una o diversas sustancias machacadas»}$ та $s_{10}(pasta) = \text{«coloq. dinero (|| moneda corriente)»}$. Формально це можна представити так:

$$S(pasta) = \alpha_1 s_1(pasta) + \alpha_{10} s_{10}(pasta) \quad (3.31.)$$

У наведеній формулі індекси позначають порядковий номер семантичного стану, який відповідає номеру тлумачення у словниковій статті. Коефіцієнти α_i можуть бути різними для чоловіка та жінки, створюючи ефект «мовної гри». У цьому зв'язку варто зазначити, що мовну гру розуміють як жарт, тобто словесну форму комічного, або як текст обмеженого обсягу (окремий фрагмент тексту) з комічним змістом [цит. за 31, с. 100].

На підставі проведеного аналізу можна зробити припущення, що будь-який чистий семантичний стан мовної одиниці в певному контексті теоретично може утворювати з іншими чистими семантичними станами певну комбінацію, яку надалі називатимемо суперпозицією семантичних станів. Це означає, що суто теоретично, виходячи з повноти викладу, ми припускаємо існування контекстів, у яких лексема може функціонувати у будь-якій комбінації з притаманних їй словникових лексичних значень. Ми не обговорюємо тут ступінь реальності такого припущення, за яких воно виконується, оскільки це виходить поза межі нашого дослідження, однак наголосимо ще раз, що ми спираємося лише на позиції логічної повноти. Сформульоване припущення формалізується в такий спосіб через визначення довільних зважених комбінацій чистих станів, які для лексеми, що має N словникових лексичних значень (кратність полісемії), набувають такого вигляду:

$$\{S^q(x)\} = \sum_{p=1}^q \alpha^q_{i_p} s_{i_p}(x), q = 1, 2, \dots, N \quad (3.32.)$$

У формулі (3.32) вжито такі позначення: символами $s_{i_p}(x)$ позначено чисті семантичні стани лексеми x , які відповідають лексичним значенням, заданим відповідними словниковими дефініціями; символи $\alpha^q_{i_p}$ позначають числа, що являють собою вагові коефіцієнти, з якими чисті семантичні стани входять в суперпозицію; нарешті, символом $\{S^q(x)\}$ позначено набір можливих суперпозицій чистих семантичних станів, які задовольняють умову (3.32). При цьому для елементів формули (3.32) справедливі дві умови:

$$1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_p \leq N; p = 1, 2, \dots, q; q = 1, 2, \dots, N \quad (3.33.)$$

та

$$\sum_{q=1}^N \sum_{p=1}^q \alpha^q_{i_p} = 1, 0 < \alpha^q_{i_p} < 1 \quad (3.34.)$$

Остання умова не є очевидною – вона лише демонструє певне втілення принципу семантичної повноти та замкненості: кожна лексема повинна перебувати в бодай одному семантичному стані, а сума вагових коефіцієнтів усіх можливих станів не повинна перевищувати значення 1 – останнє відкриває шлях до ймовірнісної інтерпретації формалізму семантичних станів або його витлумачення мовою теорії нечітких множин.

Формула (3.32) подає загальний вигляд суперпозицій семантичних станів, які складаються з одного, двох і так далі доданків аж до N . Таким чином, символ $\{S^q(x)\}$ у формулі (3.32) означає набір, який містить C_N^q станів, де символом C_N^q позначено число сполучень з N елементів по q , де q пробігає множину цілих чисел від 1 до N . Отже, набір $\{S^1(x)\}$ містить N станів (число сполучень з N елементів по 1: C_N^1) і фактично зводиться до набору чистих станів:

$$\{S^1(x)\} = \alpha^1_{i_1} s_{i_1}(x), i_1 = 1, 2, \dots, N \quad (3.35.)$$

Отже, набір $\{S^1(x)\}$ представляє колекцію семантичних станів, оскільки вона представлена у словниковій статті реєстрової одиниці X . Це означає, що X не містить суперпозицій. Розглянемо тепер випадки, коли мовна одиниця, крім чистих семантичних станів, містить позиції двох або більше елементів.

Так, набір $\{S^2(x)\}$ містить $\frac{N(N-1)}{2}$ елементів (число сполучень з N елементів по 2: C_N^2) і складається з двочленних суперпозицій, які мають вигляд:

$$\{S^2(x)\} = \alpha^2_{i_1} s_{i_1}(x) + \alpha^2_{i_2} s_{i_2}(x) \quad (3.36.)$$

причому індекси i_1, i_2 підкоряються нерівності $1 \leq i_1 < i_2 \leq N$. Наведемо діалог, який демонструє комунікативну невдачу між двома мовцями. Вона виникає внаслідок неправильного розуміння одним із комунікантів присвійного прикметника третьої особи *su*yo (або усічений варіант *su*):

- «— ¿Está por ahí el doctor Escamilla? – preguntó mi marido
- No, doctor, no está, salió con *su* esposa – explicó ella [la secretaria].
- ¿Con mi esposa?
- No, no, doctor, con la *suya*.
- ¿Con la mía?»²⁹

²⁹ – Лікар Ескамілья на робочому місці? – запитав мій чоловік.

– Ні, він вийшов зі *своєю/Вашою* дружиною, – відповіла вона [секретар].

– Він вийшов із моєю дружиною?

– Ні, ні, зі *своєю/Вашою*.

– З моєю? [<https://dinorahdotme.wordpress.com/category/uso-normativo-de-la-lengua-espanola/anfibologia-o-ambigüedad-semantic/>]

Перш ніж перейти до аналізу поданого прикладу, наведемо семантичні стани прикметника *suyo*, як вони представлені в тлумачному словнику іспанської мови:

suyo, ya. (Del lat. *suus*, infl. por *cuius*. ♦ Apóc. **su**). adj. poses. 3.ª pers. **1.** De él o de ella, de ellos o de ellas. *No he traído mi coche, Javier prefiere que llevemos el suyo. Me presentaron a unos amigos suyos.* || **2.** De usted o de ustedes. *Deje que lleve yo las suyas. Pueden pedir que traigan los suyos.*

Отже, присвійний прикметник має два чистих семантичних стани $s_1 = \text{«poses. 3.^a pers. 1. De él o de ella, de ellos o de ellas. No he traído mi coche, Javier prefiere que llevemos el suyo. Me presentaron a unos amigos suyos»}$ (його) та $s_2 = \text{«poses. 3.^a pers. 2. De usted o de ustedes. Deje que lleve yo las suyas. Pueden pedir que traigan los suyos»}$ (Ваш). Мовна неоднозначність виникає внаслідок того, що прикметник *suyo* функціонує одночасно в двох семантичних станах. Саме тому чоловік (*marido*) не зрозумів, з якою дружиною вийшов лікар: зі своєю чи з його. Отже, набір $\{S^2(x)\}$ містить одну суперпозицію двох семантичних станів.

Набір $\{S^3(x)\}$ містить $\frac{N(N-1)(N-2)}{3!} = \frac{N(N-1)(N-2)}{6}$ елементів (число сполучень з N елементів по 3: C_N^3) і складається з тричленних суперпозицій, які мають вигляд:

$$\{S^3(x)\} = \alpha^3_{i_1} s_{i_1}(x) + \alpha^3_{i_2} s_{i_2}(x) + \alpha^3_{i_3} s_{i_3}(x) \quad (3.37.)$$

причому $1 \leq i_1 < i_2 < i_3 \leq N$. Наступний фрагмент тексту демонструє суперпозицію трьох семантичних станів дієслова *ceder*: «De novios no cuesta imaginar un futuro de constantes cesiones. Más tarde *ceder*, sólo ceden los zapatos, y a fuerza de usarlos»³⁰. Наведемо словникову статтю з цією мовною одиницею:

ceder tr. **1.** Dar, transferir o traspasar a alguien una cosa, acción o derecho. || **2.** Perder tiempo, espacio, posición, etc., en favor de un rival. *El ciclista cedióseis minutos respecto del líder.* || **3.** Dep. Dicho de un jugador: Pasar la pelota a otro de su equipo, cuando ambos están cerca. ○ **4.** intr. Rendirse, someterse. || **5.** Dicho del viento, de la fiebre, etc.: Mitigarse, disminuir su fuerza. || **6.** Dicho de una cosa: Disminuir o cesar su resistencia. *Los muelles del sofá han cedido.* || **7.** Dicho de algo sometido a una fuerza excesiva: Romperse o soltarse. *Cedió la cuerda.* ○ **8.** intr. p. us. Dicho de una persona o de una cosa: Ser inferior a otra con la que se compara. || **9.** p. us. Dicho de una cosa: Convertirse o redundar en lo que se indica para otra cosa o persona. *La medida cederá EN beneficio de los ciudadanos.*

У наведеному фрагменті тексту мовна гра базується навколо дієслова *ceder*, який, за нашими спостереженнями, перебуває у суперпозиції трьох семантичних станів, тобто реалізує одночасно кілька граматичних та лексичних значень: $s_1 = \text{«tr. Dar, transferir o traspasar a alguien una cosa, acción o derecho»}$ (передавати або уступати щось комусь); $s_6 = \text{«intr. Dicho de una cosa: Disminuir o cesar su resistencia. Los muelles del sofá han cedido»}$ (слабшати, зменшувати стійкість);

³⁰ До шлюбу наречені уявляють своє майбутнє життя цілком побудованим на взаємних поступках. Але згодом усвідомлюють, що поступливість, а точніше – піддатливість, властива лише черевикам, та й то, якщо їх часто носити.

s_7 = «intr. Dicho de algo sometido a una fuerza excesiva: Romperse o soltarse. *Cedió la cuerda*» (зламатися або ослабнути).

Зауважимо, що суперпозиція виникає не лише на ґрунті лексичної, а й граматичної компоненти. Так, на початку речення «*Más tarde ceder...*» дієслово *ceder* означає дію, агентами якої є наречені: роблять поступки (добровільно передають, надають *щось* один одному). Таке лексичне значення дієслово має, коли воно функціонує як перехідне дієслово, про що свідчить ремарка «tr.». Далі за текстом автор робить метафоричне перенесення, за яким дія «поступатися», виражена дієсловом *ceder*, перетворюється на властивість, тобто «піддаватися тиску, силі; втрачати міцність, слабшати». А черевик, що є носієм властивості, є образом безвільної людини (пор. рос. «тюфяк»), яка постійно робить ці поступки. Зазначимо, що реалізація лексичного значення властивості можлива тоді, коли дієслово функціонує як неперехідне дієслово (позначка «intr.»).

Нарешті, набір $\{S^N(x)\}$ складається всього з одного елемента (число сполучень з N елементів по N : C_N^N), який містить суперпозицію всіх без винятку N чистих станів i , отже, має вигляд:

$$\{S^N(x)\} \equiv S(x) = \alpha^N_1 s_1(x) + \alpha^N_2 s_2(x) + \dots + \alpha^N_N s_N(x) \quad (3.38.)$$

Очевидно, що будь-який стан-суперпозиція з набору $\{S^q(x)\}$ однозначно задається послідовністю, що складається з q чисел $\alpha^q_{i_p}$, де $p = 1, 2, \dots, q$; $1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_q \leq N$; $q = 1, 2, \dots, N$. Для зручності будемо записувати ці числа в матрицю-рядок, що складається з N клітинок (N – кратність полісемії лексеми x), в яких розташовані вагові коефіцієнти $\alpha^q_{i_p}$, причому якщо в певній клітинці стоїть 0, то це означає, що відповідний чистий семантичний стан у суперпозиції відсутній.

Повне число суперпозицій (включаючи й чисті стани) у комплексах $\{S^q(x)\}$, $q = 1, 2, \dots, N$, побудованих для лексеми x , яка має N лексичних значень, очевидно, дорівнює $\sum_{m=1}^N C_N^m = 2^N - 1$. Викладена проста комбінаторика, на нашу думку, цілком переконливо демонструє семантичний потенціал, який є наслідком формалізму теорії семантичних станів. З іншого боку, зазначений потенціал дозволяє (хоча б і на суто теоретичному рівні) стверджувати можливість охоплення дуже широкого кола семантичних ситуацій з невизначено складним спектром когнітивно-комунікативних намірів та лінгвопрагматичних настанов, які потребують спеціальних досліджень. Нарешті наголосимо, що формалізм суперпозиції семантичних станів у цілком очевидний спосіб надає досить далекосяжне узагальнення поняття звичайного лексичного значення. Отже, суперпозиція семантичних станів окремих лексичних омонімів формує повний семантичний стан омонімічного комплексу за формулою:

$$S(X) = \sum_{[i]} \beta^{[i]} S^{[i]}(X) \quad (3.39.)$$

Наведені приклади наочно демонструють, що будь-яка іспанська лексема може утворювати суперпозицію семантичних станів будь-якої комбінації. Причому, суперпозиції можуть виникати цілком природно внаслідок реалізації певних лексичних і граматичних особливостей мовних одиниць або, навпаки, створюватися навмисно для мовного ефекту (гра слів, іронія).

Суперпозиція є наслідком неоднозначності самих мовних одиниць, тобто передбачають широку інтерпретацію, яку не можна усунути навіть за наявності широкого контексту. У цьому зв'язку тлумачний словник іспанської мови є ефективним інструментом дослідження мовних неоднозначностей, а також визначення ступеня участі граматичного і лексичного компонента семантичного стану мовної одиниці. Наголосимо, що ми не мали на меті виявити всі контексти, в яких та чи інша іспанська лексема утворює різні комбінації своїх семантичних станів (словникових лексичних значень), але на основі наявного у нас лінгвістичного матеріалу ми цілком можемо припускати існування таких контекстів.

РОЗДІЛ 3.3. ПОБУДОВА Л-СИСТЕМИ ТЛУМАЧНОГО СЛОВНИКА

Головна мета інтегрального опису – максимально повно представити мову з погляду граматики й лексики (семантики та прагматики). Наше дослідження зосереджене на проблемі розвитку інтегрального опису мови, орієнтованого на застосування в комп'ютерній лексикографії. Варто зазначити, що в іспанській лексикографії наявна численна кількість теоретичних праць, присвячених окремим аспектам інтеграції словника (лексики) і граматики та словника (лексики) і прагматики:

1) формування мовної компетенції, що передбачає правильне використання лексичних засобів іспанської мови з урахуванням принципів їхнього сполучення з іншими словами в реченні: М. Барало Оттонельо [148], М. Мартін [178], М. В. Магаріньос [138], І. Санта Марія Перес [167] та інші;

2) представлення граматичної (синтаксичної) інформації на рівні макро- та мікроструктури, а також визначення її обсягу в одномовних словниках: Х. Альваро Порто Дапена [92], І. Аумада Лара [135], М. Альвар Ескерра [112], Х. Г. Куадрадо [90], І. Боске [71], А. Долорес Фернандес [114];

3) форма представлення граматичної інформації в одномовних (тлумачних) словниках, а також визначення тих лексикографічних структур, які містять граматичну інформацію: М. Баргальо Ескріва [104], А. Лара [135], Х. Альваро Порто Дапена [92];

4) подання граматичних характеристик для окремих частин мови в тлумачному словнику; а також у словниках, присвячених описам окремих синтаксичних властивостей: Ф. Хав'єр де Кос Руїс [131], Х. Альваро Порто Дапена [158], К. Рольдан [75], Б. Ламірой [133], Р. Гільєрмо [162];

5) лексикографічна репрезентація службових частин мови та словотвірних елементів у тлумачних словниках (особливості реалізації своєї семантики словотвірними елементами у складі того чи іншого слова): Х. Альваро Порто Дапена [158], М. Тадеа Діас Орміго [175];

б) проблема вибору метамовних засобів репрезентації прагматичних властивостей, які встановлюють уживання мовної одиниці в певному значенні: В. Дакоста Сеа [91], Л. Герра Салас [165], Хосе Карлос де Ойос [80];

7) проблема інтеграції прагматичного компонента у тлумачні словники іспанської мови: Е. Форгас і Х. Фернандес Гарсія [69], М. Роса [139], А. Хосе Паскуаль [150], М. Ф. Перес [153]; проблема взаємозв'язку соціолінгвістики та словника: У. Лопес Моралес [137].

Безперечно, ці питання є важливими, але їх розглядають на матеріалі окремих лексико-семантичних груп або одиниць лише одного рівня (наприклад, лише дієслова, частки, словотвірні елементи). Але на сьогодні не існує фундаментального дослідження всієї мовної системи в парадигмі її інтегрального опису, тобто «лексика, граматика і прагматика». Також немає жодної праці, присвяченої розробленню теоретико-лінгвістичних засад інтегрального опису всієї системи іспанської мови. Також немає праць, присвячених інтегральному опису системи іспанської мови на формальних моделях, на основі яких працюють системи опрацювання природної мови.

Головна проблема полягає в тому, що в паперових словниках або їхніх комп'ютерних версіях інтегральний опис системи мови подано у вигляді лінійного тексту, внаслідок чого інформаційні елементи, які відповідають за граматичний та лексичний опис, опиняються в різних зонах словникової статті. Щоб інтегрувати всі ці елементи, слід диференціювати лінійний об'єкт, яким є словник, зокрема тлумачний словник іспанської мови. Побудова інструмента дезінтеграції лінійного тексту словника відбувається на основі теорії лексикографічних систем В. А. Широкова.

За цією теорією, аналізований словник представлено як Л-система, в якій діють системотвірні відношення «суб'єкт – об'єкт» та «форма – зміст», що виникають унаслідок лексикографічного ефекту відносно елементарних інформаційних одиниць, що представляють «інвентар» іспанської мови. Другий крок – виокремлення структурних елементів, а також їхній детальний змістовий аналіз. І, нарешті, – виокремлення зв'язків між елементами та встановлення характеру цих відношень.

3.3.1. Загальна структура Л-системи словника

Лексикографічна система аналізованого словника є складною за своєю структурою. На підставі проведеного аналізу метамови та особливостей побудови його макро- та мікроструктури, ми можемо зробити висновок, що Л-система є чотирирівневою. Перший рівень представлений заголовковими словами, другий – словосполученнями типу «приметник + іменник» (перший тип), третій – словосполученнями іншого типу (другий тип), а четвертий – відсилковими словосполученнями (третій тип). Загальна структура Л-системи показана на схемі 3.2.

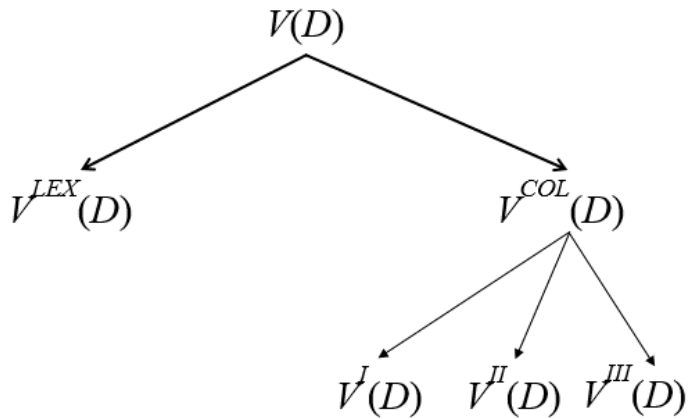

Схема 3.2. Загальна структура Л-системи

Символами позначено відповідно: 1) $V(D)$ – Л-система іспанської мови, так як вона представлена в тлумачному словнику іспанської мови; 2) $V^{LEX}(D)$ – Л-система, представлена реєстровими одиницями; 3) $V^{COL}(D)$ – Л-система, репрезентована словосполученнями. Своєю чергою вона розкладається на три підсистеми, репрезентовані словосполученнями: $V^I(D)$ – першого типу, $V^{II}(D)$ – другого типу та $V^{III}(D)$ – третього типу. Кожний із перелічених рівнів можна також розглядати як окрему Л-систему в межах тлумачного словника іспанської мови. Формальними маркерами рівнів є такі метамовні знаки: ■ – початок блоку словосполучень; □ – внутрішній роздільник у блоці словосполучень; ➤ – початок блоку відсилкових словосполучень. Покажемо змістове наповнення рівнів на прикладі словникової статті *cómico*:

cómico, ca. (Del lat. *comīcus*, y este del gr. κωμικός *kōmikos*). adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situacion comica*. || **2.** Perteneciente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. • m. y f. **5. comediante** (|| actor). o f. **6.** Pan. historieta (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan.** dibujos animados. ■ ~ **de la legua.** m. y f. cómico itinerante que hasna sus representaciones de pueblo en pueblo. □ **dar, o poner, la** ~. locs. verbs. coloqs. *Ven.* Hacer el ridículo. || **ponerse** ~. loc. verb. coloq. *Ven.* Contrariar los deseos o aspiraciones de alguien. ➤ **tira** ~, **vis** ~.

Таблиця 3.22. Змістове наповнення Л-систем

Л-система	Змістове наповнення
$V^{LEX}(x)$	cómico, ca. (Del lat. <i>comīcus</i> , y este del gr. κωμικός <i>kōmikos</i>). adj. 1. Que divierte y hace reír. <i>Situacion comica</i> . 2. Perteneciente o relativo a la comedia. 3. Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. 4. Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. • m. y f. 5. comediante (actor). o f. 6. Pan. historieta (serie de dibujos). U. m. en pl. 7. Pan. dibujos animados.
$V^{COL}(x)$	~ de la legua. m. y f. cómico itinerante que hasna sus representaciones de pueblo en pueblo. □ dar, o poner, la ~. locs. verbs. coloqs. <i>Ven.</i> Hacer el ridículo. ponerse ~. loc. verb. coloq. <i>Ven.</i> Contrariar los deseos o aspiraciones de alguien. ➤ tira ~, vis ~
$V^I(x)$	~ de la legua. m. y f. cómico itinerante que hasna sus representaciones de pueblo en pueblo.
$V^{II}(x)$	dar, o poner, la ~. locs. verbs. coloqs. <i>Ven.</i> Hacer el ridículo. ponerse ~. loc. verb. coloq. <i>Ven.</i> Contrariar los deseos o aspiraciones de alguien.
$V^{III}(x)$	tira ~, vis

Побудова Л-систем ($V^{LEX}(x)$, $V^I(x)$, $V^{II}(x)$ та $V^{III}(x)$) ґрунтується на теорії лексикографічних систем В. А. Широкова [45, 50, 52, 53]. Сутність теорії полягає у такому. Нехай існує певна множина слів (ЕІО) сучасної іспанської мови, представлених у *DLE 23*. Позначимо цю множину як $I^Q(D)$. У контексті теорії лексикографічних систем одним із важливих відношень є «суб'єкт – об'єкт». З огляду на це зауважимо, що суб'єктом (позначимо його як S) може бути як окрема людина, так і певний колектив (лексикографів, лінгвістів, експертів тощо), а об'єктом – множина ЕІО. Тобто суб'єкт, сприймаючи та ментально опрацьовуючи у своєму мовно-розумовому апараті ЕІО, отримує множину їхніх описів $V(I^Q(D))$. Формальною мовою це можна представити так:

$$S: I^Q(D) \rightarrow V(I^Q(D)) \quad (3.40.)$$

Для кожного окремого елемента $x \in I^Q(D)$ визначено його опис $V(x)$, представлений у вигляді словникової статті. У свою чергу $V(x)$ є елементом $V(I^Q(D))$. Отже, можна стверджувати, що $V(I^Q(D))$ – це власне *DLE 23*, який є сукупністю словникових статей $V(x)$. Формально це можна представити так:

$$V(I^Q(D)) = \bigcup_{x \in I^Q(D)} V(x) \quad (3.41.)$$

Опис елементарних інформаційних одиниць $V(X)$ зображується у вигляді тексту, певної послідовності символів, яку називають *A-словом* [53]. Символи *A-слова* складають скінчений алфавіт: $A = \{a_1 \dots a_n\}$. Так, алфавіт *DLE 23* складають такі елементи: 1) власне алфавіт іспанської мови ($A \subset Z$, $a \subset z$), включаючи символи з діакритичними знаками (ñ, ç; á, é, í, ó, ú, ü); 2) символи грецької абетки ($\alpha \dots \omega$); 3) символи міжнародної латинської абетки; 3) спеціальні символи, описані в підрозділі 2.1.1.; 4) арабські цифри; 5) знаки пунктуації, у тому числі парні: (¡!, ¿?); 6) накреслення шрифтів. Таким чином, опис $V(x)$ будь-якої інформаційної одиниці x , що належить до $I^Q(D)$, представляється *A-словом* у такому вигляді:

$$V(x) = v_1(x) v_2(x) \dots v_{k(x)}(x), v_i(x) \in A, i = 1, 2, \dots, k(x) \quad (3.42.)$$

де $v_i(x)$ – *A-літера*, взята з алфавіту A , $k(x)$ – довжина *A-слова*, що залежить від того, яким обрано елемент $x \in I^Q(D)$, але в будь-якому випадку довжина $k(x) \geq 1$. У межах *A-слова* виокремлюються *A-підслова*, що складаються із символів алфавіту A , розташованих у порядку, індукованому порядком розташування літер у словниковій статті. Позначимо множину *A-підслів* опису $V(x)$ через $B[V(x)]$. Зауважимо, що *A-підсловами* у $V(x)$ *DLE 23* є: 1) реєстрове слово; 2) реєстровий ряд; 3) дублети; 4) етимологічна характеристика 5) словозмінні характеристики; 6) орфографічні особливості; 7) зона семантизації реєстрового слова; 8) зона колокацій (прикметникових словосполучень); 9) зона інших колокацій (сталі вислови, фразеологізми); 10) зона посилення на інші словникові статті, де ще наявне реєстрове слово. Усі вони складають множину $B[V(x)]$. Позначимо їх як $\beta_i(x)$:

$$B[V(x)] \equiv \{\beta_i(x) \mid i = 1, 2, \dots, n\} \quad (3.43.)$$

де i – порядковий номер, що відповідає місцю A -підслова в тому порядку, що індукований текстом певної словникової статті *DLE 23y*. У цьому контексті слід зауважити, що деякі елементи $\beta_i(x)$ можуть бути порожніми, але в будь-якому випадку вони наявні в структурі Л-системи *DLE 23y*. Таке явище надалі ми будемо називати варіацією β -елементів. У наступному підрозділі розглянемо $\beta_i(x)$, або A -підслова, та їх можливе формальне вираження в структурі Л-системи. Зауважимо, що наше дослідження, головним чином, ґрунтується на матеріалі електронної версії *DLE 23y*, але для консультацій ми також використовуємо паперову версію.

У такий спосіб на множині описів $V(I^Q(D))$ визначається (індукується) перша лексикографічна структура – позначимо її символом β , яка складається з усіх часткових структурних елементів β_i , $i = 1, 2, \dots$:

$$\beta(I^Q(D)) \equiv \beta = \{\beta_i, 1, 2, \dots\} \quad (3.44.)$$

Тоді $\beta(x)$ є множиною структурних елементів конкретної словникової статті $V(x)$ з реєстровою одиницею x .

$$\beta(x) = \{\beta_i(x), 1, 2, \dots\} \quad (3.45.)$$

В останній формулі деякі величини $\beta_i(x)$ для тих чи інших $x \in I^Q(D)$ можуть бути порожніми, оскільки елементи загальної структури β не обов'язково мають бути визначені в кожній словниковій статті $V(x)$. Одним із механізмів формування структури β можна наочно відобразити у вигляді таблиці, у якій колонки відповідають окремим $\beta_i(x)$ -елементам, а рядки – певним значенням цих елементів. У термінах бази даних $\beta_i(x)$ -елементи є атрибутами, а значення $\beta_i(x)$ -елементів – доменами. Як приклад подамо розклад статті *cómico* на $\beta_i(x)$ -елементи:

$\beta_1(x)$	Cómico	
$\beta_2(x)$	cómico, cómica	
$\beta_3(x)$		\emptyset
$\beta_4(x)$	Del lat. <i>comīcus</i> , y este del gr. κομικός <i>kōmikos</i>	
$\beta_5(x)$		\emptyset
$\beta_6(x)$		\emptyset

$\beta_7(x)$ adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situacion comica.* || **2.** Perteneciente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. • m. y f. **5. comediante** (|| actor). ○ f. **6.** Pan. historieta (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7.** Pan. dibujos animados.

Зауважимо, що виокремлення $\beta_i(x)$ -елементів ґрунтується на особливостях метамови досліджуваного словника, що чітко встановлює правила репрезентації того чи іншого елемента словникової статті. Але визначення самої структури β підкоряється таким правилам:

1. Елемент x належить до β ;

2. Весь опис $V(x)$ належить до β ;
3. Правило, за яким виділяються елементи $\beta(x)$, є єдиним для всіх $V(x)$.

Друга структура $\sigma[\beta]$, що визначається на β і, отже, на $V(I^Q(D))$ називатиметься надалі макроструктурою $V(I^Q(D))$; обмеження $\sigma[\beta]$ на $V(x)$, позначимо його через $\sigma[\beta]|_{V(x)} \equiv \sigma(x)$ породжує мікроструктуру на $V(x)$. Іншими словами, породження мікроструктури $V(x)$ є результатом дії оператора на β :

$$\sigma: \beta \rightarrow \sigma[\beta] \quad (3.46.)$$

Як було зазначено вище, набір значень $\beta_i(x)$ -елементів називають доменом. Позначимо його через $Dom \beta_i$ та представимо його в такому вигляді:

$$Dom \beta_i(x) \equiv \{\beta_i(x_1), \beta_i(x_2), \dots, \beta_i(x_M)\} \quad (3.47.)$$

Так, наприклад, домен $\beta_I(x)$ складатимуть усі рестрові слова DLE 23, а домен $\beta_7(x)$ – тлумачення реєстрових слів. Тоді структура $\sigma[\beta]$ може бути реалізована у вигляді реляційної алгебри, визначеної на декартовому добутку:

$$\prod_{i=1}^q Dom \beta_i = \beta^{\otimes} \quad (3.48.)$$

За В. А. Широковим [52, 53], якщо структура σ ототожнюється з певною реляційною алгеброю R над β^{\otimes} , то трійка $\{V(I^Q(D)), \beta, R[\beta]\}$ представляє ніщо інше, як реляційну модель, а п'ятірка $\{I^Q(S), D, V(I^Q(S)), \beta, R[\beta]\}$ задає об'єктно-реляційну модель. Остання є вихідною для побудови лексикографічної системи DLE 23у. Через $I^Q(S)$ позначено множину мовних одиниць іспанської мови, D – словник, що містить $I^Q(S)$, $V(I^Q(S))$ – множину словникових описів мовних одиниць, β – лексикографічна структура, що включає всі словникові описи, та $R[\beta]$ – набори словникових описів. Отже, модель лексикографічної системи DLE 23у матиме такий вигляд:

$$LS^{ESP} \equiv \{I^Q(S)^{ESP}, D^{ESP}, V(I^Q(S))^{ESP}, \beta, R[\beta]\} \quad (3.49.)$$

Другим важливим відношенням у теорії лексикографічних систем є «форма – зміст», носієм яких є комплекс $I^Q(S)$ і які розвиваються та реалізуються в середовищі LS^{ESP} . Зазначені відношення можна відобразити за допомогою комутативної діаграми (рис. 3.3):

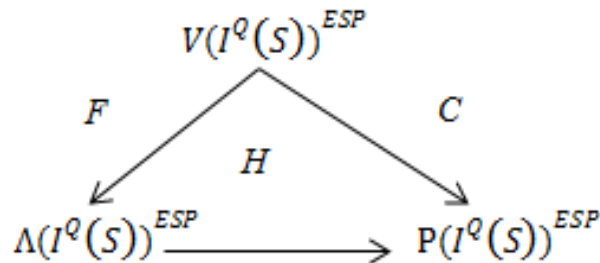

Рис. 3.3. Відношення «форма-зміст» в Л-системі LS^{ESP}

де символами $FV(I^Q(S))^{ESP} = \Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ – відображення форми $I^Q(S)^{ESP}$; $CV(I^Q(S))^{ESP} = P(I^Q(S))^{ESP}$ – відображення змісту. Причому $\Lambda(I^Q(S))^{ESP} \cap P(I^Q(S))^{ESP} = \emptyset$. Таким чином, використовуючи композиції: 1) $F \circ V$, можна отримати формальні характеристики (наприклад, граматичні форми, у яких можуть функціонувати одиниці $I^Q(S)^{ESP}$); 2) $C \circ H$ – змістові характеристики (семантика, лінгвопрагматика) одиниць $I^Q(S)^{ESP}$; а 3) $H \circ F$ – співвідношення формальних та змістових характеристик $I^Q(S)^{ESP}$. Формальні $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та змістові компоненти $P(I^Q(S))^{ESP}$ утворені внаслідок об'єднання підмножин Λ та P для x – окремих мовних одиниць іспанської мови, тобто $x \in I^Q(S)^{ESP}$:

$$\Lambda(I^Q(S))^{ESP} = \bigcup_{x \in I^Q(S)^{ESP}} \Lambda(x); P(I^Q(S))^{ESP} = \bigcup_{x \in I^Q(S)^{ESP}} P(x) \quad (3.50.)$$

На $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та $P(I^Q(S))^{ESP}$ в результаті дії операторів F та C на структурі $\sigma[\beta]$, формуються макроструктури: $F\sigma[\beta] = \lambda[\beta]$, $C\sigma[\beta] = \rho[\beta]$. Застосовуючи обмеження на $\lambda[\beta]$ та $\rho[\beta]$ на $V(x)$, отримуємо відповідні мікроструктури $\lambda[x]$ та $\rho[x]$. Тоді структура лексикографічної системи $DLE\ 23$ у набуває такого вигляду:

$$LS^{ESP} \equiv \{I^Q(S)^{ESP}, D^{ESP}, V(I^Q(S))^{ESP}, \beta, \sigma[\beta], F, C, H\} \quad (3.51.)$$

Проілюструємо формулу на прикладі поданого нижче фрагмента словника (**bikini ... poeta, tisa**):

bikini. (Tb. **biquini.** ♦ Del ingl. *bikini*, y este de *Bikini*, nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de *bi-* ‘bi-’, por alus. a las dos piezas). m. Prenda femenina de baño compuesta de un sujetador y una braga. En Arg., u. c. f.

champán¹. (Del malayo *čampan*, y este del chino *san pan* ‘tres tablas’). m. Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos.

poeta, tisa. (Del lat. *poēta*, y este del gr. ποιητής *poiētēs*; ♦ para la forma f., cf. fr. mediev. *poetisse*. Para el f., u. t. la forma *poeta*). m. y f. **1.** Persona que compone obras poéticas. || **2.** Persona dotada de gracia o sensibilidad poética.

Нехай фрагмент буде ніщо інше, як мовний континуум S , складений з елементів A -алфавіту. В результаті лексикографічного ефекту Q із S виокремлюються одиниці $I^Q(S)^{ESP}$, що можуть набувати форму слів (*biquini*, *este*, *y*), скорочень (Tb., Arg., u. c. f.), морфем (*bi-* ‘bi-’). Усі вони формують текстовий корпус словника іспанської мови D^{ESP} , принаймні в межах аналізованого фрагмента. Виокремлені одиниці $I^Q(S)^{ESP}$ стають об'єктами словникового опису $V(I^Q(S))^{ESP}$. Іншими словами, їм приписуються формальні $\Lambda(I^Q(S)^{ESP})$ та змістові характеристики $P(I^Q(S)^{ESP})$. У цьому зв'язку слід наголосити, що кожна одиниця іспанської мови $x \in I^Q(S)^{ESP}$ повинна входити до словника D^{ESP} , тобто їй мають бути приписані формальні $\Lambda(x)$ та змістові $P(x)$ компоненти. Дотримання такої вимоги забезпечує лексикографічну замкненість та лексикографічну повноту системи, реалізовану у вигляді тлумачного словника іспанської мови $DLE\ 23$. Варто зазначити, що

обмеженість поданого вище фрагмента ми не можемо продемонструвати дотримання вимоги щодо Л-замкненості та Л-повноти. Але будемо вважати, що всі одиниці x , які формують текстовий фрагмент, представлені в $V(I^Q(S))^{ESP}$.

Дія операторів F та H дає декомпозицію $V(I^Q(S))^{ESP}$ на $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та $P(I^Q(S))^{ESP}$. Дія цих операторів відбувається за певними правилами або алгоритмом, що враховує особливості побудови та метамови іспанського словника. Так, наприклад, можна задати, що дія оператора F на $V(I^Q(S))^{ESP}$ має починатися з першого слова в кожному абзаці, виділеного жирним шрифтом, та закінчуватися перед першою граматичною ремаркою. А дія оператора C на $V(I^Q(S))^{ESP}$ починається з першої граматичної ремарки та закінчується останньою крапкою абзацу перед словом наступного абзацу. Проілюструємо дію операторів на цьому ж текстовому фрагменті словника. Нехай $I^Q(S)^{ESP} \equiv \{bikini, champán^1, poeta, tisa\}$. Результатом дії операторів F та H на $V(I^Q(S))^{ESP}$ буде:

$\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$	$P(I^Q(S))^{ESP}$
bikini. (Tb. biquini. ♦ Del ingl. <i>bikini</i> , y este de <i>Bikini</i> , nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de <i>bi-</i> ‘bi-’, por alus. a las dos piezas).	m. Prenda femenina de baño compuesta de un sujetador y una braga. En Arg., u. c. f.
champán ¹ . (Del malayo <i>čampan</i> , y este del chino <i>san pan</i> ‘tres tablas’).	m. Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos.
poeta, tisa. (Del lat. <i>poēta</i> , y este del gr. ποιητής <i>poiētēs</i> ; ♦ para la forma f., cf. fr. mediev. <i>poetisse</i> . Para el f., u. t. la forma <i>poeta</i>).	m. y f. 1. Persona que compone obras poéticas. 2. Persona dotada de gracia o sensibilidad poética.

Взаємозв'язок між $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та $P(I^Q(S))^{ESP}$ забезпечує третій оператор H . Якщо говорити мовою традиційної лексикографії, то цей оператор утворює медіаструктуру, яка встановлює зв'язок між макроструктурою $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та мікроструктурою $P(I^Q(S))^{ESP}$. Дію оператора H можна порівняти з ручною роботою лексикографа, пов'язану з добором тлумачень до масиву слів, або комп'ютерної програми керування лексикографічною базою даних. Детальний розгляд дії оператора H не є предметом обговорення в нашій монографії.

Подальша декомпозиція $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ та $P(I^Q(S))^{ESP}$ веде до появи макроструктур на $\sigma[\beta]$. Як було зазначено вище, через β позначено лексикографічну структуру словника. Вона об'єднує текстові фрагменти (β_i), що відповідають певному типу лексикографічної інформації про мовну одиницю x . Детальний огляд β_i -елементів подано в наступному підрозділі. Але ми можемо тут навести деякі приклади. Так, $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$ розкладається на такі $\sigma[\beta]$:

- $\sigma[\beta_1] = \{bikini; \emptyset; \emptyset\}$ – усі заголовкові слова, що входять до $\Lambda(I^Q(S))^{ESP}$;
- $\sigma[\beta_2] = \{\emptyset; \emptyset; poeta, poetisa\}$ – реєстровий ряд до заголовкових слів;
- $\sigma[\beta_3] = \{\text{Del ingl. } bikini, y \text{ este de } Bikini, nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de } bi- \text{ ‘bi-’, por alus. a las dos piezas; Del malayo } čampan, y \text{ este}$

del chino *san pan* ‘tres tablas’; Del lat. *poēta*, y este del gr. ποιητής *poiētēs* } – етимологічна довідка до заголовкових слів.

На $P(I^Q(S))^{ESP}$ виокремлюються $\sigma[\beta]$, що відповідають змістовим характеристикам заголовкових слів:

$\sigma[\beta_7] = \{m. \text{ Prenda femenina de baño compuesta de un sujetador y una braga. En Arg., u. c. f.; m. Embarcación grande, de fondo plano, que se emplea en China, el Japón y algunas partes de América del Sur para navegar por los ríos; m. y f. 1. Persona que compone obras poéticas. || 2. Persona dotada de gracia o sensibilidad poética}\}$.

Отже, макроструктури $\lambda[\beta]$ та $\rho[\beta]$ набувають такого вигляду: $\lambda[\beta] \equiv \{\sigma[\beta_1], \sigma[\beta_2], \sigma[\beta_3]\}$, $\rho[\beta] \equiv \{\sigma[\beta_7]\}$. Застосовуючи обмеження $V(x)$ до $\lambda[\beta]$ та $\rho[\beta]$, отримуємо мікроструктури $\lambda[x]$ та $\rho[x]$, що утворюють словникову статтю для окремої мовної одиниці x . Так, для $x = \textit{poeta, tisa}$ мікроструктури $\lambda[x] \equiv \{\textit{poeta, tisa. (Del lat. poēta, y este del gr. ποιητής poiētēs; ♦ para la forma f., cf. fr. mediev. poetisse. Para el f., u. t. la forma poeta)}\}$, $\rho[x] \equiv \{m. \text{ y f. 1. Persona que compone obras poéticas. || 2. Persona dotada de gracia o sensibilidad poética.}\}$. Таким же чином можна отримати мікроструктури для $x = \textit{bikini}$ та $\textit{champán}^1$.

Своєю чергою $\lambda[x]$ та $\rho[x]$, що формують кожну $\beta(x)$ -структуру, також розкладаються на дрібніші елементи. Це дає змогу розглядати їх як окремі (елементарні) лексикографічні системи (рис. 3.4):

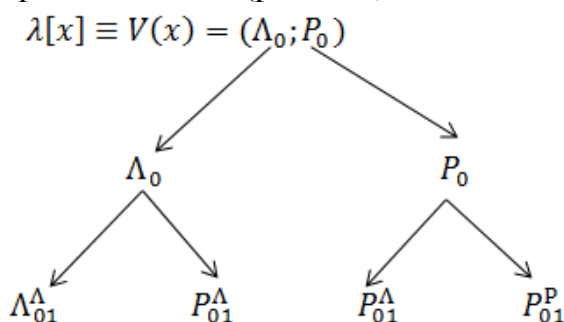

Рис. 3.4. Схема рекурсивної редукції

Наведена схема (рис. 3.4) також застосовна як до $\lambda[x]$, так і до $\rho[x]$. Продемонструємо її на прикладі мікроструктури λ для слова $\textit{champán}^1$. Мікроструктуру $\lambda[\textit{champán}^1]$, що належить до $\beta_2(\textit{champán}^1)$, можна розкласти (символ « \rightarrow ») в такий спосіб:

1) $\lambda[\textit{champán}^1] \equiv V(\textit{champán}^1) = (\text{Del malayo } \check{c}ampan; \text{ y este del chino } san \textit{ pan}$ ‘tres tablas’) $\rightarrow \Lambda_0 = \{\text{Del malayo } \check{c}ampan\}$, $P_0 = \{\text{y este del chino } san \textit{ pan}$ ‘tres tablas’};

2) $\Lambda_0 = \{\text{Del malayo } \check{c}ampan\} \rightarrow \Lambda_{01}^{\Lambda} = \{\text{malayo}\}$, $P_{01}^{\Lambda} = \{\check{c}ampan\}$;

3) $P_0 = \{\text{y este del chino } san \textit{ pan}$ ‘tres tablas’} $\rightarrow P_{01}^{\Lambda} = \{\text{chino}\}$ та $P_{01}^{P} = \{san \textit{ pan}$ ‘tres tablas’};

4) $P_{01}^{P} = \{san \textit{ pan}$ ‘tres tablas’} $\rightarrow P_{02}^{\Lambda} = \{san \textit{ pan}\}$, $P_{02}^{\Lambda} = \{\text{‘tres tablas’}\}$.

Наведений вище процес розкладання структурних елементів отримав назву *рекурсивна редукція лексикографічної системи*. Вона нагадує своєрідний

інформаційний мікроскоп, що виявляє найтонші деталі структури Л-системи [27, с. 69]. Зазначений процес характеризується дією операторів F , C , H на всіх мовних рівнях рекурсивної редукції та результатами його дії – генерацією всіх можливих макро- та мікроструктур σ , λ , β . Позначається рекурсивна редукція через $RR \downarrow [V(I^Q(S))]$. З огляду на сказане загальна структура Л-системи $DLE\ 23u$ матиме такий вигляд:

$$LS^{ESP} \equiv \{I^Q(S)^{ESP}, D^{ESP}, V(I^Q(S))^{ESP}, \beta, \sigma[\beta], RR \downarrow [V(I^Q(S))^{ESP}]\} \quad (3.52.)$$

Наступним питанням є параметри (критерії), за якими слід виокремлювати β_i -елементи на лексикографічній структурі β та встановлювати σ -відношення між β_i -елементами на цій структурі.

3.3.2. Розкладання Л-системи словника на β -структури

Аналізуючи текст словникових статей, визначимо першу лексикографічну структуру β , яка становить базу лексикографічної системи і складається з одинадцяти елементів β_i , $i = 1, 2, \dots, 7$. Їх можна ідентифікувати та виокремити за формальними ознаками, поданими в розділі «Будова й особливості подання лінгвістичної інформації».

$\beta_1(x)$ – реєстрове слово: стоїть на самому початку статті жирним округленим шрифтом; у випадку з реєстровим рядом словоформи подано через кому; іншомовні слова та латинські вислови додатково виокремлено курсивним шрифтом. В електронній версії цей елемент відображено синім кольором. Формальним маркером, який відокремлює $\beta_1(x)$ від усіх решти A -підслів, є крапка (в електронній версії – кінець рядка), наприклад: **chamba.** (іспанське слово); *byte* (іншомовне слово); *ab initio* (латинський вислів).

$\beta_2(x)$ – реєстровий ряд: спостерігається у словникових статтях із означеними артиклями (*el*, *la*), а також з іменниками та прикметниками, що мають різні форми чоловічого та жіночого роду. У першому випадку в реєстровому ряді слова подають повністю, а щодо інших – спершу наведено повністю форму чоловічого роду, а після неї через кому – морфему слова, яка відповідає жіночому роду: **el**, **la** (реєстровий ряд із означених артиклів); **presidente**, **ta** (реєстровий ряд, складений з іменників чоловічого та жіночого роду); **bueno**, **na** (реєстровий ряд, складений з прикметників чоловічого та жіночого роду).

$\beta_3(x)$ – дублети: формальним показником, або маркером, який сигналізує про їхню наявність, є скорочене слово «Тб». Кінець A -підслова $\beta_3(x)$ позначено символом «♦» або кінцевою дужкою. Прокоментуємо зміст наведеної вище таблиці. Як було зазначено вище, $\beta_3(x)$ – елемент лексикографічної структури $DLE\ 23u$, що репрезентує зону дублетів. Своєю чергою $\beta_3(x)$ можна розкласти на більш дрібні елементи, які виокремлюються за допомогою відповідного ідентифікатора або за допомогою словникових ремарок та екстралінгвальними засобами (жирний шрифт). До таких елементів ми зараховуємо $\beta_3^{DUP}(x)$ – форма дублета і $\beta_3^{CHAR}(x)$ – характеристика дублета. Наведемо приклади змістового

наповнення елементів аналізованої зони для словникових статей *salvavidas*, *chabola*, *yerbatero*, *yerbero*, *vaguido*, *porque* та *sobremesa*:

enhorabuena. (Tb. **en hora buena** en aceps. 2-4.).

chabola. (Tb. **chavola**, p. us.).

yerbatero, ra. (Tb. **hierbatero** en асеп. 2, *Col.*, *Ec.*, *Méx.* y *Perú*; en асеп. 4, *Chile*.).

Таблиця 3.23. Змістове наповнення елементів $\beta_3(x)$

$\beta_3(x)$	$\beta_3^{DUP}(x)$	$\beta_3^{CHAR}(x)$
en hora buena en aceps. 2-4.	en hora buena	en aceps. 2-4
chavola , p. us.	chavola	p. us.
hierbatero en асеп. 2, <i>Col.</i> , <i>Ec.</i> , <i>Méx.</i> y <i>Perú</i> ; en асеп. 4, <i>Chile</i> .	hierbatero	en асеп. 2, <i>Col.</i> , <i>Ec.</i> , <i>Méx.</i> y <i>Perú</i> ; en асеп. 4, <i>Chile</i> .

$\beta_4(x)$ – блок етимологічної інформації. Формальним маркером блоку є «Del» або «Quizá del». Досліджуваний блок можна розкласти на: 1) $\beta_4^{LANG}(x_i)$ – мова походження та 2) $\beta_4^{ETYM}(x_i)$ – форма етимона та його характеристика. Наведемо в таблиці 3.24 приклади змістового наповнення інформаційних елементів структури $\beta_4(x)$ для реєстрових слів *bikini*, *cigoto*, *convidar*, *herciano*, *ubicuidad*:

bikini (Del ingl. *bikini*, y este de *Bikini*, nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de *bi-* 'bi-', por alus. a las dos piezas).

convidar (Del lat. mediev. *convitare*, y este del lat. *invitāre* 'invitar', con infl. de *convivium* 'convite').

herciano (De H. R. *Hertz*, 1857-1894, físico alemán).

ubicuidad (Del lat. tardío *ubiquitas*, *-ātis*, y este der. del lat. *ubique* 'en todas partes').

Таблиця 3.24. Змістове наповнення $\beta_4(x)$

$\beta_4(x)$	$\beta_4^{LANG}(x)$	$\beta_4^{ETYM}(x)$
ingl. <i>bikini</i> , y este de <i>Bikini</i> , nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de <i>bi-</i> 'bi-', por alus. a las dos piezas	ingl.	<i>bikini</i> , y este de <i>Bikini</i> , nombre de un atolón de las Islas Marshall, con infl. de <i>bi-</i> 'bi-', por alus. a las dos piezas
lat. mediev. <i>convitare</i> , y este del lat. <i>invitāre</i> 'invitar', con infl. de <i>convivium</i> 'convite'	lat. mediev.	<i>convitare</i> , y este del lat. <i>invitāre</i> 'invitar', con infl. de <i>convivium</i> 'convite'
H. R. <i>Hertz</i> , 1857-1894, físico alemán	∅	H. R. <i>Hertz</i> , 1857-1894, físico alemán
lat. tardío <i>ubiquitas</i> , <i>-ātis</i> , y este der. del lat. <i>ubique</i> 'en todas partes'	lat. tardío	<i>ubiquitas</i> , <i>-ātis</i> , y este der. del lat. <i>ubique</i> 'en todas partes'

$\beta_5(x)$ – словозмінні характеристики. Зазначений блок не має формальних маркерів і на дрібніші елементи не розкладається. Його призначення – висвітлювати словозмінні характеристики, які є винятками з граматичних правил або які впливають на зміст розглядуваної лексеми. Наведемо у таблиці 3.25 змістове наповнення розглянутих інформаційних елементів аналізованої структури $\beta_5(x)$ на поданих нижче прикладах:

presidente. ([...] En acep. 1, u. solo la forma *presidente*; para el f., u. algunas veces *presidente* en aceps. 2 y 3.).

fuerte. ([...] Sup. irreg. **fortísimo**; reg. **fuertísimo**.).

acontecer. ([...] Conjug. c. **agradecer** ♦ U. solo en infinit., en ger., en part. y en 3a pers.).

Таблиця 3.25. Змістове наповнення $\beta_5(x)$

Заголовкове слово	$\beta_5(x)$
presidente	En acep. 1, u. solo la forma <i>presidente</i> ; para el f., u. algunas veces <i>presidente</i> en aceps. 2 y 3.
fuerte	Sup. irreg. fortísimo ; reg. fuertísimo
acontecer	Conjug. c. agradecer ♦ U. solo en infinit., en ger., en part. y en 3a pers.

$\beta_6(x)$ – орфографічні особливості. Зона орфографічної інформації передбачена лише для реєстрових слів, написання яких (з великої або малої літери, зі знаком наголосу чи без нього) може суттєво змінювати значення. Маркером початку зони є «Escr. con» або «Puede escribirse con». Приклади змістового наповнення $\beta_6(x)$ подано в таблиці 3.26:

inmaculado ([...] ♦ Escr. con may. inicial en acep. 2)

donde ([...] ♦ Puede escribirse con acento en acep. 8)

Таблиця 3.26. Змістове наповнення $\beta_6(x)$

Заголовкове слово	$\beta_6(x)$
inmaculado	Escr. con may. inicial en acep. 2
donde	Puede escribirse con acento en acep. 8

$\beta_7(x)$ – блок тлумачень може розкладатися на: 1) $\beta_7^{GRAM}(x)_k$ – граматичне значення, де k позначає індекс граматичного значення, репрезентованого в *DLE* 23; та 2) $\beta_7^{LEX}(x)_{k[p]}$ – лексичне значення, де p – індекс лексичного значення (у словнику відображається як номер тлумачення), відповідного до граматичного з індексом k . Покажемо у таблиці 3.27 приклади змістового наповнення підструктур $\beta_7(x)$ для словникової статті *cómico*:

Таблиця 3.27. Змістове наповнення $\beta_7(x)$

$\beta_7(cómico)$	Підструктура	Зміст підструктури
adj. 1. Que divierte y hace reír. <i>Situacion comica.</i> 2. Perteneiente o relativo a la comedia. 3. Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. 4. Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t.	$\beta_7^{GRAM}(cómico)_1$	adj.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{1[1]}$	1. Que divierte y hace reír. <i>Situacion comica.</i>
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{1[2]}$	2. Perteneiente o relativo a la comedia.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{1[3]}$	3. Dicho de un actor: Que representa

c. s. ● m. y f. 5. comediante (actor). ○ f. 6. Pan. historieta (serie de dibujos). U. m. en pl. 7. Pan. dibujos animados .		papeles cómicos. U. t. c. s.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{1[4]}$	4. Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s.
	$\beta_7^{GRAM}(cómico)_2$	m. y f.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{2[5]}$	5. comediante (actor).
	$\beta_7^{GRAM}(cómico)_3$	f.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{3[6]}$	6. Pan. historieta (serie de dibujos). U. m. en pl.
	$\beta_7^{LEX}(cómico)_{3[7]}$	7. Pan. dibujos animados .

Своєю чергою, $\beta_7^{LEX}(x_i)$ також розкладається на $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ – власне семантика та $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$ – прагматичні особливості уживання реєстрового слова. Семантика представлена дефініцією, а прагматика – словниковими ремарками (перелік ремарок представлено в розділі 3.2 «Метаслова словника»). Зазначимо, що термін «семантика» використано умовно, оскільки в словнику використовують дефініції, що не лише розкривають зміст слова, а й граматичні характеристики заголовкового слова (у випадку із службовими статтями). Приклади змісту підструктур $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ і $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$ наведено у таблиці 3.28:

agarrar. [...] tr. [...] tr. **6.** coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur. **captar** (|| percibir).

bienes nacionales. m. pl. Der. p. us. **bienes** que en virtud de la legislación desamortizadora pasaron a la propiedad del Estado.

petardo. [...] m. y f. **1.** despect. coloq. Persona pesada, aburrida o fastidiosa. *No aguanto a tu amiga; es una petarda.*

postrero. [...] adj. [...] **2.** cult. p. us. Situado en lo más remoto o lejano. *Los límites postreros de España.*

chusma. [...] f. [...] **5.** despect. coloq. Bol., Cuba, Ec., Méx. y Ven. Persona de modales groseros y comportamiento vulgar.

chepear. [...] intr. [...] **2.** jerg. estud. coloq. Hond. Copiar a escondidas en un examen.

Таблиця 3.28. Змістове наповнення $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ та $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$

x	$\beta_7^{LEX}(x_i)$	$\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$	$\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$
agarrar	coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur. captar (percibir).	coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur.	captar (percibir)
bienes nacionales	Der. p. us. bienes que en virtud de la legislación desamortizadora pasaron a la propiedad del Estado.	Der. p. us.	bienes que en virtud de la legislación desamortizadora pasaron a la propiedad del Estado.
petardo	despect. coloq. Persona pesada, aburrida o fastidiosa. <i>No aguanto a tu amiga; es una petarda.</i>	despect. coloq.	Persona pesada, aburrida o fastidiosa. <i>No aguanto a tu amiga; es una petarda.</i>
postrero	cult. p. us. Situado en lo más remoto o lejano. <i>Los límites postreros de España.</i>	cult. p. us.	Situado en lo más remoto o lejano. <i>Los límites postreros de España.</i>
chusma	despect. coloq. Bol., Cuba, Ec., Méx. y Ven. Persona de modales	despect. coloq. Bol., Cuba, Ec.,	Persona de modales groseros y comportamiento

	groseros y comportamiento vulgar.	Méx. y Ven.	vulgar.
chepear	jerg. estud. coloq. Hond. Copiar a escondidas en un examen.	jerg. estud. coloq. Hond.	Copiar a escondidas en un examen.

Лексикографічні підсистеми $V^I(D)$, $V^{II}(D)$ та $V^{III}(D)$, представлені стійкими словосполученнями, мають ті самі $\beta(x)$ -структури, що й $V^{LEX}(D)$, а саме $\beta_1 - \beta_7$, крім β_5 (словозміна). У випадку зі словосполученнями типу «іменник + прикметник» вказується за допомогою ремарок категорія роду та/або числа для першого компонента, наприклад: «m.», «f.», «m. pl.», «f. pl.». Щодо інших, які входять до $V^{II}(D)$, граматична ремарка позначає тип словосполучення: «loc. adv.» (відприслівникове сполучення), «loc. conjunt.» (відсполучникове сполучення), «loc. verb.» (віддієслівне сполучення), «expr.» (вислів) тощо. Наведемо деякі приклади та подамо в таблиці 3.29 зміст β -структур для деяких словосполучень:

el séptimo arte. (Tb. **el sétimo** ~) m. El **arte** cinematográfico.

muy señor mío, mía. loc. sust. U. como fórmula de cortesía para dirigirse formalmente, en el encabezamiento, al destinatario de una carta.

agua jane. (De Agua Jane®, marca reg.). f. Ur. Lejía doméstica.

Таблиця 3.29. Змістове заповнення β -структур для словосполучень

Підсистема	Фразеологізм	β	Зміст
$V^I(D)$	el séptimo arte	$\beta_1(x)$	el séptimo arte
		$\beta_2(x)$	el séptimo arte
		$\beta_3(x)$	el sétimo arte
		$\beta_4(x)$	\emptyset
		$\beta_5(x)$	-//-
		$\beta_6(x)$	\emptyset
		$\beta_7(x)$	m. El arte cinematográfico
$V^{II}(D)$	muy señor mío, mía	$\beta_1(x)$	muy señor mío, mía
		$\beta_2(x)$	muy señor mío, muy señora mía
		$\beta_3(x)$	\emptyset
		$\beta_4(x)$	\emptyset
		$\beta_5(x)$	-//-
		$\beta_6(x)$	\emptyset
		$\beta_7(x)$	loc. sust. U. como fórmula de cortesía para dirigirse formalmente, en el encabezamiento, al destinatario de una carta.
$V^I(D)$	agua jane	$\beta_1(x)$	agua jane
		$\beta_2(x)$	agua jane
		$\beta_3(x)$	\emptyset
		$\beta_4(x)$	De Agua Jane®, marca reg.
		$\beta_5(x)$	-//-
		$\beta_6(x)$	\emptyset
		$\beta_7(x)$	f. Ur. Lejía doméstica.

Подальший розклад $\beta_7(x)$ відбувається так само, як і для заголовкових слів, тобто на $\beta_7^{GRAM}(x)$ та $\beta_7^{LEX}(x)$. Остання поділяється на $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ та $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$.

Так, наприклад, для словосполучення **agua jane** $\beta_7^{GRAM}(agua\ jane) = \langle f. \rangle$ та $\beta_7^{LEX}(agua\ jane) = \langle Ur. Lejía doméstica \rangle$; $\beta_7^{LEX}(agua\ jane)^{SEM} = \langle Lejía doméstica \rangle$ та $\beta_7^{LEX}(agua\ jane)^{PRAGM} = \langle Ur. \rangle$. Подальший розклад $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ та $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$ може відбуватися таким чином.

Структуру $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$ представляють п'ять груп, що складаються з однієї або кількох словникових ремарок: 1) $Aesth(LS(x_i))$ – культурно-естетичний аспект уживання слова в лексичному значенні $LS(x_i)$; 2) $Style(LS(x_i))$ – належність слова до різновиду мови або мовлення; 3) $Area(LS(x_i))$ – галузь вживання слова в лексичному значенні; 4) $Geogr(LS(x_i))$ – поширення слова на певній території Іспанії та за її межами; 5) $Chron(LS(x_i))$ – діахронічний аспект уживання слова в тому чи іншому лексичному значенні. Наведемо приклади змістового заповнення груп (таблиця 3.30), що складають $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$:

agarrar. [...] tr. **6.** coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur. **captar** (|| percibir)

petardo, a. m. y f. **1.** despect. coloq. Persona pesada, aburrida o fastidiosa. *No aguantó a tu amiga; es una petarda.*

bienes nacionales. m. pl. **1.** Der. p. us. **bienes** que en virtud de la legislación desamortizadora pasaron a la propiedad del Estado.

Таблиця 3.30. Змістове наповнення $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$

x_i	$\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$	Групи	Зміст
agarrar	coloq. Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur.	$Aesth(LS(x_i))$	∅
		$Style(LS(x_i))$	coloq.
		$Area(LS(x_i))$	∅
		$Geogr(LS(x_i))$	Arg., Cuba, Méx., Nic., Pan. y Ur.
		$Chron(LS(x_i))$	∅
petardo, a.	despect. coloq.	$Aesth(LS(x_i))$	despect.
		$Style(LS(x_i))$	coloq.
		$Area(LS(x_i))$	∅
		$Geogr(LS(x_i))$	∅
		$Chron(LS(x_i))$	∅
bienes nacionales	Der. p. us.	$Aesth(LS(x_i))$	∅
		$Style(LS(x_i))$	∅
		$Area(LS(x_i))$	Der.
		$Geogr(LS(x_i))$	∅
		$Chron(LS(x_i))$	p. us.

Структура $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ містить опис усіх лексичних значень заголовкового слова x_i . Зауважимо, що кожне лексичне значення $LS(x_i)$ може бути розкрито за допомогою одного або кількох тлумачень, відокремлених один від одного крапкою. З огляду на це виокремимо в межах $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ семантичні групи $Semgr(LS(x_i))$, що об'єднують тлумачення для відповідного лексичного значення $LS(x_i)$. Позначимо ці тлумачення як $Def(LS(x_i))$ з відповідним індексом (1...m). Дефініції умовно поділено на дві категорії: із синонімією $Def_Syn(LS(x_i))$ та без синонімії $Def_NonSyn(LS(x_i))$. Крім дефініцій без синонімії, автори словника розрізняють: родо-видову, пояснювальну,

контекстуальну та інші, які автори не виокремлюють в окремий клас. Контекстуальну та пояснювальну дефініцію можна виокремлювати за специфічними текстовими маркерами, з яких починається тлумачення. У межах значення можливі комбінації. Наприклад, можуть поєднуватися родо-видова та пояснювальна або синонімічна та пояснювальна. Усі три типи дефініцій не використовуються для одного значення, але можливе використання двох типів дефініцій для одного значення: можуть сполучатися дефініція родо-видова та пояснювальна; а також синонімічна й пояснювальна. Текст дефініції із синонімією $Text(Def_Syn(x_i))$ складають сам синонім $Syn(x_i)$ та стисле тлумачення синоніма $Def(Syn(x_i))$. Додатковими елементами $Text(Def_Syn(x_i))$ можуть бути приклади $Il(Def_Syn(x_i))$, коментарі $Comment(Def_Syn(x_i))$ та ілюстрації до коментарів $Il(Comment(Def_Syn(x_i)))$. Текст дефініції без синонімії $Text(Def_NonSyn(x_i))$ додатково може складатися з енциклопедичної інформації $Encycl(x_i)$, ілюстрацій до дефініції $Il(Def(LS(X)_i))$ та коментаря до дефініції $Comment(Def(LS(X)_i))$. До коментаря можуть також наводитися приклади $Il(Comment(Def(LS(X)_i)))$. У наведеній нижче схемі (рис. 3.5) стрілки позначають: 1) з чорним ромбом – згрупування інформаційних елементів у більш складні структури; 2) стрілки з літерами – можливість лише одного варіанта («а» або «b»); 2) з чорним колом – включення додаткових елементів.

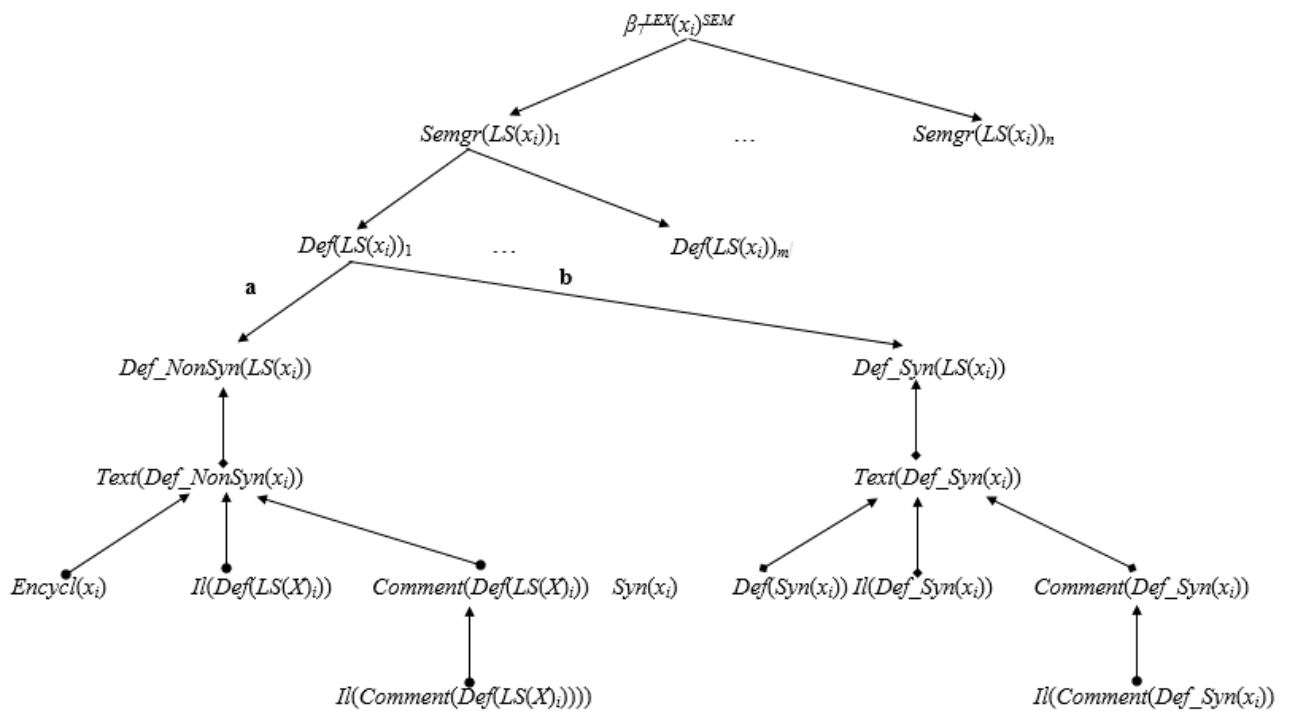

Рис. 3.5. Розклад $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ на дрібніші елементи

Як приклад, наведемо у таблиці 3.31 зміст елементів семантичного блоку $Semgr(LS(qué)_5)$ для п'ятого тлумачення сполучника *qué* та другого тлумачення $Semgr(LS(salvavidas)_2)$, що представляє друге тлумачення іменника *salvavidas*.

qué [...] **5. cuánto** (ll qué cantidad de o qué número de). U. especialmente con nombres no contables abstractos en singular. ¡Qué calor hace! ¡Imagínate qué fuerza tuvieron que hacer para separarlos. ¡Qué pena me da!

salvavidas [...] **2.** U. en aposición para indicar que lo designado por el sustantivo al que se pospone sirve para el salvamento de personas en el agua o para mantenerlas a flote. *Bote salvavidas, chaleco salvavidas.* U. t. en sent. fig. *Crédito salvavidas.*

Таблиця 3.31. Зміст $Semgr(LS(x))$

$Semgr(LS(qué)_5)$	
$Def(LS(qué)_5)_1$	
$Text(Def_Syn(qué))$	
$Syn(qué)$	cuánto
$Text(Def(Syn(qué)))$	qué cantidad de o qué número de
$Il(Def(Syn(qué)))$	Ø
$Comment(Def_Syn(qué))$	Ø
$Il(Comment(Def_Syn(qué)))$	Ø
$Def(LS(qué)_5)_2$	
$Text(Def_NonSyn(qué))$	U. especialmente con nombres no contables abstractos en singular.
$Encycl(qué)$	Ø
$Il(Def(LS(qué)_5))$	<i>¡Qué calor hace! Imagínate qué fuerza tuvieron que hacer para separarlos. ¡Qué pena me da!</i>
$Comment(Def(LS(qué)_5))$	Ø
$Il(Comment(Def(LS(qué)_5)))$	Ø
$Semgr(LS(salvavidas)_2)$	
$Def(LS(salvavidas)_2)_1$	
$Text(Def_NonSyn(qué))$	U. en aposición para indicar que lo designado por el sustantivo al que se pospone sirve para el salvamento de personas en el agua o para mantenerlas a flote.
$Encycl(qué)$	Ø
$Il(Def(LS(qué)_5))$	<i>Bote salvavidas, chaleco salvavidas.</i>
$Comment(Def(LS(qué)_5))$	U. t. en sent. fig.
$Il(Comment(Def(LS(qué)_5)))$	<i>Crédito salvavidas</i>

Виокремлення елементів на структурі β , безумовно, є важливим етапом побудови концептуальної лексикографічної системи *DLE 23*, яка є підґрунтям для розроблення лексикографічної бази даних (внутрішньої моделі лексикографічної системи). Але для визначення зв'язків у цій базі конче необхідним є визначення відношень між β -елементами, представлених у явній та прихованій формі в структурі словника іспанської мови.

3.3.3. Установлення відношень σ на структурах β

Наступним елементом Л-системи словника є відношення σ , що діють на структурах β зазначеної Л-системи. У попередніх розділах ми наочно показали, що структура розкладається на дрібніші елементи в результаті рекурсивної редукції. На всіх рівнях прояву редукції спостерігається відношення «форма – зміст», як це показано на схемі 3.6.

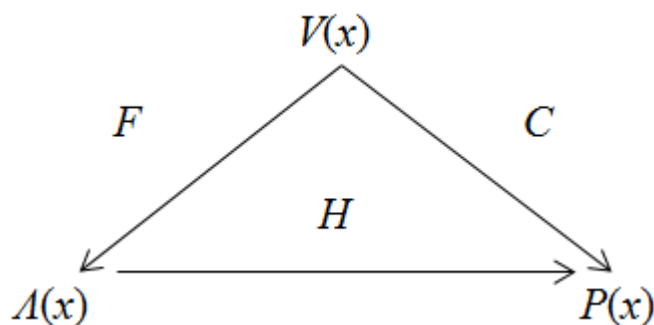

Рис. 3.6. Відношення «форма – зміст»

У цьому зв'язку зауважимо, що $V(x)$ необов'язково може позначати словникову статтю – це може бути окремий її фрагмент, що можна також розглядати як окрему підстаттю. Компоненти $A(x)$ та $P(x)$ відповідно репрезентують формальну та змістову частини, утворені внаслідок відображення операторів F і C на $V(x)$. Обидві частини об'єднуються оператором H , про який буде йти мова в цьому підрозділі. Зауважимо, що зміст, репрезентований компонентом $P(x)$, ми розуміємо не лише як лексичний зміст (у сенсі «тлумачення»). Лексичним змістом можуть бути, наприклад, етимологічні словоформи (етимони), дублети, лінгвопрагматика тощо. Так само компонентом $A(x)$ необов'язково може бути реєстрова одиниця – ним можуть бути самі $\beta(x)$ -структури.

Залежно від того, на якому рівні відбувається рекурсивна редукція Л-системи, відношення σ можна умовно поділити на: 1) σ_0 – відношення, що перебувають на поверхні лексикографічної структури словника. Тобто це – відношення між словниковою одиницею та елементами її опису; 2) σ_1 – відношення всередині кожної $\beta(x)$ -структури (зокрема, $\beta_3(x)$, $\beta_4(x)$, $\beta_7(x)$), між її підструктурами; 3) σ_2 – відношення, індуковані метамовою словника; 4) σ_3 – відображають відношення, індуковані Л-системою тлумачного словника іспанської мови. Розглянемо та схарактеризуємо кожний тип перелічених відношень, що діють на Л-системі тлумачного словника іспанської мови.

Відношення σ_0 – це тип відношень σ , що зв'язують реєстрову одиницю x з елементами її словникового опису. У таблиці 3.53 перелічено σ_0 , що пов'язують словникову одиницю x із різними елементами словникового опису, які були виокремлені в попередньому підрозділі.

Таблиця 3.32. Перелік σ_0

σ_0	Інформаційний блок
$\sigma_0[\beta_1(x)]$	початкова або канонічна форма іспанської лексеми
$\sigma_0[\beta_2(x)]$	реєстровий ряд
$\sigma_0[\beta_3(x)]$	дублети разом із додатковими характеристиками вживання паралельно із заголовковою одиницею
$\sigma_0[\beta_4(x)]$	етимологічний опис
$\sigma_0[\beta_5(x)]$	словозмінні властивості
$\sigma_0[\beta_6(x)]$	орфоепічні характеристики
$\sigma_0[\beta_7(x)]$	лексична семантика та лінгвопрагматика

Відношення σ_1 – відношення між підструктурами в межах $\beta_3(x)$ – дублети, $\beta_4(x)$ – етимологія та $\beta_7(x)$ – блок тлумачень. Розглянемо кожний структурний елемент і наведемо класифікацію внутрішніх відношень. Так, наприклад, у $\beta_3(x)$ за цим типом відношення об'єднуються одна з одною підструктури $\beta_3^{DUP}(x)$ та $\beta_3^{CHAR}(x)$, тобто $\sigma_1[\beta_3^{DUP}(x), \beta_3^{CHAR}(x)]$. Формальною підставою для поділу зазначеної структури є відповідно словникові позначки «Тб.» та «en асер.». Формальна частина містить саму форму дублета $A \equiv \beta_3^{DUP}(x)$, подану жирним шрифтом, а інтерпретаційна – його характеристику $P \equiv \beta_3^{CHAR}(x)$. Варто зазначити, що інтерпретаційна частина може бути порожньою, тобто $\beta_3^{CHAR}(x) = \emptyset$. Наведемо приклад реалізації відношення σ_1 на прикладі словникової одиниці *yerbatero*:

yerbatero, ra. (Тб. **hierbero** en асер. 1, *Méx.*; en асер. 2, *Cuba y Méx.*).

Так, для $\beta_3(x) = \langle \text{Тб. } \mathbf{hierbero} \text{ en асер. 1, } \mathbf{Méx.}; \text{ en асер. 2, } \mathbf{Cuba y Méx.} \rangle$ для $x = \text{yerbero, ra.}$ $\beta_3^{DUP}(x) = \langle \mathbf{hierbero} \rangle$, а $\beta_3^{CHAR}(x) = \langle \text{en асер. 1, } \mathbf{Méx.}; \text{ en асер. 2, } \mathbf{Cuba y Méx.} \rangle$. Графічне відображення $\sigma_1[\beta_3^{DUP}(x), \beta_3^{CHAR}(x)]$ показано нижче на рисунку 3.7.

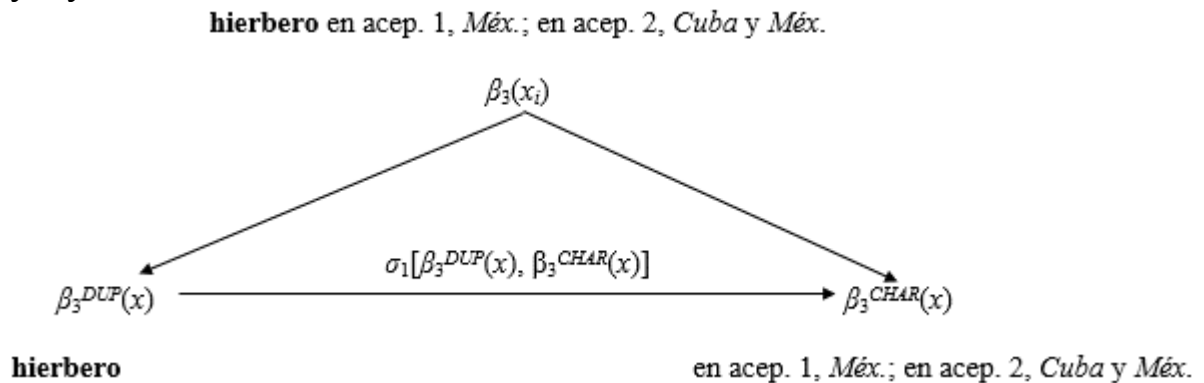

Рис. 3.7. Встановлення $\sigma_1[\beta_3^{DUP}(x), \beta_3^{CHAR}(x)]$ на структурі $\beta_3(x)$

Аналогічним чином за допомогою $\sigma_1[\beta_4^{LANG}(x), \beta_4^{ETYM}(x)]$ відбувається об'єднання підструктур $A \equiv \beta_4^{LANG}(x)$ та $P \equiv \beta_4^{ETYM}(x)$ у межах $\beta_4(x)$ -структури, що охоплює етимологічну частину словникової статті. Формальним маркером початку $\beta_4(x)$ є «Del», «De», «Quizá» або «Voz». Наведемо приклад реалізації відношення $\sigma_1[\beta_4^{LANG}(x), \beta_4^{ETYM}(x)]$ на прикладі реєстрової одиниці *champán*¹. Так, $\beta_4(x) = \langle \text{Del malayo } \mathbf{\check{c}ampan}, \text{ y este del chino } \mathbf{san pan} \text{ 'tres tablas'} \rangle$:

champán¹ (Del malayo *čampan*, y este del chino *san pan* 'tres tablas').

Отже, $\beta_4(x) = \langle \text{Del malayo } \mathbf{\check{c}ampan}, \text{ y este del chino } \mathbf{san pan} \text{ 'tres tablas'} \rangle$. Таким чином, формальна частина містить назву мови походження, тобто $\beta_4^{LANG}(x) = \langle \text{malayo} \rangle$, а змістова – етимон та його характеристику – $\beta_4^{ETYM}(x) = \langle \mathbf{\check{c}ampan}, \text{ y este del chino } \mathbf{san pan} \text{ 'tres tablas'} \rangle$. Інформаційне наповнення $\beta_4^{ETYM}(x)$ може бути різним: а) лише етимон (його словоформа або словоформи); або б) етимон та його розширений опис: транскрипція або транслітерація, значення етимона та мову-посередника (рис. 3.8).

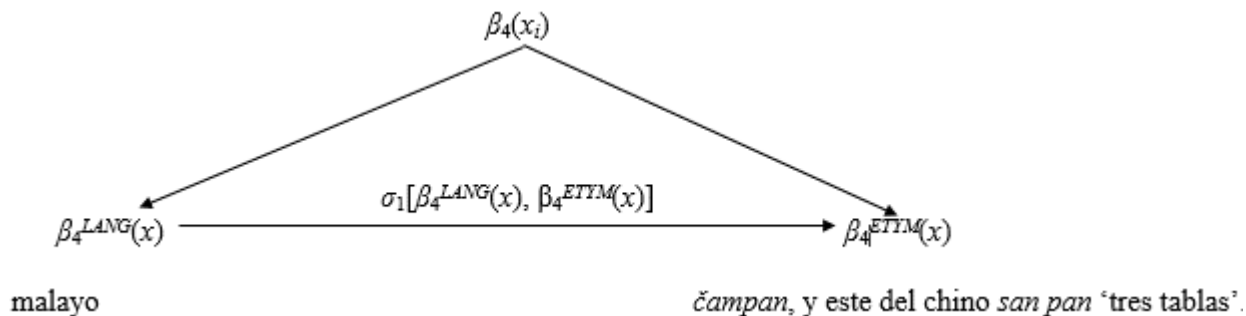

Рис. 3.8. Установлення $\sigma_1[\beta_4^{LANG}(x), \beta_4^{ETYM}(x)]$ на структурі $\beta_4(x)$

Якщо $\beta_4(x)$ -структуру розглядати як окрему Л-систему (етимологічного типу), то, застосувавши рекурсивну редукцію $RR\downarrow$, $\beta_4(x)$ можна розкласти на дрібніші елементи, як це показано на рисунку 3.9. У цьому випадку, формальні та інтерпретаційні компоненти матимуть таке змістове наповнення: 1) перший рівень: $A = \text{«malayo»}$, $P = \text{«campan, y este del chino san pan 'tres tablas'»}$; 2) другий рівень: $A = \text{«campan»}$, $P = \text{«chino san pan 'tres tablas'»}$, H^{campan} ; 3) третій рівень: $A = \text{«chino»}$, $P = \text{«san pan 'tres tablas'»}$, H^{chino} .

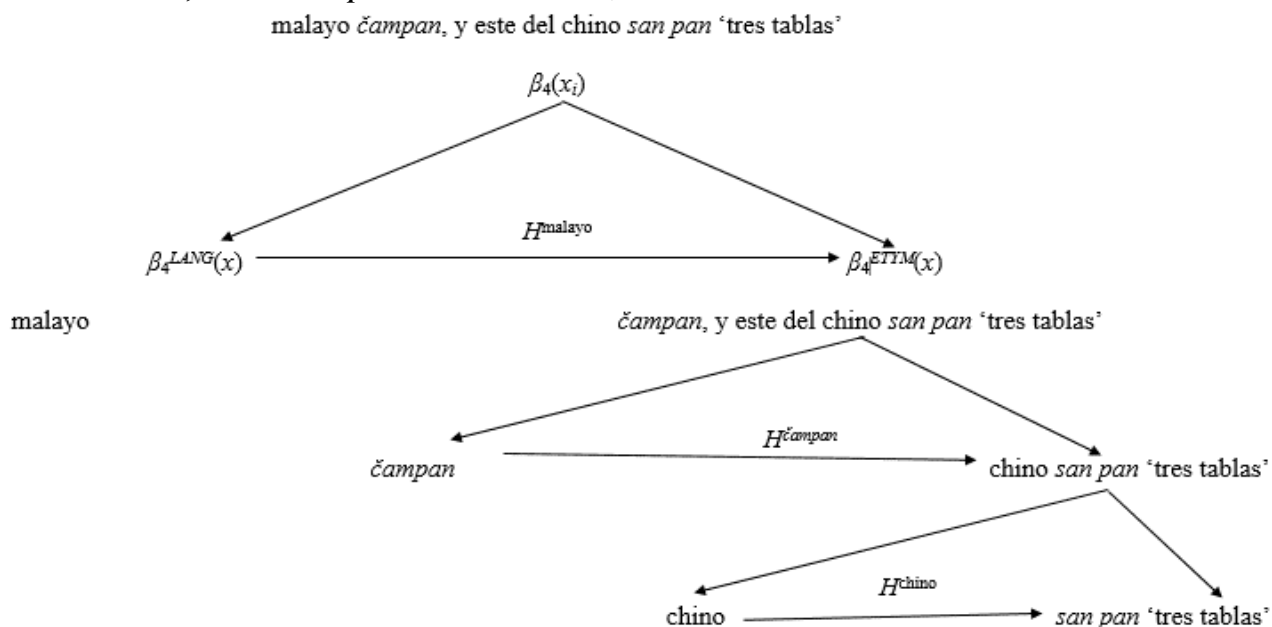

Рис. 3.9. Дія рекурсивної редукції на структурі $\beta_4(x)$

В аналізованій структурі оператори H поєднують інформаційні елементи A та P . Так, H^{malayo} та H^{chino} : $A = \text{«назва мови»}$, $P = \text{«словниковий опис етимона, що належить цій мові»}$; H^{campan} поєднує A та P , що містять опис самого етимона: $A = \text{«словоформа етимона»}$, $P = \text{«коротке тлумачення та додаткова інформація щодо виникнення етимона»}$. Розділ структури $\beta_4(x)$ на A та P та встановлення між ними відношень σ_1 відбувається на основі мовних маркерів, наведених в підрозділі 3.1.3. «Лексикографічні параметри та їхній зміст».

Наступною за своєю складністю є структура $\beta_7(x)$, яка містить підструктури $\beta_7^{GRAM}(x)$ та $\beta_7^{LEX}(x)$, що представляють, відповідно, граматичну та лексичну семантику заголовкової одиниці, описуваної в тлумачному словнику іспанської мови. Причому кожній $\beta_7^{GRAM}(x)$ може відповідати кілька $\beta_7^{LEX}(x)$. Обидві підструктури об'єднуються за допомогою $\sigma_1[\beta_7^{GRAM}(x), \beta_7^{LEX}(x)]$. Як було

показано в підрозділі 3.3.2. «Розкладання Л-системи словника на β -структури», $\beta_7^{LEX}(x)$ також розкладається на семантичну та прагматичну частини: $\beta_7^{LEX}(x_i)^{SEM}$ та $\beta_7^{LEX}(x_i)^{PRAGM}$. Щодо $\beta_7^{GRAM}(x)$, то ця підструктура є носієм граматичних (у тому числі словозмінних) характеристик, що може реалізовувати іспанська мовна одиниця в усному або письмовому мовленні. Реалізацію $\sigma_1[\beta_7^{GRAM}(x), \beta_7^{LEX}(x)]$, $\beta_7^{LEX}(x)$ та $\sigma_1[\beta_7^{LEX}(x)^{SEM}, \beta_7^{LEX}(x)^{PRAGM}]$ показано нижче на рисунку 3.10.

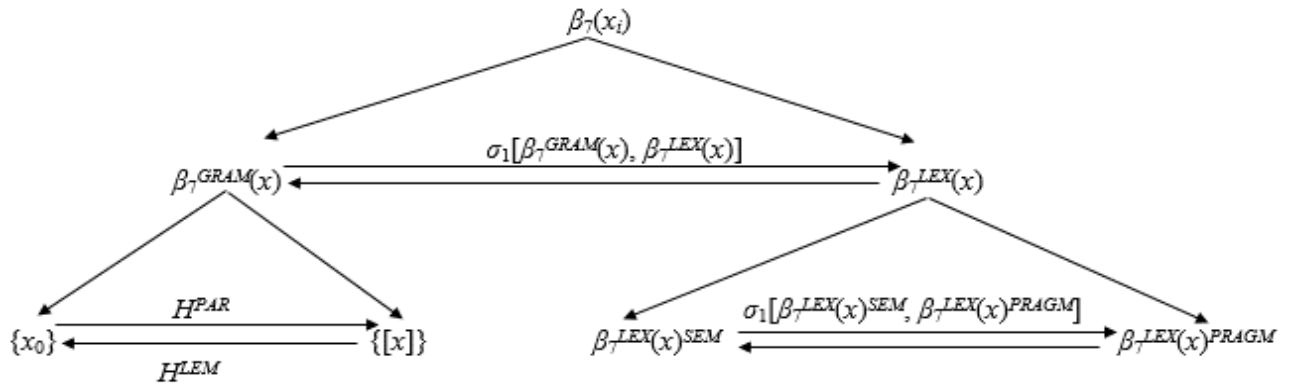

Рис. 3.10. Релізація σ_1 на $\beta_7(x)$ -структурі

На рисунку видно, що $\beta_7(x)$, $\beta_7^{LEX}(x)$ та $\beta_7^{GRAM}(x)$ можна розглядати як окремі Л-системи. Щодо останньої ($\beta_7^{GRAM}(x)$), то питання її побудови детально висвітлене в частині 4. «Л-система словозмінного словника іспанської мови». Формальним компонентом цієї Л-системи є вихідна (канонічна) форма $\{x_0\}$, як вона представлена в аналізованому словнику, а змістовий – сукупність усіх словозмінних форм мовної одиниці, де H^{PAR} – оператор, що присвоює відповідний набір словозмінних форм для реєстрової одиниці, а H^{LEM} – оператор, що присвоює вихідну форму слова для певної парадигми. Зазначимо, що $\beta_7^{GRAM}(x)$ та $\beta_7^{LEX}(x)$ є репрезентантами компонентів семантичного стану іспанської мовної одиниці, а $\sigma_1[\beta_7^{GRAM}(x), \beta_7^{LEX}(x)]$ забезпечує зв'язок між граматичним та лексичним копонентами семантичного стану, тобто виступає функцією, що забезпечує відповідність між лексичною і граматичною семантикою. Подана вище схема представляє інтегральний опис мови «тлумачний словник + граматики (словозміна)». Інтеграція зазначеного опису відбувається через σ -зв'язок, що поєднує $\beta_7^{GRAM}(x)$ та $\beta_7^{LEX}(x)$.

Відношення σ_2 – це відношення, індуковані метамовою аналізованого словника. Для кожної виокремленої β -структури притаманні свої σ_2 -відношення (повний перелік σ_2 -відношень для кожної β -структури подано в додатку А). Так, наприклад, σ_2 можуть об'єднувати β_1 за такими параметрами: 1) тип мовної одиниці (слово, префікс, суфікс, аббревіатура); 2) характер походження одиниці (питоме або запозичене); 3) омонімічність. Щодо β_7 , то їхнє об'єднання відбувається за такими параметрами: 1) частина мови та/або граматична категорія; 2) тип прагматичної характеристики; 2) тип прагматичної характеристики (ареал, естетичні особливості, галузь тощо); 3) додаткові граматичні та прагматичні характеристики; 4) тип мовної одиниці (моносемічна або полісемічна); 5) тип дефініції. Тобто σ_2 -відношення дає змогу об'єднати мовні одиниці за певними способами реалізації граматичних, лексичних і

прагматичних властивостей. Об'єднання різних $\beta(x)$ -структур за σ_2 -відношеннями уможливорюється завдяки метамовним маркерам, таким як «Fórm.», «Símb.», «U.», або маркерам у вигляді курсивного або жирного шрифту. До метамовних маркерів також можна зарахувати тип дефініції (синонімічна, пояснювальна, контекстуальна тощо або тип додаткового коментаря (граматичний, прагматичний, змішаний). Так, наприклад, за $\sigma_2[\beta_7(x)]$ можна об'єднати $\beta_7(x)$ -структури (блоки тлумачень) за параметром $\sigma_2 =$ «уживання слова в переносному значенні». Про наявність у слова переносного значення свідчить додатковий коментар (прагматичний): «U. t. en sent. fig.»³¹. Отже, якщо ми хочемо отримати інтегральний опис «тлумачний словник + грамати́ка (словозміна)» з урахуванням σ_2 , то подана вище схема набуває такого вигляду (рис. 3.11).

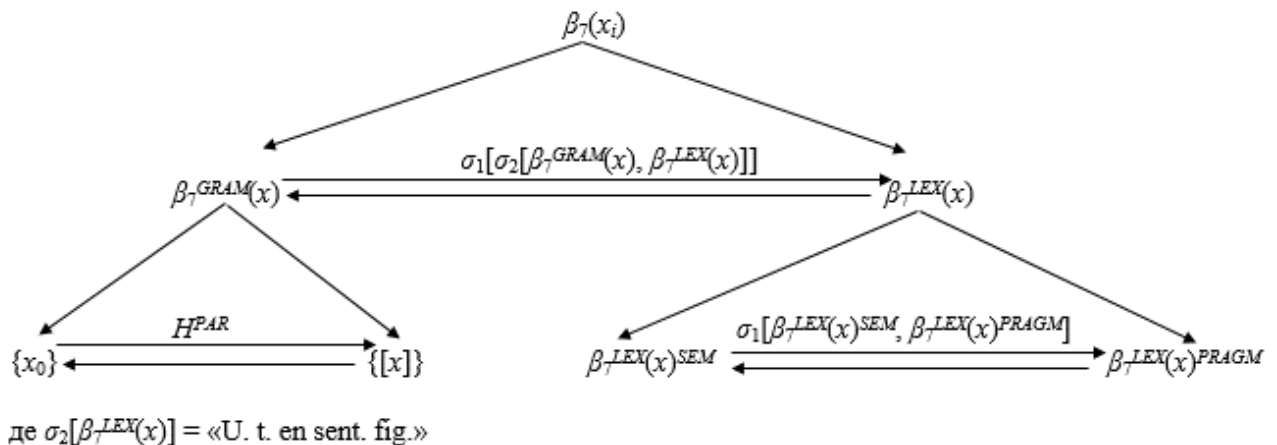

Рис. 3.11. Схема інтегрального опису з урахуванням $\sigma_2[\beta_7(x)]$

Останній тип відношення (σ_3), на відміну від трьох проаналізованих вище, не піддається спостереженню «неозброєним» оком. Цей тип має місце під час виникнення лінгвістичних ефектів, індукованих Л-системою тлумачного словника іспанської мови. До таких ефектів ми зараховуємо гіперцикли та гіперланцюги, квазісемантику та синонімічні ряди. Детально про лінгвістичні ефекти викладено у наступному розділі. Повний перелік відношень σ , що діють на Л-системі *DLE 23*, подано в Додатку А.

РОЗДІЛ 3.4. ЛІНГВІСТИЧНІ ЕФЕКТИ В ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ

Тлумачний словник, як зазначає В. А. Широков [27], є носієм глибоких системних закономірностей, які, будучи прихованими від читача, відіграють важливу роль у виявленні інформаційного потенціалу мови. Не є винятком і тлумачний словник іспанської мови. Ми вважаємо, що такі системні ефекти найбільш повно представлено в одномовних тлумачних словниках. Йдеться про великі багатотомні лексикони, які містять основну частину національної лексики та фразеології й характеризуються докладним описом лексико-граматичної і лексико-семантичної системи мови. Завдяки великому обсягу,

³¹ U. t. en sent. fig. – Usado también en sentido figural (Вживають також у переносному значенні)

складності будови та повноті лексикографічного опису такі словники є носіями величезної кількості імпліцитно заданих лінгвістичних, когнітивних, логічних та інших зв'язків і відношень, переважно неконтрольованих, що перетворює ці великі лексикографічні системи на певного роду «речі в собі». Користувач великого лексикону лише «ковзається» його поверхнею, не маючи ефективних засобів для проникнення в глибину його змісту. І що ще гірше, що така можливість не доступна навіть для укладачів словника, які змушені враховувати системні відношення мови, лише спираючись на власний досвід та лексикографічну інтуїцію.

До системних закономірностей, характерних для тлумачного словника іспанської мови, ми зараховуємо такі лінгвістичні ефекти, як гіперланцюги (або гіперцикли), квазісемантика та синонімічні ряди.

3.4.1. Гіперцикли та гіперланцюги

Як ми зазначили вище, основними вимогами до Л-систем є лексикографічна замкненість та лексикографічна повнота. Зупинимось детально на цьому аспекті. Нагадаємо, що Л-замкненість полягає в тому, що всі слова, наявні в дефініціях, мають бути наявними у словниковому реєстрі; а Л-повнота – усі слова повинні мати всі значення, з якими вони функціонують у дефініціях інших слів. Оскільки фундаментальні лексикони (тлумачні словники) містять дуже великий інформаційний масив (пор. Словник української мови в 11 томах – більше 134 тис. слів, Oxford English Dictionary – більше 600 тис. та Diccionario de la lengua española – більше 93 тис. слів), забезпечити виконання цих вимог засобами традиційної лексикографії доволі складно. Зовсім інші можливості в цьому плані відкривають лексикографічні системи (та їхні реалізації – комп'ютерні словники, віртуальні лексикографічні лабораторії, онтології тощо), пошуковий апарат яких дає змогу формувати вибірки зі словникового масиву та перевіряти їх на предмет системності та повноти. В ідеологію пошукового апарату покладено застосування гіперциклів та гіперланцюгів, принцип побудови яких викладено нижче.

Нехай існує лексикографічна система $V(E)$ тлумачного словника іспанської мови, де E – множина заголовкових слів. На структурі $V(E)$ виокремимо певну підмножину A , елементи якої ($A \in A$) називаються автоморфізмами Л-системи $V(E)$. Їхнє призначення – забезпечувати внутрішні відображення між $V(E)$, тобто:

$$A: V(E) \rightarrow V(E) \quad (3.53.)$$

Це відображення між окремими словниковими статтями $V(x) \rightarrow V(y)$ для різних заголовкових слів x та $y \in E$. Так, наприклад, у досліджуваному словнику іспанської мови це можуть бути відсилання типу $x \text{ V. } y$ (x див. y), тлумачення через синонім або через формули квазісемантики $x \text{ aum. de } y$, $x \text{ dim. de } y$ (x з більш. від. y , x зменш. від. y). Довжина ланцюга посилань може бути довшою за 1, так що одержуємо ланцюг рекурсивного типу:

$$V(x) \rightarrow \{V(x')\} \rightarrow \quad (3.54.)$$

$$\rightarrow \{V(x'')\} \rightarrow \dots$$

Обов'язковим елементом словникової статті тлумачного словника є лексичне значення, представлене в лексикографічній структурі словниковою дефініцією. Розглянемо словник $V(E)$ як елементарну лексикографічну систему $V(E) = \{V(x)\}$. Будь-яку словникову статтю можна представити в такому вигляді:

$$V_i = x_0^i \pi_1 \xi_1^i \pi_2 \xi_2^i \pi_3 \dots \pi_n \xi_n^i \quad (3.55.)$$

де $\xi_j^i \in V(E)$ – слово, що міститься в словниковій статті V_i та входить до складу словника $V(E)$, π_i – роздільники між словами, такі як знаки пунктуації, спеціальні символи та позначки. Отже, словникову статтю V_i можна подати в узагальненому вигляді:

$$V_i = \partial V_i \cup M_i \quad (3.56.)$$

де $\partial V_i \equiv x_0^i$ – граничний елемент словникової статті, її заголовкове слово, M_i – внутрішня частина заголовкової статті $M_i \equiv \pi_1 \xi_1^i \pi_2 \xi_2^i \pi_3 \dots \pi_n \xi_n^i$. Таким чином, кожна словникова стаття є об'єднанням граничного елемента та внутрішньої частини. Формально це можна представити таким чином: $\partial V = \cup \partial V_i$ – межа елементарної лексикографічної системи $V(E)$; $M = \cup M_i$. Отримуємо загальний вигляд елементарної лексикографічної системи:

$$V = \partial V \cup M \quad (3.57.)$$

Вище ми розглянули формальну структуру елементарної Л-системи тлумачної словника іспанської мови $V(E)$. Перейдемо тепер до визначення автоморфізмів, що діють на структурі Л-системи, формуючи гіперланцюги (гіперцикли). На самому початку ми торкнулися питання лексикографічної замкненості: кожна форма слова ξ , що наявна у словниковій статті, має водночас бути заголовковим словом іншої статті $V(x_0^\xi)$. Через x_0^ξ позначено канонічну форму слова $\xi \equiv x_0^\xi$. У таблиці 3.33 перелік канонічних форм відповідно до окремих частин мови, представлених у словнику.

Таблиця 3.33 Канонічні форми в DLE 23

x^ξ	x_0^ξ
іменник спільного роду	іменник форми чоловічого роду
прикметник спільного роду	прикметник чоловічого роду
всі слова у формі множини	форма однини
дієслова у формі дійсного, наказового та умовного способів, а також у пасивному стані	форма інфінітива
зворотна форма дієслова	форма інфінітива
дієслова, що утворюють синтетичні конструкції із вказівними займенниками	форма інфінітиву

дієслово у формі герундія	форма інфінітива
пасивні дієприкметники, утворені від дієслів на позначення дії	форма інфінітива
усічена форма неозначеного артикля	повна форма означеного артикля
означений артикль жіночого або середнього роду	означений артикль чоловічого роду

Сукупність усіх x_0^ξ , що є канонічними формами до x^ξ , узятих із дефініції, можна подати у такому вигляді:

$$\langle V_i \rangle \equiv (x_0^{\xi 1}, x_0^{\xi 2}, \dots, x_0^{\xi n_i}) \quad (3.58.)$$

Варто зазначити, що не всі x^ξ підлягають розгляду та формуванню кортежів. Обираються лише ті, які входять до формул тлумачення, з вилученням стоп-слів (це можуть бути, наприклад, елементи метамови словника, такі як скорочення типу «и. т. с. s.», «U.», «etc.»). Побудуємо формулу автоморфізму:

$$A: V(x_0^i) \equiv V_i \rightarrow \{V(x_k^{\xi i}), k = 1, 2, \dots, n_i\} \quad (3.59.)$$

Формула означає, що словниковій статті $V(x_0^i)$ із заголовковим словом x_0^i ставляться у відповідність словникові статті $V(x_k^{\xi i})$. Іншими словами, із кортежу словникової статті $V(x_0^i)$ беремо будь-яку $x_k^{\xi i}$ та знаходимо відповідну словникову статтю $V(x_k^{\xi i})$. Далі з кортежу цієї статті обираємо наступну мовну одиницю $x_k^{\xi j}$ та шукаємо її $V(x_k^{\xi j})$. Процес триває, доки об'єкти $V(x_k^{\xi i})$ не почнуть повторюватися. Такий процес у теорії лексикографічних систем називається дією оператора автоморфізму. Позначається він літерою A . Процес утворення автоморфізмів можна схематично показати таким чином:

$$\begin{array}{ccccccc} A_1 & & A_2 & & A_3 & \dots & A_{n-1} & & A_n \\ x_0 & \rightarrow & x_1(x_0) & \rightarrow & x_2(x_1) & \rightarrow & \dots & \rightarrow & x_{n-1}(x_{n-2}) & \rightarrow & x_n(x_{n-1}) \end{array}$$

Індекс n позначає глибину автоморфізму і може приймати кінцеве значення, наприклад: $n = 1, 2, 10$ і т. д., або $n = \infty$. В останньому випадку має місце незамкненість Л-системи через відсутність відповідної словникової статті $V(x)$. Щоб забезпечити замкненість, потрібно або вилучити з тлумачення одиницю x та замінити на y , для якої вже є $V(y)$, або побудувати цю статтю $V(x)$. Результатом дії операторів автоморфізму A_2, A_3, \dots, A_n є гіперланцюг виду:

$$x_2(x_1), \dots, x_{n-1}(x_{n-2}), x_n(x_{n-1}) \quad (3.60.)$$

Якщо елементи $x_2(x_1)$ та $x_n(x_{n-1})$ збігаються, то такий гіперланцюг називається замкненим (або – гіперциклом). Для ілюстрації викладених теоретичних положень наведемо конкретний приклад. Нехай існує словникова стаття із заголовковим словом $x_0 = barco$:

barco. (De barca). m. 1. Embarcación de estructura cóncava y, generalmente, de grandes dimensiones.

Її кортеж представлено мовними одиницями, що перебувають у канонічній формі: $\langle V(\text{barco}) \rangle = (\text{embarcación}, \text{estructura}, \text{cóncavo}, \text{y}, \text{generalmente}, \text{de}, \text{grande}, \text{dimensión})$. Виберемо з нього, наприклад, $x = \text{embarcación}$ та знайдемо відповідну словникову статтю:

embarcación. f. **1.** Vehículo capaz de navegar por el agua propulsado por remo, vela o motor.

Із кортежу статті $\langle V(\text{barco}) \rangle = (\text{vehículo}, \text{capaz}, \text{de}, \text{navegar}, \text{por}, \text{el}, \text{agua}, \text{propulsar}, \text{remo}, \text{vela}, \text{o}, \text{motor})$ виберемо $x = \text{vehículo}$ та знайдемо для цього слова його статтю:

vehículo. (Del lat. *vehicŭlum*). m. **1.** Medio de transporte de personas o cosas.

Відповідно кортеж набуває вигляду $\langle V(\text{vehículo}) \rangle = (\text{medio}, \text{de}, \text{transporte}, \text{persona}, \text{cosa})$. Із нього оберемо слово *transporte*. Нижче подамо його словникову статтю та кортеж:

transporte. m. Buque de transporte.

Побудувавши означеним вище чином кортеж для цього слова, розглянемо слово $x = \text{buque}$:

buque. (Del fr. *buc* 'casco'). m. **1.** Barco de gran tonelaje con cubierta o cubiertas.

Побудуємо гіперланцюг на основні побудованих кортежів. Як це видно нижче, ми отримали гіперцикл, оскільки перший його елемент збігається з останнім (на п'ятому кроці):

$Z_1 = \text{barco} \rightarrow \text{embarcación} \rightarrow \text{vehículo} \rightarrow \text{transporte} \rightarrow \text{buque} \rightarrow \text{barco}.$

У процесі побудови ми дійшли до такого моменту, коли x тлумачиться через y , а y – через x . У традиційній лексикографії, так само як і в термінографії, це явище називають хибним колом і вважають неприпустимим (О. Герд, Б. Рицар, М. Сорокіна, Є Лук'янова та інші). Розглядаючи словникові дефініції як аксіоми певної теорії та застосовуючи до такої формальної системи теорему Геделя про неповноту, доходимо висновку, що в такій теорії мусять існувати твердження, які не можуть бути доведені або спростовані засобами самої теорії. Замкненість гіперланцюгів скінченої лексикографічної системи є маніфестацією її неповноти, за К. Геделем [53, с. 126]. Варто зазначити, що не завжди можна отримати замкнений гіперланцюг на лексикографічній структурі *DLE* 23у. Розглянемо таку групу словникових статей:

lámpara. (De *lámpada*). f. **1.** Utensilio o aparato que, colgado o sostenido sobre un pie, sirve de soporte a una o varias luces artificiales.

utensilio. (Del lat. *utensilia*, pl. n. de *utensilis* 'útil, necesario'). m. **1.** Objeto fabricado que se destina a un uso manual y doméstico. U. m. en pl. *Utensilios de cocina, de afeitar*.

objeto. (Del lat. *obiectus*). m. **1.** Todo lo que puede ser materia de conocimiento o sensibilidad de parte del sujeto, incluso este mismo.

todo, da. (Del lat. *totus* 'todo entero' ♦ Neutro **todo**) m. **14.** Cosa íntegra, conjunto indivisible o inseparable de los elementos que componen algo. *Se fijan ustedes en las partes sin atender al todo.*

cosa. (Del lat. *causa* 'causa, motivo'). f. **1.** Lo que tiene entidad, ya sea corporal o espiritual, natural o artificial, concreta, abstracta o virtual.

el, la. [...] art. deter. m. y f. **1.** Antepuesto a un sustantivo o a un sintagma nominal forma unaexpresión definida de referente consabido. *Espérenme en el restaurante. La familia se llevaba bastante bien.*

Побудуємо гіперланцюг із початковим елементом *lámpara*, обравши із дефініції, наприклад, перше слово і так далі:

$$Z_2 = lámpara \rightarrow utensilio \rightarrow objeto \rightarrow todo \rightarrow cosa \rightarrow lo \rightarrow el(la).$$

Як бачимо, ланцюг починається з іменника, а закінчується означеним артиклем. Подальша побудова ланцюга неможлива через те, що останній елемент не є носієм лексичного значення. За нашими спостереженнями, найпродуктивніший шлях побудови гіперциклу – це перебування його елементів один з одним у відношеннях «рід-вид», «частина – ціле», «причина – наслідок», «суб'єкт – об'єкт» тощо. Побудуємо ланцюги, наприклад, зі слова *coche*:

coche¹. (Del húngaro *kocsi* 'carruaje'). m. **1.** Automóvil destinado al transporte de personas y con capacidad no superior a siete plazas. [...] || **3.** Vagón del tren o del metro.

Із визначень 1 та 3 виберемо для цього слова *automóvil* та *vagón*, що тлумачаться як:

automóvil. (De *auto-* y *móvil*). [...] m. **2.** por antonom. **coche** (|| **automóvil** para transporte de personas).

vagón. (Del ingl. *wagon*). m. **1.** En los ferrocarriles, vehículo de viajeros o de mercancías y equipajes.

Ми бачимо, що дійшовши до слова *coche*, гіперланцюг замкнувся на першому елементі:

$$Z_3 = coche \rightarrow automóvil \rightarrow coche.$$

Із тлумачення *vagón* вибираємо слово *vehículo* і виконуємо таку саму процедуру, результатом якої є гіперланцюг вигляду:

$$Z_4 = coche \rightarrow vagón \rightarrow vehículo \rightarrow transporte \rightarrow vehículo \rightarrow transporte.$$

Таким чином, маємо гіперцикл, кінцевий елемент якого збігається із проміжними, тобто *transporte* та *vehículo*. Позначимо через $V^A[x_0^{\xi i}] \subseteq V(E)$ множину словникових статей $\{V(x_0^{\xi 1}), V(x_0^{\xi 2}), \dots, V(x_0^{\xi n})\}$, утворену внаслідок дії автоморфізму. Тоді множина $V^A[x_0^{\xi i}]$ називається підсловником словника $V(E)$, за умови, що $A: V^A[x_0^{\xi i}] = V^A[x_0^{\xi i}]$. Наприклад, підсловником $V(E)$ є $V^A[barco]$ та $V^A[coche]$. Неможливо утворити підсловник для гіперланцюга Z_2 , оскільки не виконується зазначена умова. Наведемо елементи $V^A[barco] =$

{*embarcación, vehículo, transporte, buque*}; $V^A[\textit{coche}] = \{\textit{automóvil}\}$ або $V^A[\textit{coche}] = \{\textit{vagón, vehículo, transporte, vehículo}\}$. Утворення гіперциклів та побудови на їхній основі підсловників можливе за умови дотримання лексикографічної замкненості та повноти. Так, у Л-системі *DLE 23*у виявлено випадки, що, на нашу думку, є порушеннями лексикографічної повноти, тобто відсутність визначень, у яких вони вжиті в інших словникових статтях, що ускладнює побудову гіперциклу та підсловника. Наведемо приклад утворення одного з них від *champán* на основі таких тлумачень (у дефініції курсивом виділено слова, що були взяті для побудови гіперланцюга):

champán. [...] m. *Vino espumoso blanco o rosado, originario de Francia.*

vino. [...] m. *Bebida alcohólica que se hace del zumo de las uvas exprimido, y cocido naturalmente por la fermentación.*

bebida. [...] f. *Líquido que se bebe.*

líquido. [...] adj. **1.** *Dicho de un cuerpo de volumen constante: De moléculas con tan poca cohesión que se adaptan a la forma de la cavidad que las contiene, y tienden siempre a ponerse a nivel. U. t. c. s. m.*

$Z_4 = \textit{vino} \rightarrow \textit{bebida} \rightarrow \textit{líquido} \rightarrow \textit{dicho de un cuerpo}.$

Порушення полягає в тому, що для слова *líquido* відсутнє лексичне значення, яке відповідає граматичній категорії іменника. Рішенням цієї проблеми, на нашу думку, було б включення тлумачення до аналізованого слова, яке відповідає іменнику. Або на початку самого тлумачення замість ремарки «adj.» (прикметник) поставити іншу – «m.» (іменник чоловічого роду), наприкінці подати у формі додаткового коментаря, що слово також уживають як прикметник.

Ще один приклад лексикографічної неповноти представлено іменником *moderador* у значенні «людина, що головує дебати, збори, круглий стіл тощо» та дієсловом *moderar*:

moderador, ra (Del lat. *moderātor, -ōris*). adj. [...] **2.** *Persona que preside o dirige un debate, asamblea, mesa redonda, etc. [...].*

moderar tr. *Templar, ajustar o arreglar algo, evitando el exceso.*

Характер порушення – відсутність лексичного значення у дієслова *moderar*: «presidir o dirigir un debate, asamblea, mesa redonda, etc.», що не дає змогу створити гіперланцюговий зв'язок *presidir / dirigir* із дієсловом *moderar*. На наш погляд, необхідно включити до словникової статті *moderar* дефініцію, що відображає викладене вище лексичне значення. Під час побудови гіперциклів необхідно також брати до уваги, що його елемент або елементи можуть бути омонімами. Наведемо такий приклад: $Z_5 = \textit{automóvil} \rightarrow \textit{coche} \rightarrow \textit{automóvil}$, елементи якого тлумачаться таким чином:

automóvil. (De *auto-* y *móvil*). adj. **1.** *Que se mueve por sí mismo. Dicho principalmente de los vehículos que pueden ser guiados para marchar por una vía ordinaria sin necesidad de carriles y llevan un motor, generalmente de combustión*

interna o eléctrico, que los propulsa. U. m. c. s. m. • m. **2.** por antonom. coche (|| automóvil para transporte de personas).

coche¹. (Del húngaro *kocsi* 'carruaje'). m. **1.** Automóvil destinado al transporte de personas y con capacidad no superior asiete plazas. || **2.** Carruaje de cuatro ruedas de tracción animal, con una caja, dentro de la cual hay asiento para dos o más personas. || **3.** Vagón del tren o del metro.

coche². (De la voz *cochi*, con que se llama al cerdo). m. **1. cerdo** (|| mamífero). • adj. **2.** *Guat. sucio.* • interj. **3. cochi.**

Отже, в формулі автоморфізму має бути доданий індекс омонімії, наприклад, $j \geq 0$. Якщо $j = 0$, то елемент гіперциклу не є омонімічним, а якщо $j > 0$, то цей індекс має відповідати порядковому номеру, який указаний в словнику:

$$A: V(x_0^i) \equiv V_i \rightarrow \{V(x_k^{\xi i[j]}), k = 1, 2, \dots, n_i; j \geq 0\} \quad (3.61.)$$

Для того щоб отримати гіперцикл Z_5 , його другий елемент *coche* повинен мати індекс 1. Під час розроблення алгоритму для комп'ютерної системи побудови гіперланцюгів (гіперциклів) можливо два шляхи вказівки індексу омонімії: 1) вручну, тобто користувачем, або 2) напівавтоматично, тобто за запитом системи, коли вона натрапляє на омонімічну лексему. Отже, гіперцикли породжують явище рекурсії семантичних станів, тобто, «відправляючись» від одного слова в певному семантичному стані, ми згодом «повертаємося» до цього самого слова.

3.4.2. Квazісемантика

Показовим проявом системної будови великих тлумачних словників є квazісемантика. Її ми розуміємо як властивість слова визначати своє значення через семантику іншого, від якого воно походить. Формули тлумачення, що розкривають похідні мовні одиниці, називаються формулами квazісемантики [27]. В іспанському мовознавстві їх називають морфосемантичними визначеннями (з ісп. *definición morfosemántica*) [119, с. 102]. Це різновид визначення, що включає водночас значення основного слова та його афікса [118, с. 253]. Наведемо приклади:

argollón. m. aum. de argolla.

lentamente. adv. De manera lenta.

rígidez. m. Cualidad de rígido.

Як видно з прикладів, семантизація відбувається за певними формулами: «aum. de + X» (збільш. до + іменник), «De manera + X» (Робити щось + прикметк + чином), «Cualidad de + X» (властивість бути + прикм.) тощо. Отже, як зауважує Х. Загер, морфосемантичне визначення полягає в описі лексеми шляхом розкриття її морфемної будови семантично еквівалентною конструкцією [164].

Такий лексикографічний прийом широко використовують в українській та іспанській лексикографії. Його перевага полягає в тому, що зникає необхідність повторення викладеної раніше інформації. В аналізованому словнику цим способом семантизують слова, похідні від іменника, прикметника, прислівника та дієслова, які позначають властивості, процес, процес / результат, дію тощо. Іншими словами, в іспанському словнику відбувається опис граматичного і лексичного значень. Але для цього лексикографам потрібно розв'язати проблему розмежування лексичного та граматичного компонентів значення слів. Так, наприклад, *el president-e* й *la president-a* – форми чоловічого та жіночого роду, що належать слову на позначення «особи, яка очолює уряд, раду, суд, спільноту, товариство, збори тощо» (*DLE 23*), тоді як *el gobernante* та *la gobernanta* не є формами того самого слова, оскільки перше означає «особу, яка керує» (*DLE 23*), а друге – «жінку, яка працює у великих готелях і доглядає на своєму поверсі за чистотою кімнат, цілісністю меблів, килимів та інших речей» (*DLE 23*). Тобто в першому прикладі дві грами належать до родової словозмінної парадигми того самого слова, тоді як у другому дві грами репрезентують слова з різним лексичним значенням.

У цьому контексті головною проблемою побудови морфосемантичних визначень (або формул квазісемантики) є багатозначність афіксів (*sobre*³²: *sobrevolar* / *sobregargar*) та слів-основ (*importar* > *importador* / *importancia*³³) або набуття власної семантики похідним словом (*amable*³⁴) [119, с. 253]. Зауважимо, що в іспанській мові власної лексичної семантики набувають також похідні дієслова (*prevenir* від префікса *pre-* «до, перед» та *venir* «приходити»), дієприслівники пасивного стану (*hecho* «вчинок, факт» від *hacer* «робити», *dicho* «заручини, дотепне слово» від *decir* «говорити»), а також іменників, що мають відтінок збільшеності (*cucharrón* «ополоник» від *cucharra* «ложка», *abejón* «трутень» від *abeja* «бджола») та зменшеності (*ventanilla* «кватирка» від *ventana* «вікно», *chiquito* «маленький стакан вина» від *chico* «хлопчик»). Що до іспанських прикметників із формою найвищого ступеня порівняння, крім набуття власної семантики (*serenísimo* «в Іспанії, форма звернення до принципів королівської сім'ї» від *sereno* «спокійний, тихий») спостерігаємо паралельне функціонування словоформи із власним лексичним значенням та квазісемантикою (*fortísimo*¹ – «форма найвищого ступеня від *fuerte*», *fortísimo*² – «грати дуже гучно»).

Крім цього, використання такого типу визначення має певні обмеження. Так, наприклад, Хосефа Мартін, досліджуючи дієслова на позначення дій та результатів, зауважує: «Si la nominalización hereda todos los sentidos del verbo base, este tipo de definición es adecuada; no lo es, en cambio, cuando la nominalización no hereda alguno de los significados de la base verbal, lo cual puede

³² Префікс *sobre-* може позначати інтенсивність або надлишковість, як у *sobrecargar* (перевантажити, перевантажувати) або найвище положення, як у *sobrevolar* (летіти над чимось).

³³ Від дієслова *importar*, що може означати «імпортувати й мати значення (бути важливим)», утворюються іменники *importador* (імпортер) та *importancia* (важливість, значення).

³⁴ Прикметник *amable* походить від дієслова *amar* (любити, кохати) та суфікса *-ble* (здатність виконати дію над чимось), але означає «приємний, милий, люб'язний».

originar malas interpretaciones. Por ejemplo, una nominalización como aclaración solo se refiere al sentido de aclarar ‘hacer algo más comprensible’, pero no al significado de ‘lavar la ropa con agua para quitarle el jabón’, a partir del cual se construye la nominalización aclarado. Una definición de aclaración como ‘acción y efecto de aclarar’ no refleja la restricción mencionada»³⁵ [119, с. 97].

У тлумачному словнику іспанської мови нами виявлено двадцять шість формул морфосемантичної дефініції. Вибір тієї чи іншої формули залежить від: 1) семантики морфа і семантики слова-основи; 2) денотата, репрезентованого похідним словом (наприклад, чи він позначає істоту чи неістоту); 3) чи об’єкт, позначений заголовковим словом, сам виконує дію чи над ним виконують дію тощо; 4) характеристики (збільшеність, зменшеність), приписувані тому чи іншому об’єкту. Перейдемо до розгляду формул морфосемантичних визначень.

Для реєстрових слів із відтінком збільшеності й зменшуваності, а також для пасивних дієприкметників використовують відповідно: *aum. de + X* (збільш. від X), *dim. de + X* (зменш. від X), *adj. sup. de + X* (найвищ. ступ. від прикм. X), наприклад:

argollón. m. *aum. de argolla.*

pedrezuela. f. *dim. de piedra.*

fortísimo. adj. *sup. de fuerte.*

Що стосується похідних мовних одиниць на позначення дій, процесів, процесу-результату, – зазвичай тих, що мають суфікси *-ento*, *-ión*, *-je*, *-do*, – для них передбачені такі формули тлумачення: *Acción de + X* (дія від X), *Acción y efecto de + X* (дія та результат від X):

abrimiento. m. *Acción de abrir.*

pulsación. [...] f. *1. Acción de pulsar.*

aterrizaje. [...] m. *Acción de aterrizar.*

colocación [...] f. *1. Acción y efecto de colocar.*

montaje. [...] m. *1. Acción y efecto de montar* (|| armar las piezas de un aparato o máquina).

planteamiento. m. *Acción y efecto de plantear*¹.

cocido, -a. m. *Acción y efecto de cocer.*

Як видно із поданих вище прикладів, такі формули морфосемантичної дефініції, використовують для семантизації віддієслівних іменників на позначення дії (*abrimiento*, *aterrizaje*), а також дії та результату (*colocación*,

³⁵ Якщо похідна номінація наслідує всі значення основного дієслова, то використання цього типу визначення є цілком доречним; і, навпаки, недоречним, коли номінація не наслідує хоча б одного значення базового дієслова, оскільки це може призвести до неправильних інтерпретацій. Так, наприклад, лексема *aclaración*, що походить від дієслова *aclarar*, пов’язана з ним лише за значенням «робити щось зрозумілим», але не за значенням «промивати білизну від мила», на основі якого утворено слово *aclarado* (полоскання [білизни]). Отже, визначення слова *aclaración* у спосіб “acción y efecto de aclarar” (дія та результат від *aclarar*) не відповідає вказаній умові.

montaje, planteamiento). Проаналізуємо семантичний стан слова *montaje* у таких реченнях:

*Permanecí en silencio un largo rato. Las imágenes de Alfonsina, la fiesta, José, sobre todo él, distante, encerrado, se confundían como un **montaje** fotográfico mal hecho* (Chambeux, Juan: *El circo, el loco y lo demás*. Santiago de Chile: RIL editoriales, 2001). – Довгий час я перебував у тиші та спокої. Наче як на поганому **фотомонтажі**, в моїй уяві неясними обрисами вимальовувалися Альфонсіна, народне гуляння, і, особливо, Хосе, за своїм характером стриманий і замкнений у собі.

*El **montaje** de luces y sonido estará a cargo de la empresa de logística Tempo, de Bogotá* (“Desfile de las estrellas en Ibagué”. *El Tiempo*. Bogotá: eltiempo.com, 2001-11-07) – За **монтаж** освітлювальної та звукової апаратури відповідатиме логістичне підприємство *Темпо*, м. Богота. У першому реченні семантичний стан аналізованого слова складає компонент «результат монтажу», точніше «результат складання кількох зображень». Зовсім інша ситуація спостерігається в другому реченні. У ньому *montaje* одночасно функціонує в суперпозиції двох семантичних станів: перший – процес («монтажні роботи»), другий – результат («змонтована апаратура»). Поданий контекст не дає можливості зредувати суперпозицію станів до одного. Саме тому, на нашу думку, використання формули морфосемантичної дефініції «Acción y efecto de + X» для розкриття семантики слів на позначення одночасно процесу й результату є цілком виправданим.

Для розкриття квазісемантики слів на позначення образу та способу дії використовують формули: *De manera + X* (*X + чином*, наприклад: «хитрим чином», «швидким чином») та *Con (de modo) + X* (*З + X*, наприклад: «з честю», «з легкістю»). Їх використовують переважно для семантизації прислівників із суфіксом *-mente*:

lentamente. adv. De manera lenta.

fácilmente. adv. Con facilidad.

abiertamente. adv. De manera abierta.

pobremente. adv. Con pobreza.

Слова на позначення актанта (носія дії) тлумачаться як «*Que + X*» (який + *X*) або «*Persona que + X*» (особа, яка + *X*). Першу формулу застосовують до прикметників із суфіксами *-ante* та *-or, -a*, а другу – лише до іменників із суфіксом *-or* на позначення осіб певної професії:

irritante. adj. Que **irrita**¹.

operador, ra. [...] adj. **1.** Que opera. U. t. c. s.

entrenador. m. y f. Persona que **entrena**.

luchador. [...] m. y f. Persona que **lucha**.

За нашими спостереженнями, формулу «*Persona que + X*» використовують лише для слів, що належать до категорії істот (*entrenador, luchador*), тоді як

«Que + X» – для слів, що можна віднести до істот і неістот (*irritante, operador*) або лише до неістот. Порівняйте:

El funcionamiento del nuevo servicio está respaldado por 70 ambulancias, 22 propios de PAMI, y 1010 empleados. De ellos 680 son médicos, 256 ambulancieros, 44 radio operadores y 40 administrativos (“Estrategia Veloz”. Clarín.com. Buenos Aires: clarin.com, 2001-02-05). – Роботу нової служби забезпечують 70 машин швидкої допомоги (22 належать Національному інституту соціальної допомоги пенсіонерам) та 1010 працівників. Із них 680 лікарів, 256 водіїв швидкої допомоги, 44 **радіооператорів** і 40 адміністраторів.

Algunos operadores telefónicos, de los Estados Unidos e incluso de Europa, insisten en que las redes celulares de segunda generación aún tienen bastante margen para servicios de Internet (“3G: un signo de los tiempos”. Clarín.com. Informática. Buenos Aires). – Деякі телефонні **оператори** Сполучених Штатів, і навіть Європи, наголошують, що сотові мережі другого покоління вже мають достатнє покриття для забезпечення Інтернет-зв’язку. У першому реченні мова йде про людей, що забезпечують радіозв’язок (істоти), а в другому – про компанії, що надають послуги телефонного зв’язку (неістоти). Зауважимо, що деякі іспанські мовні одиниці на позначення людей певної сфери діяльності, окрім морфосемантики, набувають власного лексичного значення:

viajante. [...] adj. 1. Que viaja. Apl. a pers., u. t. c. s. • m. y f. 2. Dependiente comercial que hace viajes para negociar ventas o compras.

Як видно із наведеної словникової статті, лексема *viajante* (може функціонувати як прикметник і як іменник) тлумачиться через формулу квазісемантики «Que viaja» (який / яка подорожує). Саме з цього значення утворюється друге, власне лексичне «Dependiente comercial que hace viajes para negociar ventas o compras» (комерційний агент, котрий подорожує в різні місця для укладання угод із купівлі-продажу). Для прикметників із суфіксом *-oso* на позначення характеристики носія дії, передбачено такі формули дефініції: «Que causa + X»:

bochornoso adj. 1. Que causa o da bochorno. [...].

doloroso, sa adj. 1. Que causa o implica dolor físico o moral.

Слова із префіксом *re-* на позначення повторюваності дії, тлумачаться через формулу «Volver a + X». Її використовують лише для дієслів, але не похідних від них іменників (*reconstrucción, reensayo, reorganización*). Подамо приклади:

reconstruir. tr. Volver a construir.

reensayar. tr. Volver a ensayar.

reorganizar. tr. Volver a organizar algo. U. t. c. prnl.

Це не стосується дієслів із префіксом *re-*, що означають посилення дії (*resecar*), опозицію, опір дії (*rechazar, repugnar, reprobar*). Варто зазначити, що в іспанській мові дієслова з цим суфіксом набувають власного лексичного значення:

resaltar. intr. **1.** Dicho de un cuerpo elástico: Botar repetidamente. || **2.** Dicho de una cosa: Desprenderse de donde estaba fija. || **3.** Dicho de un cuerpo: En los edificios u otras cosas, sobresalir en parte de otro cuerpo. || **4.** Poner de relieve, destacar algo haciéndolo notar. U. t. c. tr. *El alcalde resaltó la importancia del proyecto.*

Показовим для досліджуваного словника є фіксація морфосемантів зі значеннями: а) «який / яка відчуває щось» (фізичний вплив) – «Que siente + X»; б) «який / яка має емоційний стан (перебуває в емоційному стані)», «який / яка містить щось у собі» – «Que tiene + X»:

caluroso. adj. Que siente calor o lo causa.

envidioso. adj. Que tiene envidia. U. t. c. s.

aceitoso. adj. **1.** Que tiene aceite [...].

Остання із досліджуваних нами груп морфосемантів, що є об'єктом лексикографічної репрезентації, включає слова зі значенням:

а) набуття певних характеристик (неперехідні або зворотні дієслова із суфіксом *-cer* та / або із префіксами *a-*, *en-*, які походять від прикметників) тлумачаться через формулу «Ponerse + X»:

afofarse. prnl. Ponerse fofo.

engordar. [...] intr. **2.** Ponerse gordo. U. t. c. prnl. U. t. en sent. fig. [...].

ennegrecer. [...] intr. **4.** Ponerse negro o negruzco. U. t. c. prnl.

palidecer. [...] intr. **1.** Ponerse pálido. [...].

Окрему підгрупу становлять морфосеманти на позначення певної форми, для чого використовують формули «De forma de + X» та «Que tiene forma + X»:

columbiforme. [...] adj. Que tiene forma de paloma.

corniforme. [] adj. De forma de cuerno.

б) належність до певного класу предметів – «Propio de + X» (прикметники із суфіксами *-eño*), «Perteneciente o relativo + X» (прикметники із суфіксами *-ario*), «Natural de + X» (прикметники із суфіксами, *-ano*, *-eño*, що утворені від прикметників на позначення географічних назв), «Partidario de + X» (іменники із суфіксом *-ista*), «Contrario + X» (прикметники із префіксом *anti-* та суфіксом *-ista*):

navideño, ña. adj. Perteneciente o relativo al tiempo de Navidad.

universitario, ria. adj. **1.** Perteneciente o relativo a la **universidad** (|| institución de enseñanza superior). || **2.** Perteneciente o relativo a la **universidad** (|| instituto público de enseñanza). || **3.** Perteneciente o relativo a la **universidad** (|| edificio o conjunto de edificios).

africano. adj. **1.** Natural de África. U. t. c. s. || **2.** Perteneciente o relativo a África o a los africanos.

brasileño, ña. adj. **1.** Natural del Brasil, país de América. U. t. c. s.

europista. [...] **2.** adj. Partidario del europeísmo. Apl. a pers., u. t. c. s.

anticapitalista. adj. Contrario al capitalismo. *Argumentos anticapitalistas.* Apl. a pers., u. t. c. s.

в) наявність певної якісної характеристики – «Cualidad + X» (іменники із суфіксом *-ez*; іменники із суфіксами *i-*, *-a* та суфіксами *-dad*), «Que se puede + X» (прикметники із суфіксом *-ble*); відсутність характеристики «Falta de + X» (іменники із префіксом *a-*), «Que no se puede + X» (прикметники із префіксом *in[m]-* та префіксом *-ble*):

rigidez. f. Cualidad de rígido.

irresponsabilidad. f. Cualidad de irresponsable.

oponible. adj. Que se puede oponer.

asimetría. [...] f. Falta de simetría.

imperdonable. adj. Que no se debe o puede perdonar.

Таким чином, у тлумачному словнику іспанської мови представлено морфосеманти: 1) нелексикалізовані (що не мають власного лексичного значення); 2) частково лексикалізовані (мають квазі- та власну семантику); та 3) повністю лексикалізовані (набувають власного лексичного значення). Перші дві групи морфосемантів тлумачаться за моделлю:

$$s(x) = f + x^{\xi} \quad (3.62.)$$

де: f – формула самого тлумачення, а x^{ξ} – словоформа, що є основою морфосеманта x . Стосовно третьої групи тлумачення морфосемантів відбувається за допомогою тлумачень, наведених у підрозділі 3.1.3.

3.4.3. Синонімічні пари

Як було зазначено в підрозділі 3.1.3, показовим для досліджуваного словника є семантизація через синонім. Це дає нам підстави говорити про здатність Л-системи індукувати синонімічні пари. Перш ніж переходити до розгляду питання, з'ясуємо поняття синонімії в парадигмі теорії лексикографічних систем. У лінгвістиці [1, 4, 5, 10, 11, 13, 18, 24, 26, 37, 42, 56] існують два погляди: 1) розуміння синонімів як абсолютно тотожних за значенням одиниць мови як омосемантів та 2) розуміння їх як тотожних або дуже близьких за значенням одиниць мови як парасемантів. В основі визначення синонімів лежить: а) значення слова: Ю. Апресян [2], Т. Арбекова [4], А. Ахманова [5], Л. Булаховський [11], Є. Кротевич [24], Дж. Лайонз [26]; б) поняття, позначуване словом: Р. Будагов [10], А. Євгенєва [18], М. Жовтобрюх [19], А. Хазанович [40], М. Шанський [42], А. Шапіро [43].

Якщо синоніми розуміти як омосеманти, то їх виокремлення ускладнюється лише в тих випадках, коли мовне значення трактують не як відображувальну категорію, тобто не як психічну сутність, однорідну за своєю природою з поняттям та уявленнями, а як реляційну категорію, що включає не лише відношення означального до означуваного (знакову семантичну функцію), а й усі можливі відношення знака до інших знаків, його «реляційні властивості»: стильові (стилістичний компонент значення), сполучувальні (селективний компонент значення) тощо. У цьому випадку Л. М. Васильєв доходить висновку, що абсолютно тотожних слів у мові взагалі не існує, а,

отже, немає й синонімів. Але водночас, якщо розуміти синоніми як парасеманти, то доволі складною проблемою є визначення необхідного ступеня та характеру їхньої семантичної близькості. Так, слова типу *йти* – *рухатися*, *автор* – *письменник* виражають той самий зміст у певних контекстах [13, с. 128].

Щодо близькості значень, Д. Н. Шмельов вважає семантично близькими лише ті слова, в яких нейтралізуються семантичні розбіжності в певній позиції. Чим більше таких позицій, тим частіше можлива взаємозамінюваність цих слів [56, с. 130]. Дж. Лайонз розрізняє часткову та абсолютну синонімію. Частковими синонімами лінгвіст називає ті слова, що відповідають критерію тотожності значення, але за різних причин не відповідають умовам того, що називають абсолютною синонімією (наприклад, *mist* «легкий туман» і *fog* «густий туман»). До абсолютних дослідник зараховує лише ті синоніми (синонімічними він вважає не лише слова, а й також висловлювання), які відповідають трьом умовам: 1) всі їхні значення тотожні; 2) вони синонімічні в усіх контекстах; 3) вони семантично еквівалентні (тобто їхні значення тотожні) в усіх параметрах значення, дескриптивних та недескриптивних [26, с. 78]. Ю. Д. Апресян виокремлює точні синоніми, якщо тлумачення двох слів повністю збігаються, і майже синоніми (квазісиноніми), коли вони мають більшу спільну частину [3, с. 219].

Деякі лінгвісти мають сумнів щодо доцільності встановлення різниці між синонімами, зокрема під час їхнього лексикографічного впорядкування. За словами С. Ульмана, встановлення різниці між синонімами вимагає від лексикографа дуже гострого чуття. Відносно синонімії також скептично висловлювався Фр. Дорнзайф, наголошуючи, що сам термін «синонімія» слід сприймати дуже обережно. Відсутність повних синонімів заперечують П. Р. Лутцайер та Л. Блумфілд. На думку Л. Блумфілда, це пояснюється тим, що кожна мовна форма має певне власне значення, і коли фонемний склад цієї форми змінюється, то змінюється значення цієї форми [8, с. 148]. На відміну від попередніх мовознавців, Р. Трухільо прихильний до ідеї, що синоніми або є абсолютними, або вони взагалі не синоніми, оскільки ступінь близькості значення не піддається виміру, і, крім цього, неможливо з'ясувати, до якого моменту вони близькі за значенням і коли вони перестають ними бути. Але й також важко довести їхню абсолютність. Незважаючи на своє твердження, учений не заперечує той факт, що два слова принаймні можна вживати як синоніми, і саме так ми робимо, коли це не призводить до непорозуміння внаслідок різниці в значеннях, яка може мати місце між цими словами [177, с. 194]. Про те, що синоніми мають бути абсолютними, наголошував також Г. Сальвадор: «Чи існують синоніми? Звичайно, що вони є, і сподіваюсь, що я це можу довести. Вони мають бути абсолютними. Якщо це не так, то вони не можуть бути такими» [166, с. 51].

Ще одним критерієм синонімічності, на думку вчених, є взаємозамінність синонімів при незмінюваному значенні або без помітних значеннєвих відмінностей у межах певних контекстів. Так, Л. О. Новиков, ураховуючи властивість слів бути багатозначними, пропонує таке визначення синонімів: два

чи більше лексико-семантичні варіанти є синонімами, якщо вони, маючи різні знаки (лексми), здатні взаємозамінювати одне одного у всіх або певних контекстах завдяки тотожності або схожості значень, не змінюючи змісту висловлення [32, с. 228]. Так само П. Александров пропонує вважати синонімічними лише ті семми, які можуть виражати те саме поняття та здатні замінювати одне одного в будь-яких контекстах, не впливаючи на предметно-логічний зміст висловлювання [1]. Думку про взаємозамінюваність в усіх або будь-яких контекстах як критерію визначення синонімів поділяють також М. М. Шанський [42] та В. А. Сиротіна [36]. З огляду на це А. М. Гвоздєв вважає, що синоніми відсутні там, де їхня заміна неможлива, а є лише слова, що позначають різні поняття, хоч інколи й близькі між собою [15]. Для того щоб уникнути необхідності говорити про тотожність або близькість (оскільки повний збіг двох або більше слів дуже рідко наявний у мові), С. Г. Бережан пропонує визначати синоніми як слова, що збігаються хоча б в одному із лексико-семантичних варіантів своїх значень [6].

Але синонімічність слів визначають не лише лексико-семантичні, а й лінгвопрагматичні характеристики. Так, Емма Мартінель [121] виокремлює такі співвідношення: 1) загальнолітературне слово / науковий термін: *ciempiés* – *escolopendra* (багатноніжка / сколопендра); 2) загальнолітературне слово / вузькоспеціальний термін: *grano* / *ántrax*, *forúnculo* (прищ / фурункул); 3) загальнолітературне / книжне слово: *pelo* / *cabello* (волосся / шевелюра), *verano* / *estío* (літо / літня пора); 4) загальнолітературне слово / архаїзм: *aeropuerto* / *aeródromo*, *cliente* / *parroquiano* (аеропорт / аеродром, клієнт / постійний відвідувач); 5) загальнолітературне слово / розмовне слово (жаргонізм): *suerte* (везіння, талан) / *chamba* (фарт).

Отже, підсумовуючи сказане, визначимо синонімію в парадигмі лексикографічних систем у такий спосіб: *синонімія* – мовний феномен, суть якого полягає в тому, що дві чи більше лексичні одиниці, перебуваючи в певному семантичному стані, здатні замінювати одна одну в певних контекстах. Ведучи мову про Л-систему тлумачного словника іспанської мови, слід уточнити, що будь-яка лексична одиниця (слово, словосполучення, фразеологізм), перебуваючи в тому чи іншому стані, здатна утворювати синонімічні зв'язки з однією або кількома лексемами. У результаті на Л-системі аналізованого словника індукуються синонімічні пари та синонімічні ряди. Незважаючи на те, що у словнику іспанської мови в розділі «Advertencias para el uso del diccionario» (Правила користування словником) зазначено, що розкриття семантики заголовкової одиниці є найменш точним засобом порівняно з іншими типами дефініції (через те, що важко знайти синонімічні лексеми в усіх контекстах), укладачі вважають його ефективним для розкриття значень, які помічаються географічними, ареальними та хронологічними ремарками. До того ж такий засіб семантизації має перевагу – зникає необхідність повторення тієї самої дефініції для двох різних лексем (одна з яких належить до спеціальної сфери, а інша – до загальномовної) і тим самим забезпечується економія місця в словнику. Наведемо деякі приклади синонімічних пар та рядів, утворених реєстровою одиницею *agua*:

agua [...] f. **1.** Líquido transparente, incoloro, inodoro e insípido en estado puro, cuyas moléculas están formadas por dos átomos de hidrógeno y uno de oxígeno, y que constituye el componente más abundante de la superficie terrestre y el mayoritario de todos los organismos vivos. (Fórm. H₂O). || [...] **3. lluvia** (|| acción de llover). U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. || **4. lágrimas** (|| gotas de la glándula lagrimal). *Se le llenaron los ojos de agua*. U. t. en pl. con el mismo significado que en sing. [...] **6.** f. Mar. **mareas** (|| movimiento periódico de las **aguas** del mar). [...] **11. agua mineromedicinal**. *El balneario es famoso por sus aguas*. [...] **16. Mar. hombre al agua**.

Як видно з наведеної словникової статті, лексема *agua* утворює синонімічні пари з такими словами та словосполученнями: 1) *agua* *S* *lluvia* при $s_3(\text{agua}) \equiv s_1(\text{lluvia}) = \text{«acción de llover»}$; 2) *agua* *S* *lágrimas* при $s_4(\text{agua}) \equiv s_1(\text{lágrimas}) = \text{«gotas que segrega la glándula lagrimal»}$; 3) *agua* *S* *mareas* при $s_6(\text{agua}) \equiv s_1(\text{mareas}) = \text{«movimiento periódico de las aguas del mar»}$; 4) *agua* *S* *agua mineromedicinal* при $s_{11}(\text{agua}) \equiv s_1(\text{agua mineromedicinal}) = \text{«agua mineral que se usa para el tratamiento de alguna dolencia»}$; 5) *agua* *S* *hombre al agua* при $s_{16}(\text{agua}) \equiv s_1(\text{hombre al agua}) = \text{«U. para advertir que alguien ha caído al mar»}$. Отже, лексема *agua*, перебуваючи в наведених вище семантичних станах, виступає синонімом до трьох слів (*lluvia*, *lágrimas*, *mareas*) та двох словосполучень (*agua mineromedicinal*, *hombre al agua*). Своєю чергою ці слова, перебуваючи в певному семантичному стані, можуть бути синонімами до *agua*. Формально це виглядає так:

$$xSy \leftrightarrow s_i(x) \equiv s_j(y) \quad (3.63.)$$

де x та y – лексичні одиниці, i, j – номери семантичних станів x та y , за якими можлива взаємозаміна. Так, наприклад, $x = \text{agua}$ може замінювати лексему $y = \text{lluvia}$, коли перебуває в семантичному стані з індексом $i = 3$ (індекс семантичного стану відповідає номеру тлумачення у словниковій статті *lluvia*), а *lluvia* може замінювати *agua*, коли $j = 1$. У теорії лексикографічних систем [27, 52, 53] дві лексеми x та y вважаються синонімічними, коли:

$$|s(x) - s(y)| < \varepsilon \quad (3.64.)$$

де ε – деяка досить мала величина, яку не повинна перевищувати різниця станів $s(x)$ та $s(y)$. Для обчислення цієї різниці необхідно мати формальні визначення цих станів, що є доволі складним завданням. Воно розв'язується лінгвістом шляхом експертної оцінки, який, аналізуючи семантичні стани $s(x)$ та $s(y)$, сам установлює їхню близькість, покладаючись на свою мовну компетенцію. Подана вище формула справедлива також для синонімічних лексем, представлених у тлумачному словнику іспанської мови. Хоча за своїм лексичним компонентом семантичні стани іспанських лексем можуть бути тотожними, ця тотожність доволі відносна, оскільки в становленні різниці беруть участь інші компоненти семантичного стану (предметна галузь, стилістика, географічний ареал тощо). Варто зазначити, що відношенню синонімії притаманні рефлексивність (1) і транзитивність (2), тобто:

1) лексема x на множині іспанських лексем перебуває у відношенні до самої себе. Формально це можна представити так: $x S x$, де символом S позначено відношення синонімії. Те саме можна сказати про лексему y ;

2) для кожної пари на множині іспанських лексем виконання відношення xSy веде до виконання відношення $y S x$: $x S y \Rightarrow y S x$ (якщо x синонімічна до y , із цього випливає, що y синонімічна до x).

На прикладі поданої вище словникової статті у випадку рефлексивності лексема *agua* синонімічна сама до себе, тобто *agua S agua*. Так само можна сказати про інші лексеми: *lluvia S lluvia*, *mareaSmarea* і т.д. У другому – якщо *agua* синонімічна до *lluvia* (*agua S lluvia*), то *lluvia* синонімічна до *agua* (*lluvia S agua*). Так само відбувається з іншими парами: *agua S lágrimas*, *aguaSmarea* тощо. Однак, відношення синонімії не обов'язково є транзитивним, тобто з фактів $x S y$ та $y S z$ не випливає $x S z$. Розглянемо конкретні приклади. Візьмемо заголовкову лексему $x = cadera$, яка синонімічна до $y = silla$, за спільним семантичним станом $s(x) \equiv s(y) = \text{«asiento con respaldo»}$ (сидіння зі спинкою). Своєю чергою y синонімічна до лексеми $z = sede$, оскільки $s(y) \equiv s(z) = \text{«asiento de un prelado»}$ (сидіння єпископа). Якщо проаналізувати семантичні стани $s(x)$, $s(y)$ та $s(z)$, то можна побачити, що у них в основі лежить сема *asiento* (сидіння). Отже, $s(x) \equiv s(y)$ та $s(y) \equiv s(z)$, то $s(x) \equiv s(z)$. У цьому випадку ми можемо констатувати прояв транзитивності: *cadera S silla* та *silla S sede* \Rightarrow *cadera S sede*. Іншими словами, якщо *cadera* синонімічна до *silla* та *silla* синонімічна до *sede*, то з цього випливає, що *cadera* синонімічна до *sede*. Наведемо тепер приклад, коли транзитивність неможлива. Так, $x = agua$ та $y = lágrimas$ синонімічні, коли $s(x) \equiv s(y) = \text{«gotas de la glándula lagrimal»}$ (краплі зі слізної залози). Водночас $y = lágrima$ синонімічна до $z = vino de lágrima$ при $s(y) \equiv s(z) = \text{«vino que se destilla la uva sin exprimir ni apretar el racimo»}$ (вино, що виділяють плоди винограду без вичавлювання та стискання грона). Як бачимо, транзитивність неможлива, оскільки в основі станів лежать різні семи *gota* (крапля) та *vino*. Отже, *agua S lágrimas* і *lágrimas S vino de lágrima* \nRightarrow *agua S vino de lágrima*. У цьому випадку різниці $|s(x) - s(y)|$ і $|s(y) - s(z)|$ можуть накопичуватися так, що $|s(x) - s(z)| > \varepsilon$. Виходячи зі сказаного, будемо вважати синонімічними рядами такі ланцюги на Л-системі тлумачного словника іспанської мови, які задовольняють такі вимоги: нехай існує множина лексем $X = \{x_1, x_2, x_3, \dots, x_n\}$, які утворюють ланцюг у вигляді синонімічної пари або ряду SX , так що $x_i S x_j$ для всіх $i, j = 1, 2, 3 \dots n$. Позначимо множину значень ланцюга через $C(SX)$. Отже, для будь-яких $s(x_i) \in C(SX)$ та $s(x_j) \in C(SX)$, $|s(x_i) - s(x_j)| < \varepsilon$. Розглянемо приклади синонімічних пар, індукованих Л-системою тлумачного словника:

1) галузеве слово S загальноновживане слово: *adiposis S obesidad*, *avulsión S extirpación*, *cadera S coxa*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

adiposis. [...] f. *Med.* **obesidad.**
avulsión. f. *Med.* **extirpación.**

obesidad. f. Cualidad de obeso.
extirpación. [...] f. Acción y efecto de extirpar

catodonte. [...] m. *Zool.* **cachalote.**

cachalote. [...]. m. Cetáceo que vive en los mares templados y tropicales, de 15 a 20 m de largo, de cabeza muy gruesa y larga, con más de 20 dientes cónicos en la mandíbula inferior y otros tantos agujeros en la superior, para alojarlos cuando cierra la boca. De la parte dorsal de su cabeza se extrae una sustancia grasa llamada esperma de ballena, y de su intestino se saca el ámbar gris.

2) загальноновживане слово *S* галузеве слово: *diente S adaraja, lengüeta S epiglotis, ciclón S centrífuga*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

diente. [...] m. [...] **3. adaraja**

adaraja. f. *Constr.* Cada uno de los dentellones que se forman en la interrupción lateral de un muro para su trabazón al proseguirlo. U. m. en pl.

lengüeta. [...] f. **1. epiglotis**

epiglotis. f. *Anat.* Lámina cartilaginosa, sujeta a la parte posterior de la lengua de los mamíferos, que tapa la glotis al tiempo de la deglución.

ciclón. [...] m. **3. centrífuga**

centrífugo, a. [...] f. *Tecnol.* Máquina que separa los distintos componentes de una mezcla por la acción de la fuerza **centrífuga**.

3) галузеве слово *S* галузеве слово: *mostrativo S deíctico, semantema S lexema, asimilación S anabolismo*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

mostrativo, -a. [...] adj. [...] **2. Ling. deíctico**

deíctico, -ca. [...] adj. **1. Ling.** Perteneiente o relativo a la deixis. • m. **2. Ling.** Elemento gramatical que realiza una deixis.

semantema. m. *Ling.* **lexema**

lexema. [...] m. *Ling.* Unidad mínima con significado léxico que no presenta morfemas gramaticales; p. ej., *sol*, o que, poseyéndolos, prescinde de ellos por un proceso desegmentación; p. ej., *terr*, en *enterráis*.

asimilación. [...] f. [...] **2. Biol. anabolismo**

anabolismo. [...] m. *Biol.* Conjunto de procesos metabólicos de síntesis de moléculas complejas apartir de otras más sencillas.

4) галузеве слово *S* галузеве слово + загальноновживане слово: *latastro S plinto, escudo S bólido*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

latastro. [...] m. *Arq.* **plinto**

plinto. [...] m. **1.** Base cuadrada de poca altura. || **2. Arq.** Parte cuadrada inferior de la basa de una columna. || **3. Dep.** Aparato gimnástico de madera con la superficie almohadillada utilizado para realizar pruebas de salto.

escudo. [...] m. [...] **10. Astrón. bólido** (|| masa de materia cósmica).

bólido. [...] m. **1.** Vehículo automóvil que alcanza extraordinaria velocidad, especialmente el que participa en carreras. || **2. Astron.** Masa de materia cósmica de dimensiones apreciables a simple vista, que atraviesa

rápidamente la atmósfera con la apariencia de un globo inflamado y suele estallar y dividirse en pedazos.

5) розмовне слово *S* загальнолітературне слово: *chiripa S carambola, tapesquillo S lomo*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

chiripa. [...] f. **1.** coloq. **carambola** (|| **carambola.** [...] f. [...] **6.** Casualidad favorable. casualidad favorable).

tapesquillo. [...] m. coloq. *Hond.* **lomo** **lomo.** [...] m. [...] **3.** Cada una de las dos piezas de carne de cerdo o de vacuno que están junto al espinazo y bajo las costillas. (|| pieza de carne junto al espinazo).

6) етнолект *S* загальноновживане слово: *chiche S fácil, poroto S judía, mate S infusión*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

chiche. [...] adj. [...] **2.** *El Salv., Guat. y Nic.* **fácil** (|| que no requiere gran esfuerzo).

poroto. m. **1.** *Arg., Bol., Chile, Ec., Par., Perú y Ur.* **judía** (|| planta). || **2.** *Arg., Bol., Chile, Ec., Par., Perú y Ur.* **judía** (|| semilla) [...].

mate. [...] m. [...] **6.** *Bol., Par. y Perú.* **infusión** (|| bebida). *Mate de cedrón. Mate de menta.*

fácil. [...] adj. **1.** Que no requiere gran esfuerzo, habilidad o capacidad. [...].

poroto, -ta. f. **1.** Planta herbácea anual, de la familia de las papilionáceas, con tallos endebles, volubles, de tres a cuatro metros de longitud, [...] **3.** Semilla de la judía [...].

infusión. [...] f. [...] **2.** Bebida que se obtiene de diversos frutos o hierbas aromáticas, como té, café, manzanilla, etc., introduciéndolos en agua hirviendo.

У словнику також виявлено синонімічні пари, у яких перший член поєднує кілька лінгвопрагматичних характеристик у своєму семантичному стані (наприклад, етнолект + колоквіалізм), а другий є лише загальнолітературним словом. До таких пар можна зарахувати: *llanta*² *S lorza*, *zorro S prostituta*, *cargar S tolerar* та інші. Можливі також пари, у яких обидва елементи є етнолектами та / або колоквіалізмами. До таких належить синонімічна пара, де *llanta* та *lorza* є одночасно етнолектами та колоквіалізмами. Об'єднані вони в пару на ґрунті спільності своїх семантичних станів. Так, у підрозділі 3.5 ми подали формулу лексичного компонента семантичного стану $l(X)$, яку складають $Z(X)$ – лінгвопрагматична частина – та $V(X)$ – лексична частина одиниці X :

$$l(X) = Z(X) + V(X) \quad (3.65.)$$

Так, $V_5(llanta) = V_2(lorza) = \text{«Pliegue de gordura que se forma en alguna parte del cuerpo, especialmente en la cintura»}$; $Z_5(llanta) = \text{«coloq. Am.»}$, $Z_2(lorza) = \text{«coloq. Esp.»}$ (індекси 5 і 2 позначають відповідний номер семантичного стану в словнику). У деяких синонімічних парах мовна одиниця може не містити лінгвопрагматичну частину, як, наприклад, *cargar S tolerar*: $V_{25}(cargar) = V_1(tolerar) = \text{«llevar con paciencia»}$; $Z_{25}(cargar) = \text{«coloq. Pan., R. Dom. y Ven.»}$, $Z_1(tolerar) = \emptyset$. Синонімія може бути також між лексемами зі спільним

лексичним компонентом $l(X)$, але різним граматичним компонентом $g(X)$, як, наприклад, *gato S gatuña, cómico S historieta*:

Лексикографічне відображення
синонімічної пари

gato. [...] f. [...] **18. gatuña.**

gatuña [...] f. Planta herbácea de la familia de las papilionáceas, con tallos ramosos, delgados, casi tendidos, duros y espinosos, hojas compuestas de tres hojuelas pequeñas, elípticas y dentadas, flores solitarias, axilares, rojizas o blancas, y fruto en vainillas ovales, con pocas semillas. Es muy común en los sembrados, y la raíz se ha empleado como aperitivo.

cómico [...] f. [...] **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl.

historieta [...] f. [...] **2.** Serie de dibujos que constituye un relato cómico, fantástico, de aventuras, etc., con texto o sin él, y que puede ser una simple tira en la prensa, una o varias páginas, o un libro.

Як видно з наведених прикладів, слово *gato* може виступати синонімом до *gatuña*, коли перше перебуває в формі жіночого роду (*gata*). Так само можна сказати про лексему *cómico*. Таким чином, лексеми, репрезентовані в тлумачному словнику іспанської мови, можуть виступати синонімами один до одного лише в певному семантичному стані, точніше коли семантичні стани цих лексем є спільними. Варто зазначити, що стани, за якими слова можуть замінювати одне одного, можуть мати різницю як за лінгвопрагматичною (*llanta S lorza, cargar S tolerar*), так і граматичною частиною (*gato S gatuña, cómico S historieta*).

ЧАСТИНА 4. Л-СИСТЕМА СЛОВОЗМІННОГО СЛОВНИКА ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Цю частину присвячено розробленню концептуальної моделі Л-системи граматичного словника іспанської мови, реєстр якого складають слова з *DLE 23*. Зазначимо, що в іспаномовному дискурсі «граматичний словник» інтерпретують як словник граматичних термінів. До такої лексикографічної праці належить *Diccionario gramatical de la lengua española de Emilio Martínez Amador*, що вийшов 1954 р. у Барселоні, а потім був перевиданий 1985 р. та 1999 р. під новою назвою *Sopena Mega Gramatical y dudas del idioma*. Основне його призначення – пояснення граматичних та деяких інших лінгвістичних термінів. Різновидом граматичних словників є словники дієслівних дієвідмін. Як зазначає Гюнтер Хайєнш, відмінювання імен не представляє інтерес для іспанських лінгвістів [124, с. 140]. Саме цим пояснюється відсутність іспанських словників, що подають словозміну для інших частин мови, наприклад, для іменників, прикметників, займенників, артиклів. Усі словники присвячено дієслівному дієвідмінюванню. До їх числа належать *Diccionario de conjugación castellana* (Emilio Saza, Париж, 1900 р.), *Los Verbos 1ª ed.* (Berlitz, Париж, 1958 р.), *La conjugación del verbo español. Lista alfabética de los verbos irregulares* (Francisco Campos Sarro, Барселона, 1965 р.), *Los quince mil verbos españoles: su gramática, clasificación y conjugación* (María R. Marco Rodríguez, Барселона, 1980 р.), *Manual de conjugación de los verbos castellanos* (Juan Manuel Rodríguez, Мадрид, 1986 р.), *Conjugación de los verbos. Manual práctico 2ª ed.* (Guillermo Suazo Pascual, EDAF, Мадрид, 1995) та інші. Завдяки мережі Інтернет з'явилась численна кількість онлайн-ресурсів, що подають парадигму для будь-якого дієслова, такі як: *Conjugador TIP* (tip.dis.ulpgc.es/conjugar-verbo/), *Reverso Conjugación* (conjugador.reverso.net/conjugacion-espanol.html), *Conjugacion.es* (www.conjugacion.es), *El Conjugador* (www.elconjugador.com/esindex.php), *Onoma* (www.onoma.es) та інші. Щодо інших частин мови, окремі словозмінні характеристики подаються в іспанській граматиці і не є предметом лексикографічного опису. Отже, ми можемо стверджувати, що в іспанській лексикографії немає комплексного граматичного, або словозмінного, словника (принаймні у вільному доступі), який би подавав парадигму для будь-якого слова або вказував, що воно її не має. Укладання такого словника потребує відповідної теоретичної бази, що дає змогу розв'язати такі ключові проблеми: 1) класифікація частин мови за їхніми словозмінними властивостями; 2) розроблення формальної моделі словозмінної парадигми; та 3) побудова концептуальної моделі Л-системи, що встановлює структурні елементи граматичного словника та зв'язки між ними.

Вироблення класифікації частин мови ґрунтується насамперед на сучасній іспанській граматиці *Nueva Gramática Española* (2011) [146], на працях іспанських та південноамериканських лінгвістів, таких як Хуан Альсіна та Хосе М. Блекуа [61], А. Бельо [68], І. Боске [72], Ж. де Брін [93], А. ді Тулліо [95],

О. Фернандес Соріано [116], С. Фернандес Рамірес [115], О. Коваччі [132], Х. Лопе Бланш [136], М. Секо [169], Р. Секо [170] та інших. Не менш цінними є праці українських дослідників у галузі іспанської словозміни, зокрема Н. С. Борисенко [9], Г. І. Глушук-Олеї [17], Г. В. Сингаївської [35]. Моделювання словозміни мови та побудова Л-системи здійснені за принципами, викладеними в [28, 46] та висвітленими в наступних підрозділах.

РОЗДІЛ 4.1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ МОДЕЛЮВАННЯ СЛОВОЗМІНИ

Побудова Л-системи іспанського граматичного (точніше – словозмінного) словника потребує розв'язання низки питань, пов'язаних із моделюванням словозміни у досліджуваній мові. Першим і найголовнішим є вибір критеріїв класифікації іспанських мовних одиниць, а також установлення параметрів їхньої парадигматизації (див. підрозділ 4.1.1). Варто зазначити, що пропозиції іспанських граматистів щодо класифікації мовних одиниць є доволі цінними і ми їх беремо до уваги для побудови власної – словозмінної класифікації, за якою всі слова групуються за певними типами, класами й групами. У зв'язку з цим слід наголосити, що між традиційною іспанською та нашою класифікацією наявні певні відмінності, оскільки призначення останньої – об'єднати в кожному словозмінному типі (класі та групі) мовні одиниці, які утворюють парадигму за спільними параметрами. Це означає, що слова, належні до тієї самої частини мови, можуть входити до кількох типів (класів та груп). Так, за нашою класифікацією, числівники можуть належати як до змінюваних, так і незмінюваних слів. Другим питанням є розроблення формальної моделі словозміни. Для цього ми, відповідно до феноменологічної теорії мови, приймаємо, що всі слова розкладаються на два компоненти: змінюваний та незмінюваний. Тому самому слову може відповідати кілька незмінюваних складників, іменованих квазіфлексіями. Останні, згідно з теорією Л-систем граматичного типу, формують парадигму. Враховуючи специфіку словозміни іспанських мовних одиниць, пропонується формальна модель, яка враховує варіативність парадигми (для деяких іменників і дієслів), а також омонімічність лексем (слова з тією самою вихідною формою можуть мати різну парадигму). Докладно про формальну модель словозміни висвітлено в підрозділі 4.1.2. Останнім питанням, що розглядається в цьому підрозділі, є визначення змісту змінюваного (квазіфлексія) і незмінюваного (квазіоснова) компонента лексеми. Ми припускаємо, що вони можуть набувати або не набувати змісту. Відсутність змісту у квазіфлексії свідчить про те, що лексема не має певної граматичної форми або вона належить до незмінюваних мовних одиниць. У випадку з нульовою квазіоснovoю лексема має суплетивні форми. Детально про квазіоснови та квазіфлексії викладено в підрозділі 4.1.3.

4.1.1. Проблема визначення частин мови

Традиційно виокремлюються вісім класів слів: іменник, дієслово, дієприкметник, артикль, займенник, прийменник, прислівник і сполучник. Хоча

сучасна граматики Королівської академії іспанської мови чітко виокремлює одинадцять класів слів – іменник, прикметник, дієслово, артикль, займенник, квантифікатор, числівник, прийменник, прислівник, сполучник та вигук, – серед граматистів досі немає спільної думки щодо класифікації частин мови та їхньої кількості. Щодо кількості, І. Боске зазначає: «Це питання є одним із трьох або чотирьох, які багаторазово виникали в історії розвитку нашої граматичної думки, і в цілому, граматичних традицій Заходу. Скільки частин мови ми повинні розглядати? У цьому плані граматисти романських мов мало що зробили для розвитку теорії граматичних одиниць» [72, с. 23]. Саме тому серед іспанських лінгвістів немає однозначної відповіді щодо кількості частин мови. Так, А. Бельо [68] виокремлює сім частин мови, виключаючи при цьому з традиційної класифікації артиклі та числівники. Дещо розгорнуту класифікацію пропонує Р. Ленц, за якою слова поділяються на ті, що є членами речення, і на ті, що такими не є. До першої групи вчений зараховує концептуальні, займенникові та реляційно-детермінантні. За своїми функціями справжніми частинами мови є іменник, прикметник, дієслово, прислівник, прийменник і сполучник. На думку А. Алонсо і Т. П. Енрікес Уренья [72, с. 55], до частин мови мають входити іменник, прикметник, дієслово, прийменник і сполучник. Таку саму класифікацію пропонує Х. Рока Понс [160]. Щодо артикля вчений пропонує розглядати його як морфему, а вигуки – як семантему, характерною рисою якої є незмінна форма та можливість бути еквівалентною реченню.

Як зазначає І. Боске, в історії розвитку граматики романських мов розроблено багато класифікацій слів. Однак дуже мало з них є ґрунтовними порівняно з іншими. Кількість категорій, пропонованих у цих класифікаціях, коливається від трьох до двадцяти. Однак найбільше з тих, що найчастіше трапляються, налічують від семи до десяти категорій. Така сама ситуація склалася в іспанській мові, про що свідчать праці Г. Асенсьо [122], К. Вакера [74] і Р. Каньо [77]. Розмаїття класифікацій зумовлене відсутністю єдиного терміна, що номінує об'єкт граматичного опису. Так, в іспанській літературі є багато назв *partes de la oración* або *partes del discurso* (частини речення), *categorías morfofuncionales* (морфофункційні категорії), *categorías formales* (формальні категорії), *categorías funcionales* (функційні категорії), *clases de palabras* (класи слів), *clases formales de palabras* (формальні класи) тощо.

Інша, не менш важлива причина відсутності єдиної класифікації слів є проблема вибору критеріїв класифікації за певними категоріями. І. Боске виокремлює морфологічні, семантичні та синтаксичні критерії. Відповідно до морфологічних усі мовні одиниці розподіляються за двома категоріями: змінюваними та незмінюваними. Але, як зауважує лінгвіст, морфологічні не завжди чітко визначають, які саме флективні властивості закріплюються за словами тієї чи іншої категорії (наприклад, якщо дієслово в іспанській мові має часову флексію, то воно не має родової флексії). До того ж слід розрізняти слова, що набувають флективних властивостей під час синтаксичного узгодження (дієслова та прикметники), та слова, флективні властивості яких зумовлені лексичною природою (іменники). Застосування семантичних критеріїв дослідник вважає непродуктивним у виокремленні синтаксичних

класів слів. Так, наприклад, іменники можуть позначати як фізичні об'єкти *casa* (дім), так і дії *destrucción* (руйнування) [72, с. 35]. За синтаксичними критеріями, будь-яка мовна одиниця посідає певне місце в реченні. Так, наприклад: (1) ____ es bueno; (2) Juan recordó ____; (3) María ____ un libro; (4) Las golondrinas vuelan ____; 5) Sus ____ grandes. У реченні (1) порожнє місце позначає, що в ньому має бути підмет (іменник), у (2) – додаток, у (3) – присудок (дієслово), у (4) – обставина (прислівник) та у (5) – іменник (підмет). Визначення класів слів у такий спосіб вважає сумнівним з таких причин: 1) порядок слів сам по собі не визначає ніяку синтаксичну структуру. У наведених прикладах показано лише лінійний порядок; 2) не можна вважати, що елементи речення, позначені порожніми місцями, розташовуються у тій самій послідовності, як це показано вище, у будь-якому разі порядок їхнього розташування визначається структурою речення; 3) щодо іспанської мови подані приклади можуть викликати певні сумніви: так, у реченні (1) також може бути підрядне речення, що виконує функцію іменника. При цьому дієслово в реченні має форму умовного, а не дійсного способу [72, с. 41].

З огляду на це можемо стверджувати, що пропоновані класифікації тією чи іншою мірою доповнюють одна одну. Для єдиної та більш точної класифікації доцільним, на нашу думку, видається комплексне використання наявних критеріїв ідентифікації. Незважаючи на існування чинної сьогодні граматики (*Nueva gramática española*, 2010), виданої Королівською Академією іспанської мови, питання класифікації частин мови та застосування критеріїв досі залишаються відкритими. Сучасні іспанські лінгвісти зауважують, що носій мови може чудово знати класифікацію частин мови та ідентифікувати в реченні іменник, прикметник, дієслово, числівник тощо, незважаючи на те, що більшість із наявних сьогодні визначень цих частин мови є недостатньо повними й точними [127, с. 125]. Але ми не будемо детально зупинятися на аналізі визначень тих чи інших іспанських частин мови, доцільність їхнього включення до певної класифікації, правильність або неправильність застосування критеріїв. Зазначимо лише, що традиційна грамика допускає множинні та бінарні класифікації. Перші ділять мовні одиниці на різні класи, а другі – розподіляють слова на дві основні групи.

У контексті нашого дослідження інтерес до класифікації слів зумовлений потребою встановлення їхніх словозмінних параметрів. З огляду на це ми спираємося як на чинну іспанську граматику, так і на теорію Л-систем граматичного типу (автори: В. А. Широков, І. В. Шевченко, Т. П. Любченко). Ця теорія адаптована для української, російської та турецької мов. Іншими словами, ми маємо створити класифікацію, за якою всі іспанські мовні одиниці об'єднуються за спільністю своїх словозмінних характеристик. Створення такої класифікації ускладнюється тим, що не завжди легко визначити належність граматичних ознак певному класу слів або підкласу іншої категорії. Більшою мірою це залежить від нашого рішення або рішення граматикиста, що саме ми будемо постулювати: дві одиниці з різними ознаками належать до того самого класу, але до різних підкласів; або, навпаки, – до різних класів. Цілковито може статися, що аналізовані ознаки нічим не відрізняються одна від одної [72, с. 25].

Вихідним положенням нашої класифікації є те, що всі слова іспанської мови поділяються на змінювані та незмінювані. До перших належать усі повнозначні слова (іменники, прикметники, дієслова), а також окремі службові слова (артиклі, займенники та деякі сполучники). До незмінюваних входять усі службові слова (прийменники та більшість сполучників), а також прислівники та кількісні числівники. На нашу думку, використання традиційної класифікації слів, тобто за їх частиномовною належністю не завжди є точним з таких причин:

1) слова, належні до різних частин мови, можуть проявляти однакові словозмінні властивості. Так, іменники, прикметники, детермінанти й порядкові числівники змінюються за числом. Пор. словозмінну парадигму: іменника *examen* – *exámenes*; прикметника *palido* – *palidos*; детермінанта *aquel* – *aquellos*; порядкового числівника *primero* – *primeros*;

2) слова, належні до тієї самої частини мови, можуть мати різні словозмінні властивості. Наприклад, особові займенники мають словозмінну парадигму за відмінком, а відностині – лише за числом. Кількісні числівники не мають словозміни (пор. укр. *бачу н'ять осіб*; *до н'ти осіб* та ісп. *veo a cinco personas*; *hasta cinco personas*), тоді як порядкові числівники мають парадигму за числом;

3) слова, що змінюються за тими самими параметрами, можуть відрізнятися між собою в утворенні парадигми. Так, наприклад, іменники з кінцевим приголосним утворюють парадигму за числом, під час якої наголос в основі: а) втрачається (*carácter* – *caracteres*); б) з'являється (*dictamen* – *dictámenes*); або в) зсувається (*régimen* – *regímenes*). У випадку з дієсловами, вони можуть поділятися на ті, що мають повну та неповну, а також регулярну та нерегулярну парадигму;

4) слова, що мають однакові словозмінні параметри, входять до тієї самої групи, можуть мати варіативну частиномовну належність. Така властивість притаманна прикметникам, які за своєю граматичною формою можуть вживатися як іменники. У функції прикметника можуть також уживатися порядкові числівники, присвійні та вказівні займенники. У цьому зв'язку ми пропонуємо у своїй класифікації називати ці слова так: прикметники-іменники, прикметники-числівники, прикметники-займенники тощо.

Зважаючи на сказане, ми пропонуємо альтернативну класифікацію, за якою всі іспанські мовні одиниці групуються за різними *парадигматичними типами*. Останній ми розуміємо як сукупність мовних одиниць, що змінюються за однаковим набором словозмінних параметрів. Кожний парадигматичний тип може розділятися на кілька *граматичних класів*, тобто сукупності слів, структура яких може змінюватися в результаті застосування того чи іншого словозмінного параметра (див. вище приклад з іменниками, що зазнають акцентуації під час утворення множини). Своєю чергою, граматичні класи поділяються на *граматичні групи*, що репрезентують певні типи словозмінної парадигми (наприклад, регулярна або нерегулярна дієвідміна для дієслів). Водночас граматичні групи складають *парадигматичні класи*, що об'єднують лексеми за однаковим набором закінчень – квазіфлексій, за допомогою яких

утворюються відповідні граматичні форми. Характеристика кожного парадигматичного типу представлена у розділі 4.2. «Парадигматична класифікація іспанських слів».

4.1.2. Формальне визначення поняття *словозміна*

Термін словозміна можна вживати у двох значеннях – вузькому та широкому. У вузькому словозміною певного слова називають його парадигму, тобто сукупність його словоформ. У широкому значенні словозміною певної мови називають відповідність, за якою кожному слову відповідає його парадигма [20, с. 3]. Формально таке визначення ми можемо представити таким чином:

$$[x] = c(x) \star [f(x)] \quad (4.1.)$$

де $[x]$ – сукупність словоформ (парадигма) одиниці x , а $[f(x)]$ – набір квазіфлексій, що входять до складу парадигми $[x]$. Символом \star позначено конкатенацію квазіоснови з квазіфлексією. Детальніше про квазіоснови та квазіфлексії викладено в наступному підрозділі.

Вважається, що під час словозміни тотожність слова (лексеми) не порушується (тобто ми маємо справу з тим самим словом в різних граматичних формах) на відміну від словотвору, де від одного слова можуть утворюватися інші, відмінні від нього слова. [57]. Тут ідеться про семантичну тотожність. Якщо ми маємо слово, чия парадигма залежить від лексичного значення, то таке слово в граматичному словнику має подаватися в двох або кількох словникових статтях з відповідним номером, тобто як омоніми. Такими омонімами в іспанській мові є дієслова, де словозміна залежить від їхнього лексичного значення, тобто вони можуть мати подвійну або неповну парадигму. Інформація про взаємодію лексичного компонента стану з граматичним може відображатися в *DLE 23* одним із таких способів:

а) відповідною вказівкою на номер значення, в якому дієслово має або не має ту чи іншу словозмінну парадигму; якщо дієслово має неповну парадигму, то вказується, в яких саме граматичних формах воно може вживатися:

acostar (... Conjug. actual c. *contar*, salvo en acep. 6, que es reg.).

jugar (... U. solo en pasado en acep. 13.).

querer (...U. solo en 3.^a pers. en acep. 10.).

б) поданням дієслова у двох різних словникових статтях з відповідним верхнім індексом та вказівкою в дужках на відповідну словозмінну модель, якщо дієслово має дієвідмінюватися як неправильне:

apostar¹ (... Conjug. actual c. *contar*.).

apostar² (...).

arrendar¹ (... Conjug. c. *acertar*.).

arrendar² (... Conjug. c. *acertar*.).

arrendar³ (...).

в) комбінований, тобто поданням дієслова в різних словникових статтях та вказівкою відповідної моделі, якщо одне з омонімічних дієслів має нестандартну парадигму:

asolar¹ (... Conjug. actual c. *contar* o c. reg.).
asolar² (...).

г) відповідної словникової ремарки для певного значення (*impers.* – *impersonal*, тобто безособове). Така ремарка застосовується для дієслів із неповною парадигмою, а саме дієслів, що дієвідмінюються лише в третій особі:

haber ... 6. *impers. ocurrir* (|| *acaecer*).
llover ... 1. *impers. Caer agua de las nubes*.

Таким чином, усі подані приклади ми будемо розглядати як вияв граматичної омонімії. Отже, формула словозміни матиме такий вигляд:

$$[x]^k = c(x) \star [f(x)]^k \quad (4.2.)$$

де $k = 1, 2 \dots$ – відповідний номер омоніма в реєстрі граматичного словника, $c(x)$ – незмінна частина дієслова, а $[f(x)]^k$ – набір квазіфлексій, відповідний омоніму з номером k . Приклад подання словозмінної парадигми, залежної від лексичної семантики, наведено в Додатку В. Дієслова з подвійною парадигмою не розглядаються як омоніми, якщо їхнє лексичне значення не впливає на її варіативність. Наведемо деякі приклади подання у словниковій статті інформації про варіативність для різних дієслів:

agriar. (... Conjug. c. *anunciar* o c. *enviar*).
cimentar. (... Conjug. c. *acertar* o c. reg.).
templar. (... En Esp., conjug. c. reg. En algunos lugares de Am., conjug. c. reg. o c. *acertar*.).

Так, у першому випадку вказано, що дієслово дієвідмінюється як *anunciar*, тобто без появи графічного наголосу над *i* (*agri*o, *agri*as, *agri*a.) або як *enviar* – з появою графічного наголосу над *i* (*agri*o, *agri*as, *agri*a.). Щодо *cimentar*, його можна дієвідмінювати як *acertar* – з утворенням дифтонга *-ie-* в корені дієслова – *cim*iento, *cim*ientas, *cim*ienta...; або як правильне дієслово (без дифтонга) – *acerto*, *acertas*, *acerta*.... Якщо певна дієвідміна поширена лише на певній території, то для такого дієслова подається відповідна вказівка. Так, у словниковій статті з *templar* ремарка «En Esp., conjug. c. reg. En algunos lugares de Am., conjug. c. reg. o c. *acertar*» означає, що в Іспанії дієслово дієвідмінюється як правильне. На певних територіях Латинської Америки воно може мати як правильну, так і неправильну словозмінну парадигму (*templo*, *templ*as, *templ*a...), тобто дієвідмінюватися як *acertar* (з появою дифтонга *-ie-* в корені: *tiemp*lo, *tiemp*las, *tiemp*la...). З огляду на сказане словозмінну парадигму можна представити в такому вигляді:

$$[x] = c(x) \star [f(x)]_{j(l)} \quad (4.3.)$$

де $j = 1, 2, \dots$ – індекс словоформи, а l – індекс кількості словоформ. Таким чином, **словозміна** – це сукупність граматичних форм тієї самої лексеми, що утворюються за допомогою певного набору закінчень (квазіфлексій) до її незмінюваної частини (квазіоснови). Набір квазіфлексій залежить від парадигматичного типу, до якої належить лексема. Детально про квазіоснови та квазіфлексії викладено в наступному підрозділі. Розподіл іспанських слів за парадигматичними типами висвітлено в розділі 4.2. «Парадигматична класифікація іспанських одиниць».

4.1.3. Квазіоснови та квазіфлексії

Сукупність усіх форм слова із тим самим лексичним, але різними граматичними значеннями, утворених шляхом приєднання афіксів до тієї самої твірної основи, називають **словозмінною парадигмою**. З погляду іспанської граматики [146] кількість елементів парадигми для слів, належних до тієї самої частини мови, може бути різною. Так, наприклад, парадигму іменника жіночого роду *pata* (нога тварини, лапа) складають дві форми: однини *pata* та множини *patas*; тоді як іменник чоловічого роду *gato* (кіт) має чотири словозмінні форми, а саме: 1) однини чоловічого роду *gato*, 2) однини жіночого роду: *gata*, 3) множини чоловічого роду *gatos* і 4) множини жіночого роду *gatas*. У структурі іменника можемо виокремити три елементи: корінь [К], морф на позначення роду [Р] і морф на позначення числа [Ч]. Наприклад: іменник *gatos* розкладається на [К] = *gat-* (корінь із лексичним значенням «кіт»), [Р] = *-o-* (морф на позначення чоловічого роду), [Ч] = *-s* (морф на позначення множини). Морфи *-o* і *-a* у більшості випадків позначають відповідно чоловічий та жіночий рід. Варто зазначити, що іменники та прикметники з морфом *-o* (*mano*, *moto*) також можуть бути жіночого роду, так само як і іменники та прикметники, що мають морф *-a* (*cura*, *alma*), можуть бути чоловічого роду. До того ж вони також можуть мати спільний рід (*taxista*, *alpinista*, *socialista*). В іспанській мові також наявна велика кількість іменників і прикметників чоловічого та жіночого роду, які не мають узагалі зазначених морфів роду.

Покажемо для іспанських дієслів наявність у морфологічній структурі чотирьох складників: кореня (К), тематичного голосного (ТГ), суфікса «способу-часу» (СЧ) та суфікса «числа-особи» (ЧО). Таким чином, формальна структура дієслова має такий вигляд: [К] * [ТГ] * [СЧ] * [ЧО]. Як приклад розкладемо структуру дієслова *amaremos* (полюбимо, кохаємо) на компоненти. Аналізоване дієслово має форму майбутнього часу першої дієвідміни другої особи множини. Граматичні значення розподілено за такими компонентами: [К] = *am-* (носій лексичного значення «любов, кохання»), [ТГ] = *-a-* (позначає першу дієвідміну), [СЧ] = *-re-* (майбутній час, дійсний спосіб), [ЧО] = *-mos* (друга особа множини). Зауважимо, що тематичний голосний відсутній у формах умовного способу (*coma*, *hable*), першої особи однини теперішнього часу (*como*, *hablo*) та неозначеного минулого часу (*comí*, *hablé*) в усіх трьох дієвідмінах. Тематичного голосного також немає у формі неозначеного минулого часу третьої особи однини (*habló*).

В іспанській мові деякі слова можуть утворювати суплетивні форми. Такі форми мають, наприклад, усі особові займенники (*yo, tú, él, ella, Usted* тощо) у чотирьох відмінках: називному, давальному, знахідному та місцевому. Суплетивну форму множини утворює означений артикль *el – los*, а також деякі дієслова у певних особових та безособових формах, як, наприклад, *ser* (*бути*), *ir* (*йти*) й *caber* (*містити*). Мовний інвентар також включає мовні одиниці, утворені лише одним компонентом [К], до яких належать службові слова (прийменники та більша частина сполучників), а також ті, що мають постійну граматичну форму (наприклад, іменники *singularia i pluralia tantum*) і не утворюють словозмінну парадигму.

З огляду на сказане ми можемо зробити такі висновки стосовно словозмінних особливостей іспанської мови: 1) усі іспанські слова можна поділити на змінювані та незмінювані; 2) усі слова, здатні утворювати словозмінну парадигму, мають один постійний та кілька змінюваних компонентів. Слова, належні до різних частин мови, мають різні змінювані компоненти не лише за кількістю, а й за змістовим наповненням; і 3) у тих чи інших граматичних формах деякі змінювані компоненти можуть бути відсутніми, як, наприклад, тематичний голосний у певних особових формах дієслова. Але, незважаючи на відмінності в утворенні парадигми, усі слова з різною частиномовною належністю матимуть два спільні компоненти – квазіоснову та квазіфлексію. Перший складник може охоплювати не тільки твірну основу, а й лише її певний фрагмент (у деяких випадках може складатися з однієї літери), а також і ціле слово (у випадку з незмінюваними словами). Змістове наповнення другого компонента – квазіфлексії – детально висвітлено нижче. У таблиці 4.1 наведено морфи, які може охоплювати квазіфлексія.

Таблиця 4.1. Морфи, охоплювані квазіфлексією

Частина мови	Компоненти, охоплювані квазіфлексією
Іменник, прикметник	[Р] * [Ч]
Дієслово	[ТГ] * [СЧ] * [ЧО]
Особові та зворотні займенники, означений артикль чоловічого роду	суплетивні форми
Дієслова із суплетивними формами	[ТГ] * [СЧ] * [ЧО] та/або суплетивні форми

Зауважимо, що деякі з перелічених у таблиці елементів можуть бути порожніми (\emptyset), але в будь-якому випадку вони будуть присутніми в квазіфлексії. Отже, слово в іспанській мові має структуру: $x = c(x) * f(x)$, де символом $c(x)$ позначено квазіоснову слова x , тобто частину лексеми, яка залишається незмінною в процесі словозміни x ; $f(x)$ – квазіфлексія, тобто частина лексеми x , яка зазнає змін у процесі створення парадигми. Символом «*» позначено конкатенацію. Уведемо додаткові позначення: $[x]$ – повна парадигма слова x ; $[x] = c(x) * [f(x)]$; а $[f(x)]$ – набір квазіфлексій, що входять до складу парадигми $[x]$. Структура та змістове наповнення $[f(x)]$ визначається

належністю до певного парадигматичного типу, граматичного класу, групи і парадигматичного класу. При цьому як квазіоснова $c(x)$, так і квазіфлексія $f(x)$ можуть набувати таких значень:

– $c(x) = 0$, якщо слово має суплетивну форму, як наприклад, дієслово *ser* (бути) у другій та третій особі однини теперішнього часу дійсного способу: *eres, es*; дієслово *caber* у першій особі однини теперішнього часу: *quiero*;

– $c(x) = x$, якщо x – незмінюване слово, наприклад, всі іменники *pluralia tantum* (*pantalones, gafas, cómicas, esposas* тощо), всі прийменники (*a, por, de, con, bajo*), займенники середнього роду (*alguno, ello, lo*), сполучники (*que, y, como*); деякі іменники, наприклад, ті, що позначають дні тижня (*lunes, martes, miércoles* і т. д.), слова грецького походження: *análisis, artritis, crisis*;

– $f(x) = x$, коли всі форми суплетивні, як, наприклад, у дієслова *ir* (їти) в усіх формах теперішнього часу: *voy, vas, va, vamos, vais, van*; у дієслова *ser* у формі неозначеного минулого часу: *era, eras, era, eramos, erais, eran*; форма множини означеного артикля чоловічого роду: *el – los*.

Таким чином, квазіфлексії можуть охоплювати: а) звичайні суфікси: *comer – como, comes, come; comieras, comiera, comiéramos* і т. д.; б) частину кореня, в якому можуть відбуватися певні зміни (чергування голосних, афереза, епентеза, набуття наголосу тощо): *plegar – pliego, pliegas, pliega, plegamos, plegáis, pliegan*; в) всю словоформу: *orden – órdenes; ir – voy, vas, va, vamos, vais, van*; г) закінчення: *gato – gatos, mesa – mesas*. При цьому довжина квазіоснови $c(x)$ дорівнює: $c(x) = x – f(x)$. Наведемо приклади довжини квазіоснов у таблиці 4.2 для парадигми іменників *mano* і *orden*, а також дієслів *bailar, tener* і *ser*.

Таблиця 4.2. Квазіоснови та їх довжини

x	$c(x)$	$f(x)$	$x – f(x)$
<i>mano</i>			
<i>mano</i> (sing.)	<i>man-</i>	<i>-o</i>	3
<i>manos</i> (pl.)	<i>man-</i>	<i>-os</i>	3
<i>orden</i>			
<i>orden</i> (sing.)	0	<i>orden</i>	5
<i>órdenes</i> (pl.)	0	<i>órdenes</i>	5
<i>bailar</i>			
<i>bailo</i> (1 pers. sing.)	<i>bail-</i>	<i>-o</i>	4
<i>bailas</i> (2 pers. sing.)	<i>bail-</i>	<i>-as</i>	4
<i>baila</i> (3 pers. sing.)	<i>bail-</i>	<i>-a</i>	4
<i>tener</i>			
<i>tengo</i> (1 pers. sing.)	<i>t-</i>	<i>-engo</i>	4
<i>tienes</i> (2 pers. sing.)	<i>t-</i>	<i>-ienes</i>	4
<i>tiene</i> (3 pers. sing.)	<i>t-</i>	<i>-iene</i>	4
<i>ser</i>			
<i>soy</i> (1 pers. sing.)	<i>Soy</i>	<i>-oy</i>	2
<i>eres</i> (2 pers. sing.)	0	<i>eres</i>	3
<i>es</i> (3 pers. sing.)	0	<i>es</i>	3

Особливості утворення словоформ детально висвітлено в наступних підрозділах. За певним набором словозмінних ознак усі іспанські слова об'єднуються в парадигматичні типи. До таких ознак належать, наприклад, граматична категорія, повнота чи неповнота (або відсутність) словозмінної парадигми, поширеність певного типу словозміни в іспанській мові тощо. Перелічені ознаки є основою для побудови парадигматичної класифікації мовних одиниць.

РОЗДІЛ 4.2. ПАРАДИГМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ІСПАНСЬКИХ ОДИНИЦЬ

Моделювання словозміни мови починається зі встановлення та формалізації лінгвістичних критеріїв, за якими вся множина слів розбивається на певні підмножини, взаємний перетин яких є порожнім і всередині кожної з них словозміна відбувається за одним правилом. Підмножини слів з такими властивостями називаються словозмінними парадигматичними класами. Для коректного розподілу слів за цими підмножинами, інакше кажучи, здійснення їхньої класифікації слід чітко виокремити розрізнявальні ознаки та значення, яких можуть набувати ці ознаки. У цьому зв'язку А. А. Залізник зазначає, що будь-яка класифікація певної сукупності об'єктів має бути створена з урахуванням тих чи інших розрізнявальних ознак цих об'єктів. При цьому важливі два випадки: 1) кожна розрізнявальна ознака, застосована в класифікації, набуває певного значення для кожного класифікованого об'єкта; 2) є хоча б одна ознака, за якою характеризуються не всі об'єкти, а лише їхня частина. Універсальна класифікація, за необхідності, дає змогу розробити досліджувальну сукупність за будь-якою розрізнявальною ознакою або за будь-якою групою ознак. Деревоподібна класифікація таку змогу не дає [20, с. 7]. Теорією Л-систем граматичного типу [28] передбачено такі розрізнявальні ознаки для універсальної класифікації мовних одиниць: парадигматичний тип, граматичний клас і парадигматичні класи. Розглянемо детальніше зазначені ознаки.

4.2.1. Парадигматичні типи та їхні характеристики

Кожен парадигматичний тип характеризується своїм набором ознак, що виражаються через граматичні категорії, граматичні значення та форми [28]. Кількість парадигматичних типів може бути різною в тій чи іншій мові. Далі парадигматичні типи будемо позначати символом T_i , $i = 1, 2, \dots, N$, де N – кількість парадигматичних типів; $W^{ESP}(T_i)$ – мультимножина слів іспанської мови ESP , яка належить типу T_i . Тоді $K = \{K_1, K_2, \dots, K_n\}$ – множина граматичних категорій мови, а $\Omega(T_i)$ – множина граматичних значень, що відповідають певному парадигматичному типу T_i . Отже, визначення парадигматичного типу можна представити у такому формальному вигляді:

$$\langle x | T | K \rangle = \{ \langle x, K_1 \rangle \delta(x, K_1); \dots, \langle x, K_n \rangle \delta(x, K_n) \} \quad (4.3.)$$

$$\text{де } \delta(x, K_i) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } x \text{ має властивість } K_i, \\ & \text{де } K_i - \text{словозмінна граматична категорія} \\ 0, & \text{якщо } x \text{ не має властивості } K_i, \\ & \text{або } x \text{ має властивість } K_i, \text{ але } K_i - \text{не є словозмінною} \\ & \text{граматичною категорією} \end{cases}$$

Компонент $\delta(x, K_i)$ позначає кратність входження мовної одиниці x до парадигматичного класу за наявності певної граматичної властивості K_i . Якщо значення дорівнює 1, то це означає, що одиниця входить до класу, в іншому випадку (0) вона не входить. Так, наприклад, до дієслівного парадигматичного типу $\langle x | T^{\text{VERB}} | K \rangle$ входять дієслова *cenar* (вечеряти), *hablar* (говорити), *tomar* (брати), оскільки мають словозмінні граматичні категорії: часу (теперішній: *cenar*, *hablas*, *tomas*; минулий: *cené*, *hablé*, *tomé* і т. д.) і способу (умовний: *cene hable*, *tome*; *cenara*, *hablar*, *tomara* і т. д.). Отже, для всіх них кратність входження складає 1. Слова *gato* (кім), *duque* (герцог) не входять до вербального парадигматичного типу – вони належать до номінативного парадигматичного типу, оскільки мають інші словозмінні граматичні категорії, точніше одну – число (однина: *gato*, *duque*; множина: *gatos*, *duques*). Таким чином, за словозмінними категоріями, що визначають словозмінну парадигму конкретних слів (сукупність граматичних значень та відповідних граматичних форм), парадигматичні типи вводяться так, що $W^{\text{ESP}} = \bigcup_{i=1}^N W^{\text{ESP}}(T_i)$ і $W^{\text{ESP}}(T_i) \cap W^{\text{ESP}}(T_j) = \emptyset$, $i \neq j$. Символом W^{ESP} позначено мультимножину слів іспанської мови, що відповідають певному парадигматичному типу T_i або T_j . Умовно в іспанській мові ми виокремлюємо такі парадигматичні типи: номінативний (T_1), дієслівний (T_2), займенниковий (T_3), детермінантний (T_4) та незмінюваний, або нульовий (T_5), куди входять незмінювані слова іспанської мови (прислівники, прийменники, сполучники, вигуки):

$$W^{\text{ESP}} = W^{\text{ESP}}(T_1) \cup W^{\text{ESP}}(T_2) \cup W^{\text{ESP}}(T_3) \cup W^{\text{ESP}}(T_4) \cup W^{\text{ESP}}(T_5) \quad (4.4.)$$

За ознакою належності до певної частини мови та за додатковими ознаками, що є класифікувальними в межах цієї частини мови, мультимножина слів W^{ESP} розподіляється на підмультимножини – граматичні класи. Далі будемо позначати граматичні класи через P_j , $j = 1, 2, \dots, p$, де p – кількість граматичних класів; $W^{\text{ESP}}(P_j)$ – слова іспанської мови, належні до граматичного класу P_j . Розподіл слів на граматичні класи можна представити у такому вигляді:

$$W^{\text{ESP}} = \bigcup_{j=1}^p W^{\text{ESP}}(P_j) \quad (4.5.)$$

При цьому омонімія вважається знятою, так що перетин граматичних класів дає порожню множину $W^{\text{ESP}}(P_i) \cap W^{\text{ESP}}(P_j) = \emptyset$. Між граматичними

класами та парадигматичними типами наявний зв'язок, який реалізується у вигляді включення. Іншими словами $P_j \in$ підмножиною слів, словозміна яких належить до парадигматичного типу T_i : $P_j \subseteq T_i$. Розподіл слів іспанської мови на ці типи й класи детально описано в наступному підрозділі.

Усередині кожного граматичного класу виокремлюються парадигматичні класи, тобто: $P_k \subseteq P_j \subseteq T_i$. Цей запис потрібно розуміти так: у межах парадигматичного класу P_k наявні слова граматичного класу P_j , словозміна яких належить парадигматичному типу T_i . Таким чином, мультимножина слів зі словозмінною парадигмою типу T_i набуває остаточний вигляд:

$$W(T_i) = \bigcup_{j=1}^{p_i} (\bigcup_{k=1}^{n_j} W(P_k)) \quad (4.6.)$$

Символами позначимо: p_j – кількість граматичних класів, у яких словозміна має парадигматичний тип T_i ; n_j – кількість парадигматичних класів граматичного класу P_j , у яких словозміна має парадигматичний тип T_i . Надамо формальне визначення парадигматичного класу: $x = \rho(x) * \omega(x)$. Перший елемент структури $\rho(x)$ є однаковим для всіх словозмінних форм лексеми. Другий елемент $\omega(x)$ – це квазіфлексія, тобто частина лексеми x , яка зазнає змін у процесі створення парадигми. Символом $*$ позначено конкатенацію.

Повна словозмінна парадигма слова x , що належить до граматичного класу P_j (парадигматичного типу T_i), представляється у вигляді: $\pi(x) = c(x) * \{f_j(x)\}$, де $f_j(x)$, $j = 0, 1, 2, \dots, n(T_i)$ – змінні частини слова (квазіфлексії) у відповідних граматичних формах; причому в деяких із них може існувати більше однієї словоформи. В теорії Л-систем для врахування цієї кількості введено параметр кратності граматичної форми $\nu(w_j(x))$, який задається цілим числом, рівним кількості можливих форм лексеми x у граматичній формі w_j :

$$f_j(x) = \bigcup_{l=0}^{\nu(w_j(x))} f_{jl} \quad (4.7.)$$

де $l = l(j) = 0, 1, 2, \dots$ – індекс кількості словоформ у граматичній формі w_j (залежить від номера граматичної форми j). Так, наприклад параметр кратності для іменника *amigo* у множині становитиме $\nu(w_2(x)) = 1$, оскільки він має лише одну словоформу множини (*amigos*), тоді як для іменника *hindú* $\nu(w_2(x)) = 2$, через те що він має дві можливі словоформи множини – *hindús*, *hindúes*. Кількість граматичних форм певних дієслів може також дорівнювати двом або більше. Наприклад, дієслово *yacer* (*розкинутися*, *покоїтися*) має три граматичні форми для першої особи однини теперішнього часу дійсного способу: *yazco*, *yazgo* і *yago*. Отже, кратність дорівнюватиме 3. Таким чином, мультимножина квазіфлексій для граматичного класу, належного до типу T_i , має такий вигляд:

$$\begin{aligned} F &= \bigcup_{x \in W} (\{f_0(x)\}, \{f_{1l}(x)\}, \dots, \{f_{n(T_i)l}(x)\}) \equiv \\ &\equiv \{f_{jl}^1, f_{jl}^2, \dots, f_{jl}^{N_i}\}, j = 0, 1, 2, \dots, n(T_i), l = l(w_j) = 0, 1, 2, \dots \end{aligned} \quad (4.8.)$$

Наведемо приклад змістового наповнення компонентів мультимножини F на прикладі іменника $x = \text{hindú}$, належного до номінативного парадигматичного типу: $F(\text{amigo}) = \cup(\{\acute{u}\}, \{\acute{u}\}, \{\acute{u}s, \acute{u}es\})$, де перший набір містить квазіфлексію для канонічної форми, другий – квазіфлексію однини, третій – квазіфлексії для форм множини. Наведемо також приклад змістового наповнення компонентів множини для дієслова $yacer$: $F(yacer) = \cup(\{ar\}, \{zco, zgo, go\}, \{ces\}, \{cés\}, \{ce\}, \dots, \{ciera, ciese\}, \{cieras, cienes\}, \{ciera, ciese\}, \{ciéramos, ciésemos\}, \{cieraís, cieseís\}, \{cieran, ciesen\})$. У цьому прикладі подані не всі набори квазіфлексій часових форм іспанського дієслова. Ми обрали лише ті, що наочно демонструють наведені положення. Перший компонент мультимножини містить набір із однієї квазіфлексії $\{ar\}$, наступні сім $\{zco, zgo, go\}, \dots, \{cen\}$ – набори квазіфлексій для форм теперішнього часу дійсного способу, наступні $\{ciera, ciese\}, \dots, \{cieran, ciesen\}$ – для форм недоконаного минулого часу умовного способу. Так, набір $\{zco, zgo, go\}$ – набір квазіфлексій для утворення форм 1-ої особи однини теперішнього часу дійсного способу ($l = 3$), наступні набори $\{ciera, ciese\}, \dots, \{cieran, ciesen\}$ – для утворення форм 1-ої, 2-ої, 3-ої осіб однини та множини ($l = 2$). Наведену формулу (4.8) мультимножини квазіфлексій можна записати скорочено:

$$F = \bigcup_{k=1}^{N_i} [F]^k \quad (4.9.)$$

$$[F]^k = \{f^k\} = \{f_{jl}^k, j = 0, 1, \dots, n(T_i)\}. \quad N_i = N(T_i), l = l(w_i).$$

де $[F]^k$ – мультимножина, утворена квазіфлексіями слів, які мають у всіх своїх граматичних формах $w_1, w_2, \dots, w_{n(T_i)}$ (парадигматичного типу T_i) однакові змінні складники. При цьому $[F]^k$ побудовано таким чином, що в них увійшли унікальні набори квазіфлексій, тобто $[F]^i \cap [F]^j \neq \emptyset$. Для кожного граматичного класу P_i (певного парадигматичного типу T_i) можна створити відношення π_i на декартовому добутку $P_i \times P_i$, яке визначається так:

$$\forall x^1, x^2 \in P_i \quad x^1 \pi_i x^2 : x^1 = c(x^1) * f^k, \quad x^2 = c(x^2) * f^k, f^k \in [F]^k. \quad (4.10.)$$

Це відношення є відношенням еквівалентності, оскільки воно, очевидно, є рефлексивне, симетричне і транзитивне. Назвемо його *відношенням парадигматизації*. Фактор-множина P_i / π_i є множиною парадигматичних класів граматичного класу P_i (парадигматичного типу T_i). Очевидно, що різні словозмінні парадигматичні класи не перетинаються. Отже, P_i є об'єднанням парадигматичних класів : $P_i = \bigcup_{j=1}^n \Pi_j$. До одного парадигматичного класу входять тільки ті слова, які мають однакові набори квазіфлексій для всіх граматичних форм, а відрізняються один від одного лише незмінною складовою $c(x)$. Зрозуміло також, що слова з одного класу еквівалентності, визначеного у такий спосіб, мають і однакові правила словозміни. Так, наприклад, дієслова

nacer (народитися) і *permanecer* (залишатися) є еквівалентними, тому що вони змінюються однаково:

<i>nazco</i>	<i>permanezco</i>
<i>naces / nacés</i>	<i>permaneces / permanecés</i>
<i>nace</i>	<i>permanece</i>
<i>nacemos</i>	<i>permanecemos</i>
<i>nacéis</i>	<i>permanecéis</i>
<i>nacen</i>	<i>permanecen</i>

Таким чином, *nacer* і *permanecer* відповідають критеріям рефлексивності, симетричності й транзитивності, оскільки для їхньої словозміни використовується однаковий набір квазіфлексій $[F]^k = \{zco, ces / cés, ce, cemos, cen\}$. Проте дієслова *nacer* і *cocer* (*варити*) належать до різних класів еквівалентності, оскільки мають різні правила словозміни, пор.:

<i>nazco</i>	<i>cuezo</i>
<i>naces / nacés</i>	<i>cueces / cocés</i>
<i>nace</i>	<i>cuece</i>
<i>nacemos</i>	<i>cocemos</i>
<i>nacéis</i>	<i>cocéis</i>
<i>nacen</i>	<i>cuecen</i>

У межах кожного граматичного класу (парадигматичного типу) створюються набори квазіфлексій, тобто парадигматичні класи, що встановлюють єдині правила організації словозміни для вихідної форми x_0 . Ці правила визначають дію оператора парадигматизації:

$$\begin{aligned} H: x_0 \rightarrow [x] &= c(x) * \{f_0(x), f_1(x), \dots, f_n(x)\} \equiv \\ &\equiv \{c(x) * f_0(x), c(x) * f_1(x), \dots, c(x) * f_n(x)\}, \end{aligned} \quad (4.11.)$$

Як видно, дія оператора парадигматизації полягає у приєднанні до сталої частини $c(x)$ лексеми x належних квазіфлексій $f_i(x)$, які репрезентують конкретні граматичні значення. На мультимножині лексем, що репрезентує той чи інший парадигматичний тип, наявні свої правила дії оператора парадигматизації. Це пояснюється тим, що кожен із парадигматичних типів характеризується своїм комплексом значень граматичних категорій, відмінним від комплексу значень, притаманних іншому парадигматичному типу. Формальною мовою відмінність дії оператора парадигматизації можна записати так:

$$\begin{aligned} H_i &= \sum_{j=1}^p H_i^j \cdot \delta(x; P_j) \\ &, \\ \delta(x; P_j) &= \begin{cases} 1, & x \in W^L(P_j) \\ 0, & x \notin W^L(P_j) \end{cases} \end{aligned} \quad (4.12.)$$

де $i = 1, 2, \dots, N$; p – кількість граматичних класів у множині $W^L(T_i)$. Через $\delta(x; P_j)$ позначено кратність входження лексеми x до мультимножини слів

певного граматичного класу, на якому діє оператор H_i . При $\delta(x; P_j) = 1$ лексема x підпадає під дію оператора H_i і не підпадає в разі $\delta(x; P_j) = 0$.

Певний парадигматичний тип може бути притаманним декільком граматичним класам, усередині кожного з яких виділяються граматичні групи та парадигматичні класи. У межах граматичних класів формуються граматичні групи, що представляють певні різновиди словозміни. Так, наприклад, у граматичному класі неправильних дієслів можемо виокремити граматичні групи, що об'єднують парадигматичні класи за параметрами «тип неправильного дієслова» та «повнота парадигми». Відповідно, маємо такі граматичні групи: 1) «орфоепічні повні», 2) «орфоепічні неповні», 3) «акцентуаційні повні», 4) «акцентуаційні неповні», 5) «мофемні повні», 6) «морфемні неповні», 7) «комбіновані повні», 8) «комбіновані неповні». Особливості поділу граматичних класів на граматичні групи в межах того чи іншого парадигматичного типу висвітлено нижче у відповідних підрозділах.

Відношення між парадигматичними типами, граматичними класами, граматичними групами і парадигматичними класами можна представити у такому формальному вигляді:

$$W(T_i) = \bigcup_{j=1}^{p_i} W(P_j) \quad (4.13.)$$

де $P_j \subseteq T_i$, p_i – кількість граматичних класів, у яких словозміна має парадигматичний тип T_i ;

$$W(P_i) = \bigcup_{m=1}^{g_i} W(G_m) \quad (4.14.)$$

де $G_m \subseteq P_i$, g_m – кількість граматичних груп, які містять словозміну певного типу, характерну для граматичного класу P_i ;

$$W(G_m) = \bigcup_{k=1}^{n_j} W(\Pi_k) \quad (4.15.)$$

де $\Pi_k \subseteq G_m \subseteq P_j \subseteq T_i$, n_j – кількість парадигматичних класів граматичної групи класу P_j , в яких словозміна має парадигматичний тип T_i . Принцип розподілу слів іспанської мови на парадигматичні типи, граматичні класи, граматичні групи та парадигматичні класи представлено на рис. 4.1.

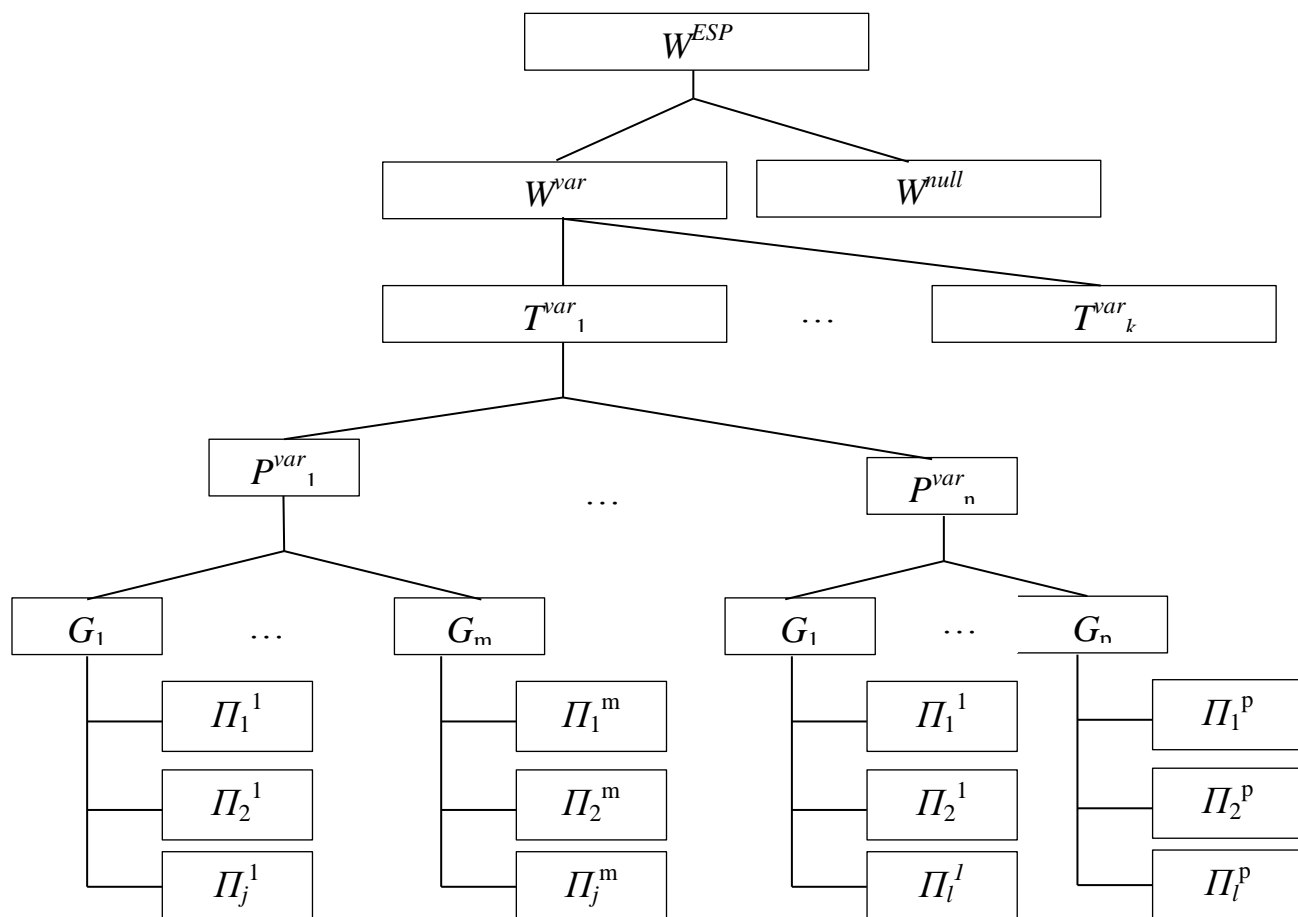

Рис. 4.1. Схема розподілу слів іспанської мови

За схемою, весь лексичний склад іспанської мови W^{ESP} поділяється на змінювані W^{var} та незмінювані W^{null} . У свою чергу змінювані слова за своїми властивостями входять до того чи іншого парадигматичного типу T^{var} . Далі, в межах парадигматичного типу слова розподіляються за граматичними класами (P^{var}) і групами (G_m) та парадигматичними класами (Π_j^m), ураховуючи окремі словозмінні параметри. Останні наведено нижче у таблиці 4.3.

Таблиця 4.3. Характеристики парадигматичних типів

Номінативний парадигматичний тип			
	К-сть	Параметри розподілу	Назва
Гр. класи	2	Закінчення на літеру	1) ГК1 «З кінцевим голосним» 2) ГК2 «З кінцевим приголосним»
<i>ГК1 «З кінцевим голосним»</i>			
Гр. групи	1	Закінчення на голосний	1) Гр.1 Група «ГОЛ.»
<i>ГК2 «З кінцевим приголосним»</i>			
Гр. групи	2	1) Закінчення на приголосний 2) Наявність ацентуаційних змін під час словозміни	1) Гр.1 «ПРИГОЛ.»: регул. 2) Гр.2 «ПРИГОЛ.»: акц.
Дієслівний парадигматичний тип			
	К-сть	Параметри розподілу	Назва
Гр. класи	3	1) Стандартний / нестандартний	1) ГК1 «Правильні дієслова»

		тип словозміни; 2) Наявність особових словоформ	2) ГК2 «Неправильні дієслова» 3) ГК3 «Дієслова з безособовою формою»
<i>ГК1 «Правильні дієслова»</i>			
Гр. групи	2	1) Повнота / неповнота парадигми	1) Гр.1 «П.Д.» повні 2) Гр.2 «П.Д.» неповні
<i>ГК2 «Неправильні дієслова»</i>			
Гр. групи	8	1) Повнота / неповнота парадигми 2) Типи неправильних дієслів	1) Гр.1 «ОРФ» повні 2) Гр.2 «ОРФ» неповні 3) Гр.1 «АКЦ» повні 4) Гр.2 «АКЦ» неповні 5) Гр.1 «МОРФ» повні 6) Гр.2 «МОРФ» неповні 7) Гр.1 «КОМБ» повні 8) Гр.2 «КОМБ» неповні
<i>ГК2 «Безособові дієслова»</i>			
Гр. групи	2	1) Повнота / неповнота парадигми	1) Гр.1 «БЕЗОС» повні 2) Гр.2 «БЕЗОС» неповні
Займенниковий парадигматичний тип			
	К-сть	Параметри розподілу	Назва
Гр. класи	2	1) Тип займенників	1) Гр.1 «ОРФ» особові 2) Гр.2 «ОРФ» зворотні
<i>ГК1 «Особові»</i>			
Гр. групи	3	1) Належність займенника до відповідної особи	1) Гр.1 «Перша особа» 2) Гр.2 «Друга особа» 3) Гр. 3 «Третя особа»
<i>ГК1 «Зворотні»</i>			
Гр. групи	3	1) Належність займенника до відповідної особи	1) Гр.1 «Перша особа» 2) Гр.2 «Друга особа» 3) Гр. 3 «Третя особа»
Детермінантний парадигматичний тип			
	К-сть	Параметри розподілу	Назва
Гр. класи	1	-//-	1) Гр.1 «Детермінанти»
<i>ГК1 «Детермінанти»</i>			
Гр. групи	2	1) Тип детермінанта	1) Гр.1 «Артиклі» 2) Гр.2 «Вказівні займенники»

Кожний парадигматичний тип характеризується певним набором параметрів, за якими відбувається словозміна. У таблиці 4.4 наведено систему згаданих параметрів та значення, які ці ознаки можуть приймати.

Таблиця 4.4. Основні параметри словозміни

Парадигматичний тип	Параметри словозмінної парадигми	Значення параметрів
Номінативний Дієслівний	число час, спосіб, особа, число	однина, множина
		час: теперішній, минулий недоконаний, минулий доконаний, майбутній;
		спосіб: дійсний, умовний, наказовий
		особа: перша, друга, третя
Займенниковий	відмінок	називний, знахідний, давальний, місцевий
Детермінантний	число	однина, множина
Нульовий	-//-	-//-

Наведемо в кожному підрозділі (4.5 – 4.8) розгорнуту характеристику виокремлених парадигматичних типів, їхній розподіл на словозмінні класи та показові приклади словозміни.

4.2.2. Номінативний парадигматичний тип

Номінативний парадигматичний тип (схема 4.2) складають два граматичні класи, які, у свою чергу, містять одну та дві граматичні групи відповідно. Характерною особливістю парадигматичного типу є наявність мовних одиниць, що мають словозміну числом. Критерієм поділу парадигматичного типу на граматичні класи є літера, на яку закінчується слово. Відповідно граматичні класи умовно названі як «З кінцевим голосним» та «З кінцевим приголосним». Залежно від класу можуть використовуватися різні квазіфлексії для утворення множини. Розберемо детально склад та особливості утворення числової парадигми в кожному граматичному класі.

Граматичний клас «Слова з кінцевим голосним» містить одну граматичну групу, яку складають вісім парадигматичних класів (ПК), позначуваних відповідною сигнатурою:

01.01.01.01 ПК ГОЛ – слова з квазіфлексіями {-a, -as}: 1) іменники жіночого роду *agua, barba, cama, gorra, mariposa, pata, tienda, válvula* тощо; 2) іменники чоловічого роду *águila, cura, dilema, diploma, oligarca, programa, karma* тощо; 3) іменники спільного роду *academista, atleta, astronauta, periodista, taxista, vocalista* тощо; 4) прикметники-іменники спільного роду *alpinista, antagonista, finalista, protagonista* тощо; 5) прикметники жіночого роду *atómica, bella, colaboracionista, dura, guapa* тощо; 6) прикметники-іменники жіночого роду *cómica, didáctica, graciosa, preciosa* тощо; 7) числівники-прикметники *una, primera, segunda, tercera* тощо; 8) прикметники-неозначені займенники жіночого роду *alguna, ninguna*; 9) прикметники-присвійні займенники жіночого роду *mía, tuya, suya, nuestra, vuestra*;

01.01.01.02 ПК ГОЛ – слова з квазіфлексіями {-e, -es}: 1) іменники невизначеного роду: *arte, chalote, pelambre, lente, linde* тощо; 2) прикметники

acertante, alegre, ardiente, carente, docente, dulce, licitante, salvaje
3) прикметники-іменники спільного роду: *agente, asistente, cantante, forense, viajante*; 4) прикметники-іменники чоловічого роду *afluyente, brillante* тощо; 5) прикметники-іменники жіночого роду: *dominante, tangente*; 6) іменники чоловічого роду: *accidente, cobre, instante, frente, intendente, padre*; 7) іменники жіночого роду: *frente, fiebre, madre, mente*;

01.01.01.03 ПК ГОЛ – слова з квазіфлексіями {-é, -és}: 1) іменники чоловічого роду, у тому числі запозичені з інших мов: *abecé, bebé, bidé, bufé, buqué, café, carné, comité, glase, té*; 2) іменники жіночого роду: *matiné, koiné*; 3) прикметники: *boboré, fané*; 4) прикметники-іменники чоловічого роду: *calé, capitoné, chané, suflé*; 5) іменник спільного роду: *nené*; 6) іменник невизначеного роду: *acmé*;

01.01.01.04 ПК ГОЛ – слова з квазіфлексіями {-o, -os}: 1) прикметники *bello, bonito, crudo, brusco, limpio, mamífero, serio, terco* тощо; 2) прикметники-іменники чоловічого роду: *cómico, claro, feo, gordo, gracioso, loco, malo, perezoso, seco* тощо; 3) прикметники-числівники: *uno, primero, segundo, tercero* тощо; 4) прикметник-неозначений займенник чоловічого роду: *alguno, ninguno* тощо; 5) прикметник-присвійний займенник: *mío, tuyo, suyo, nuestro, vuestro*;

01.01.01.05 ПК ГОЛ – слова з варіативною парадигмою {-í, -ís / -íes}: 1) прикметники-іменники чоловічого та спільного роду: *abadí, abasí, azerí, andalusí, guaraní, iraquí, jabalí* тощо; 2) іменники чоловічого роду: *bigudí, colibrí, esquí* тощо;

01.01.01.06 ПК ГОЛ – слова з варіативною парадигмою {-ú, -ús / -úes}: 1) прикметники-іменники спільного роду: *hindú, vudú, zulú*; 2) іменники чоловічого роду: *marabú, tabú*;

01.01.01.07 ПК ГОЛ – слова з парадигмою {-y, -yes}: 1) іменники жіночого роду: *ley*; 2) іменники чоловічого роду: *ay, rey*;

01.01.01.08 ПК ГОЛ – слова з парадигмою {-y, -is}, переважно запозичені з інших мов: *gay, jersey*.

Граматичний клас «З кінцевим приголосним» складають дві групи, у яких парадигматичні класи містять мовні одиниці, форма множини яких утворюється: 1) без появи наголосу на передостанньому складі; 2) з акцентуаційними змінами. Отже, перша граматична група представлена такими парадигматичними класами:

01.02.01.01. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-d, -des}: 1) іменники жіночого роду: *amistad, bondad, hermandad, pared, salud, sed, virtud* тощо; 2) іменники чоловічого роду: *abad, áspid, apartheid, caíd, talud* тощо; 3) іменник неозначеного роду: *azud*; 4) прикметник-іменник чоловічого роду: *ardid*;

01.02.01.02. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-j, -jes}: 1) іменники чоловічого роду: *alioj, cambuj, carcaj, erraj, reloj* тощо; 2) іменник жіночого роду: *troj*; 3) прикметник-іменник чоловічого роду: *chuj, itzaj, sij*;

01.02.01.03. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-l, -les}: 1) іменники чоловічого роду: *árbol, ángel, caracol, cardenal, dócil, fiel, papel, píxel, sol* тощо; 2) іменники жіночого роду: *col, hiel, miel, piel, sal* тощо; 3) іменники спільного

роду: *albanil, cónsul, corresponsal* тощо; 4) прикметники: *actual, ambiental, cruel, cultural, decimal, fiel, legal, real* тощо; 5) прикметники-іменники спільного роду: *capital, final*; 6) відносний займенник *cual*; 7) питальний займенник *cuál*;

01.02.01.04. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-r, -res}: 1) іменники чоловічого роду: *actor, amor, entrenador, grosor, espesor, horror, señor* тощо; 2) іменники жіночого роду: *flor, labor, mujer*; 3) прикметники: *aficionado, anterior, consentidor, multiplicador, posterior, peor, seductor* тощо; 4) прикметник-іменник чоловічого роду: *comedor, operador, regulador, director, ordenador* тощо;

01.02.01.05. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-s, -ses}: 1) прикметник-іменник чоловічого роду: *gris*; 2) іменники чоловічого роду: *gas, mes, país*;

01.02.01.06. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-z, -ces}: 1) іменник жіночого роду: *actriz, cicatriz, dejadez, escasez, emperatriz, nariz, nuez* тощо; 2) іменники чоловічого роду: *alcatraz, aprendiz, arroz, barniz, juez, pez*; 3) прикметники: *caraz, eficaz, tenaz*;

01.02.01.07. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-n, -nes}: 1) іменники чоловічого роду: *bien, don, tren* тощо; 2) відносний займенник *quien*.

Наступну групу другого граматичного класу складають парадигматичні класи, представлені словами, у яких відбуваються акцентуаційні зміни під час утворення форми множини (поява, зміщення або втрата наголосу на передостанньому складі):

01.02.02.01. ПК ПРИГ представлений іменником чоловічого роду *carácter*, який втрачає свій наголос над *a* під час утворення множини {-ácter, -acteres};

01.02.02.02. ПК ПРИГ – іменники чоловічого роду з квазіфлексією однини -amen: *examen, flamen, dictamen, foramen*, що мають парадигму {-amen, -ámenes};

01.02.02.03. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-án, -anes}: 1) іменники чоловічого роду: *afán, atamán, bacán, bumerán, caimán, capitán, huracán, imán, patán, refrán* тощо; 2) прикметники-іменники чоловічого роду: *alemán, catalán, cofán, galán* тощо;

01.02.02.04. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ás, -ases}: 1) іменники чоловічого роду: *ananás, compás, biogás* тощо; та 2) іменник жіночого роду: *añás*;

01.02.02.05. ПК ПРИГ представлено одним іменником чоловічого роду *espécimen* із парадигмою {-écimen, -ecímenes};

01.02.02.06. ПК ПРИГ представлено одним іменником чоловічого роду *régimen* із парадигмою {-égimen, -egímenes};

01.02.02.07. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-én, -enes}: 1) іменники чоловічого роду: 1) іменники чоловічого роду: *aerotrén, almacén, andén, edén, retén, sostén* тощо; 2) іменник спільного роду: *rehén*; 3) іменник жіночого роду: *sartén*; 4) прикметник: *zahén*; 5) прикметник-іменник чоловічого роду: *veinticuartén*;

01.02.02.08. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-és, -eses}: 1) іменник чоловічого роду *arnés*; 2) прикметник-іменник чоловічого роду: *aragonés, cortés, danés, inglés, marqués* тощо;

01.02.02.09. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-igen, -ígenes}: 1) іменник чоловічого роду *origen*; 2) прикметник-іменник чоловічого роду *aborigen*;

01.02.02.10. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-imen, -ímenes}: іменники чоловічого роду: *crimen, discrimen, himen, limen*;

01.02.02.11. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ín, -ines}: 1) іменник чоловічого роду: *cojín, maletín, patín* тощо; 2) прикметник-іменник чоловічого роду: *bailarín*;

01.02.02.12. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ís, -ises}: 1) іменники чоловічого роду: *anís, berberís estriptís* тощо; 2) прикметник-іменник чоловічого роду: *kirguís*; 3) іменник спільного роду: *chirís*

01.02.02.13. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-omen, -ómenes}: іменники чоловічого роду: *abdomen, cognomen, velicomen*;

01.02.02.14. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ón, -ones}: 1) іменники жіночого роду: *acción, administración, evolución, preparación, preservación, razón* тощо; 2) прикметники-іменники чоловічого роду: *abipón, marrón*; 3) іменник чоловічого роду: *abejón, algodón, cucharrón, campeón* тощо;

01.02.02.15. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-orden, -ordenes}: іменники чоловічого роду: *contraorden, desorden, suborden*;

01.02.02.16. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ós, -oses}: іменники чоловічого роду: *adiós, intradós*;

01.02.02.17. ПК ПРИГ представлений прикметником *joven* з парадигмою {-oven, -óvenes};

01.02.02.18. ПК ПРИГ представлений іменником чоловічого роду *margen* з парадигмою {-argen, -árgenes};

01.02.02.19. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ós, -oses}: 1) іменники чоловічого роду: *resumen, volumen*; 2) прикметник-іменник чоловічого роду: *monovolumen*;

01.02.02.20. ПК ПРИГ представлений іменником чоловічого роду *lumpen* з парадигмою {-umpen, -ímpenes};

01.02.02.21. ПК ПРИГ – слова з парадигмою {-ún, -unes}: 1) іменник чоловічого роду *atún*; та 2) прикметник-іменник чоловічого роду *común*.

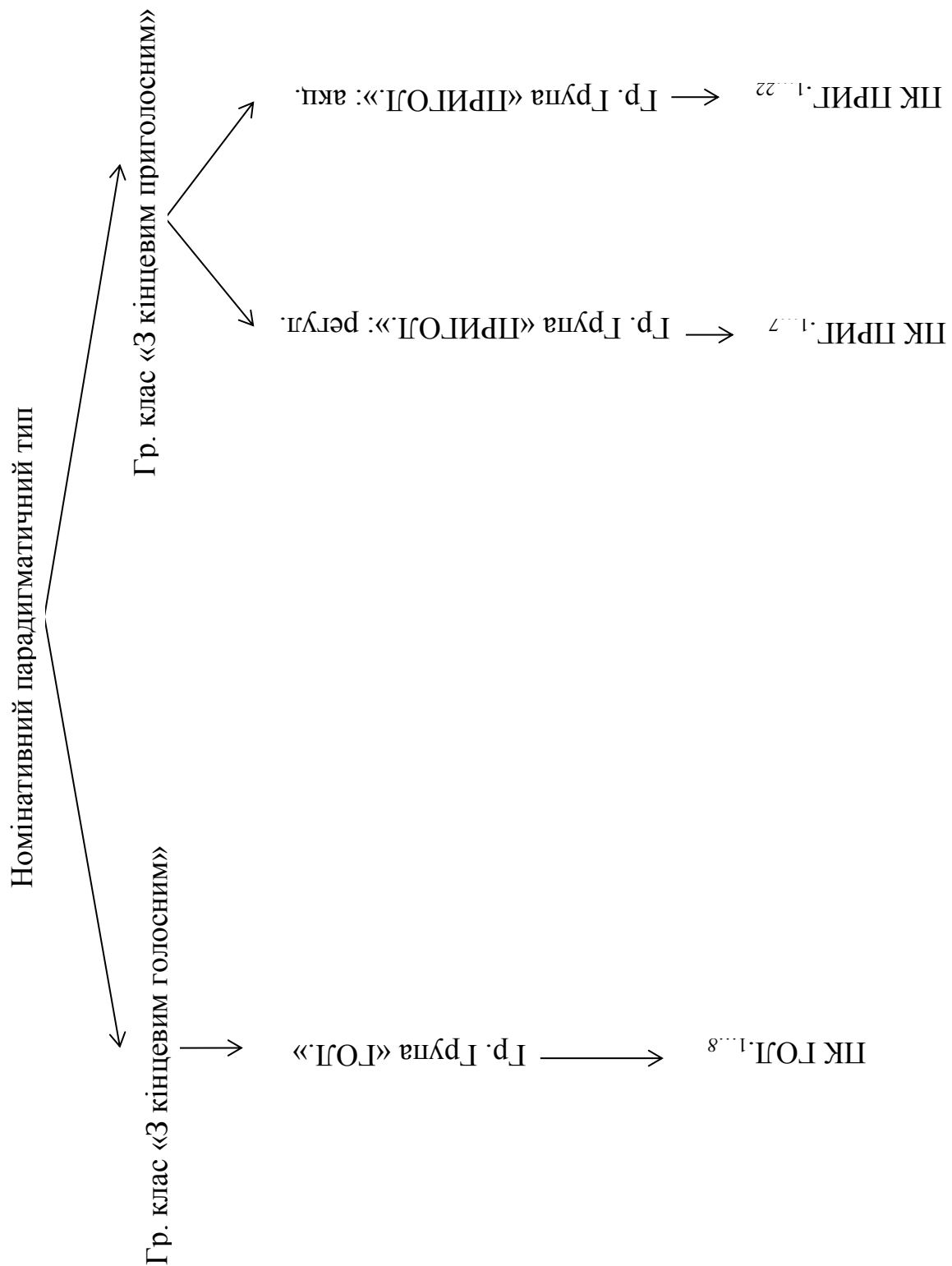

Рис. 4.2. Схема номінативного парадигматичного типу

Отже, словозмінна парадигма для будь-якого іменника $\pi(x)$, де $x \in P_i$ представляється у вигляді:

$$H: \pi(x) = \bigcup_{j=1} c(x) * \{f_{[j]}(x)\} \quad (4.16.)$$

де i – порядковий номер флексії, належної до парадигматичного класу; $j = 1, 2$ – індекс флексії, з яких складають форму однини і множини. У таблиці 4.5 наведемо деякі приклади словозмінних парадигм.

Таблиця 4.5. Приклади словозмінних парадигм

x	$c(x)$	j	Ω_H					$f_{[j]}(x)$
			cg	pt	Gc	ggr	pc	
<i>agua</i>	<i>agu-</i>	1	f.	01	01	01	01	-a
		2						-as
<i>café</i>	<i>caf-</i>	1	m.	01	01	01	03	-é
		2						-és
<i>marrón</i>	<i>marr-</i>	1	adj. / m.	01	02	02	14	-ón
		2						-ones

4.2.3. Дієслівний парадигматичний тип

В іспанській мові словозмінні форми дієслова утворюються двома способами: 1) синтетичним, тобто приєднанням до основи слова флексій, що містять в собі інформацію про конкретні значення однієї або декількох граматичних категорій та 2) аналітичним, коли граматичні форми складаються більше ніж з одного слова. В аналітичних формах основний змістовий компонент зазвичай є незмінним, а допоміжне слово (або одне з допоміжних) є змінюваним за певними граматичними категоріями. Отже, певною мірою іспанській мові притаманна флексивність, а якщо взяти до уваги співвідношення аналітичних і синтетичних форм у парадигмах змінюваних класів слів, можна стверджувати, що іспанська мова є мовою аналітико-синтетичного ладу. Класифікація парадигматичних типів представлена на схемах 4.3(а) та 4.3(б).

Дієслівний парадигматичний тип включає три граматичних класи «Правильні дієслова», «Неправильні дієслова» та «Дієслова з безособовими формами». Своєю чергою граматичні класи поділяються на певні граматичні групи, що об'єднують парадигматичні класи за певними ознаками. Для цього парадигматичного типу такими ознаками поділу на групи є повнота / неповнота словозмінної парадигми.

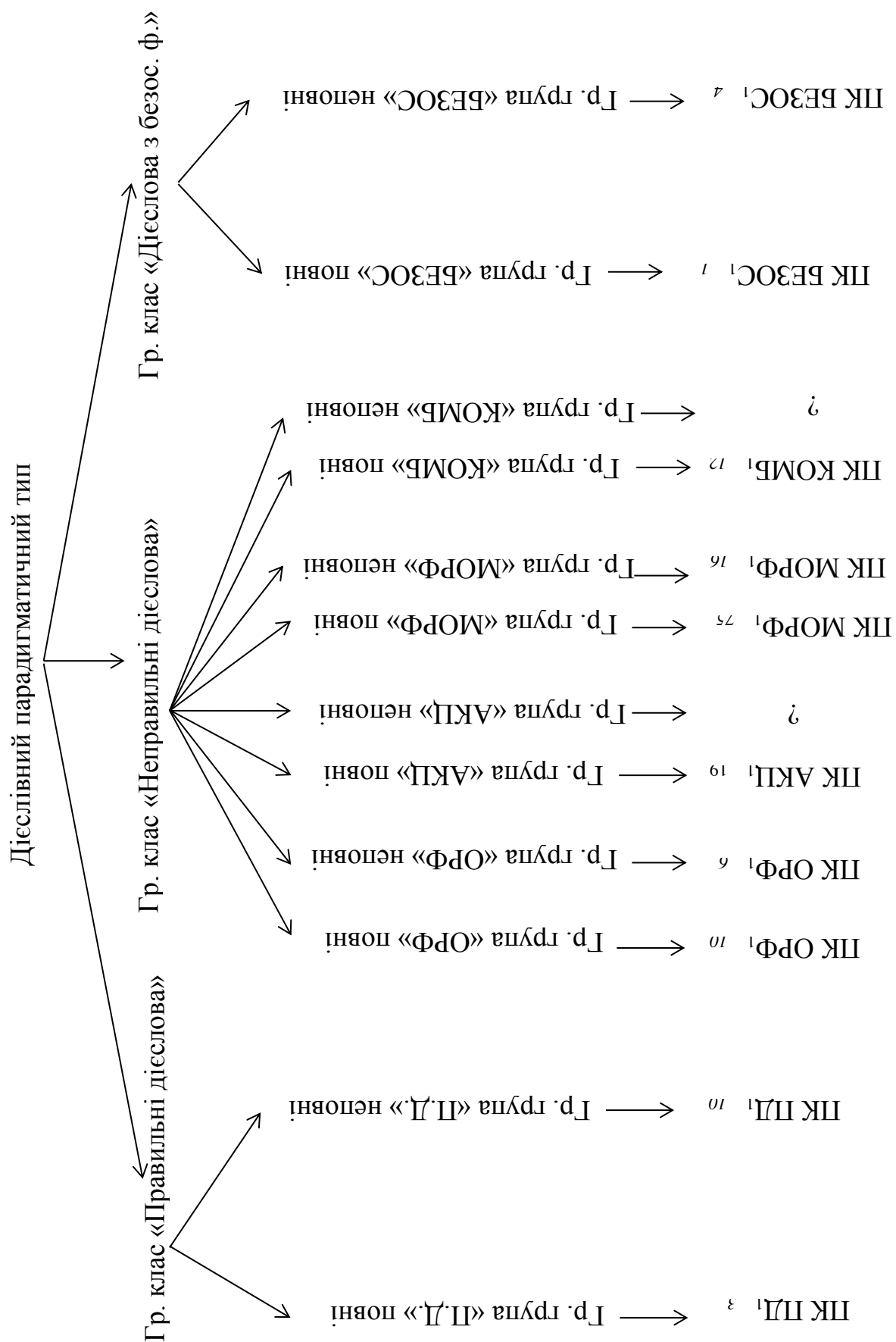

Рис. 4.3(a). Схема дієслівного парадигматичного типу

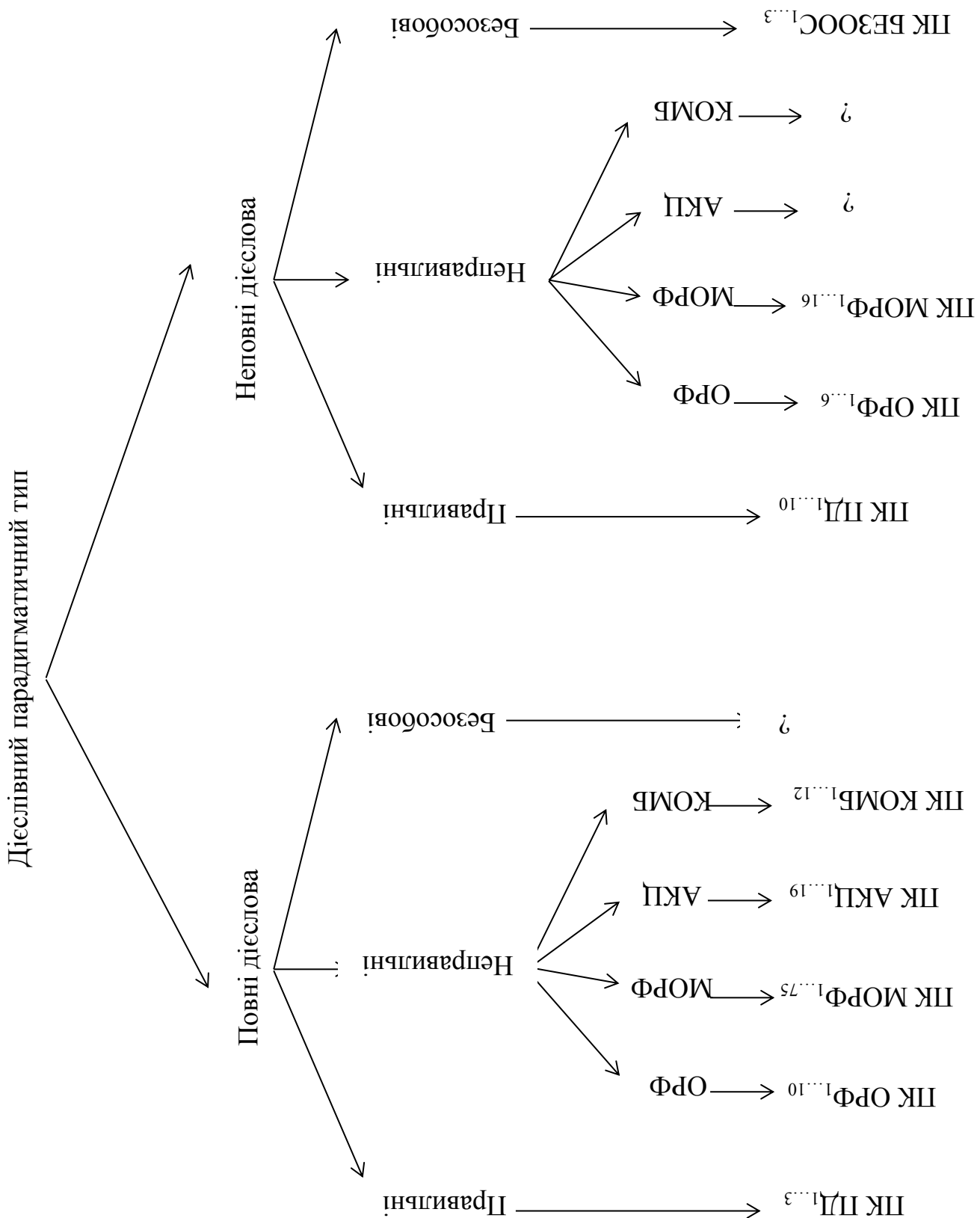

Рис. 4.3(б). Схема дієслівного парадигматичного типу

До граматичних параметрів, за якими відбувається словозміна дієслова, належать: 1) **спосіб (modo)**: дійсний (indicativo), наказовий (imperativo), умовний (subjuntivo), умовний (potential); та 2) **час (tiempo)**: теперішній (presente); майбутній недоконаний (futuro simple) та доконаний (futuro perfecto); минулий недоконаний (pretérito imperfecto), доконаний (pretérito perfecto), неозначений (pretérito indefinido), давноминулий (pretérito pluscuamperfecto), передминулий (preterito anterior). Залежно від граматичного класу та / або групи в іспанській мові передбачено відповідний набір квазіфлексій:

$$F = \bigcup_{k=1}^{N(\Pi_i)} [F] \quad (4.17.)$$

де N – кількість граматичних форм i -го парадигматичного класу. Кожна мультимножина $[F]$ складається з квазіфлексій слів, які мають у всіх своїх граматичних формах w_1, w_2, \dots, w_n (Π_i) (парадигматичного класу Π_i) однакові змінні складники $f(x)$. Своєю чергою набір квазіфлексій $[F]^k$ можна відобразити більш детально:

$$[F] = \bigcup_{l,j} [F]_{[l,j]} \oplus \bigcup_m [F]_m \quad (4.18.)$$

де l – індекс способу (дійсний, умовний, наказовий), j – індекс часу (теперішній, майбутній, минулий), m – індекс безособової форми дієслова (інфінітив, герундій та дієприкметник). Як видно із наведеної формули, у дієслівному парадигматичному типі мультимножину всіх дієслівних квазіфлексій $[F]$ складають дві підмножини. Одна містить набір квазіфлексій для особових форм, а друга – набір квазіфлексій для безособових форм дієслова. Значення індексів подано в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6. Значення індексів підмножини

Індекс	Граматична категорія	Значення	Примітка
l	Спосіб	1	Дійсний спосіб
		2	Умовний спосіб (subjuntivo)
		3	Умовний спосіб (condicional)
		4	Наказовий спосіб
j	Час	1	Теперішній
		2	Минулий (preterito imperfecto)
		3	Минулий (preterito perfecto simple)
		4	Майбутній (futuro simple)
m	Безособова форма	1	Інфінітив
		2	Герундій
		3	Дієприкметник

Граматичні (особові) форми іспанського дієслова об'єднуються в десять парадигматичних класів: чотири для дійсного, три для умовного (subjuntivo), один для умовного (condicional), один для наказового та ще один для безособових форм. Окремі дієслова можуть мати подвійну парадигму для

деяких граматичних форм дійсного, умовного та наказового способів. Як видно з таблиці 4.6, кількість особових форм дієслова у тому чи іншому парадигматичному класі залежить від категорій способу та часу. Розглянемо детально словозмінні особливості іспанських дієслів в усіх граматичних класах. Зауважимо, що кожний парадигматичний тип, за винятком дефектних дієслів, характеризується постійним набором граматичних форм.

Дефектними називають дієслова, які не мають граматичних форм для певних категорій способу, часу або особи. Дієслова можуть бути виключно дефектними (наприклад, *empedernir*, *atardecer*) або дефектними залежно від лексичного значення, з яким вони вживаються (такі як *poner*, *estar*). В іспанській мові розрізняють вісім типів дефектних дієслів: іморфні, єіморфні, безособові, третьоособові, мономорфні, біморфні, триморфні та олігоморфні:

– іморфні: форми, квазіфлексія яких починається з *-i* (*abolir*, *aguerir*, *arrecir*);

– єіморфні: форми, квазіфлексія яких починається з *-e* або *-i* (*balbucir*, *marcir*);

– безособові: інфінітив, герундій, дієприкметник і 3 ос. однини (*abocanar*, *acantalear*, *amanecer*);

– третьоособові: а) інфінітив, герундій, дієприкметник і 3 ос. однини та множини (*acaecer*, *condecir*, *incumbir*, *obstar*); б) інфінітив і 3 ос. однини та множини (*empecer*);

– мономорфні: інфінітив (*adir*, *eser*, *far*, *fer*);

– біморфні: а) інфінітив і дієприкметник (*empedernir*); б) інфінітив та герундій (*raspahilar*, *respahilar*, *respailar*);

– триморфні: інфінітив, імператив 2 ос. однини та множини (*abar*);

– олігоморфні: а) інфінітив, герундій, дієприкметник, теперішній та неозначений минулий час дійсного та умовного способів, деякі складені часові форми (*acostumbrar*, *soler*); б) минулий доконаний час дійсного способу, минулий недоконаний час умовного способу (*reponer*). Розглянемо та схарактеризуємо словозмінні особливості дієслів у кожному граматичному класі.

Граматичний клас «Правильні дієслова» містить дієслова, у яких квазіоснова і квазіфлексія збігаються з коренем і суфіксами у традиційному лінгвістичному розумінні. Порівняйте, наприклад, корінь та квазіоснову, квазіфлексії та суфікси дієслова *tomar* у теперішньому часі дійсного способу:

Особа	Корінь	Суфікси	Квазіоснова	Квазіфлексії
1 ос. однини	tom-	-o	tom-	-o
2 ос. однини		-as / -ás		-as / -ás
3 ос. однини		-a		-a
1 ос. множини		-amos		-amos
2 ос. множини		-áis		-áis
3 ос. множини		-an		-an

У граматичному класі наявні дві граматичні групи, що репрезентують парадигматичні класи з повною та неповною словозмінами. Першу групу складають парадигматичні класи:

02.01.01.01. ПК ПД – дієслова, що закінчуються на *-ar*: *bailar, cantar, cuidar, lavar, manejar, observar, pintar, preparar, tomar* тощо;

02.01.01.02. ПК ПД – дієслова, що закінчуються на *-er*: *aprender, beber, comer, leer, meter, temer* тощо;

02.01.01.03. ПК ПД – дієслова, що закінчуються на *-ir*: *abrir, asistir, escribir, partir, vivir* тощо.

Друга граматична група включає десять парадигматичних класів, що містять дієслова з неповною словозміною:

02.01.02.01. ПК ПД – дієслово *acostumbrar*, яке у лексичному значенні «мати звичку до чогось» вживається лише в граматичних формах теперішнього часу дійсного й умовного способу та неозначеного минулого часу дійсного способу;

02.01.02.02. ПК ПД – дієслова *alambrar* (у зн. «прояснюватися (про небо)»), *brisar* (у зн. «мрячити (про дощ)», «дути (про вітер)»), *cellisquiar* (у зн. «йти (про дрібний дощ або сніг)»), *chaparrear* (у зн. «йти (про зливу)»), *diluviar* (у зн. «йти (про сильну зливу)»), *encelajar* (у зн. «покриватися хмаринками (про небо)»), які вживаються лише у формі інфінітива, герундія, дієприкметника і в третій особі однини;

02.01.02.03. ПК ПД – дієслово *abar*, що має лише форми інфінітива та наказового способу;

02.01.02.04. ПК ПД – дієслово *atañer*, що має лише форми інфінітива, герундія, дієприкметника і третьої особи однини та множини;

02.01.02.05. ПК ПД – дієслова *arrecir, aterir, colorir* тощо, суфікси (квазіфлексії) яких починаються на *-i*;

02.01.02.06. ПК ПД – дієслово *embair*, суфікси (квазіфлексії) яких починаються на *-i*;

02.01.02.07. ПК ПД – дієслово *balbucir*, що не вживається у формі 1 особи теперішнього часу наказового та умовного способів;

02.01.02.08. ПК ПД – дієслова *antojar, obstar, pasar* (у зн. «відбутися, статися, проходити»), що вживаються лише у формах інфінітива, герундія, дієприкметника і третьої особи;

02.01.02.09. ПК ПД – дієслово *suceder* (у зн. «відбуватися, статися»), що вживаються лише в формах інфінітива, герундія, дієприкметника і третьої особи;

02.01.02.10. ПК ПД – дієслово *ocurrir* (у зн. «відбуватися, статися», «прийти в голову (про думку)»), що вживаються лише в формах інфінітива, герундія, дієприкметника і третьої особи.

Граматичний клас «Неправильні дієслова» містить дієслова, у яких відбуваються певні зміни в корені під час дієвідмінювання. У цьому випадку квазіфлексія може охоплювати певну частину кореня. Порівняйте, наприклад, корінь та квазіоснову, квазіфлексії та суфікси дієслова *doler* у теперішньому часі дійсного способу:

Особа	Корінь	Суфікси	Квазіоснова	Квазіфлексії
1 ос. однини		-o		-uelo
2 ос. однини	<i>duel-</i>	-es / -és		-ules / -olés
3 ос. однини		-e		-uele
1 ос. множини	<i>dol-</i>	-emos	<i>d-</i>	-olemos
2 ос. множини		-éis		-oléis
3 ос. множини	<i>duel-</i>	-en		-uelen

В аналізованому граматичному класі наявні парадигматичні класи, що репрезентують зазначені зміни такого типу: 1) орфоепічні (ПК ОРФ.), 2) акцентуаційні (ПК АКЦ.), 3) морфемні (ПК МОРФ.), 4) комбінованого типу (ПК МОРФ.), що поєднує в собі перелічені (наприклад, акцентуаційний та орфоепічний). У граматичному класі наявні вісім граматичних груп, із яких чотири представлені парадигматичними класами з повною словозміною, а решта – класами з неповною парадигмою (дефектні дієслова), як це було показано вище на схемах 4.3(а) і 4.3(б). Варто зазначити, що ми не змогли виявити дієслів із неповною словозміною, що входять до акцентуаційних парадигматичних класів, так само як і до парадигматичних класів зі змінами комбінованого типу, але ми припускаємо можливість існування таких дієслів. Отже, розглянемо парадигматичні класи ПК ОРФ та наведемо приклади їхнього наповнення.

Граматична група «ОРФ» повні включає в себе парадигматичні класи, де словозміна враховує чергування приголосних для збереження звучання перед наступним голосним: *a*, *e* або *i*. Нижче у таблиці 4.7 подано типи орфоепічних змін дієслів і вказано парадигматичні класи, в яких вони відбуваються.

Таблиця 4.7. Характеристика парадигматичних класів ПК ОРФ

№	Тип орфоепічних змін	Парадигматичний клас	Приклади дієслів
1	$c \rightarrow qu$	02.02.01.01 ПК ОРФ.	<i>aplacar, atacar, atracar, aplicar, destacar</i>
2	$c \rightarrow z$	02.02.01.04. ПК ОРФ., 02.02.01.06. ПК ОРФ.	<i>coercer, convencer, esparcir, estarcir, fruncir</i>
3	$g \rightarrow gu$	02.02.01.03 ПК ОРФ., 02.02.01.08. ПК ОРФ	<i>amargar, arrugar pagar, tragar, extinguir, subdistinguir</i>
4	$g \rightarrow j$	02.02.01.05. ПК ОРФ., 02.02.01.07. ПК ОРФ.	<i>acoger, coger, converger, escoger, afligir, dirigir, exigir, fingir</i>
5	$i \rightarrow y$	02.02.01.10. ПК ОРФ	<i>construir, confluir, huir</i>
6	$gu \rightarrow gü$	02.02.01.11. ПК ОРФ	<i>aguar, amortiguar, apaciguar, averiguar</i>
7	$qu \rightarrow c$	02.02.01.09. ПК ОРФ	<i>delinquir</i>
8	$z \rightarrow c$	02.02.01.02 ПК ОРФ.	<i>abrazar, adelgazar, cazar, realizar</i>

Орфоепічні зміни 1, 3, 6 та 8 мають місце під час утворення форми першої особи однини доконаного минулого часу, усіх форм теперішнього минулого часу умовного способу, а також форм третьої особи однини і множини наказового способу. Зміни 2, 4 та 7 відбуваються, коли утворюють форму першої особи однини теперішнього часу дійсного способу, усі форми теперішнього часу умовного способу та форми третьої особи однини і множини наказового

способу. Зміна 5 поширюється на форми першої, другої та третьої особи однини, а також третьої особи множини; усі форми теперішнього часу умовного способу, другої особи однини та третьої особи однини і множини наказового способу. Наведемо приклади квазіфлексій, що використовуються для утворення цих форм, для дієслів *acercar*, *ejercer* та *construir*:

Acercar

Особа	Preterito de indic.		Presente de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-qué		-que		-/-
2 ос. однини		-caste		-ques		-ca / -cá
3 ос. однини		-có		-que		-que
1 ос. множини	<i>acer-</i>	-camos	<i>acer-</i>	-quemos	<i>acer-</i>	-/-
2 ос. множини		-casteis		-queis		-cad
3 ос. множини		-caron		-quen		-quen

Ejercer

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-zo		-za		-/-
2 ос. однини		-ces		-zas		-ce / -cé
3 ос. однини		-ce		-za		-za
1 ос. множини	<i>ejer-</i>	-cemos	<i>ejer-</i>	-zamos	<i>ejer-</i>	-/-
2 ос. множини		-ceis		-zais		-ced
3 ос. множини		-cen		-zan		-zan

Construir

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-yo		-ya		-/-
2 ос. однини		-yes		-yas		-ye / -í o -i
3 ос. однини		-ye		-ya		-ya
1 ос. множини	<i>constru-</i>	-imos	<i>constru-</i>	-yamos	<i>constru-</i>	-/-
2 ос. множини		-ís		-yáis		-id
3 ос. множини		-yen		-yan		-yan

Граматична група «ОРФ» неповні включає парадигматичні класи, що містять дієслова з неповною словозміною. Дієслова можна поділити на ті, які мають лише: 1) форму третьої особи однини 02.02.02.01. ПК ОРФ (*neviscar*, *roscar*, *ventiscar* тощо), 02.02.02.02. ПК ОРФ (*pringar*, *garugar*), 02.02.02.03. ПК ОРФ (*granizar*); 2) форми третьої особи однини і множини 02.02.02.04. ПК ОРФ (*acaecer*, *acontecer* тощо), 02.02.02.05. ПК ОРФ (*incumbir*, *ocurrir*), 02.02.02.06. ПК ОРФ (*rugir*).

Граматична група «АКЦ» повні репрезентована парадигматичними класами, у яких дієслова набувають у квазіфлексіях наголосу під час утворення форм теперішнього часу (дійсного та умовного способів) та форм наказового способу. Поява наголосу відбувається тоді, коли під час дієвідмінювання наголос падає на голосну, що складає дифтонг (наприклад: *ai*, *ei*, *oi*, *ia*, *ua* та інші; дифтонгами також вважають сполучення з невимовлюваним *h*: *iha*, *uha*,

ahi, ohi тощо). Акцентуаційні зміни для всіх трьох дієвідмін охоплюють форми 1-ої, 2-ої і 3-ої особи однини, а також форму 3-ої особи множини теперішнього часу дійсного та умовного способів; 2-ої особи однини та 3-ої особи однини і множини наказового способу. У таблиці 4.8 подано типи акцентуаційних змін дієслів і вказано парадигматичні класи, в яких вони відбуваються.

Таблиця 4.8. Характеристика парадигматичних класів ПК АКЦ

№	Акцентуаційні зміни	Парадигматичний клас	Приклади дієслів
1	<i>ia</i> → <i>ía</i>	02.02.03.01. ПК АКЦ	<i>aliar, desviar, friar, rociar</i>
2	<i>ohi</i> → <i>ohí</i>	02.02.03.02. ПК АКЦ, 02.02.03.05. ПК АКЦ	<i>cohibir</i> та <i>prohibir</i> ; <i>amohinar</i>
3	<i>ahi</i> → <i>ahí</i>	02.02.03.03. ПК АКЦ, 02.02.03.04. ПК АКЦ	<i>ahijar, desahijar</i> та <i>prohijar</i> ; <i>ahilar, rehilar</i> та <i>sobrehilar</i>
4	<i>ehi</i> → <i>ehí</i>	02.02.03.06. ПК АКЦ	<i>rehinchir</i>
5	<i>ai</i> → <i>aí</i>	02.02.03.05. ПК АКЦ, 02.02.03.07. ПК АКЦ, 02.02.03.08. ПК АКЦ, 02.02.03.09. ПК АКЦ	<i>desainar, descafeinar, sainar; enzainarse; aindiar; airar; aislar</i>
6	<i>ua</i> → <i>úa</i>	02.02.03.10. ПК АКЦ	<i>adecuar, oblicuar, promiscuar</i>
7	<i>ahu</i> → <i>ahú</i>	02.02.03.11. ПК АКЦ, 02.02.03.13. ПК АКЦ, 02.02.03.18. ПК АКЦ, 02.02.03.19. ПК АКЦ	<i>ahuchar; ahumar, deshaumar</i> і <i>sahumar; ahusar, parahusar;</i>
8	<i>au</i> → <i>aú</i>	02.02.03.12. ПК АКЦ, 02.02.03.14. ПК АКЦ,	<i>aullar</i> та <i>maullar; aunar; barahustar</i> та <i>desbarahustar</i>
9	<i>ehu</i> → <i>ehú</i>	02.02.03.15. ПК АКЦ, 02.02.03.18. ПК АКЦ	<i>rehundir rehusar</i>
10	<i>eu</i> → <i>eú</i>	02.02.03.16. ПК АКЦ, 02.02.03.17. ПК АКЦ	<i>reunir; reuntar</i>

Зауважимо, що окремі дієслова, такі як *adecuar, colicuar, evacuar licuar, oblicuar, promiscuar, redacuar* мають обидві парадигми: стандартну (без акцентуації *-u-*) і нестандартну (з акцентуацією *-u-*). Так само *agriar, auxiliar, cariar, ejecutoriar, expatriar, historiar, paliar, repatriar, rujiar, vidriar* можуть відмінюватися з наголошенням та без наголошення *-i-*. Але більшість дієслів із дифтонгом *au* не набувають наголосу на *-u-*, такі як *aflautar, agauchar, causar* та інші. Акцентуації не відбувається також тоді, коли між дифтонгом *au-* та *-ar* стоїть один або кілька складів: *aumentar, causar, enjaular, restaurar*. Більшість дієслів не набувають також наголошеного *-i-*: *acariciar, calumniar, elogiar, injuriar, repudiar* та інші. Наведемо приклади квазіфлексій, що використовують для утворення форм із акцентуаційними змінами, для дієслів *actuar, aislar* та *enviar*:

actuar

Особа	Preterito de indic.		Presente de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-úo		-úe		-//-
2 ос. однини		-úas / -uás		-úes		-úa / -uá
3 ос. однини		-úa		-úe		-úe
1 ос. множини	act-	-uamos	act-	-uemos	act-	-//-
2 ос. множини		-uáis		-uéis		-uad
3 ос. множини		-úan		-úan		-úen

aislar

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-íslo		-ísle		-//-
2 ос. однини		-íslas / -islás		-ísles		-ísla / -islá
3 ос. однини	a-	-íslo	a-	-ísle	a-	-ísle
1 ос. множини		-íslamos		-islemos		-//-
2 ос. множини		-isláis		-isléis		-islad
3 ос. множини		-íslan		-íslen		-íslen

enviar

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		-ío		-íe		-//-
2 ос. однини		-ías / -iás		-íes		-ía / -iá
3 ос. однини		-ía		-íe		-íe
1 ос. множини	env-	-íamos	env-	-íemos	env-	-//-
2 ос. множини		-iáis		-iéis		-iad
3 ос. множини		-ían		-íen		-íen

Граматичну групу «МОРФ» повні складають парадигматичні класи, що демонструють морфемні зміни під час дієвідмінювання. Усі ці зміни представлено у квазіфлексіях. До змін належать: 1) чергування голосних, у тому числі чергування, де відбувається дифтонгізація; 2) чергування приголосних, у тому числі чергування, яке відбувається у звукосполученнях із приголосних; 3) випадіння голосних або сполучень приголосного з голосним; 4) поява голосних та приголосних, а також буквосполучень; 5) заміна приголосного на голосний або заміна буквосполучень на інші. Причому, дієслова можуть зазнавати змін одного або кількох типів одночасно у певних особових формах. Нижче у таблиці 4.9 подано типи морфологічних змін у дієсловах і вказано парадигматичні класи, в яких вони відбуваються.

Таблиця 4.9. Характеристика парадигматичних класів ПК МОРФ

№	Морфологічні зміни	Парадигматичний клас	Приклади дієслів
1	-o- → -üe-	02.02.05.01. ПК МОРФ	<i>degollar</i>
2	-e- → -ie-	02.02.05.02. ПК МОРФ – 02.02.05.14. ПК МОРФ, 02.02.05.35. ПК МОРФ – 02.02.05.38. ПК МОРФ	<i>destemplar, templar; hacendar, merendar; calentar, reventar, ventar; aterrар</i> тощо.
3	-o- → -ue-	02.02.05.15. ПК МОРФ– 02.02.05.30. ПК МОРФ, 02.02.07.76. ПК МОРФ	<i>probar, moblar, poblar; amolar, azolar; colar, recolar; soltar, tronar; costar</i> тощо
4	-e- → -i-	02.02.05.31. ПК МОРФ – 02.02.05.34. ПК МОРФ, 02.02.05.41. ПК МОРФ	<i>medir, pedir; gemir, vestir, competir, repetir;</i>
5	-e- → -í-	02.02.05.39. ПК МОРФ, 02.02.05.40. ПК МОРФ	<i>reir, freir</i>
6	-e- → ∅	02.02.05.42. ПК МОРФ, 02.02.05.43. ПК МОРФ	<i>creer, leer; proveer, desproveer</i>
7	-e- → -ye-	02.02.05.44. ПК МОРФ	<i>errar</i>
8	-s- → -sg-	02.02.05.45. ПК МОРФ	<i>asir, desasir</i>
9	-u- → -uy-, -i- → -y-	02.02.05.46. ПК МОРФ	<i>atribuir, construir, disminuir, fluir, incluir, restituir</i>
10	-ec- → -ig- та ec → ∅	02.02.05.48. ПК МОРФ, 02.02.05.49. ПК МОРФ	<i>bendecir, desdecir, maldecir, predecir; decir</i>
11	-ab- → -ep-	02.02.05.50. ПК МОРФ, 02.02.05.63. ПК МОРФ,	<i>caber, saber</i>
12	епент. -ig- та -i- → -y-	02.02.05.51. ПК МОРФ, 02.02.05.68. ПК МОРФ	<i>caer, decaer, recaer</i>
13	епент. -y	02.02.05.52. ПК МОРФ, 02.02.05.53. ПК МОРФ	<i>dar, estar, haber (vunadae -b-)</i>
14	-c- → -g-	02.02.05.55. ПК МОРФ, 02.02.05.56. ПК МОРФ	<i>hacer, deshacer; satisfacer</i>
15	-i- → -y-, -o- → -oy- та епент. -ig-	02.02.05.58. ПК МОРФ	<i>oír, desoír, entreoír</i>
16	-c- → -zc-	02.02.05.59. ПК МОРФ	<i>placer, desplacer</i>
17	-o- → -ue-, -o- → -u- та -e- → ∅	02.02.05.60. ПК МОРФ	<i>poder</i>
18	-o- → -ue-, -o- → -u-	02.02.05.29. ПК МОРФ, 02.02.05.30. ПК МОРФ	<i>dormir; morir, premorrir</i>
19	<i>l</i> → <i>lg</i> , -e- → ∅ та епент. -d-	02.02.05.64. ПК МОРФ, 02.02.05.69. ПК МОРФ, 02.02.05.70. ПК МОРФ	<i>salir; valer, equivaler, prevaler; venir, avenir, intervenir, prevenir, provenir, revenir</i>
20	<i>n</i> → <i>ng</i> та -e- → ∅	02.02.05.66. ПК МОРФ, 02.02.05.67. ПК МОРФ, 02.02.05.73. ПК МОРФ, 02.02.05.74. ПК МОРФ	<i>tener, detener, mantener, obtener, retener, sostener; anteponer, componer, disponer, proponer, reponer, suponer</i>
21	-c- → -zc-, -c- → -zg-, -c- → -g- та -c- → -z-	02.02.05.72. ПК МОРФ	<i>yacer, subyacer</i>
22	<i>o</i> → <i>ue</i> та епент. -h-	02.02.05.28. ПК МОРФ	<i>holer</i>
23	-u- → -ue-	02.02.05.75. ПК МОРФ, 02.02.05.76. ПК МОРФ	<i>aboyar, osar</i>
24	-c- → -cz-	02.02.05.77. ПК МОРФ, 02.02.05.78. ПК МОРФ	<i>abastecer, agradecer, complacer, conocer, lucir</i>

Наведемо приклади квазіфлексій, що використовують для утворення форм із морфемними змінами, для дієслів *acertar* та *dormir*. Для першого покажемо є морфемна зміна (2) для 1-ої і 2-ої особи однини, а також 3-ої особи однини і множини теперішнього часу дійсного та умовного способу; 2-ої особи однини та 3-ої особи однини і множини наказового способу. Друге дієслово має морфемні зміни (18), тобто: 1) *-o-* → *-ue-* для 1-ої і 2-ої особи однини, а також 3-ої особи однини і множини теперішнього часу дійсного та умовного способу; 2-ої особи однини та 3-ої особи однини і множини наказового способу; 2) *-o-* → *-u-* для 3-ої особи доконаного минулого часу дійсного способу; 1-ої і 2-ої особи множини теперішнього часу умовного способу; минулого недоконаного часу та майбутнього часу умовного способу; та для форми герундія (*durmiendo*).

acertar

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-ierto</i>		<i>-ierte</i>		<i>-//-</i>
2 ос. однини		<i>-iertas / -ertás</i>		<i>-iertes</i>		<i>-ierta / -ertá</i>
3 ос. однини	<i>ac-</i>	<i>-ierta</i>	<i>ac-</i>	<i>-ierte</i>	<i>ac-</i>	<i>-ierte</i>
1 ос. множини		<i>-ertamos</i>		<i>-ertemos</i>		<i>-//-</i>
2 ос. множини		<i>-ertáis</i>		<i>-ertéis</i>		<i>-ertad</i>
3 ос. множини		<i>-iertan</i>		<i>-ierten</i>		<i>-ierten</i>

dormir

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-uermo</i>		<i>-uerma</i>		<i>-//-</i>
2 ос. однини		<i>-uermes / -ormís</i>		<i>-uermas</i>		<i>-uerme / -ormí</i>
3 ос. однини	<i>d-</i>	<i>-uerme</i>	<i>d-</i>	<i>-uerma</i>	<i>d-</i>	<i>-uerma</i>
1 ос. множини		<i>-ormimos</i>		<i>-urramos</i>		<i>-//-</i>
2 ос. множини		<i>-ormís</i>		<i>-urmáis</i>		<i>-ormid</i>
3 ос. множини		<i>-uermen</i>		<i>-uerman</i>		<i>-uerman</i>

Особа	Pret. perf. de indic.		Pret. imperf. de subj.		Futuro de subj.	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-ormí</i>		<i>-urmiera o -urmiese</i>		<i>-urmiere</i>
2 ос. однини		<i>-ormiste</i>		<i>-urmieras o -urmieses</i>		<i>-urmieres</i>
3 ос. однини		<i>-urmió</i>		<i>-urmiera o -urmiese</i>		<i>-urmiere</i>
1 ос. множини	<i>d-</i>	<i>-ormimos</i>	<i>d-</i>	<i>-urmiéramos o -urmiésemos</i>	<i>d-</i>	<i>-urmiéremos</i>
2 ос. множини		<i>-ormisteis</i>		<i>-urmierais o -urmieseis</i>		<i>-urmiereis</i>
3 ос. множини		<i>-urmieron</i>		<i>-urmieran o -urmiesen</i>		<i>-urmieren</i>

Різновидом неправильних є дієслова з індивідуальною дієвідміною, тобто які мають унікальну словозмінну парадигму. Показовим є набуття в словозмінній парадигмі іншого кореня, суфіксів або й того і іншого. Але будемо вважати, що всі ці корені та суфікси формують квазіфлексії $f(x)$, а квазіоснова $c(x) = \emptyset$. Розглянемо детально парадигматичні класи, в яких дієслова мають унікальні граматичні форми:

02.02.05.50. ПК МОРФ, представлений дієсловом *caber*: має нульову квазіоснову для форми першої особи теперішнього часу наказового способу (*quiero*), а також для всіх форм теперішнього часу умовного способу (*quiera, quieras, quiera, quieras, quieras, quieras*) та 3-ої особи однини (*quiera*) і множини наказового способу (*quieran*); в усіх інших випадках квазіоснова $c(x) = \text{«с-»}$;

02.02.05.57. ПК МОРФ, представлений дієсловом *ir*: 1) всі форми теперішнього часу дійсного способу (*voy, vas, va, vamos, vais, van*); 2) всі форми dokonаного минулого часу дійсного способу (*fui, fuiste, fue, fuimos, fuisteis, fueron*); 3) форма 1-ої особи множини недоконаного минулого часу дійсного способу (*íbamos*); 4) всі форми теперішнього часу умовного способу (*vaya, vayas, vaya, vayamos, vayáis, vayan*); 5) всі форми недоконаного минулого часу умовного способу (*fuera o fuese, fueras o fueses, fuera o fuese, fuéramos o fuésemos, fuerais o fueseis, fueran o fuesen*); 6) всі форми майбутнього часу умовного способу (*fuere, fueres, fuere, fuéremos, fuereis, fueren*); 7) форми другої особи однини, а також форми 3-ої особи однини і множини наказового способу (*ve / andá, vaya, id, vaya*); 8) форма герундія (*yendo*);

02.02.05.65. ПК МОРФ, представлений дієсловом *ser*: 1) друга форма однини теперішнього часу дійсного способу *tú (eres)*; 2) всі форми dokonаного минулого часу дійсного способу (*fui, fuiste, fue, fuimos, fuisteis, fueron*); 3) всі форми недоконаного минулого часу дійсного способу (*era, eras, era, éramos, erais, eran*); 4) всі форми недоконаного минулого часу умовного способу (*fuera o fuese, fueras o fueses, fuera o fuese, fuéramos o fuésemos, fuerais o fueseis, fueran o fuesen*); 5) всі форми майбутнього часу умовного способу (*fuere, fueres, fuere, fuéremos, fuereis, fueren*).

Граматичну групу «МОРФ» неповні складають шістнадцять парадигматичних класів, що містять дієслова з неповною словозміною. Для цієї групи характерним є наявність лише:

1) форми третьої особи однини у дієсловах: а) що позначають природні явища, наприклад, *alborecer, atardecer, clarecer, helar, ventar* тощо (02.02.06.01. ПК МОРФ, 02.02.06.03. ПК МОРФ, 02.02.06.04. ПК МОРФ, 02.02.06.05. ПК МОРФ, 02.02.06.10. ПК МОРФ); б) лексичне значення яких реалізується тоді, коли вони функціонують як безособові: *poner* «бути написаним (на папері, в листі)», *estar* «бути причиною чогось», *haber* «відбуватися, мати місце», *poder* «можливо відбутися щось», *querer* «починати, подавати ознаки» (02.02.06.11. ПК МОРФ – 02.02.06.17. ПК МОРФ);

2) форми третьої особи однини і множини: *empreser* «перешкоджати, заважати, ускладнювати» (02.02.06.02. ПК МОРФ), *concernir* «стосуватися, мати відношення до чогось» (02.02.06.06. ПК МОРФ);

3) усі форми теперішнього часу, недоконаного минулого часу дійсного способу, а також форми теперішнього часу й минулого недоконаного часу умовного способу 02.02.06.09. ПК МОРФ (*soler*);

4) усі форми простого доконаного минулого часу дійсного способу та минулого недоконаного часу умовного способу 02.02.06.12. ПК МОРФ (*reponer*).

Граматичну групу «КОМБ» повні складають парадигматичні класи, у яких одночасно відбуваються (а) акцентуаційні та орфоепічні, (б) морфемні та орфоепічні зміни. Зміни типу (а) представлено одним парадигматичним класом 02.02.07.01. ПК КОМБ, а зміни типу (б) – класами 02.02.07.02. ПК КОМБ – 02.02.07.22. ПК КОМБ. Наведемо нижче у таблиці 4.10 характеристику класів, що представляють комбіновані зміни.

Таблиця 4.10. Характеристика парадигматичних класів ПК КОМБ

№	Комбіновані зміни	Парадигматичний клас	Приклади дієслів
1	$i \rightarrow í, c \rightarrow z$	02.02.07.01. ПК КОМБ	<i>desenraizar, enraizar, raizar</i>
2	$e \rightarrow ie, c \rightarrow z$	02.02.07.02. ПК КОМБ, 02.02.07.03. ПК КОМБ	<i>comenzar, empezar, tropezar</i>
3	$e \rightarrow ie, g \rightarrow gu$	02.02.07.04. ПК КОМБ	<i>cegar, fregar, negar, plegar</i>
4	$o \rightarrow ue, c \rightarrow qu$	02.02.07.05. ПК КОМБ, 02.02.07.06. ПК КОМБ	<i>trocar, volcar, revolver</i>
5	$o \rightarrow ue, c \rightarrow z$	02.02.07.07. ПК КОМБ	<i>forzar, reforzar, almorzar</i>
6	$o \rightarrow ue, g \rightarrow gu$	02.02.07.08. ПК КОМБ – 02.02.07.10. ПК КОМБ, 02.02.07.14. ПК КОМБ	<i>colgar, descolgar, holgar, rogar, degollar, jugar</i>
7	$o \rightarrow üe, g \rightarrow gu$	02.02.07.11. ПК КОМБ, 02.02.07.12. ПК КОМБ	<i>agorar, avergonzar, desvergonzarse</i>
8	$o \rightarrow ue, c \rightarrow zc$	02.02.07.13. ПК КОМБ	<i>cocer, escocer, recocer, retorcer та torcer</i>
9	$e \rightarrow i, g \rightarrow j$	02.02.07.15. ПК КОМБ	<i>colegir, corregir, elegir, reelegir та regir</i>
10	$e \rightarrow i, g \rightarrow gu$	02.02.07.16. ПК КОМБ	<i>conseguir, perseguir, seguir</i>
11	$u \rightarrow uy, i \rightarrow y, gu \rightarrow gñ$	02.02.07.17. ПК КОМБ	<i>argüir, redargüir</i>
12	$e \rightarrow ye, e \rightarrow i, gu \rightarrow g$	02.02.07.18. ПК КОМБ	<i>erguir</i>

Усі перелічені зміни відображаються у квазіфлексіях відповідного парадигматичного класу. В останньому класі 02.02.07.18. ПК КОМБ деякі форми дієслова *erguir* мають нульову квазіоснову, а саме: 1) форми 1-ої і 2-ої особи (*tú*) однини, а також 3-ої особи однини і множини теперішнього часу дійсного способу; 2) усіх формах теперішнього, минулого недоконаного та майбутнього часу умовного способу; 3) форми 2-ої особи однини та 3-ої особи однини і множини наказового способу. Наведемо приклади квазіфлексій, що використовують для утворення форм із акцентуаційними змінами, для дієслів *raizar* та *elegir*:

raizar

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-ízo</i>		<i>-íce</i>		<i>-//-</i>
2 ос. однини		<i>-ízas / -izás</i>		<i>-íces</i>		<i>-íza / -izás</i>
3 ос. однини	<i>ra-</i>	<i>-íza</i>	<i>ra-</i>	<i>-íce</i>	<i>ra-</i>	<i>-íce</i>
1 ос. множини		<i>-izamos</i>		<i>-icemos</i>		<i>-//-</i>
2 ос. множини		<i>-izáis</i>		<i>-icéis</i>		<i>-izad</i>
3 ос. множини		<i>-ízan</i>		<i>-ícen</i>		<i>-ícen</i>

eligir

Особа	Presente de indic.		Pres. de subj.		Imperativo	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-ijo</i>		<i>-ija</i>		<i>-//-</i>
2 ос. однини		<i>-iges / -egís</i>		<i>-ijas</i>		<i>-ige / -egí</i>
3 ос. однини	<i>el-</i>	<i>-ige</i>	<i>el-</i>	<i>-ija</i>	<i>el-</i>	<i>-ija</i>
1 ос. множини		<i>-egimos</i>		<i>-ijamos</i>		<i>-//-</i>
2 ос. множини		<i>-egís</i>		<i>-ijáis</i>		<i>-egid</i>
3 ос. множини		<i>-igen</i>		<i>-ijan</i>		<i>-ijan</i>

Особа	Pret. perf. de indic.		Pret. imperf. de subj.		Futuro de subj.	
	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.	Квазіосн.	Квазіфл.
1 ос. однини		<i>-egí</i>		<i>-igiera o -igiese</i>		<i>-igiere</i>
2 ос. однини		<i>-egiste</i>		<i>-igieras o -igieses</i>		<i>-igieres</i>
3 ос. однини		<i>-igió</i>		<i>-igiera o -igiese</i>		<i>-igiere</i>
1 ос. множини	<i>el-</i>	<i>-egimos</i>	<i>el-</i>	<i>-igiéramos o -igiésemos</i>	<i>el-</i>	<i>-igiéremos</i>
2 ос. множини		<i>-egisteis</i>		<i>-igierais o -igieseis</i>		<i>-igiereis</i>
3 ос. множини		<i>-igieron</i>		<i>-igieran o -igiesen</i>		<i>-igieren</i>

Граматичний клас «Безособові дієслова» складають дієслова, що вживаються лише в безособових формах: інфінітив, герундій та дієприкметник. Він має лише одну граматичну групу з трьома парадигматичними класами. Останні представляють дієслова, вживані лише в формі: а) інфінітива: *adir* (02.03.01.01. ПК БД), б) інфінітива та дієприкметника *empedernir* (02.03.01.02. ПК БД), та в) інфінітива та герундія: *raspahilar* (02.03.01.03. ПК БД).

4.2.4. Займенниковий парадигматичний тип

Займенниковий парадигматичний тип, як це видно на схемі 4.4, складають два граматичних класи, що містять відповідно особові та зворотні займенники. У межах цих класів виокремлюються три граматичні групи для форм першої, другої та третьої осіб. Далі граматичні групи поділяються на парадигматичні класи, у яких словозміна відбувається за чотирма відмінками: називним,

давальним, знахідним та місцевим. Розберемо детально склад та особливості утворення відмінкових форм у кожному граматичному класі. Зауважимо, що кожний парадигматичний клас представляє унікальні парадигми для кожного особового та зворотного займенника.

Граматичний клас «Особові займенники» має три граматичні групи, в яких парадигматичні класи представляють словозміну для відповідної граматичної форми займенника. Отже, *Граматичну групу «Перша особа»* становлять три парадигматичних класи, які включають, відповідно: займенник 1-ої особи однини *yo* (03.01.01.01. ПК 1 ОС), займенник 1-ої особи однини чоловічого роду множини *nosotros* (03.01.01.02. ПК 1 ОС), займенник 1-ої особи однини жіночого роду множини *nosotras* (03.01.01.03. ПК 1 ОС). Наведемо їхню словозмінну парадигму:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.01.01.01. ПК 1 ОС	<i>yo</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>mí / conmigo</i>
03.01.01.02. ПК 1 ОС	<i>nosotros</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nosotros</i>
03.01.01.03. ПК 1 ОС	<i>nosotras</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nosotras</i>

Зазначимо, що займенник *yo* має варіативну парадигму в місцевому відмінку. Форма *conmigo* (зі мною) є результатом сполучення прийменника *con* (з, зі) та морфа *migo*. Щодо всіх решти прийменників використовується форма *mí* (*para mí* – для мене, *de mí* – від мене, *a mí* – до мене тощо).

Граматична група «Друга особа» містить вісім парадигматичних класів, у яких перебувають: займенники 2-ої особи однини *tú* (03.01.02.01. ПК 2ОС) і *vos* (03.01.02.02. ПК 2ОС), однини чоловічого роду (ввіч.) *usted* (03.01.02.03. ПК 2ОС) та жіночого роду (ввіч.) *usted* (03.01.02.04. ПК 2ОС), множини чоловічого роду *vosotroros* (03.01.02.05. ПК 2ОС) та жіночого роду *vosotras* (03.01.02.06. ПК 2ОС), множини чоловічого роду (ввіч.) *ustedes* (03.01.02.07. ПК 2ОС) та жіночого роду (ввіч.) *ustedes* (03.01.02.08. ПК 2ОС). Наведемо їхню словозмінну парадигму:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.01.02.01. ПК 2ОС	<i>tú</i>	<i>te</i>	<i>te</i>	<i>ti / contigo</i>
03.01.02.02. ПК 2ОС	<i>vos</i>	<i>le / se</i>	<i>lo</i>	<i>vos</i>
03.01.02.03. ПК 2ОС	<i>usted</i>	<i>le / se</i>	<i>lo</i>	<i>usted</i>
03.01.02.04. ПК 2ОС	<i>usted</i>	<i>le / se</i>	<i>la</i>	<i>usted</i>
03.01.02.05. ПК 2ОС	<i>vosotros</i>	<i>os</i>	<i>os</i>	<i>vosotros</i>
03.01.02.06. ПК 2ОС	<i>vosotras</i>	<i>os</i>	<i>os</i>	<i>vosotras</i>
03.01.02.07. ПК 2ОС	<i>ustedes</i>	<i>les / se</i>	<i>los</i>	<i>ustedes</i>
03.01.02.08. ПК 2ОС	<i>ustedes</i>	<i>les / se</i>	<i>las</i>	<i>ustedes</i>

Особовий займенник *tú* має також варіативну форму в місцевому відмінку. Форма *contigo* (з тобою) є результатом сполучення прийменника *con* (з, зі) та морфа *tigo*. Щодо всіх решти прийменників використовується форма *ti* (*para ti* – для тебе, *de ti* – від тебе, *a ti* – до тебе тощо). Варіативну парадигму також мають займенники *vos*, *usted* та *ustedes* у давальному відмінку. Так, граматичну

форму *se* використовують тоді, коли в реченні далі йдуть займенники *lo, la, los* і *las*. В усіх інших випадках вживають форму *le* або *les*.

До граматичної групи «Третя особа» входять парадигматичні класи із займенниками 3-ої особи однини чоловічого роду *él* (03.01.03.01. ПК ЗОС), жіночого роду *ella* (03.01.03.02. ПК ЗОС) та середнього роду *ello* (03.01.03.03. ПК ЗОС), а також 3 особи множини чоловічого роду *ellos* (03.01.03.04. ПК ЗОС) та жіночого роду *ellas* (03.01.03.05. ПК ЗОС). Їхня словозмінна парадигма подана нижче.

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.01.03.01. ПК ЗОС	<i>él</i>	<i>le / se</i>	<i>lo</i>	<i>él</i>
03.01.03.02. ПК ЗОС	<i>ella</i>	<i>le / se</i>	<i>la</i>	<i>ella</i>
03.01.03.03. ПК ЗОС	<i>ello</i>	<i>lo</i>	<i>lo</i>	<i>ello</i>
03.01.03.04. ПК ЗОС	<i>ellos</i>	<i>les / se</i>	<i>los</i>	<i>ellos</i>
03.01.03.05. ПК ЗОС	<i>ellas</i>	<i>les / se</i>	<i>las</i>	<i>ellas</i>

Всі прийменники цієї групи, крім *ello* мають варіативну граматичну форму *le / se*. Тоді, коли в реченні йдуть *lo, la, los* і *las*, уживається форма *se*.

Граматичний клас «Зворотні займенники». Зворотні форми займенників *yo, nosotros* та *nosotras* в усіх чотирьох відмінках такі самі, як у граматичному класі «Особові займенники», тобто:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.02.01.01. ПК РЕФ. 1ОС	<i>yo</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>mí / conmigo</i>
03.02.01.02. ПК РЕФ. 1ОС	<i>nosotros</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nosotros</i>
03.02.01.03. ПК РЕФ. 1ОС	<i>nosotras</i>	<i>nos</i>	<i>nos</i>	<i>nosotras</i>

Наведемо як приклад форми українських зворотних займенників у давальньому та порівняємо їх з іспанськими: (1) *я собі обіцяв*, (2) *ми (чоловіки) собі обіцяли*, (3) *ми (жінки) собі обіцяли* – (1) *yo me prometí*, (2) *nosotros nos prometimos*, (3) *nosotras nos prometimos*. Так само у займенників другої особи *tu, vosotros* та *vosotras*:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.02.02.01. ПК РЕФ. 2ОС	<i>tú</i>	<i>te</i>	<i>te</i>	<i>ti / contigo</i>
03.02.02.03. ПК РЕФ. 2ОС	<i>vosotros</i>	<i>os</i>	<i>os</i>	<i>vosotros</i>
03.02.02.04. ПК РЕФ. 2ОС	<i>vosotras</i>	<i>os</i>	<i>os</i>	<i>vosotras</i>

Як приклад порівняємо особливості граматичної форми зазначених займенників у знахідному відмінку в українській та іспанській мовах: (1) *ти себе любиш*, (2) *ви (чоловіки) себе любите*, (3) *ви (жінки) себе любите* – (1) *tú te quieres*, (2) *vosotros os quieréis*, (3) *vosotras os quieréis*. Інші займенники другої особи *vos, usted* та *ustedes* мають форму *se* у давальньому та знахідному відмінках, а також варіативну форму в знахідному, як це показано нижче:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.02.02.02. ПК РЕФ. 2ОС	<i>usted</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>usted / consigo</i>
03.02.02.05. ПК РЕФ. 2ОС	<i>ustedes</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>ustedes / consigo</i>

Наведемо приклад граматичної форми місцевого відмінка для *usted* та *ustedes*: (1) *ви його забираєте із собою*, (2) *ви це робите для себе* – (1) *usted (ustedes) se lo llevan consigo*, (2) *usted (ustedes) lo hace para usted mismo*. Однакову парадигму мають займенники граматичної групи «Третя особа» – *él, ella, ellos* та *ellas*:

Парадигматичний клас	Nominativo	Dativo	Acusativo	Preposicional
03.02.03.01. ПК РЕФ. ЗОС	<i>él</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>sí / consigo</i>
03.02.03.02. ПК РЕФ. ЗОС	<i>ella</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>sí / consigo</i>
03.02.03.03. ПК РЕФ. ЗОС	<i>ellos</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>sí / consigo</i>
03.02.03.04. ПК РЕФ. ЗОС	<i>ellas</i>	<i>se</i>	<i>se</i>	<i>sí / consigo</i>

Інші займенники: а) неозначені (*alguna, alguno,*), питальні (*cuál, quién*), присвійні (*mía, tuya, suya, nuestra, vuestra, mío, tuyo, suyo, nuestro, vuestro*), відносні (*cual, quien*) та негативні (*ninguna, ninguno*) ми розглядаємо як займенники-прикметники і зараховуємо їх до парадигматичного типу; б) вказівні займенники (*este, esta, aquel*) входять до детермінантного парадигматичного типу. Їхніми словозмінними параметрами є категорія числа (однина / множина).

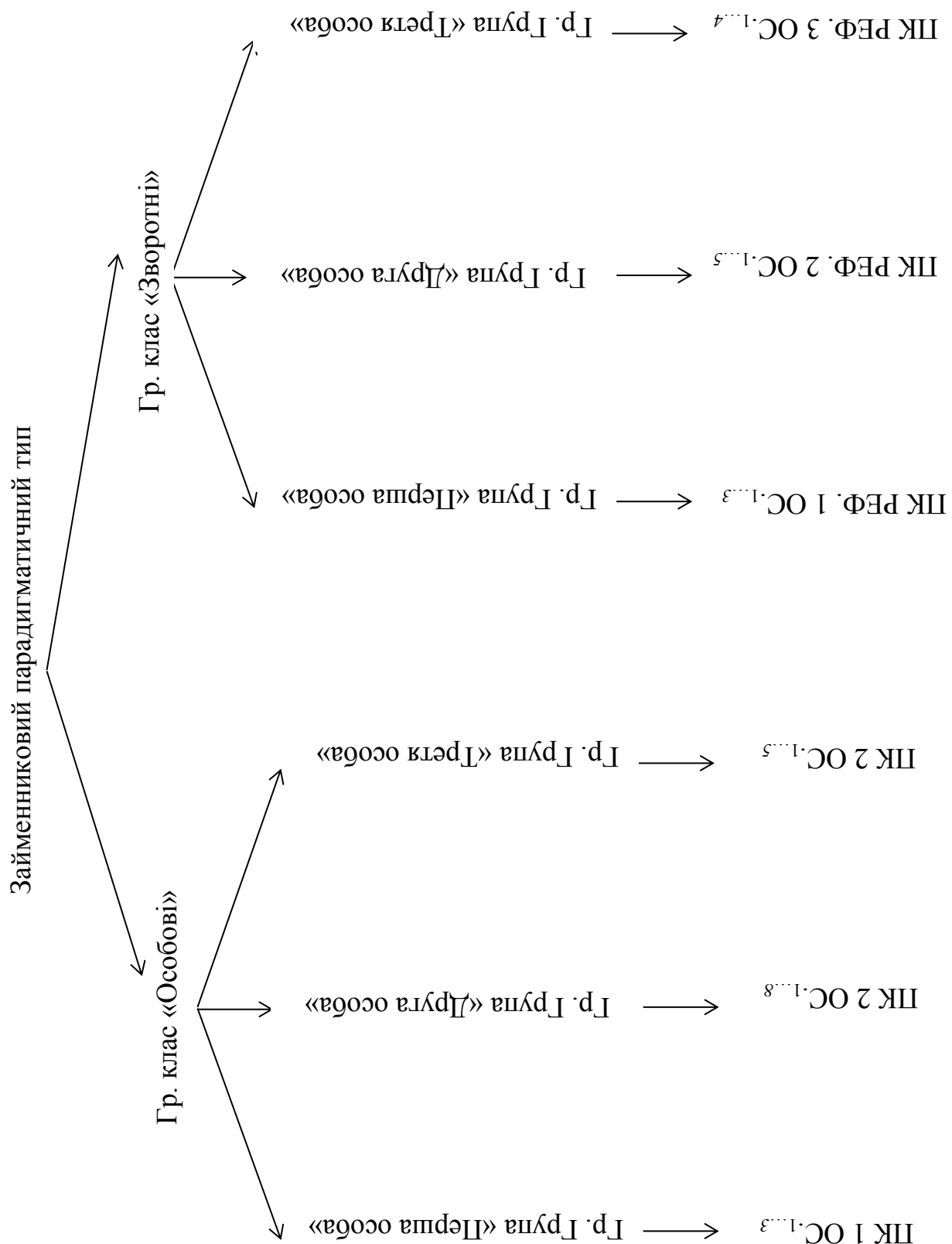

Рис 4.4. Схема займенникового парадигматичного типу

4.2.5. Детермінантний парадигматичний тип

Детермінантний парадигматичний тип складає один граматичний клас, представлений означеними і неозначеними артиклями та вказівними займенниками. Отже, структуру аналізованого парадигматичного типу складає один граматичний клас, який розділяється на дві граматичні групи: одна містить три словозмінні класи артиклів та шість словозмінних класів вказівних займенників (рис. 4.11).

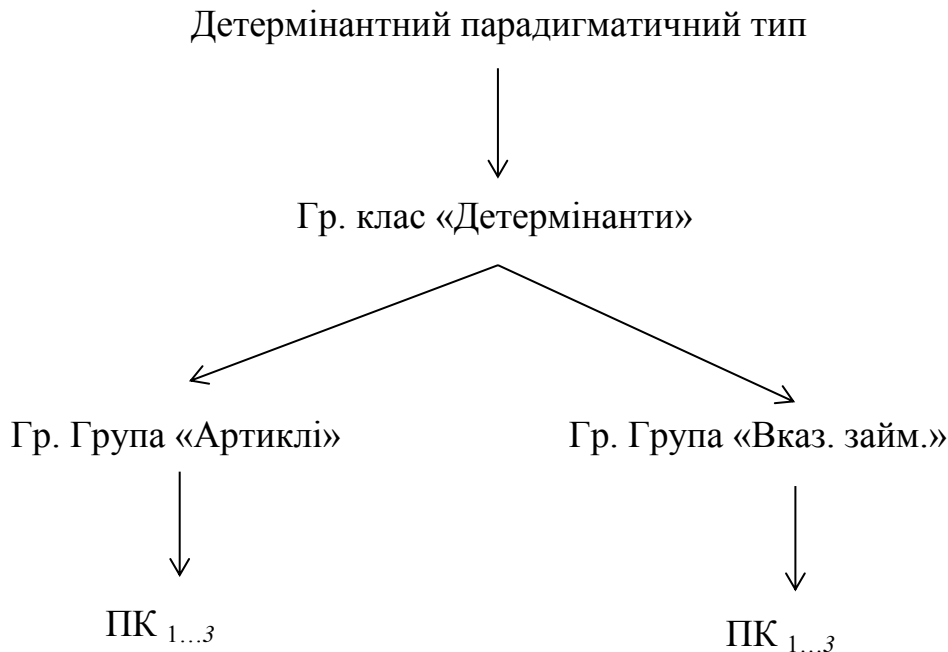

Рис 4.11. Схема детермінантного парадигматичного типу

Параметром словозміни є чило: однина і множина. Кожний займенник та артикль мають унікальну словозмінну парадигму. Наведемо словозмінну парадигму для артиклів: неозначений артикль чоловічого роду *un*, означений артикль чоловічого та жіночого роду *el* і *la*:

Парадигматичний клас	singular	plural
04.01.01.01. ПК ДЕТ	<i>un</i>	<i>unos</i>
04.01.01.02. ПК ДЕТ	<i>el</i>	<i>los</i>
04.01.01.03. ПК ДЕТ	<i>la</i>	<i>las</i>

Зазначимо, що в іспанській мові також існує форма жіночого роду для неозначеного артикля – *una*. Але зазначена форма також відмінюється як неозначений займенник жіночого роду та прикметник. Означений артикль має також форму середнього роду *lo*. Оскільки вона не має словозміни, її зараховано до нульового парадигматичного типу.

Друга група містить словозмінну парадигму для вказівних займенників *ese*, *este* й *aquel*:

Парадигматичний клас	singular	plural
04.01.02.01. ПК ДЕТ	<i>ese</i>	<i>esos</i>
04.01.02.02. ПК ДЕТ	<i>este</i>	<i>estos</i>
04.01.02.03. ПК ДЕТ	<i>aquel</i>	<i>aquellos</i>

Усі перераховані займенники мають також форму жіночого роду, відповідно: *esa*, *esta* і *aquella*. Вони відмінюються так само, як і мовні одиниці номінативного парадигматичного типу. Також вони мають незмінювану форму *eso*, *esto* й *aquello*. Оскільки ці форми не мають словозміни, вони належать до нульового парадигматичного типу.

РОЗДІЛ 4.3. ПОБУДОВА Л-СИСТЕМИ СЛОВОЗМІННОГО СЛОВНИКА

Цей розділ присвячено питанням моделювання словозмінної парадигми іспанських мовних одиниць із застосуванням теорії семантичних станів. Основні питання, що розглядаються: 1) способи відображення граматичної інформації лексем у тлумачному словнику іспанської мови *DLE 23*; 2) вплив лексичного значення одиниці на її словозмінну парадигму; 3) побудова формальних моделей граматичних станів, за якими лексеми реалізують свою словозміну.

4.3.1. Граматичні стани як об'єкт граматичного словника

Ведучи мову про словозміну, маємо на думці, що мовна одиниця реалізує граматичний стан. Словозмінна парадигма є сукупністю граматичних станів, які може реалізовувати лексема. Отже, за теорією лексикографічних систем [46, 49, 50], певній одиниці мови відповідає певний граматичний стан, що представляє її граматичне значення:

$$g: x \rightarrow g(x) \quad (4.19.)$$

де x – певна словоформа, g – відповідність між лексемою та її граматичним станом, а $g(x)$ – формальний репрезентант граматичного стану. Граматичний стан визначається комплексом значень граматичних параметрів, притаманних тому чи іншому парадигматичному типу. Нехай на множині граматичних станів діє оператор F , який ідентифікує певне значення конкретної граматичної категорії, відповідної певному стану:

$$F g_i(x) = f_i g_i(x) \quad (4.20.)$$

де f_i – значення граматичної категорії, які є власними значеннями оператора F ; а g_i – граматичні стани, що репрезентують значення цього оператора. Так, для слова *examen* оператор набуває двох значень: $f_1 = 'm. sing.'$ (іменник однини) та $f_2 = 'm. pl.'$ (іменник множини); відповідно, $g_1 = 'examen'$, $g_2 = 'exámenes'$.

Суперпозицію зазначеного слова складають два граматичних стани. У процесі опрацювання тексту, суперпозиція редукується до одного елемента. Отже, граматичні стани, в яких оператор F має чітко визначене значення, називають чистим. У тих випадках, коли комбінацію чистих граматичних станів неможливо зредувати до одного елемента, такі стани називають змішаними. Розберемо такий приклад:

«Soy **cómico**, sí lo confieso, pero de corazón no malo y aún sincero cuando me lo propongo» (Chabaud Jaime, Divino pastor Góngora).

Граматичну неоднозначність у цьому контексті проявляє слово *cómico*. Воно може бути або прикметником, або іменником. Зауважимо, що головною ознакою іменника в реченні є наявність означеного (*el, la*) або неозначеного (*un, una*) артикля. В аналізованому тексті цього не спостерігається. Тому *cómico* у фрагменті «Soy *cómico*» можна інтерпретувати «я комік» або «я смішний». Отже, суперпозиція граматичних станів матиме такий вигляд:

$$Fg(\text{comico}) = f_1g_1(\text{comico}) + f_2g_2(\text{comico})$$

де $f_1 = \text{«adj.»}$ і $f_2 = \text{«m.»}$; $g_1(\text{cómico}) = \text{«cómico»}$ і $g_2(\text{cómico}) = \text{«cómico»}$. У цих випадках формула (4.20) отримує додатковий параметр $\alpha_i(g_i)$, про який буде сказано нижче:

$$Fg(x) = f_1\alpha_1(g_1)g_1(x) + f_2\alpha_2(g_2)g_2(x) + \dots + f_n\alpha_n(g_n)g_n(x) \quad (4.21.)$$

Таким чином, множину всіх граматичних станів можна представити як об'єднання множин часткових граматичних станів $G(f_i) = \{G: F_g = f_i g_i\}$, що не перетинаються: $G = \bigcup G(f_i)$, $G(f_i) \cap G(f_j)$ при $i \neq j$. На множині $G = \bigcup G(f_i)$ визначимо структуру нечіткої множини (в розумінні Л. Заде). Для цього на кожній підмножині визначимо функцію належності $\alpha_i(g_i)$, яка для кожного $g \in G(f_i)$ набуває значення в діапазоні від 0 до 1. Якщо $\alpha_i(g_i) = 1$, то граматичний стан g_i вважається чистим, причому інші компоненти множини G набувають значення 0. При $\alpha_i(g_i) < 1$ вважається, що компонент g_i є змішаним граматичним станом і водночас інший компонент g_j належить до певної підмножини $G(f_j)$ зі значенням $\alpha_j(g_j) < 1$. При цьому має бути дотримана умова:

$$\alpha_i(g_i) + \alpha_j(g_j) = 1. \quad (4.22.)$$

Для слів зі змішаними граматичними станами виду $\alpha_1g_1(x) + \alpha_2g_2(x)$ функція $\alpha_1g_1(x)$ визначає ступінь, з яким слово x виявляє властивості частини мови f_1 , а $\alpha_2g_2(x)$ – ступінь, з яким x виявляє властивості частини мови f_2 . Для слова *cómico* зазначені коефіцієнти $\alpha_1g_1(\text{cómico})$ та $\alpha_2g_2(\text{cómico})$ дорівнюють 0,5, оскільки воно в однаковій мірі проявляє себе як іменник і як прикметник.

Розглянемо тепер особливості реалізації граматичних станів іспанською одиницею та наведемо їхні формальні моделі. Як було зазначено у підрозділі 2.1.2., однією з властивостей іспанських мовних одиниць є частиномовне варіювання, тобто вони можуть одночасно належати до різних частин мови і проявляти відповідним чином свої граматичні властивості, зокрема

словозмінні. У цьому контексті зауважимо, що в іспанській мові наявні слова, які реалізують:

1) один граматичний стан g_i ($i = 1$), тобто належать до однієї частини мови, причому це можуть бути як однозначні, так і багатозначні слова. Наприклад, слово *abeja* (бджола) матиме ланцюг, що складає один граматичний стан:

$$Fg(abeja) = \alpha_1 g_1(abeja)$$

де $\alpha_1 = 1$, а $g_1(abeja) = 'f.'$ (іменник жіночого роду);

2) два або більше граматичних станів g_i ($i = 1 \dots n$), притаманних одному парадигматичному типу. Наведемо граматичні стани для слова *alpinista*. Суперпозицію граматичних станів складають два компоненти:

$$Fg(alpinista) = \alpha_1 g_1(alpinista) + \alpha_2 g_2(alpinista)$$

де $\alpha_1 = 0,5$, $g_1(alpinista) = 'adj.'$ (прикметник), $\alpha_2 = 0,5$, $g_2(alpinista) = 'm. у f.'$ (іменник спільного роду). Як бачимо, аналізоване слово без огляду на конкретний контекст може однаковою мірою проявляти себе як прикметник, так і іменник, але тільки якщо воно потрапляє в певне контекстне оточення, наприклад:

(1) *La sociedad **alpinista***³⁶ (Español. Oxford Living Dictionaries)

(2) *Jesús Martínez Novas, afamado **alpinista** porriñés solo o en comanda con su hermano José Antonio, pretendía escalar una montaña*³⁷ (Corpus del Español del Siglo XXI(CORPES)).

Отже, в першому контексті $\alpha_1 = 1$, $\alpha_2 = 0$ (тобто слово проявляє себе як прикметник); а в другому $\alpha_1 = 0$, $\alpha_2 = 1$ (слово проявляє властивості іменника). Розглянемо тепер випадок, коли граматичні стани належать до різних парадигматичних типів. Так, слово *frente* має граматичні властивості, за якими його можна віднести до одиниць номінативного і нульового парадигматичного типів. Тобто як одиниця номінативного типу, *frente* може виступати іменником жіночого, чоловічого та неозначеного роду, а як одиниця нульового типу – прислівником. Оскільки в обох типах аналізовані слова проявляють різні словозмінні характеристики, це дає нам підстави розглядати їх у граматичному словнику як омоніми. Перший омонім *frente*¹ як іменник здатний змінюватися за числом, а другий *frente*² як прислівник не здатний утворювати парадигму. Отже, ланцюг граматичних станів для *frente* можна представити в такому вигляді:

$$G(x)^{[k]} = \sum_k \alpha_i^{[k]} g_i^{[k]}(x) \quad (4.23.)$$

де k – індекс омоніма, i – номер відповідного граматичного стану. Так, для першого омоніма можливі такі граматичні стани: $g_1^{[1]}(frente) = \langle frente \rangle$

³⁶ Альпіністське товариство.

³⁷ Хесус Мартінес Новас, знаменитий альпініст, сам або в команді зі своїм братом Хосе Антоніо мав намір покорити вершину.

(однина), $g_2^{[1]}(frente) = \langle frente \rangle$ (множина); $g_1^{[2]}(frente) = \langle frente \rangle$ (канонічна форма збігається з формою однини). Із цього випливає, що перший омонім може набувати два граматичних стани, а другий – лише один, який водночас є канонічною формою.

Побудову ланцюгів граматичних станів ми будемо здійснювати на основі тлумачного словника іспанської мови (*Diccionario de la lengua española*, 23ª edición – DLE 23), якому присвячено розділ 3.2. «Семантичні стани та їхня лексикографічна репрезентація». Наведемо словникову статтю *esposo*, *sa* так, як вона представлена в тлумачному словнику:

esposo, sa. (Del lat. *sponsus*; la forma f., del lat. *sponsa*). m. y f. **1.** Persona casada, con relación a su cónyuge. || **2.** desus . Persona que ha celebrado esponsales. O f. **3.** *Bol., Cuba, Ec. y Perú.* Anillo episcopal O f. pl. **4.** Pareja de manillas unidas entre sí con las que se aprisionan las muñecas de alguien.

Розглянемо окремо ці два члени реєстрового ряду: *esposo* (чоловічий рід) та *esposa* (жіночий рід). Проаналізуємо тепер особливості репрезентації граматичних особливостей у поданій словниковій статті. Так, у ній показано, що заголовкова одиниця може проявляти властивості іменника: чоловічого й жіночого роду (m. y f.), лише жіночого роду (f.), лише жіночого роду множини (f. pl.). Якщо ці члени реєстрового ряду розглядати як дві окремі грами, то розподіл перелічених граматичних станів матиме такий вигляд:

$$Fg(x_1) = \sum f_i \alpha_i g_i(x_1)$$

$$Fg(x_2)^{[k]} = \sum_k \alpha_i^{[k]} g_i^{[k]}(x_2)$$

де: $x_1 = esposo$ та $i = 0$ (значення індексу для заголовкої форми грами), $f_0 = \langle m. \rangle$, $g_0(esposo) = \langle esposo \rangle$; $x_2 = esposa$ та $i = 0$, $k = 1$, $f_0^{[1]} = \langle f. \rangle$, $g_0(esposa) = \langle esposa \rangle$, $k = 2$, $f_0^{[2]} = \langle f. pl. \rangle$, $g_0(esposas) = \langle esposas \rangle$. Верхній індекс означає, що грама є омонімічною, тобто вона одночасно входить у два різних парадигматичних типи: у номінативний та нульовий. Наведемо тепер граматичні стани, які можуть реалізовувати іспанські слова *esposo*, *esposa* та *esposas*:

$x_1 = esposo$: $f_0 = \langle m. \rangle$, $g_0(esposo) = \langle esposo \rangle$, $f_1 = \langle m. sing. \rangle$, $g_1(esposo) = \langle esposo \rangle$, $f_2 = \langle m. pl. \rangle$, $g_2(esposo) = \langle esposos \rangle$;

$x_2 = esposa$: при $k = 1$ $f_0^{[1]} = \langle f. \rangle$, $g_0(esposa) = \langle esposa \rangle$, $f_0^{[1]} = \langle f. \rangle$, $g_0(esposa) = \langle esposa \rangle$, $f_1^{[1]} = \langle f. sing. \rangle$, $g_1(esposa) = \langle esposa \rangle$, $f_2^{[1]} = \langle f. pl. \rangle$, $g_2(esposa) = \langle esposas \rangle$; при $k = 2$ $f_0^{[2]} = \langle f. pl. \rangle$, $g_0(esposa) = \langle esposas \rangle$.

Подані граматичні стани *esposo*, *esposa* і *esposas* у граматичному словнику будуть представлені в окремих словникових статтях. Зазначимо, що дві однакові словоформи, належні до різних парадигматичних типів, будуть представлені як омоніми та їм буде присвоєно відповідний номер омоніма, як, наприклад, у випадку зі словом *frente*.

Покажемо для іспанських слів є те, що вони можуть належати до різних частин мови, але однаковим чином утворювати словозмінні парадигми. Так, іменники та прикметники належать до номінативного парадигматичного типу та однаково змінюються за числом. Розглянемо лексему *cómico* та наведемо словникову статтю з *DLE 23*:

cómico, ca. (Del lat. *comīcus*, y este del gr. κωμικός *kómikós*). adj. **1.** Que divierte y hace reír. *Situación cómica*. || **2.** Perteneciente o relativo a la comedia. || **3.** Dicho de un actor: Que representa papeles cómicos. U. t. c. s. || **4.** Dicho de un autor antiguo: Que escribía comedias. U. t. c. s. ● m. y f. **5. comediante** (|| actor). O f. **6. Pan. historieta** (|| serie de dibujos). U. m. en pl. || **7. Pan. dibujos animados**.

Заголовкове слово може перебувати в стані прикметника (adj.) та іменника (m. та f.). Ці частини мови, за викладеною раніше класифікацією (розділ 4.2), належать до номінативного парадигматичного типу. Отже, слово *cómico* матиме словозмінну парадигму, однакову і для іменника, і для прикметника. Так само ми можемо сказати і про *cómica*. На рівні словозміни визначити належність цих лексем неможливо. Це можна виявити, коли вони перебувають у певному контекстному оточенні. У цьому випадку модель словозмінної парадигми можна представити в такому вигляді:

$$Fg(x) = \sum_{i,j} f_i^j g_i^j(x)$$

де j – індекс частини мови, належної до відповідного парадигматичного типу. Таким чином, для слів *cómico* і *cómica* рівняння можна розписати таким чином:

$$Fg(cómico) = f_1^1 g_1^1(cómico) + f_2^1 g_2^1(cómico) + f_1^2 g_1^2(cómico) + f_2^2 g_2^2(cómico);$$

$$Fg(cómica) = f_1^1 g_1^1(cómica) + f_2^1 g_2^1(cómica) + f_1^2 g_1^2(cómica) + f_2^2 g_2^2(cómica);$$

при $j = 1$ *cómico* й *cómica* відповідають прикметнику, а при $j = 2$ – іменнику, а саме: $f_1^1 = \text{«adj. sing.»}$, $g_1^1(cómico) = \text{«cómico»}$, $f_2^1 = \text{«adj. pl.»}$, $g_2^1(cómico) = \text{«cómicos»}$; $f_1^2 = \text{«m. sing.»}$, $g_1^2(cómico) = \text{«cómico»}$, $f_2^2 = \text{«m. pl.»}$, $g_2^2(cómico) = \text{«cómicos»}$;

$f_1^1 = \text{«adj. sing.»}$, $g_1^1(cómica) = \text{«cómica»}$, $f_2^1 = \text{«adj. pl.»}$, $g_2^1(cómica) = \text{«cómicas»}$; $f_1^2 = \text{«f. sing.»}$, $g_1^2(cómica) = \text{«cómica»}$, $f_2^2 = \text{«f. pl.»}$, $g_2^2(cómica) = \text{«cómicas»}$. Наведемо контексти:

(1) ... *le presenté mi nuevo proyecto de programa cómico*, ...³⁸;

(2) ... *un aplauso para este cómico al que los años no lograron a hacer un poco menos pendejo*³⁹;

(3) ... *le dijo un montón de cosas ambiguas, muy cómicas, pero que a Ara no le hicieron gracia*⁴⁰.

³⁸ ... я йому представив проект нової гумористичної програми...

³⁹ ... давайте поаплодуємо цьому коміку, який протягом багатьох років анітрохи не став менш смішним.

⁴⁰ Він наговорив йому купу речей з двояким сенсом, дуже смішних, але Арі вони були не до вподоби.

У контексті (1) f набуває значення «adj. sing.», тобто аналізоване слово функціонує як прикметник, оскільки стоїть після іменника *programa*. Так само f = «adj. sing.» у (3), оскільки перед *cómicas* стоїть прислівник *mu*. Для контексту (2) f = «m. sing.», оскільки стоїть після вказівного іменника *este*.

Якщо слово за своєю граматичною формою може входити в різні парадигматичні типи, то в цьому випадку ми маємо два омонімічних слова, кожне із яких має свій набір граматичних станів (словникову парадигму). Так, слово *ser* може бути дієсловом та іменником. Формальна модель семантичних станів має такий вигляд:

$$Fg(ser)^{[k]} = \sum_k f_i^{[k]} g_i^{[k]}(ser), \text{ де } k = 1, 2;$$

Так, при $k = 1$ та $f_1^1 = \langle \text{v., presente, indicativo, 1a persona singular} \rangle$, $g_1^1(ser) = \langle \text{soy} \rangle$; при $k = 2$ та $f_2^2 = \langle \text{m., sing.} \rangle$, $g_2^2(ser) = \langle \text{seres} \rangle$. Повна парадигма наведена в Додатку Б.

Під час укладання граматичного словника ми також беремо до уваги лексичні властивості слова, якщо вони впливають на його словозмінну парадигму. Іншими словами, враховується лексичний компонент $l(x)$ семантичного стану $s(x)$. Явище впливу лексичної семантики на граматичну спостерігається в іспанських дієсловах. Залежно від значення, слово може мати повну, подвійну (варіативну) або дефектну парадигму.

Як було зазначено в підрозділі 4.2.3., такі дієслова в граматичному словнику мають розглядатися як омоніми (наприклад, *acostar*¹ і *acostar*², *llover*¹ і *llover*² і т. д.). Отже, формальна модель семантичного стану дієслова з урахуванням омонімії, матиме такий вигляд:

$$S(x)^{[k]} = \sum_{k,i,j} f_i^{[k]} g_i^{[k]}(x) l_j^{[k]}(x) \quad (4.24.)$$

де: k – номер омоніма, j – індекс лексичного значення, якому відповідає певна дієслівна парадигма (або сукупність граматичних станів). Приклади реалізації граматичних станів дієсловами з подвійною, варіативною та дефектною парадигмою подано в Додатку В «Парадигми дієслова *acostar*».

4.3.2. Концептуальна модель Л-системи граматичного словника іспанської мови

Створюючи Л-систему граматичного типу для іспанської мови, ми врахували такі аспекти: 1) для будь-якої реєстрової одиниці словника формування повної словозмінної парадигми, тобто формування всіх варіантів його словозмінних форм; 2) морфологічний аналіз текстових словоформ; 3) лематизація довільної текстової словоформи. За методологією теорії Л-систем, парадигматичну лексикографічну систему для мови з флективним компонентом можна представити схемою, наведеною на рис. 4.5.

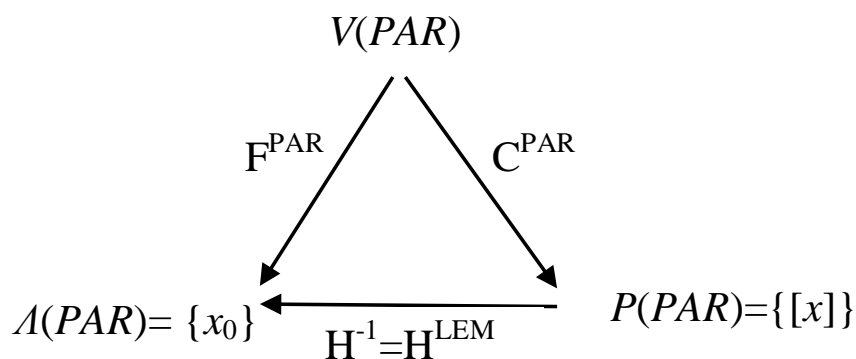

Рис. 4.5. Загальна структура парадигматичної Л-системи

У наведеній схемі вказані елементи структури Л-системи мають таку інтерпретацію:

$V(PAR)$ – множина словникових статей парадигматичної (граматичної) Л-системи;

$L(PAR)$ – множина лівих частин словникових статей: $L(PAR) = F^{PAR}V(PAR) = \{x_0\}$, де $\{x_0\}$ – множина слів у канонічній формі;

$P(PAR)$ – множина правих частин словникових статей: $P(PAR) = C^{PAR}V(PAR) = \{[x]\}$, де $\{[x]\}$ – множина всіх словозмінних парадигм (словоформи, що входять до складу словозмінної парадигми, називають парадигматичними формами);

$H = H^{PAR}$ – оператор парадигматизації, який дозволяє створити словозмінні парадигми для будь-якого слова, заданого канонічною його формою x_0 : $H^{PAR}x_0 = [x]$;

$H^{-1} = H^{LEM}$ – оператор лематизації: $H^{LEM}\chi(x) = x_0$, де $\chi(x)$ – будь-який елемент парадигми $[x]$.

Структура $\sigma[\beta] = \{\lambda[\beta], \rho[\beta]\}$ Л-системи реалізується у вигляді реляційної алгебри, визначеної на декартовому добутку її структурних елементів β . Елементами $\beta = \cup \beta_i$, $i = 1, 2, \dots, q$ (згідно з поділом на парадигматичні типи, граматичні класи, парадигматичні класи та згідно з представленням лексеми у вигляді квазіоснови і квазіфлексії) визначимо такі: вихідна форма слова, парадигматичний тип, граматичний клас, парадигматичний клас; граматичне значення, квазіфлексія. Представимо механізм формування структури $\sigma[\beta]$. Наведемо таблицю.

β_1	β_2	β_3	β_4	β_5	β_6	β_7
$\beta_1(x_1)$	$\beta_2(x_1)$	$\beta_3(x_1)$	$\beta_4(x_1)$	$\beta_5(x_1)$	$\beta_6(x_1)$	$\beta_7(x_1)$
$\beta_1(x_2)$	$\beta_2(x_2)$	$\beta_3(x_2)$	$\beta_4(x_2)$	$\beta_5(x_2)$	$\beta_6(x_2)$	$\beta_7(x_2)$
...
$\beta_1(x_L)$	$\beta_2(x_L)$	$\beta_3(x_L)$	$\beta_4(x_L)$	$\beta_5(x_L)$	$\beta_6(x_L)$	$\beta_7(x_L)$

Деякі $\beta_i(x_j)$ можуть бути порожніми. Величини β_i інтерпретуються як імена атрибутів, а набори величин $Dom \beta_i = \{\beta_i(x_j)\}$, $i = 1, \dots, q, j = 1, 2, \dots, L$ – як домени

цих атрибутів. Структура визначається у вигляді реляційної алгебри $R(\beta)$ на декартовому добутку $Dom \beta_1 \times Dom \beta_2 \times \dots \times Dom \beta_7 = \beta^{\otimes}$. У нашому випадку:

1) $Dom \beta_1 = \{x_0 \in X\}$ – слова у вихідній формі. Так, для одиниць номінативного і детермінантного парадигматичного типу вихідною є форма однини, дієслівного парадигматичного типу – форма інфінітива, займенникового парадигматичного типу – форма у називному відмінку;

2) $Dom \beta_2 = \{T^N, T^V, T^P, T^D\}$ – домени парадигматичних типів, де T^N – номінативний, T^V – дієслівний, T^P – займенниковий і T^D – детермінантний парадигматичний типи. Нульовий парадигматичний тип, куди входять всі незмінювані слова, також вважаємо включеним до Л-системи, хоча він не перебуває в полі нашого розгляду;

3) $Dom \beta_3 = \{P_1, P_2, \dots, P_8\}$ – домени граматичних класів, виокремлюваних у межах парадигматичних типів $P_1, P_2 \in T^N, P_3 \dots P_5 \in T^V, P_6, P_7 \in T^P, P_8 \in T^D$; P_1 і P_2 включають слова з кінцевим голосним та кінцевим приголосним, відповідно; P_3 – правильні дієслова, P_4 – неправильні дієслова, P_5 – дієслова з безособовими формами; P_6 – особові займенники, P_7 – зворотні займенники; P_8 – детермінанти;

4) $Dom \beta_4 = \{G^1, G^2, \dots, G^{N(T_i)}\}$ – домени граматичних груп, утворюваних усередині кожного граматичного класу. Розподіл груп за граматичними класами детально висвітлено у підрозділі 3.2. Так, $\forall P_1, P_2 \in T^V \exists G^1, G^2, G^3$ такі, що $G^1 \in P_1$, а $G^2, G^3 \in P_2$, де G^1 містить слова з кінцевим голосним, а G^2, G^3 – слова з кінцевим приголосним (перша містить слова з регулярною, а друга – з нерегулярною парадигмою). Аналогічним чином відбувається розподіл інших G за різними граматичними класами в межах парадигматичних типів;

5) $Dom \beta_5 = \{\Pi^1, \Pi^2, \dots, \Pi^{N(T_i)}\}$ – домени парадигматичних класів, належних певним граматичним групам. Детальний опис класів зроблено в підрозділах 4.2.2. – 4.2.5;

6) $Dom \beta_6 = \{\omega^i_0, \omega^i_1, \omega^i_2, \dots, \omega^i_{n(T_i)}\}$ – домени словозмінних параметрів, притаманних тому чи іншому граматичному типу. Їхній перелік наведено в підрозділі 4.2.1;

7) $Dom \beta_7 = \{f^k_0, f^k_1, f^k_2, \dots, f^k_{n(T_i)}\}, k=1, 2, \dots, N(T_i)$ – набори квазіфлексій відповідних парадигматичних класів Π_j .

Структура $\lambda[\beta]$ лівої частини визначається множиною кортежів, заданих на декартовому добутку $Dom \beta_1 \times Dom \beta_2 \times Dom \beta_3 \times Dom \beta_4$. Таким чином, структура лівої частини має формат [\langle слово у вихідній формі \rangle , \langle парадигматичний тип \rangle , \langle граматичний клас \rangle , \langle граматична група \rangle]. Структура $\rho[\beta]$ правої частини визначається множиною кортежів, заданих на декартовому добутку $Dom \beta_4 \times Dom \beta_5 \times Dom \beta_6$. Формат структури правої частини: [\langle парадигматичний клас \rangle , \langle граматичне значення \rangle , \langle квазіфлексія \rangle].

Усі елементи структури та їхні домени формально визначені (крім $Dom \beta_7 = [F]$). Множини $[F]^k$ ми отримали відповідно до положень теорії Л-систем словозмінного типу, основні положення якої було висвітлено у підрозділі 4.1.1.

Кожний парадигматичний тип характеризується певним набором параметрів, за якими відбувається словозміна. Нехай Ω – множина граматичних значень іспанської мови (значень граматичних категорій); $\Omega(T_i)$ – множина граматичних значень, що відповідають типу T_i . Розглянемо множину граматичних значень детальніше. Елементами множини граматичних значень іспанської мови $\Omega = \{\Omega^1, \Omega^2, \Omega^3, \Omega^4, \Omega^5, \Omega^6, \Omega^7, \Omega^8, \Omega^9\}$ є:

$\Omega^1 = \{\omega_1^1, \omega_2^1, \omega_3^1, \omega_4^1\} \equiv \{m., f., m. \text{ у } f., m. \text{ о } f.\}$ – множина граматичних значень категорії роду, де m – чоловічий, f – жіночий, $m \text{ у } f$ – спільний та $m \text{ о } f$ – невизначений рід;

$\Omega^2 = \{\omega_1^2, \omega_2^2\} \equiv \{singular, plural\}$ – множина граматичних значень категорії числа (*однина, множина*);

$\Omega^3 = \{\omega_0^3, \omega_1^3, \omega_2^3, \omega_3^3, \omega_4^3\} \equiv \{\emptyset, presente, preterito perfecto simple, preterito imperfecto, futuro simple\}$ – множина граматичних значень категорії часу (*теперішній, незавершений минулий, простий завершений минулий, простий майбутній*);

$\Omega^4 = \{\omega_1^4, \omega_2^4, \omega_3^4, \omega_4^4\} \equiv \{1a \text{ pers.}, 2a \text{ pers.}, 2a \text{ pers.}-voseo, 3a \text{ pers.}\}$ – множина граматичних значень категорії особи (*перша, друга, третя*);

$\Omega^5 = \{\omega_1^5, \omega_2^5, \omega_3^5, \omega_4^5\} \equiv \{indicativo, condicional, subjuntivo, imperativo\}$ – множина граматичних значень категорії способу (*дійсний, кондісьональ, умовний і наказовий*);

$\Omega^6 = \{\omega_1^6, \omega_2^6, \omega_3^6, \omega_4^6\} \equiv \{nominativo, dativo, acusativo, preposicional\}$ – множина граматичних значень категорії відмінка (*називний, давальний, знахідний, місцевий*).

$\Omega^7 = infinitivo, \Omega^8 = gerundio, \Omega^9 = participio$ – безособові форми дієслова: *інфінітив, герундій та дієприкметник*.

Певні комбінації деяких граматичних значень, тобто елементів множин Ω^i , характеризують форму слова. Такі комплекси граматичних значень становлять граматичний стан мовної одиниці. Розглядаючи формальні аспекти граматичної семантики, виходимо з існування відповідності між словом та його граматичним станом:

$$g: w \rightarrow g(w) \quad (4.25.)$$

де w – певна одиниця, g – відповідність між w та $g(w)$ – формальним об'єктом, який репрезентує граматичний стан слова w . Граматичний стан виражається комплексом граматичних значень, притаманних тому чи іншому парадигматичному типу.

Наведемо основні комбінації словозмінних параметрів, за якими мовні одиниці реалізують свої граматичні стани. У номінативному парадигматичному типі кортеж представлено одним параметром – $\{\omega_i^2\}$. Рід не включається до

числа диференційних словозмінних категорій. Індекс $i = 1, 2$; його перше значення відповідає однині (*singular*), а друге – множині (*plural*). Наведемо деякі приклади: іменник чоловічого роду *aro* – $\{\langle \omega_1^2 \rangle\} \equiv \{\langle singular \rangle\}$ – *aro*, $\{\langle \omega_2^2 \rangle\} \equiv \{\langle plural \rangle\}$ – *aros*. Одиницям займенникового парадигматичного типу притаманний такий набір параметрів граматичного стану: $\{\langle \omega^2, \omega^6 \rangle\}$. Наведемо граматичні стани, реалізовані особовим займенником *yo* у межах словозмінної парадигми: $\{\langle \omega_1^3, \omega_1^2, \omega_1^6 \rangle\} \equiv \{\langle m \text{ у } f, singular, nominativo \rangle\}$ – *yo*, $\{\langle \omega_1^3, \omega_1^2, \omega_3^6 \rangle\} \equiv \{\langle m \text{ у } f, singular, dativo \rangle\}$ – *me*, $\{\langle \omega_1^3, \omega_1^2, \omega_2^6 \rangle\} \equiv \{\langle m \text{ у } f, singular, acusativo \rangle\}$ – *me*, $\{\langle \omega_1^3, \omega_1^2, \omega_3^6 \rangle\} \equiv \{\langle m \text{ у } f, singular, acusativo \rangle\}$ – *mí / conmigo*.

Граматичні форми дієслова характеризуються іншим комплексом граматичних значень, що складається з кортежів елементів множин граматичних значень категорій: $\{\langle \omega_i^4, \omega_j^2, \omega_k^3, \omega_l^5 \rangle\} \equiv \{\langle особа, число, час, спосіб \rangle\}$, де індекси для дієслів приймають значення: для ω_i^4 $i = 1 \dots 4$, ω_j^2 $j = 1 \dots 2$, ω_k^3 $k = 1 \dots 4$, ω_l^5 $l = 1 \dots 4$. Наведемо приклад змістового наповнення параметрів для дієслова *hablar* у таблиці 4.12.

Таблиця 4.12. Значення параметрів граматичного стану дієслова *tomar*

Кортеж	Значення параметрів у кортежі	Словоформа
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>hablo</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>hablas / hablás</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>habla</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>hablamos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>habláis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, presente, indicativo} \rangle\}$	<i>hablan</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablé</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaste</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>habló</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablamos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablasteis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, perfecto simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaron</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaba</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablabas</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaba</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablábamos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablabais</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaban</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaré</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablarás</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablará</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaremos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablaréis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_4^3, \omega_1^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, futuro simple, indicativo} \rangle\}$	<i>hablarán</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, } \emptyset, \text{ indicativo} \rangle\}$	<i>hablaría</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, } \emptyset, \text{ indicativo} \rangle\}$	<i>hablarías</i>

$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, } \emptyset, \text{indicativo} \rangle\}$	<i>hablaría</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, } \emptyset, \text{indicativo} \rangle\}$	<i>hablaríamos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, } \emptyset, \text{indicativo} \rangle\}$	<i>hablaríais</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_0^3, \omega_2^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, } \emptyset, \text{indicativo} \rangle\}$	<i>hablarían</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hable</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hables</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hable</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablemos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>habléis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_1^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, presente, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablen</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablara / hablase</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablaras / hablases</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablara / hablase</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>habláramos / hablásemos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablareis / hablaseis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_2^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, preterito imperfecto, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablaran / hablasen</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., singular, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablare</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablares</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablare</i>
$\{\langle \omega_1^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 1^a \text{ pers., plural, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>habláremos</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablareis</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_3^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, futuro, subjuntivo} \rangle\}$	<i>hablaren</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_3^3, \omega_4^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., singular, } \emptyset, \text{imperativo} \rangle\}$	<i>habla / habla</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_1^2, \omega_0^3, \omega_4^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., singular, } \emptyset, \text{imperativo} \rangle\}$	<i>hable</i>
$\{\langle \omega_2^4, \omega_2^2, \omega_0^3, \omega_4^5 \rangle\}$	$\{\langle 2^a \text{ pers., plural, } \emptyset, \text{imperativo} \rangle\}$	<i>hablad</i>
$\{\langle \omega_3^4, \omega_2^2, \omega_0^3, \omega_4^5 \rangle\}$	$\{\langle 3^a \text{ pers., plural, } \emptyset, \text{imperativo} \rangle\}$	<i>hablen</i>

Як бачимо, словозмінна парадигма лексем, що належать до різних частин мови, визначається своїм індивідуальним набором словозмінних категорій. Так, номінативний парадигматичний тип представлено двома граматичними станами, яким відповідають форма однини та множини. Отже, субстантивний парадигматичний тип характеризується значенням граматичної категорії числа (Ω^2), що складає відповідну множину граматичних станів:

$$\Omega(T^N) \subseteq \Omega^2 = \{\langle \omega_i^2 \rangle\} \quad \omega_i^2 \in \Omega^2, \quad i = 1, 2 \quad (4.26.)$$

Показовим для займенникового парадигматичного типу, представленого значеннями граматичної категорії, є число (Ω^2) та відмінок (Ω^6):

$$\begin{aligned} \Omega(T^P) \subseteq \Omega^1 \times \Omega^2 \times \Omega^6 &= \{\langle \omega_i^1, \omega_j^2, \omega_k^6 \rangle\} \quad \omega_i^1 \in \Omega^1, \omega_j^2 \in \Omega^2, \\ i &= 1, 2, 3; j = 1, 2; \omega_k^6 \in \Omega^6, k = 1, 2, \dots, 4 \end{aligned} \quad (4.27.)$$

У займенниковому парадигматичному типі одиниці набувають вісім граматичних станів, яким відповідає дві граматичні форми для чотирьох відмінків у однині та чотирьох граматичних форм для тих же відмінків у множині.

Грамматичні стани дієслівного парадигматичного типу визначаються значеннями граматичних категорій особи (Ω^4), числа (Ω^2), часу (Ω^3) та способу (Ω^5):

$$\Omega(T^V) \subseteq \Omega^4 \times \Omega^2 \times \Omega^3 \times \Omega^5 \quad (4.28.)$$

Як було показано в підрозділі 4.2.3, дієслова можуть мати неповну і варіативну парадигму. Для урахування факту відсутності словоформ для деяких граматичних станів у формулу опису дієслівного парадигматичного типу потрібно ввести параметр дефектності *def* [28]:

$$W^{ESP}(T^V) \equiv W^W = \{w_1^V, w_2^V, \dots, w_{52}^V, def\} \quad (4.29.)$$

Параметр дефектності вказує на номери (числа) граматичних станів (граматичних значень), для яких відповідні словоформи відсутні в повній парадигмі; якщо дефектності немає, то за визначенням покладемо *def* = 0. Так, наприклад, для дієслова *acostumbrar* зазначений параметр матиме такі значення: *def* = {7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52}. Значення 7...12 позначають, що аналізоване дієслово не має форм доконаний минулий час дійсного способу, 19 ... 24 – форм майбутнього часу дійсного способу, 25 ... 30 – форм простого умовного способу, 43 ... 48 – форм майбутнього часу умовного способу, 49... 52 – форм наказового способу.

Усі незмінювані слова іспанської мови зараховуємо до нульового парадигматичного типу – вони мають єдину форму представлення в мові, а саме ту, яку подано в реєстровій частині словника. До незмінних слів належать прислівники, сполучники, прийменники, вигуки, частки, числівники. Розглянемо тепер усі можливі відношення між елементами множин Ω , T , P , G , Π .

Відношення «парадигматичний тип», сутність якого полягає в тому, що мультимножину парадигматичних типів складають підмножини, предиставлені номінативним, дієслівним, займенниковим та детермінантним типами. Формально це можна відобразити так:

$$T \subseteq T^N \cup T^V \cup T^P \cup T^D \quad (4.30.)$$

Відношення «граматичне значення», тобто множина параметрів, за якими іспанські одиниці реалізують граматичне значення (граматичні стани), включає підмножини граматичних значень, притаманних відповідному парадигматичному типу. Це відношення матиме такий формальний вигляд:

$$\Omega(T) \subseteq \Omega(T^N) \cup \Omega(T^V) \cup \Omega(T^P) \cup \Omega(T^D) \quad (4.31.)$$

Відношення «парадигматичний тип – граматичний клас» визначаються декартовим добутком множин T і P :

$$R_{TP} = T \times P: \{\langle T_i, P_j \rangle\} \quad (4.32.)$$

де $i = 1 \dots 4, j = 1 \dots 8, T_i = \{T_1 = T^N, T_2 = T^V, T_3 = T^P, T_4 = T^D\}$.

Розподіл граматичних класів за парадигматичними типами наведений в підрозділах 4.2.2 – 4.2.5. Отже, відповідність між класами й типами можна показати формулою:

$$R_{TP} = T \times P: \{\langle T_1, P_1 \rangle, \langle T_1, P_2 \rangle, \langle T_2, P_3 \rangle, \langle T_2, P_4 \rangle, \langle T_2, P_5 \rangle, \langle T_3, P_6 \rangle, \langle T_3, P_7 \rangle, \langle T_4, P_8 \rangle\} \quad (4.33.)$$

Наведені пари позначають $\langle T_1, P_1 \rangle$ – *номінативний парадигматичний тип, слова з кінцевим голосним*, $\langle T_1, P_2 \rangle$ – *номінативний парадигматичний тип, слова з кінцевим приголосним*, $\langle T_2, P_3 \rangle$ – *дієслівний парадигматичний тип, правильні дієслова*, $\langle T_2, P_4 \rangle$ – *дієслівний парадигматичний тип, неправильні дієслова*, $\langle T_2, P_5 \rangle$ – *дієслівний парадигматичний тип, дієслова з безособовою формою*, $\langle T_3, P_6 \rangle$ – *займенниковий парадигматичний тип, особові займенники*, $\langle T_3, P_7 \rangle$ – *займенниковий парадигматичний тип, зворотні займенники*, $\langle T_4, P_8 \rangle$ – *детермінантний парадигматичний тип, детермінанти*.

Відношення «граматичний клас – граматична група» визначаються декартовим добутком множин P і G :

$$R_{PG} = P \times G: \{\langle P_j(T_i), G_k \rangle\} \quad (4.34.)$$

де $j = 1 \dots 8, k = 23, T_i = \{T_1 = T^N, T_2 = T^V, T_3 = T^P, T_4 = T^D\}$.

Покажемо розподіл граматичних груп за граматичними класами в межах відповідного парадигматичного типу:

$$R_{PG} = P \times G: \left\{ \begin{array}{l} \langle P_1(T_1), G_1 \rangle, \langle P_2(T_1), G_2 \rangle, \langle P_2(T_1), G_3 \rangle, \\ \langle P_3(T_2), G_4 \rangle, \langle P_3(T_2), G_5 \rangle, \langle P_4(T_2), G_6 \rangle, \\ \langle P_4(T_2), G_7 \rangle, \langle P_4(T_2), G_8 \rangle, \langle P_4(T_2), G_9 \rangle, \\ \langle P_4(T_2), G_{10} \rangle, \langle P_4(T_2), G_{11} \rangle, \langle P_4(T_2), G_{12} \rangle, \\ \langle P_4(T_2), G_{13} \rangle, \langle P_5(T_2), G_{14} \rangle, \langle P_5(T_2), G_{15} \rangle, \\ \langle P_6(T_3), G_{16} \rangle, \langle P_6(T_3), G_{17} \rangle, \langle P_6(T_3), G_{18} \rangle, \\ \langle P_7(T_3), G_{19} \rangle, \langle P_7(T_3), G_{20} \rangle, \langle P_7(T_3), G_{21} \rangle, \\ \langle P_8(T_4), G_{22} \rangle, \langle P_8(T_4), G_{23} \rangle \end{array} \right\}$$

де: $\langle P_1(T_1), G_1 \rangle$ – *слова з кінцевим голосним (номінативний), Гр. Група «ГОЛ.»*, $\langle P_2(T_1), G_2 \rangle$ – *слова з кінцевим приголосним (номінативний), Гр. Група «ГОЛ.»: регул.*, $\langle P_2(T_1), G_3 \rangle$ – *слова з кінцевим приголосним (номінативний), Гр. Група «ГОЛ.»: акц.*, $\langle P_3(T_2), G_4 \rangle$ – *граматичний клас «Правильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «П.Д.»: повні*, $\langle P_3(T_2), G_5 \rangle$ – *граматичний клас «Правильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «П.Д.»: неповні*, $\langle P_4(T_2), G_6 \rangle$ – *граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «ОРФ»: повні*, $\langle P_4(T_2), G_7 \rangle$ – *граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «ОРФ»: неповні*, $\langle P_4(T_2), G_8 \rangle$ – *граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «АКЦ»: повні*, $\langle P_4(T_2), G_9 \rangle$ –

⟨граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «АКЦ»: неповні, $\langle P_4(T_2), G_{10} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «МОРФ»: повні, $\langle P_4(T_2), G_{11} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «МОРФ»: неповні, $\langle P_4(T_2), G_{12} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «КОМБ»: повні, $\langle P_4(T_2), G_{13} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Неправильні дієслова» (дієслівний), Гр. Група «КОМБ»: неповні, $\langle P_5(T_2), G_{14} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Дієслова з безос. ф.» (дієслівний), Гр. Група «БЕЗОС.»: повні, $\langle P_5(T_2), G_{15} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Дієслова з безос. ф.» (дієслівний), Гр. Група «БЕЗОС.»: неповні, $\langle P_6(T_3), G_{16} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Особові» (займенниковий), Гр. Група «Перша особа», $\langle P_6(T_3), G_{17} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Особові» (займенниковий), Гр. Група «Друга особа», $\langle P_6(T_3), G_{18} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Особові» (займенниковий), Гр. Група «Третя особа», $\langle P_7(T_3), G_{19} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Зворотні» (займенниковий), Гр. Група «Перша особа», $\langle P_7(T_3), G_{20} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Зворотні» (займенниковий), Гр. Група «Друга особа», $\langle P_7(T_3), G_{21} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Зворотні» (займенниковий), Гр. Група «Третя особа», $\langle P_8(T_4), G_{22} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Детермінанти» (детермінантний), Гр. Група «Артиклі», $\langle P_8(T_4), G_{23} \rangle$ – ⟨граматичний клас «Детермінанти» (детермінантний), Гр. Група «Вказівні займенники»⟩.

Відношення «граматичний клас – граматичне значення» включають декартів добуток множини P та множини граматичних значень (станів) певного парадигматичного типу:

$$R_{P\Omega(T)} \subseteq P \times \Omega: \{ \langle P_j, \Omega(T_i) \rangle \} \quad (4.35.)$$

де $j = \bar{1} \dots 8$, $T_i = \{T_1 = T^N, T_2 = T^V, T_3 = T^P, T_4 = T^D\}$. Наведемо усю сукупність підмножин, утворюваних парою P_j та $\Omega(T_i)$:

$$R_{P\Omega(T)} \subseteq P \times \Omega: \left\{ \begin{array}{l} \langle P_1, \Omega(T_1) \rangle, \langle P_2, \Omega(T_1) \rangle, \langle P_3, \Omega(T_2) \rangle, \\ \langle P_4, \Omega(T_2) \rangle, \langle P_5, \Omega(T_2) \rangle, \langle P_6, \Omega(T_3) \rangle, \\ \langle P_6, \Omega(T_3) \rangle, \langle P_7, \Omega(T_3) \rangle, \langle P_8, \Omega(T_4) \rangle \end{array} \right\}$$

Конкретні параметри для всіх чотирьох парадигматичних типів наведено у підрозділі 4.2.1.

Відношення «лексема – граматичний клас». Наприклад, *тапо*, *сата* $\in P_1$, *coral*, *examen* $\in P_2$, *cantar* $\in P_3$, *aislar*, *doler* $\in P_4$, *yo*, *él* $\in P_6$, *el*, *aquel* $\in P_8$. Як бачимо, таке відношення характеризується входженням лексики до відповідного парадигматичного класу:

$$R_{WP} \subset W \times P \quad (4.36.)$$

Відношення «лексема – граматична група». Наприклад, іменники з кінцевим приголосним належать до того самого граматичного класу *coral*, *examen* $\in P_2$, але входять до різних граматичних груп – *coral* $\in G_2$ і *examen* $\in G_3$, оскільки між ними є певні відмінності в реалізації своїх граматичних станів (форми множини). Так само ми можемо сказати про дієслова *aislar* і *doler*, що

належать до граматичного класу P_4 . Обидва дієслова належать до одного граматичного класу P_4 , що представляє неправильні дієслова, але належать до різних граматичних груп, через те що мають відмінності в реалізації граматичних станів (особових форм) під час словозміни: у першому відбуваються акцентуаційні зміни, а в другому – орфоепічні. Отже, $aislar \in G_8$, а $doler \in G_{10}$. Відношення можна відобразити таким чином:

$$R_{WG} \subset W \times G \quad (4.37.)$$

Відношення «лексема – граматичне значення», що має такий формальний вигляд:

$$R_{P\Omega(T)} \subset W \times \Omega(T) \quad (4.38.)$$

Наприклад, слово *yo* (я), належне до класу особових займенників P_6 , характеризується набором граматичних параметрів $\Omega(T_3)$. Отже, відношення $R_{W\Omega(T)}$ для цього дієслова набуває такого вигляду:

$$\forall w \in P_6: R_{P\Omega(T)} \subset [w] \times \Omega(T_3) = [w] \times \Omega_1 \times \Omega_2 \times \Omega_6 \quad (4.39.)$$

{‘yo’, <m. y f., singular, nominativo>, ‘me’, <m. y f., singular, dativo>, ‘me’, <m. y f., singular, acusativo>, ‘mí / conmigo’, <m. y f., singular, preposicional>, ‘vosotros’, <m., plural, nominativo>, ‘os’, <m., plural, dativo>, ‘os’, <m., plural, acusativo>, ‘vosotros’, <m., plural, preposicional>, ‘vosotras’, <f., plural, nominativo>, ‘os’, <f., plural, dativo>, ‘os’, <f., plural, acusativo>, ‘vosotras’, <f., plural, preposicional>}

Проекція $R_{W\Omega(T)}$ по першому компоненту $\pi_W(R_{W\Omega(T)})$ є мультимножиною. Форми *vosotros* і *vosotras* двічі використовуються у називному та місцевому відмінку множини. Форма *os* є однаковою для давального та знахідного відмінка як чоловічого, так і жіночого роду: $\pi_W(R_{W\Omega(T)}) = \{2|2$ (*vosotros*), (*os*), (*os*), (*vosotros*), $2|2$ (*vosotras*), (*os*), (*os*), (*vosotras*)}.

Відношення «лексема – граматичний клас – граматичне значення», за яким відбувається розподіл лексем із певним набором граматичних значень (станів) за відповідними граматичними класами.

$$R_{WP\Omega(T)} \subset W \times P \times \Omega(T) \quad (4.40.)$$

Відношення «лексема – граматичний клас – граматична група – граматичне значення»: $R_{WP\Omega(T)} \subset W \times P \times G \times \Omega(T)$. Покажемо для цього відношення є розподіл лексем певного граматичного класу за граматичними групами, які представляють певний тип словозміни (наприклад: повна / неповна).

Як було зазначено у підрозділі 4.1.2, лексему можна представити як поєднання незмінної та змінної частини, тобто квазіоснови з квазіфлексією. Розглянемо **відношення «квазіоснова – квазіфлексія – граматичний клас – граматичне значення»**:

$$R_{CFP\Omega(T)} \subset C \times F \times P \times \Omega(T) \quad (4.41.)$$

Сутність цього відношення полягає в такому: набір граматичних значень Ω певного парадигматичного типу T реалізується в межах граматичного класу P за допомогою квазіфлексій F , поєднуваних до відповідних квазіоснов C . Представимо його більш детально:

$$\left. \begin{aligned} &\langle c^{j_{Pi}}, f_0^{j_{Pi}}, P_i, w_0^{k_T} \rangle \\ &\langle c^{j_{Pi}}, f_1^{j_{Pi}}, P_i, w_1^{k_T} \rangle \\ &\dots \\ &\langle c^{j_{Pi}}, f_{n(T)}^{j_{Pi}}, P_i, w_{n(T)}^{k_T} \rangle \end{aligned} \right\} \quad (4.42.)$$

де $i = 1 \dots 8$ – індекс граматичного класу; $j_{Pi} = 1 \dots m(T_k)$ – індекс лексеми, належної до граматичного класу; k – індекс парадигматичного типу; $n(T)$ – кількість граматичних форм у парадигматичному типі; $m(T_k)$ – кількість слів k -го парадигматичного типу в словниковому реєстрі. Таким чином, множина відношень включає підмножини:

$$R_{CFP\Omega(T)} \subset R_{CFP\Omega(T_1)} \cup R_{CFP\Omega(T_2)} \cup R_{CFP\Omega(T_3)} \cup R_{CFP\Omega(T_4)} \quad (4.43.)$$

Проекція відношення $R_{CFP\Omega(T_k)}$ за атрибутом F дає мультимножину квазіфлексій $F(T_k)$ для мовних одиниць k -го парадигматичного типу T :

$$\pi_F(R_{CFP\Omega(T_k)}) = \left\{ \{f_0^{j_{Pi}}\}, \{f_1^{j_{Pi}}\}, \dots, \{f_{n(T_k)}^{j_{Pi}}\} \right\}, j_{Pi} = 1 \dots m(T_k) \quad (4.44.)$$

$$F_0^{Tk} = \{f_0^{j_{Pi}}\}, F_1^{Tk} = \{f_1^{j_{Pi}}\}, \dots, F_{n(T_k)}^{Tk} = \{f_{n(T_k)}^{j_{Pi}}\}$$

Розглянемо **відношення «квазіоснова – квазіфлексія – граматична група – граматичне значення»**:

$$R_{CFP\Omega(T)} \subset C \times F \times P \times G \times \Omega(T) \quad (4.45.)$$

Іншими словами, набір граматичних значень Ω певного парадигматичного типу T реалізується в межах граматичного класу P за допомогою квазіфлексій F . Своєю чергою в межах граматичного класу утворюються граматичні групи G з лексемами, які за особливостями реалізації своїх граматичних станів (значень) належать до певного різновиду словозміни. Так, граматичний клас неправильних дієслів P_3 розкладається на шість граматичних груп G_6 – дієслова з орфоепічним типом словозміни і повною парадигмою, G_7 – дієслова з орфоепічними особливостями словозміни і неповною парадигмою, G_8 – дієслова з акцентуаційними особливостями словозміни і повною парадигмою, G_9 – дієслова з акцентуаційними особливостями словозміни і неповною парадигмою, G_{10} – дієслова з морфологічними особливостями словозміни і повною парадигмою, G_{11} – дієслова з морфологічними особливостями словозміни і неповною парадигмою, G_{12} – дієслова з комбінованими (наприклад, акцентуаційно-морфологічними) особливостями словозміни і повною парадигмою та G_{13} – дієслова з комбінованими особливостями словозміни і неповною парадигмою. Розподіл інших граматичних класів на групи в межах різних парадигматичних типів висвітлено у підрозділі 4.2.1.

Створимо відношення на множині квазіфлексій F певного парадигматичного типу T_k :

$$R_{F(T_k)} \subseteq F_0^{T_k} \times F_1^{T_k} \times \dots \times F_{n(T_k)}^{T_k} \quad (4.46.)$$

$R_{F(T_k)}$ встановлює еквівалентність між словами з однаковим набором квазіфлексій, тобто розбиває множину $F^{T_k} \subset F$ на класи. Кортежі (набори квазіфлексій) $\{f_0^j, f_1^j, \dots, f_{n(T_k)}^j\}$ задають класи $\Pi_j(P, T_k)$. Індеси $0, 1, \dots, m(T_k)$ позначають номери граматичних значень, а j – номер класу. Наприклад, кортеж із квазіфлексій $\{-cer, -zco, -ces / -cés, -ce, -cemos, -céis, cen, -cí, -ciste, -ció, -cimos, -cisteis, -cieron, -cía, -cias, -cía, -cíamos, -cíaais, -cían, -ceré, -cerás, -cerá, -ceremos, -ceréis, -cerán, -cería, -cerías, -cería, -ceríamos, -ceríaais, -cerían, -zca, -zcas, -zca, -zcamos, -zcáis, -zcan, -ciera o -ciese, -cieras o -cieses, -ciera o -ciese, -ciéramos o -ciésemos, -cierais o -cieseis, -cieran o -ciesen, -ciere, -cieres, -ciere, -ciéremos, -ciereis, -cieren, -ce / -cé, -zca, -ced, -zcan, -cer, -ciendo, -cido\}$ задає парадигматичний клас, представлений дієсловами *abastecer, agradecer, complacer, conocer, favorecer, nacer, recrudecer* тощо. Дієслова *cocer, escocer, recocer, retorcer* у *torcer* не є еквівалентними щодо попередніх, оскільки належать до іншого класу з таким набором квазіфлексій: $\{-uezo, -ueces / -océs, -uece, -ocemos, -océis, -uecen, -ocí, -ociste, -oció, -ocimos, -ocisteis, -ocieron, -ocía, -ocías, -ocía, -ocíamos, -ocíaais, -ocían, -oceré, -ocerás, -ocerá, -oceremos, -ocereis, -ocerán, -ocería, -ocerías, -ocería, -oceríamos, -oceríaais, -ocerían, -ueza, -uezas, -ueza, -ozamos, -ozáis, -uezan, -ociera o -ociese, -ocieras o -ocieses, -ociera o -ociese, -ociéramos o -iciésemos, -ocierais o -ocieseis, -ocieran o -ociesen, -ociere, -ocieres, -ociere, -ociéremos, -ociereis, -ocieren, -uece / -océ, -ueza, -oced, -uezan, -ocer, -ociendo, -ocido\}$.

Свою чергою встановлення еквівалентності між одиницями передбачає також установа **відношення «квазіфлексія – парадигматичний клас»**:

$$R_{F\Pi} \subseteq R_{F(T)} \times N \quad (4.47.)$$

де $N = \{1, 2, 3, \dots\}$ – загальна кількість квазіфлексій у межах заданого парадигматичного типу. Об'єднання відношення $R_{CFP\Omega(T)}$ і $R_{F\Pi}$ по атрибуту F дає розбиття мультимножини на парадигматичні класи $W(P, T) \subset W_P \subset W_T$:

$$\pi_{C, R_{F\Pi F, P, \Omega(T)}, \Pi} \left(\sigma_{R_{CF, P, \Omega(T)} F = R_{F\Pi F} (R_{CFP\Omega(T_k)})} \right) \quad (4.48.)$$

Розподіл іспанських слів за словозмінними класами в межах парадигматичних типів детально описано в підрозділі 3.2. Наступним питанням є створення класифікації словозмінної парадигми за допомогою числових сигнатур.

4.3.3. Сигнатура словозмінної парадигми

Як було зазначено вище, мультимножину всіх іспанських слів можна розкласти на п'ять множин, що відповідають певним парадигматичним типам:

$$T^W \subset T^N \cup T^V \cup T^P \cup T^D \cup T^0 \quad (4.49.)$$

Внутрішній поділ кожного парадигматичного типу (крім нульового) відбувається на граматичні класи і групи та словозмінні класи, а саме:

$$T \subset P \subset G \subset \Pi \quad (4.50.)$$

Зазначимо, що в іспанській мові ми виявили 235 парадигматичних класів та розподілили їх за 8 граматичними класами, 23 граматичними групами в межах 5 парадигматичних типів. Для зручного впорядкування лексем у межах парадигматичних типів пропонуємо ввести сигнатуру словозмінної парадигми, що складається з набору чотирьох чисел:

$$01 \quad . \quad 01 \quad . \quad 01 \quad . \quad 01$$

Перше число відповідає номеру парадигматичного типу (T), друге – номеру граматичного класу (P), третє – номеру граматичної групи (G), а четверте – номеру парадигматичного класу (Π). Діапазони значень номерів відповідають кількості T , P , G і Π . В іспанській мові ми виокремили п'ять парадигматичних типів (T). Значення чисел для P , G і Π у парадигматичних типах вказано нижче у Таблиці 4.13.

Таблиця 4.13. Нумерація P , G і Π у T

Назва	T	P	G	Π
Номінативний	01	01.01 ... 01.02	01.01.01	01.01.01.01 ... 01.01.01.08
			01.02.01	01.01.02.01 ... 01.01.02.07
			01.02.02	01.02.02.01 ... 01.02.02.08
Дієслівний	02	02.01 ... 02.03	02.01.01	02.01.01.01 ... 02.01.01.13
			02.01.02	02.01.02.01 ... 02.01.02.10
			02.02.01	02.02.01.01 ... 02.02.01.11
			02.02.02	02.02.02.01 ... 02.02.02.06
			02.02.03	02.02.03.01 ... 02.02.03.19
			02.02.04	?
			02.02.05	02.02.05.01 ... 02.02.05.75
			02.02.06	02.02.06.01 ... 02.02.06.16
			02.02.07	02.02.07.01 ... 02.02.07.08
			02.02.08	?
			02.03.01	?
			02.03.02	02.03.02.01 ... 02.03.02.03
Займенниковий	03	03.01 ... 03.02	03.01.01	03.01.01.01 ... 03.01.01.03
			03.01.02	03.01.02.01 ... 03.01.02.08
			03.01.03	03.01.03.01 ... 03.01.03.05
			03.02.01	03.02.01.01 ... 03.02.01.03
			03.02.02	03.02.02.01 ... 03.02.02.05
			03.02.03	03.02.03.01 ... 03.02.03.04
Детермінантний	04	04.01	04.01.01	04.01.01.01 ... 04.01.01.03
			04.01.02	04.01.02.01 ... 04.01.02.03

Пропонована сигнатура є засобом візуалізації відношень між елементами *T*, *P*, *G* та *Π* Л-системи граматичного типу в лексикографічній базі даних. Так, стовпці відображають відношення: 1) *T* – «парадигматичний тип»; 2) *P* – «парадигматичний тип – граматичний клас»; 3) *G* – «парадигматичний тип – граматичний клас – граматична група», «граматичний клас – граматична група»; 4) *Π* – «парадигматичний тип – граматичний клас – граматична група – парадигматичний клас», «лексема – парадигматичний клас». Отже, за допомогою словозмінної сигнатури можливе групування та вибірка лексем, що:

а) змінюються за певним набором граматичних параметрів. Так *T* із сигнатурою 01 містить сукупність лексем, що відмінюються за числом, а саме: іменники, прикметники, неозначені займенники (прикметники-займенники), порядкові числівники, (прикметники-числівники);

б) мають певні граматичні ознаки, що впливають на словозміну. Так, у номінативному парадигматичному типі наявні два граматичні класи: 01.01 та 01.02. Перший складають лексеми із закінченням на голосний, а другий – лексеми із закінченням на приголосний. У дієслівному парадигматичному типі наявні три граматичні класи, що містять дієслова з граматичною ознакою «правильні», «неправильні», «мають лише безособові форми»;

в) мають певний тип словозміни, що відповідає граматичній ознаці лексем. Наприклад, тип словозміни іспанських дієслів характеризує регулярність та повноту парадигми. Якщо вибрати дієслова з граматичною ознакою «неправильні» (граматичний клас 02.02), то для них можна отримати всі типи словозмін: орфоепічні (02.02.01 і 02.02.02), акцентуаційні (02.02.03 і 02.02.04), морфологічні (02.02.05 і 02.02.06) та комбіновані (02.02.07 і 02.02.08);

г) мають словозмінну парадигму, утворювану однаковим набором квазіфлексій. Так, парадигматичний клас 02.01.01.02 групує всі правильні дієслова із закінченням на *-er*, граматичні словоформи яких утворюються за таким набором квазіфлексій: {*-o*, *-es* / *-és*, *-e*, *-emos*, *-éis*, *-en*, *-í*, *-iste*, *-ió*, *-imos*, *-isteis*, *-ieron*, *-ía*, *-ías*, *-ía*, *-íamos*, *-íais*, *-ían*, *-eré*, *-erás*, *-erá*, *-eremos*, *-eréis*, *-erán*, *-ería*, *-erías*, *-ería*, *-eríamos*, *-eríais*, *-erían*, *-a*, *-as*, *-a*, *-amos*, *-áis*, *-an*, *-iera* o *-iese*, *-ieras* o *-ieses*, *-iera* o *-iese*, *-iéramos* o *-iésemos*, *-ierais* o *-ieseis*, *-ieran* o *-iesen*, *-iere*, *-ieres*, *-iere*, *-iéremos*, *-iereis*, *-ieren*, *-e*, *-a*, *-ed*, *-en*, *-er*, *-iendo*, *-ido*}, – *beber*, *comer*, *creer*, *romper* *temer*, *toser* і т. д.

Крім цього, пропонована сигнатура дає змогу групувати, а також включати до вибірки парадигматичні класи, лексеми яких зазнають певні зміни в своїй будові. Наприклад, парадигматичні класи 01.02.02.01, 01.02.02.03, 01.02.02.04, 01.02.02.05, 01.02.02.07, 01.02.02.08 відображають втрату наголосу під час утворення множини. Словозмінні класи неправильних дієслів відображають мовні зміни під час їхнього дієвідмінювання. Наприклад, наступні класи відображають такі зміни морфологічного типу: *o* → *üe* (02.02.05.01), *e* → *ie* (02.02.05.02 ... 02.02.05.13), *e* → *i* (02.02.05.31, 02.02.05.32) втрата голосного *e* (02.02.05.42, 02.02.05.43). Повний перелік парадигматичних класів, де відбуваються зміни в структурі дієслова, подано в підрозділі 4.2.3.

4.3.4. Лексикографічна параметризація словозміни

Як відзначає А. А. Залізняк, повний граматичний словник має для кожного реєстрового слова вказувати всі ті його характеристики, що є суттєвими для граматично правильних фраз, які містять це слово [20 с. 3]. Основне призначення словника – подавати словозмінну парадигму для всіх змінюваних слів іспанської мови. Оскільки словозмінна парадигма – це сукупність граматичних станів, які мовна одиниця може набувати в тексті або реченні, її можна представити як модель такого вигляду:

$$Fg(x)^{[k]} = \sum_k f_i^{[k]} g_i^{[k]} l^{[k]}(x) \quad (4.51.)$$

Нагадаємо, що компонент f характеризує граматичну форму в цілому, g – сама граматична форма, тобто репрезентант граматичного стану в певному контексті, l – лексичний компонент заголовкової одиниці. Щодо останнього, зауважимо, що словозміна не залежить від змістового компонента мовної одиниці. Але, як показує аналіз мовних одиниць, представлених у *DLE 23*, в іспанській мові наявні дієслова, лексичне значення яких впливає на їхню словозміну. З погляду теорії Л-систем граматичного типу такі слова мають розглядатися окремо, тобто як омоніми з відповідним номером k . Індекс $i = 0 \dots N$. При $i = 0$ граматичний стан відповідає канонічній формі заголовкової одиниці. Діапазон значень N індексу i залежить від парадигматичного типу. Так, у номінативному та детермінантному $N = 2$, дієслівному $N = 55$, займенниковому $N = 4$ та нульовому $N = 0$. З огляду на сказане у граматичному словнику передбачено кілька груп лексикографічних параметрів, що 1) характеризують граматичну форму, тобто репрезентують компонент f ; 2) відображають словозміну, тобто компоненти g , та деякі лексичні особливості, що впливають на словозміну (компонент l); та 3) класифікаційні.

Першу групу складають такі параметри: «частина мови» (іменник, прикметник, дієслово, артикль тощо), «граматична категорія» (наприклад, тип артикля, рід іменника), «додатковий» (додаткові граматичні властивості, можливості функціонування в інших частинах мови; вказівка на поширеність словозміни на певній території). Перший параметр є обов'язковим, два останні подаються лише тоді, коли треба вказати на різновид частини мови. Наведені параметри відображаються в словниковій статті за допомогою системи ремарок, прийнятої для *DLE 23*. Іменники мають такі позначення: «m.» (іменник чоловічого роду), «f.» (іменники жіночого роду), «m. у f.» (іменники) та «m. о f.». Займенники позначаються відповідною ремаркою та вказівкою на додаткові граматичні категорії, наприклад: «pron. person. 1.^a pers. m. у f. sing.» (особовий займенник 1-ої ос. чоловічого й жіночого роду). Якщо слово належить одночасно до різних частин мови, тобто має змішаний граматичний стан, але при цьому зберігає свою словозмінну парадигму, воно може позначатися таким чином: «adj./m.» (прикметник-іменник чоловічого роду), «adj./m. у f.» (прикметник-іменник спільного роду), «adj./num. f.» (прикметник-числівник

жіночого роду) тощо. Так, наприклад, перша ремарка означає, що слово одночасно належить і до прикметника, і до іменника чоловічого роду, але його словозмінна парадигма та сама. Повний перелік ремарок на позначення лексикографічних параметрів подано в Додатку Г.

Другу групу складають параметри, за якими подають словозміну. Так, для мовних одиниць номінативного й детермінантного парадигматичного типу це «однина» і «множина», дієслівного типу – «особа», «число», «час» і «спосіб» та «безособові форми», для займенникового типу – «відмінок». Усі ці параметри відображаються через набір граматичних форм, кожна з яких репрезентує граматичний стан лексеми. Додатковим параметром аналізованої групи виступає «омонімія», коли однакові за формою слова входять до різних парадигматичних типів або граматичних класів, «лексичне значення» (для омонімів), якщо воно впливає на парадигму (наприклад, у випадку з дієсловами з подвійною або дефектною парадигмою). Розпишемо формальні моделі, за якими подаються словозмінні параметри для виокремлених парадигматичних типів.

Номінативний має парадигму з трьох елементів у такій послідовності: канонічна форма (g_0), однина (g_1) і множина (g_2), що представляють граматичні форми f_0 , f_1 та f_2 . Символом i позначено відповідний індекс граматичного роду, а p – номер елемента парадигми:

$$\forall T^N \exists f, g \text{ такі що } f_0 = \{\omega_i^1, \omega_1^2\}, f_1 = \{\omega_1^2\}, f_2 = \{\omega_2^2\}, \text{ а } g_p = c * w(f_p), \text{ де } i = 1 \dots 4; p = 0, 1, 2. \quad (4.52.)$$

Дієслівний складає парадигма з 52 особових форм дієслова ($g_1 \dots g_{52}$) відповідно до особи, числа, часу і способу f_p (де $p = 1 \dots 52$) плюс три безособові форми f_{53}, f_{54}, f_{55} – інфінітив (g_{53}), герундій (g_{54}) і дієприкметник (g_{55}). Вихідна форма f_0 представлена інфінітивом $g_0 = g_{53}$. Символом p позначено індекс словоформи, i – номер особи, j – номер числа, k – номер часу, l – номер особи. Послідовність подання дієслівних форм є така:

$$\begin{aligned} \forall T^V \exists f, g \text{ такі що } f_0 &= \Omega^7, f_p = \{\omega_i^4, \omega_j^2, \omega_k^3, \omega_l^5\}, f_{53} = \Omega^7, f_{54} \\ &= \Omega^8, f_{55} = \Omega^9, \text{ а } g_p = c * w(f_p) \end{aligned} \quad (4.53.)$$

де $p = 0 \dots 52; i = 1 \dots 4; j = 1, 2; k = 0 \dots 4; l = 1 \dots 4$.

Характерним для займенникового є парадигма з чотирьох граматичних форм $g_1 \dots g_4$, що відповідають називному f_1 , давальному f_2 , знахідному f_3 та місцевому f_4 . Канонічна форма g_0 збігається з формою займенника в називному відмінку. Індеси позначають номери: p – словоформи, i – особи, j – роду, k – числа та l – відмінка. Послідовність подання відмінкових словоформ є така:

$$\begin{aligned} \forall T^P \exists f, g \text{ такі що } f_0 &= \{\omega_i^4, \omega_j^1, \omega_k^2, \omega_l^6\}, f_p = \{\omega_i^4, \omega_j^1, \omega_k^2, \omega_l^6\}, \\ \text{а } g_p &= c * w(f_p), \text{ де } p = 1 \dots 4; i = 1 \dots 3; j = 1, 2, 3; k = 1, 2; \\ &l = 1 \dots 4. \end{aligned} \quad (4.54.)$$

Словоформи в детермінантному парадигматичному типі представлено за тими самими параметрами, що й у номінативному – тобто однина f_1 та множина f_2 . Зауважимо, що в аналізованому типі представлено лише одиниці чоловічого та жіночого роду, саме тому індекс i параметра граматичного роду набуває лише значення 1 і 2. Так само як в номінативному, парадигму складають три елементи, а саме вихідна форма, форма однини і форма множини:

$$\forall T^D \exists f, g \text{ такі що } f_0 = \{\omega_i^1, \omega_i^2\}, f_1 = \{\omega_1^2\}, f_2 = \{\omega_2^2\},$$

$$\text{а } g_p = c * w(f_p), \text{ де } i = 1, 2; p = 0, 1, 2. \quad (4.55.)$$

Наведемо у таблиці 4.14 лексикографічні параметри, що відображають у статті компоненти $f, g, [k]$ та l .

Таблиця 4.14. Лексикографічні параметри

Комп. грам. стану	Назва параметра	Формальна ознака	Приклад
f_0	Параметр канонічної форми	-//-	-//-
f_p	Параметр p -го елемента парадигми	Назва словозмінної форми	«singular», «plural», «1a persona singular»
g_0	Канонічна форма	Заголовкове слово жирним шрифтом	cómico, hablar, leona, yo
g_p	Елемент парадигми	Граматична форма	yo, me, me, mí, connmigo
$[k]$	Номер омоніма	Верхній індекс заголовкового слова	acostar¹, acostar²
l^{41}	Семантична характеристика	Стисле тлумачення	«Llegar a la costa»

Для зручності відображення зазначених лексикографічних параметрів ми їх розділили за такими зонами: 1) зона заголовкового слова: реєстрове слово в канонічній формі (g_0); номер омоніма (k) у випадку з омонімічною одиницею; параметр подання канонічної форми (f_0), що не відображається формально у словниковій статті; семантична характеристика (l) у випадку омонімічної одиниці; 2) зона словозмінної парадигми, що містить комплекс елементів g_p відповідно до набору параметрів їхньої словозміни f_p ; 3) зона додаткової інформації, наприклад, територіальна поширеність тієї чи іншої словозмінної парадигми. Розподіл лексикографічних параметрів за вказаними зонами для одиниць різних парадигматичних типів подано в Додатку Д. У зоні заголовкового слова також подаються ремарки на позначення частини мови та додаткових граматичних характеристик заголовкового слова.

⁴¹ Зазначимо, що назва параметра є умовною. Крім семантики, він може відображати додаткові граматичні («U. t. c. s.» – вживається також як іменник) та лінгвогеографічні характеристики («En Esp., conjug. c. reg.» – в Іспанії дієвідмінюється як правильне дієслово).

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Важливим напрямком сучасного вітчизняного мовознавства є комп'ютерна лексикографія, яка за відносно короткий період пройшла інтенсивний, позначений важливими досягненнями, шлях розвитку. Значною мірою він ґрунтується на виваженому поєднанні методів, принципів та засад традиційної лексикографії з новітніми методами, що виникають у сфері сучасних комп'ютерних технологій та інформаційних систем. Розроблення систем опрацювання текстової інформації, технологій конвертації паперових словників до цифрового формату, систем екстракції знань для створення онтологій, а також програмного інструментарію для дослідження мови, зокрема іспанської, повинні ґрунтуватися на відповідних теоретико-лінгвістичних засадах. Ці засади визначають принципи побудови формальних моделей опису мови. У такому контексті своєчасною постає лінгвістична проблема створення формальних моделей інтегрального опису мови, зокрема іспанської. Інтегральний лексикографічний опис передбачає, що мова має бути максимально повно представлена з погляду граматики, лексики і прагматики.

Інтегральний лексикографічний опис іспанської мови, орієнтований на застосування в комп'ютерній лексикографії, реалізовано з використанням апарату теорії лексикографічних систем і феноменологічної теорії мови. У нашому дослідженні реалізовано два підходи. Перший передбачає об'єднання Л-систем, що представляють різні мовні феномени (граматика, лексика та прагматика), в межах складної Л-системи, якою є тлумачний словник. За основу було взято тлумачний словник іспанської мови Королівської Академії (*DLE 23*). Відповідно до другого підходу відбувається об'єднання двох Л-систем – тлумачного та словозмінного типів. У річищі феноменологічного підходу до формального опису Л-системи іспанської мови в українській іспаністиці вперше:

- побудовано формальну модель семантичних станів, що відображає особливості реалізації лексико-граматичних властивостей іспанськими мовними одиницями;

- досліджено семантичні девіації (мовні неоднозначності) іспанських мовних одиниць, тобто здатність цих одиниць утворювати суперпозиції двох або кількох семантичних станів, при цьому суперпозиція може утворюватися як за граматичним, так і лексичним компонентами семантичних станів;

- розроблено інструмент для розкладання (деінтеграції) словникових статей на окремі лексикографічні структури (β -структури), що відображають параметри реалізації граматичного та лексичного компонентів семантичного стану;

- побудовано формальну модель Л-системи *DLE 23* та встановлено відношення (σ -відношення) на лексикографічних структурах *DLE 23*, за рахунок яких відбувається інтеграція семантики, граматики та прагматики; також досліджено та формально описано лінгвістичні ефекти, що індукують у межах *DLE 23* похідні лексикографічні структури;

– побудовано формальну модель Л-системи словозмінного типу, розроблено словозмінну класифікацію, яка охоплює всі одиниці іспанської мови, визначено лексикографічні структури, а також взаємозв'язки між ними; встановлено взаємозв'язок між Л-системами тлумачного та словозмінного типів.

За феноменологічною теорією мови, семантичні стани є результатом сприйняття та опрацювання мовнорозумовим апаратом людини фактів навколишньої дійсності та присвоєння їм відповідної форми та змісту. Отже, семантичний стан є ніщо інше, як результат інтеграції змістового та формального компонентів на когнітивному рівні. Найповнішою колекцією семантичних станів є тлумачний словник іспанської мови.

Враховуючи особливості подання в словнику *DLE 23* граматичних і лексичних характеристик, а також відображення їхнього взаємозв'язку, модель семантичного стану іспанської мовної одиниці враховує: 1) залежність лексичного значення від частиномовної належності; 2) здатність окремих іспанських мовних одиниць реалізовувати лексичне значення лише за наявності певних граматичних значень; 3) здатність омонімічної одиниці реалізовувати власні значення як граматичні, так і лексичні; 4) обмеження вживання мовних одиниць у певному лексичному значенні лінгвопрагматичними параметрами (географічний ареал, предметна галузь, культурно-естетичні особливості тощо); 5) вплив лінгвопрагматичних параметрів на реалізацію словозмінних характеристик іспанськими мовними одиницями – дієсловами.

Отже, враховуючи специфіку іспанських мовних одиниць, формальну модель семантичного стану складають граматичний та лексичний компоненти, а також функція, що забезпечує взаємозв'язок між цими компонентами. Граматичний компонент представляє набір усіх можливих словоформ, що може набувати одиниця в певних контекстах, а лексичний компонент – зміст, тобто лексичну семантику мовної одиниці. Функція встановлює відповідність певної сукупності лексичних значень кожному граматичному значенню. Крім цього, формальна модель враховує здатність реалізовувати як «чисті», так і «змішані» семантичні стани. Проведений аналіз іспанських мовних одиниць, описуваних у *DLE 23*, наочно демонструє, що будь-який семантичний стан мовної одиниці у певному контексті може утворювати з іншими станами комбінацію з двох або більше елементів, тобто суперпозицію семантичних станів.

Перший підхід до інтеграції – об'єднання окремих Л-систем у межах Л-системи тлумачного словника. Отже, Л-система тлумачного словника іспанської мови є складною за своєю структурою, оскільки складається з кількох підсистем: першу представляють реєстрові одиниці, другу – словосполучення «іменник + прикметник», третю – словосполучення інших типів (прийменникових, прислівникових, дієслівних тощо), а третю – відсилкові словосполученнями. Кожна з них розглядається як автономна Л-система. Усі ці три Л-системи розкладаються на β -структури, які несуть у собі інформацію про граматичні та лексичні (семантика та прагматика) властивості реєстрових одиниць. Такі β -структури відображають формальні й змістові компоненти семантичних станів іспанських мовних одиниць. Об'єднання β -

структур у межах Л-системи тлумачного словника іспанської мови відбувається за допомогою σ -зв'язків.

Другий підхід – об'єднання Л-систем тлумачного та словозмінного типів. Такий тип передбачає опис взаємодії словника і граматики; тобто певній лексемі приписані властивості, звернення до яких може потребувати правил граматики; і, навпаки, правила граматики сформульовані з урахуванням певної інформації про описувану лексему.

У межах цього підходу створено словозмінний словник. Складність створення такого словника полягає в тому, що більшість іспанських слів має змішаний граматичний стан, тобто за своїми граматичними властивостями вони можуть входити одночасно до різних граматичних класів. За класифікаційними параметрами відбувається групування та вибірка лексем за належністю до «парадигматичного типу», «граматичного класу», «граматичної групи» і «парадигматичного класу». За першим параметром можна отримати всі парадигматичні класи з усіма їхніми моделями словозміни; усі граматичні класи та граматичні групи з усіма моделями словозміни, а також усі парадигматичні класи. Другий параметр дає змогу вибрати всі граматичні класи та/або групи з усіма чи певним видом (підвидом) словозміни в межах заданого парадигматичного типу. Наприклад, можна вибрати граматичний клас правильних дієслів, а в ньому – групи дієслів із повною та неповною парадигмою й отримати відповідні моделі словозміни. Останній параметр («парадигматичний клас») дає змогу вибрати один або кілька парадигматичних класів у межах граматичної групи та отримати всі лексеми разом з їхніми моделями. Класифікація та вибірка лексем у словнику може відбуватися за одним або кількома параметрами з використанням сигнатури словозмінної парадигми.

Практичним застосуванням результатів нашого дослідження у перспективі стане створення віртуальної лексикографічної лабораторії для тлумачного (ВЛЛ *DLE 23*) і словозмінного (ВЛЛ *GRAM DLE 23*) словників іспанської мови. Великі тлумачні словники в цифровій формі, до яких належить *DLE 23*, пропонують широкі можливості не лише для доступу та навігації різними структурними елементами, а й для інтеграції різних мовних фактів у єдиному об'єкті. Це досягається за рахунок формалізації структури текстового масиву тлумачного словника у вигляді β -структур та σ -зв'язків для його переведення до комп'ютерної бази даних. Виокремлені в *DLE 23* β -структури є тими частинами тексту, до яких буде забезпечено доступ у базі даних через розроблюваний лінгвістичний інструментарій ВЛЛ *DLE 23*, а σ установлюють параметри доступу до β та їх комбінації. Причому доступ забезпечуватиметься як до текстових, так і метатекстових елементів словника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров П. О понятии синонима / П. Александров // Лексическая синонимика: Сб статей. – М., 1967. – С. 38–42.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды : В 2 т. / Ю. Д. Апресян. – М. : Шк. «Языки рус. культуры», 1995. – 767 с.
4. Арбекова Т. И. Лексикология английского языка / Т. И. Арбекова. – М. – 1977. – 240 с.
5. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
6. Бережан С. Г. К семасиологической интерпретации явления синонимии / С. Г. Бережан // Лексическая синонимия. – М. : Наука, 1967. – С. 43–56.
7. Бехтерев В. М. Объективная психология / В. М. Бехтерев. – М., 1991. – 475 с.
8. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд – М., 1968. – 608 с.
9. Борисенко Н. С. Граматична омонімія як ознака процесу формування дієслівних перифраз з інфінітивом у сучасній іспанській мові : дис. канд. філол. наук: 10.02.05 / Н. С. Борисенко. – К., 1998. – 210 с.
10. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Р. А. Будагов. – М. : Высшая школа, 1967. – 376 с.
11. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський – К : Рад. школа, 1959. – 248 с.
12. Валиев К. А. Квантовая информатика. Компьютеры, связь и криптография / К. А. Валиев // Вестник РАН. – 2000 – Т. 70. – № 8. – С. 688–695.
13. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М.: Книжный дом «Либроком», 2012. – 192 с.
14. Власова Л. В. Семантическая диффузия, семантическая неопределенность: определение понятий [Электронный ресурс] / Л. В. Власова. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskaya-diffuziya-semanticheskaya-neopredelennost-opredelenie-ponyatiy>.
15. Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев – М. : Просвещение, 1965. – 408 с.
16. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг ; [пер. с нем. И. А. Акчурина и Э. П. Андреева]. – М., 1989. – 400 с.
17. Глушук-Олея Г. І. Дієслівна система іспанської мови: лінгвістичні дослідження та граматичний аналіз : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Г. І. Глушук-Олея. – Херсон : ХГУ, 2015. – 154 с.
18. Евгеньева А. П. Основне вопросы лексической синонимии / А. П. Евгеньева // Очерки по синонимике современного русского литературного языка. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1966. – С. 4–29.

19. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик – К.: Вища шк., 1972. – С. 31–34.
20. Зализняк А. А. Русское именное словоизменение / А. А. Зализняк. – М.: Наука, 1967. – 372 с.
21. Кириленко Г. Г. Краткий философский словарь / Г. Г. Кириленко. В. В. Швецов. М.: АСТ, Слово, – 2010 – 1030 с.
22. Колмогоров А. Н. Три подхода к определению понятия «количество информации» / А. Н. Колмогоров // Теория информации и теория алгоритмов. – М.: Наука, 1987. – С. 213–223.
23. Копотев М. В. Неоднозначность и пути ее разрешения в хельсинском аннотированном корпусе «ХАНКО»: Труды международной конференции «Корпусная лингвистика-2014» / М. В. Копотев. – СПб, 2004. – С. 165–175.
24. Кротевич Є. Словник лінгвістичних термінів / Є. Кротевич, Н. Родзевич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
25. Куприянов Е. В. Семантические состояния, индуцированные лексикографической системой толкового словаря испанского языка / Е. В. Куприянов // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – 2016. – Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – Т. 6. – № 3. – С. 58–70.
26. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
27. Лінгвістичні та технологічні основи тлумачної лексикографії / В. А. Широков [та ін.]. – К.: Довіра, 2010. – 295 с.
28. Любченко Т. П. Лексикографічні системи граматичного типу та їх застосування в засобах автоматизованого опрацювання мови: автореф. дис. . канд. техн. наук: 10.02.21 / Т. П. Любченко. – К., 2011. – 19 с.
29. Мельников Г. П. «Системная лингвистика и ее отношение к структурной» / Г. П. Мельников // Проблемы языкознания: Докл. и сообщ. советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов. – М.: Наука, 1967. – С. 98–102.
30. Мельников Г. П. Системный подход в лингвистике / Г. П. Мельников // Системные исследования. Ежегодник 1972. – М.: Наука, 1973. – С. 183–204.
31. Мокиенко В. Фразеология и языковая игра: динамика формы и смысла [Электронный ресурс] / В. Мокиенко. – Режим доступа: http://phraseoseminar.slovo-spb.ru/012_mok.pdf.
32. Новиков Л. А. Семантика русского языка: [Учеб. пособие] / Л. А. Новиков. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
33. Прескилл Дж. Квантовая информация и квантовые вычисления / Дж. Прескилл // Квантовая информация и квантовые вычисления. – М. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика»; Институт компьютерных исследований, 2008. – Том 1. – 464 с.
34. Прибрам К. Языки мозга. Экспериментальные парадоксы и принципы нейropsychологии / Прибрам К. [пер. с англ. Я. Н. Даниловой и Е. Д. Хомской]. – М., 1975. – 466 с.

35. Сингаївська Г. В. Семантичні та структурні особливості дієприкметника у сучасній іспанській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.05 / Г. В. Сингаївська. – К., 1998. – 187 с.
36. Сиротина В. А. Лексическая синонимика в русском языке / В. А. Сиротина. – Львов, 1960. – 48 с.
37. Тараненко О. О. Деякі аспекти теорії синонімії в плані створення синонімічного словника // Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 48–54.
38. Уколова В. И. Рождение средневекового энциклопедизма. Исидор Севильский / В. И. Уколова // Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VII века). – М. : Наука, 1989. – С. 196–276.
39. Успенский В. А. К определению падежа по А. Н. Колмогорову / В. А. Успенский // Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода. – № 5. – М. : [И МГППИЯ], 1957. – С. 11–18.
40. Хазанович А. П. Синонимия во фразеологии современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. П. Хазанович. – Л., 1958. – 17 с.
41. Чивилихин С. И. Квантовая информатика : учебн. пособ. / С. И. Чивилихин. – СПб : СПбГУИТМО, – 2007. – 80 с.
42. Шанский М. Н. Лексика современного русского языка / М. Н. Шанский. – М. : Просвещение, 1972. – 327 с.
43. Шапиро А. Б. Некоторые вопросы теории синонимов / А. Б. Шапиро // Доклады и сообщения института языкознания АН СССР. – М., 1955. – № 8. – С. 69–87.
44. Шипнівська О. О. Визначення синтаксично неоднозначних конструкцій в україномовному тексті / О. О. Шипнівська // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. – 2013. – № 4. – С. 67–76.
45. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К. : Наукова думка, 2004. – 328 с.
46. Широков В. А. Граматика у феноменологічному вимірі / В. А. Широков, І. В. Шевченко // Мовознавство. – 2014. – № 4. – С. 3–27.
47. Широков В. А. Лінгвістика і системність мови : стаття [Електронний ресурс] // IV Міжнародна Інтернет-конференція «Актуальні проблеми прикладної лінгвістики». – Режим доступу : http://prlingv.at.ua/publ/statti_2014_rik/v_a_shirokov_lingvistika_i_sistemnist_movi/2-1-0-19.
48. Широков В. А. Системні ефекти при лексикографічному описі мови / В. А. Широков // System Analysis and Information Technologies : 16-th International Conference SAIT 2014. Kyiv, Ukraine, May 26–30, 2014 : Proceedings. Kyiv, 2014. – С. 25
49. Широков В. А. Феноменологічні виміри граматики / В. А. Широков // Людина. Комп'ютер. Комунікація : міжнар. наук. конф., 28 – 30 травня 2013. – Львів, 2013. – С. 6–29.
50. Широков В. А. Інформаційна теорія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К. : Довіра, 1998. – 331 с.
51. Широков В. А. Грамматика как феноменологическая проблема / В. А. Широков // Бионика интеллекта. – 2013. – № 1. – С. 3–14.

52. Широков В. А. Элементы лексикографии / В. А. Широков. – К. : Довіра, 2005. – 304 с.
53. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія / В. А. Широков. – К. : Наукова думка, 2011. – 351 с.
54. Широков В. А. Системна семантика тлумачних словників / В. А. Широков // Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г.Скляренка. – К. : Наукова думка, 2012. – С. 487–510.
55. Широков В. А. Язык. Информация. Система / В. А. Широков. – Düsseldorf : Palmarium Academic Publishing, 2017. – 280 с.
56. Шмелев Д. Н. Проблема семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Изд-во ЛКИ/URSS, 2008. – 280 с.
57. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
58. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм «за» и «против». – М. – 1975. – С. 193–230.
59. Advertencias para el uso del diccionario [Recurso electrónico] / Real Academia Española. – Modo de Acceso : <http://www.rae.es/diccionario-de-la-lengua-espanola/que-contiene/item-numero-2>.
60. Aguirre Fajardo A. La lexicografía del español de América : evolución, tipología y metodología [Recurso electrónico] / Alejandro Fajardo Aguirre // La lengua española en América : normas y usos actuales. – Valencia : Universitat de Valencia, 2010. – P. 317–354. – Modo de acceso : <https://www.uv.es/aleza/esp.am.pdf>
61. Alcina J. Gramática Española / Juan Alcina, José Manuel Blecua. – Barcelona : Ariel, 1975. – 1244 p.
62. Ángel Esparza Torres M. Los inicios de la lexicografía en España / Miguel Esparza Torres // Historiografía lingüística en el ámbito hispánico. Fundamentos epistemológicos y metodológicos, 2007, Madrid: Arco/Libros P. 231–267.
63. Anglada Arboix E. Lexicografía española / Emilia Anglada Arboix. – Barcelona : Edicions de la Universitat de Barcelona, 2003 – 202 p.
64. Arias Battaner P. Nombres femeninos en el diccionario : problemas de lematización / Paz Battaner Arias, Javier Lahuerta Galán // Cuestiones de lexicografía. – Lugo : Tris Tram, 2002. – P. 53–62.
65. Arroyo Gelpí C. Diccionario del Español Actual [Recurso electrónico] / Cristina Gelpí Arroyo. – Modo de acceso : <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-239.htm>.
66. Azorín Fernández D. De la teoría a la práctica lexicográfica: el «Nuevo diccionario de la lengua castellana» de Vicente Salva / Dolores Azorín Fernández, Rosario Baquera Mesa // ELUA. Estudios de Lingüística. N. 10 (1994–1995)., Universidad de Alicante, – 1995. – P. 9–20.
67. Bajo Pérez E. Diccionarios : Introducción a la Historia de la Lexicografía Del Español / E. Bajo Pérez. – Gijón : Trea., 2000 – 262 p.
68. Bello A. Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos / Andres Bello. – Madrid: Arco Libros, 1988. – 5ª ed. – 1024 p.

69. Berdet F. La inclusión del componente pragmático en los diccionarios monolingües de español / Forgas Berdet, Joel Fernández García // *Perspectivas aplicadas de la lingüística aplicada*. – Zaragoza, 1998. – P. 381 – 387.
70. Blecua Manuel J. Historia de la lexicografía española. Sistema de marcación en la lexicografía española [Recurso electrónico] / José Manuel Blecua, Hecsil Coello. – Modo de acceso : <https://ru.scribd.com/document/122647039/Historia-de-la-lexicografia-espanola-Jose-Manuel-Blecua> (Fecha de acceso : 20.12.2017).
71. Bosque I. Una nota sobre la relevancia de la información sintáctica en el diccionario / Ignacio Bosque // *Palabra por palabra. Estudios ofrecidos a Paz Battaner*. – Barcelona : Institut Universitari de Lingüística Aplicada - Universitat Pompeu Fabra, 2006. – P. 47–53.
72. Bosque I. Las categorías gramaticales. Relaciones y diferencias / Ignacio Bosque. – Madrid : Síntesis, 2015. – 238 p.
73. Budor K. Aproximación lingüística a los juegos de palabras [Recurso electrónico] / K. Budor. – Modo de acceso : hrcak.srce.hr/file/179799.
74. Calero Vaquera M. L. Historia de la gramática española (1847–1920). De A. Bello a R. Lenz. / M. L. Calero Vaquera. – Madrid : Gredos, 1986. – 294 p.
75. Calzado Roldán A. La definición lexicográfica de los verbos impersonales de fenómenos naturales [Recurso electrónico] / Araceli Calzado Roldán. – Modo de acceso : <http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/679273998701472322679/031336.pdf?incr=1>.
76. Camancho Niño J. Teoría de la lexicografía en diccionarios monolingües del español (orígenes-siglo XXI) / Jesus Camancho Niño // Tesis doctoral elaborada por el doctorando Jesús Camancho Niño, Universidad de Jaén, 2014. – 356 p.
77. Caño R. Las gramáticas de la lengua castellana desde Nebrija hasta Correas / Ramajo Caño. – Salamanca : Universidad de Salamanca, 1987, – 269 p.
78. Caramés Díaz J. Algunos aspectos del tratamiento lexicográfico dado a los verbos derivados / J. Caramés Díaz // *Perspectivas Pragmáticas en Lingüística Aplicada*. – Zaragoza : ANUBAR, 1998. – P. 365–371.
79. Cariscondo Francisco M. F. La lexicografía del Español / Francisco M. Cariscondo // *Bulletin of Spanish Studies*, Volume LXXXIII, No5, 2006. – P. 695–709.
80. Carlos de Hoyos J. La marca de transición semántica: *sentido figurado* / José Carlos de Hoyos // *Revista de lexicografía*. – 1999 – 2000. – No 6. – P. 73–106.
81. Casado M. El “Diccionario del español actual” y los marcadores del discurso / Manuel Casado // *Lengua y diccionarios. Estudios ofrecidos a Manuel Seco*. – Madrid : Arco Libros, 2002. – P. 279–290.
82. Casares J. Diccionario histórico de la lengua española / J. Casares. – Madrid : Real Academia Española, 1972. – T. 1. – 1456 p.
83. Casares J. Diccionario ideológico: de la palabra a la idea, de la idea a la palabra / Julio Casares. – Barcelona : Gustavo Gili, 1942 [1999]. – 1369 p.
84. Casares J. Introducción a la lexicografía moderna / Julio Casares. – Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1992. – 356 p.

85. Casares J. Introduccion a la lexicografia moderna / J. Casares. – Madrid : Editorial CSIC, 1992. – 354 p.
86. Casares J. Nuevo concepto del diccionario de la lengua / J. Casares. – Madrid : G. Koehler., 1921. – 118 p.
87. Castro Ayala M. C. El indiculus universalis de François Pomey / M. C. Castro Ayala // Estudios de historia de la lexicografía española. – Málaga : Universidad de Málaga, 1996. – P. 49–59.
88. Contreras Izquierdo Narciso M. La lexicografía monolingüe del español en los siglos XIX y XX. / Narciso M. Contreras Izquierdo [Recurso electrónico] // Res Diachronicae Virtual, 2003. – Volumen II. – P. 439–447. – Modo de acceso : https://resdiachronicae.files.wordpress.com/2013/12/volumen-2-52_contreras_izquierdo.pdf.
89. Cruz Espejo E. La lexicografía no académica en el siglo XX y principios del XXI / Edilberto Cruz Espejo // Lexicografía Española, Barcelona: Ariel, 2003. – P. 281–306.
90. Cuadrado Gutiérrez J. Gramática y diccionario [Recurso electrónico] / Juan Gutiérrez Cuadrado. – Modo de acceso : http://cvc.cervantes.es/obref/congresos/sevilla/unidad/ponenc_cuadrado.htm.
91. Dacosta Cea V. Las marcas de uso de los diccionarios de español con vistas al desarrollo pragmático de los alumnos de español L2 / Vanessa Dacosta Cea // XV Congreso Internacional de la ASELE : Actas. – Sevilla, 2004. – P. 252–258.
92. Dapena Porto José A. Notas lexicográficas: La información sintáctica en los diccionarios comunes / José Álvaro Porto Dapena // LEA Lingüística Española Actual. – 1988. – Vol. X. – No1. – P. 133–151.
93. De Bruyne J. Las preposiciones / Jaques de Bruyne // Gramática descriptiva de la lengua española, Madrid: Espasa-Calpe 1999. – Vol. 1: Sintaxis básica de las clases de palabras. – P. 657 – 703.
94. De Taboada Núñez M. Diccionario castellano / Manuel Núñez de Taboada. – París : Seguin, 1825. – 837 p.
95. Di Tullio A. Manual de gramática del español: Desarrollos teóricos, ejercicios, soluciones / Ángela di Tullio. – Buenos Aires: Edicial, 1997. – 440 p.
96. Diccionario de la lengua castellana / La Academia Española. – Madrid : Imprenta de D. Francisco Fernandez, 1843. – 765 p.
97. Diccionario de la lengua castellana / La Academia Española. – Madrid : Imprenta Real, 1832. – 870 p.
98. Diccionario de la lengua castellana / La Academia Española. – Madrid : Imprenta de D. Francisco Fernández, 1843. – 870 p.
99. Diccionario de la lengua castellana / La Real Academia Española. – Madrid : Imprenta Real, 1869. – 765 p.
100. Diccionario de la lengua española / Real Academia Española. – Madrid : Espasa Calpe, 1992. – 2133 p.
101. Diccionario de la lengua española / Real Academia Española. – Madrid : Espasa Calpe, 2001. – 2368 p.
102. Diccionario histórico de la lengua española / Real Academia Española. – Madrid : Espasa Calpe, 1972. – T. I. – 1302 p.

103. El nuevo diccionario académico será digital y más panhispánico [Recurso electrónico] / Real Academia Española. – Modo de acceso : www.rae.es/noticias/el-nuevo-diccionario-academico-sera-digital-y-mas-panhispanico.

104. Escrivà Bargalló M. Gramática y diccionario : la flexión verbal / Maria Bargalló Escrivà // Léxico y diccionarios. – Tarragona : Universitat Rovira i Virgili, 1996. – P. 37–54.

105. Escrivà Bargalló M. La información gramatical en la definición de los verbos : el tratamiento del acusativo interno en los diccionarios de la Real Academia Española / Maria Bargalló Escrivà // Actas del III Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española. Salamanca : 22–27 de noviembre de 1993. – Madrid : Arco Libros, 1996. – V. 2. – P. 1185–1192.

106. Esparza Torres M. Los inicios de la lexicografía en España / Miguel Esparza Torres // Historiografía de la lingüística en el ámbito hispánico. Fundamentos epistemológicos y metodológicos. – Madrid : Arco/Libros, 2007. – P. 231–267.

107. Esquivel Carriscondo Franciso M. La lexicografía del español de América / Francisco M. Carriscondo Esquivel // Bulletin of Spanish Studies. – 2006. – Volume 85. – Issue 5. – P. 695–709.

108. Ezquerria Alvar M. De antiguos y nuevos diccionarios del Español / M. Alvar Ezquerria. – Madrid : Arco/Libros, 2002. – 483 p.

109. Ezquerria Alvar M. El Diccionario de Terreros // De antiguos y nuevos diccionarios del Español : artículos / M. Alvar Ezquerria. – Madrid : Arco/Libros, 2002. – P. 287 – 303.

110. Ezquerria Alvar M. Estudios de historia de la lexicografía del Español / Manuel Alvar Ezquerria / Manuel Alvar Ezquerria. – Málaga : Universidad de Málaga, 1996. – 182 p.

111. Ezquerria Alvar M. El caminar del diccionario académico / Manuel Alvar Ezquerria // Proceedings of the 4th EURALEX International Congress, Malaga: Biblograf. – 1990. – P. 3–27.

112. Ezquerria Alvar M. Algunos aspectos de la presencia gramatical en el diccionario / Manuel Alvar Ezquerria // IV Jornadas de Metodología y Didáctica de la Lengua Española. Sintaxis. – Cáceres : Universidad de Extremadura, 1997. – . P. 115–130.

113. Ezquerria Alvar M. La lexicografía monolingüe del siglo XVIII. / M. Alvar Ezquerria. – Madrid : Universidad Complutense de Madrid, 2005. – 18 p.

114. Fernández Azorín D. Sobre los límites de la gramática en los diccionarios (Una ojeada a la evolución de las indicaciones gramaticales en los ediccionarios monolingües del español) / Dolores Azorín Fernández, María Antonia Martínez Linares // Estudios de lingüística. – Alicante : Universidad de Alicante., – 2001. – No 15 – P. 361–380.

115. Fernández Ramírez S. Gramática española / Salvador Fernández Ramírez. – Madrid: Revista de Occidente, 1951. – Tomo IV : El verbo y la oración. – 486 p.

116. Fernández Soriano O. El pronombre personal. Formas y distribuciones. Pronombres átonos y tónicos // Gramática descriptiva de la lengua española, Espasa-Calpe 1999. – Vol. 1: Sintaxis básica de las clases de palabras. – P. 1209–1273.

117. Freifrau Von B. Los inicios de la lexicografía española / Barbara Von Freifrau // *Lexicografía Española*, Barcelona: Ariel, 2003. – P. 151–174.
118. García Martín J. La definición de las palabras derivadas: los adjetivos en -oso // *Reflexiones sobre el diccionario*. – Coruña : Universidad de Coruña, 2007. – P. 253–263.
119. García Martín J. Sobre la acción y el efecto del verbo / Josefa Martín García // *Revista de Lexicografía*. – 2011. – No XVII. – P. 97–114.
120. García-Macho Ma. Lourdes. Algunas consideraciones en tomo al Vocabulario y al Diccionario de Elio Antonio de Nebrija / Ma. Lourdes García-Macho // *Revista de Filología Española*. – 2003. – LXVII. – P. 90–103.
121. Gifre Martinell E. Los sinónimos : importancia de los matices distintivos / Emma Martinell Gifre // *Actas del II Congreso Internacional de la ASELE* :. – Málaga, 1990. – P. 335–343.
122. Gómez Asencio J. J. Gramática y categorías verbales en la tradición española 1771–1847 / J. J. Gómez Asencio. – Salamanca : Universidad de Salamanca, 1981. – 376 p.
123. Haensch G. La situación actual de la lexicografía del español de América / Günther Haensch // *Revista de Filología Románica*. – Madrid : Universidad Comptense, 1986. – No IV. – P. 281–293.
124. Haensch G. Los diccionarios del español en el siglo XXI / Günther Haensch, Carlos Omeñaca. – Salamanca : Ediciones Universidad Salamanca, 2004. – 400 p.
125. Haensch G. Los diccionarios del español en el siglo XXI. – Universidad de Salamanca, 2004. – 398 p.
126. Hogaboam, Th. Lexical ambiguity and sentence comprehension / Th. Hogaboam // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. – 1975. – No 14. – P. 265–274.
127. Hualde J. I. Introducción a la lingüística Hispánica / J. I. Hualde, A. Olarrea, A. M. Escobar, C. E. Travis. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 554 p.
128. International Telecommunication Union [Electronic Resource] : [Web Site]. – Electronic data. – Geneve : ITU, 2017. – Access mode : <https://www.itu.int/en/Pages/default.aspx> (Reference date 30.06.2016) – Title from screen.
129. Internet World Stats [Electronic Resource] : [Web Site]. – Electronic data. – Miniwatts Marketing Group, 2017. – Access mode : <http://www.internetworldstats.com/stats.htm#links> (Reference date 30.06.2016) – Title from screen.
130. Jastrzemski J. E. Multiple meanings, number of related meanings, frequency of occurrence, and the lexicon / J. E. Jastrzemski // *Cognitive Psychology*. – 1981. – No 13. – P. 278–305.
131. Javier de Cos Ruiz F. La información gramatical en los diccionarios de la Real Academia Española : Revisión histórica de los verbos con complemento

- predicativo / Franciso Javier de Cos Ruiz // El diccionario de la Real Academia Española : ayer y hoy. – Coruña : Universidade de Coruña, 2006. – P. 55–68.
132. Kovacci O. El adverbio / Ofelia Kovacci // Gramática descriptiva de la lengua española, Madrid : Espasa-Calpe 1999. – Vol. 1: Sintaxis básica de las clases de palabras. – P. 705–785.
133. Lamiroy B. Léxico y gramática del español. Estructuras verbales de espacio y de tiempo. – Barcelona : Anthropos, 1991. – 151 p.
134. Lara Luís F. Teoría del diccionario monolingüe / Luís Fernando Lara. – México: El Colegio de México, 1997. – 274 p.
135. Lara Ahumada I. Aspectos de lexicografía teórica. Aplicaciones al Diccionario de la Real Academia Española / Ignacio Ahumada Lara. – Granada : Universidad de Granada, 1989. – 295 p.
136. Lope Blanch J. Análisis gramatical del discurso / Juan Lope Blanch. – Ciudad de México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1987. – 185 p.
137. López Morales H. Sociolingüística, pragmática y lexicografía / Humberto López Morales // Lexicografía y lexicología en Europa y América. Homenaje a Günther Haensch en su 80 aniversario. – Madrid : Biblioteca Valenciana, 2003. – P. 385–390.
138. Magariños Victoria M. La información gramatical en los diccionarios de aprendizaje del español: el caso de las construcciones con verbos de soporte [Recurso electrónico] / María Victoria Magariños. – Modo de acceso : <http://p3.usal.edu.ar/index.php/elesup/article/view/3276/4060>.
139. Mateu Serra Rosa M. El *DRAE*: algunas consideraciones para un posible enfoque pragmático / María Mateu Serra Rosa // Así son los diccionarios. – Lleida : Universitat de Lleida, 1999, P. 203–219.
140. McLuhan M. The Medium is the Massage : An Inventory of Effects / M. McLuhan, Q Fiore. – N. Y. : Random House, 1967. – 157 p.
141. Medina Guerra A. Lexicografía española / Antonia Medina Guerra. – Barcelona : Ariel, 2003. – 427 p.
142. Miranda A. Aquellas sonadas soñadas invenciones. Algunos juegos fónicos como recurso de oralización en el *Quijote* [Recurso electrónico] / A. Miranda. – Modo de acceso : http://ru.ffyl.unam.mx/bitstream/handle/10391/3067/10_Hor_Cult_Quijote_2010_Miranda_101-110.pdf?sequence=1.
143. Montorno Martínez J. La obra lingüística de Julio Casares : Tesis doctoral / Jorge Martínez Montorno. – Granada : Universidad de Granada, 2005. – 380 p.
144. Nieto Jiménez L. Tesoro lexicográfico del español marino anterior a 1726. – Madrid : Arco/Libros, 2002. – 240 p.
145. Niño Camancho J. Teoría de la lexicografía en diccionarios monolingües del español (orígenes-siglo XXI) : Tesis doctoral / Jesús Camancho Niño. – Jaén, 2014. – 356 p.
146. Nueva Gramática Española. – Madrid : Espasa Libros, 2010. – 608 p.
147. Onifer W. Accessing lexical ambiguities during sentence comprehension: Effects of frequency of meaning and contextual bias / William and Swinney Onifer, A. David // Memory & Cognition – 1981. – No 9. – P. 225–236.

148. Ottonello Baralo M. El conocimiento gramatical codificado en el lexico y su tratamiento en manuales del español como segunda lengua / Marta Ottonello Baralo // XV Congreso Internacional de la ASELE : Actas. – Sevilla, 2004. – P. 151–153.
149. Palabras, normas y discurso : en memoria de Fernando Lázaro Carreter / Luis Santos Río, Julio Borrego Nieto, Juan Felipe García Santos et al. – Salamanca : Ediciones Universidad de Salamanca, 2005. – 1232 p.
150. Pascual José A. La coherencia en los diccionarios de uso / José A. Pascual // Léxico y diccionarios. – Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 1996. – P. 167 – 198.
151. Pena J. Formación de palabras, gramática y diccionario / Jesús Pena // Revista de Lexicografía. – 1994 – 1995. – No 1. – P. 163–180.
152. Peña H.: La ambigüedad [Recurso electrónico] / H. Peña. – Modo de acceso : http://www.humanidades.uach.cl/documentos_linguisticos/docannexe.php?id=437.
153. Pérez Lagos M. F. Diccionario y pragmática / M. F. Pérez Lagos // Léxico y voces del español. – Málaga, Universidad de Málaga, 1999. – P. 113–128.
154. Pérez González R. El tratamiento lexicográfico de las raíces sufijas y prefijas / Rosario González Pérez // Cuestiones de lexicografía. – Lugo : Tris Tram, 2002. – P. 107–117.
155. Pinto Hoyos S. La conjugación verbal en los diccionarios / Saturnina Hoyos Pinto // Analecta Malacitana. – 1987. – Vol. X. – No 1. – P. 181–194.
156. Pla y Torres C. Diccionario de la lengua castellana por la Academia Española / Cristóbal Pla y Torres. – París : Librería de Cormon y Blanc, 1826. – 604 p.
157. Platero G. El contenido gramatical en los repertorios lexicográficos / García Platero, Juan Manuel // Indagaciones sobre la lengua. Estudios de filología y lingüística españolas en memoria de Emilio Alarcos. – Sevilla : Universidad de Sevilla, 2001. – P. 417–436.
158. Porto Dapena Jose A. La lematización de los pronombres en los diccionarios actuales / José Alvaro Porto Dapena // Revista de Lexicografía. – 2003 – 2004. – No 10. – P. 139–182.
159. Ramón Carriazo Rúa J. Los comienzos de la lexicografía monolingüe / José Ramón Carriazo Rúa, Ma Jesus Mancho Duque // Lexicografía Española, Barcelona: Ariel, 2003. – P. 205–234.
160. Roca Pons J. El problema de las partes de la oración / J. Roca Pons // Español Actual. – 1965. – No 5. – P. 1–2.
161. Rodríguez Córdoba F. Introducción a la lexicografía española / F. Córdoba Rodríguez. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomuci, 2001. – 131 p.
162. Rojo G. Problemas lingüísticos e informáticos en los diccionarios de construcción y régimen / G. Rojo // Actas del Congreso de la Lengua Española: Sevilla, 7 al 10 Octubre, 1992. – Madrid, Pabellón de España-Instituto Cervantes-Real Academia Española, 1992. – P. 307–315.
163. Ruhstaller S. Las obras lexicográficas de la Academia / Stefan Ruhstaller // Lexicografía Española, Barcelona: Ariel, 2003. – P. 235–261.

164. Sager Juan C. Practical Course in Terminology Processing / Juan Carlos Sager. – Ámsterdam – Filadelfia : John Benjamins, 1990. – 264 p.
165. Salas Guerra L. Pragmática y lexicografía: análisis de las marcas pragmáticas en el *Diccionario Salamanca de la lengua Española* / Luis Guerra Salas, María Elena Gómez Sánchez // XVI Congreso Internacional de la ASELE : Actas. – Oviedo, 2005. – P. 353–362.
166. Salvador G. Sí hay sinónimos / G. Salvador // Semántica y lexicología del español. – Madrid: Paraninfo, 1985. – P. 51–66.
167. Santamaría-Pérez I. La información gramatical en los diccionarios monolingües de aprendizaje: reflexiones a partir del verbo / Isabel Santamaría Pérez // ELUA. Estudios de Lingüística. Anexo 2. – Alicante : Universidad de Alicante, 2004. – P. 559–580.
168. Seco M. El nacimiento de la lexicografía española no académica» *Estudios de lexicografía española*, Madrid, Paraninfo, 1987. – P. 129–151.
169. Seco M. Gramática esencial del español / Manuel Seco. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999. – 2ª ed. – 420 p.
170. Seco R. Manual de gramática española / Rafael Seco. – Buenos Aires: Aguilar, 1989. – 11ª ed. – 322 p.
171. Shirokov V. A. System Semantics of Explanatory Dictionaries: Стаття // Etudes Cognitives/Studia Kognitywne. – 2012. – № 12. – C. 95–106.
172. Shyrokov V. Grammar as phenomenological problem / Volodymyr Shyrokov, Ihor Shevchenko // Cognitives Studies. – Warsaw : SOW Publishing House, 2015.
173. Soler C. Diccionario ideológico de J. Casares / Concha Soler // Métodos de Información. – Valencia : Mañez S. L. 1999. – V. 6. – No 29– 30. – P. 28–30.
174. Stork Y. La situación lexicográfica del español hispanoamericano. Consideraciones desde la perspectiva de la ecolingüística / Yvonne Stork // Actas del II Congreso Internacional de Lexicografía Hispánica. El diccionario como puente entre las lenguas y culturas del mundo. – Alicante, Universidad de Alicante, 2008. – P. 594–600.
175. Tadea Díaz Hormigo M. El tratamiento de los elementos de formación de palabras denominados *prefijos* en diccionarios generales / María Tadea Díaz Hormigo // Revista de Lexicografía. – 2010. – No XVI. – P. 21–37.
176. Torrego Gómez L. Algunas observaciones sobre el género gramatical en el diccionario de la RAE de 1992 / Leonardo Gómez Torrego // Español Actual. – 1996. – No 65. – P. 69–70.
177. Trujillo R. La semántica / R. Trujillo // Introducción a la lingüística. – Madrid: Alhambra, 1983. – P. 185–215.
178. Zorraquino Martín Antonia M.^a El tratamiento lexicográfico de los marcadores del discurso y la enseñanza de E/LE / María Antonia Martín Zorraquino // XV Congreso Internacional de la ASELE : Actas. – Sevilla, 2004. – P. 53– 67.

ДОДАТКИ

Додаток А. Відношення σ між β -елементами Л-системи *DLE 23*

β	Зміст β	σ	Параметри $\sigma[\beta]$
$\beta_1(x_i)$	Реєстр та реєстровий ряд	σ_0	Мовна одиниця
		σ_2	Тип мовної одиниці (слово, префікс, суфікс)
		σ_2	Характер походження (питоме, запозичене)
			Омонімічність
			Номер омоніма
		σ_3	Наявність словозмінної парадигми (для дієслів)
$\beta_2(x_i)$		σ_0	Наявність реєстрового ряду для мовної одиниці
$\beta_3(x_i)$	Дублети	σ_0	Наявність дублетів
		σ_2	Дублет із характеристиками
			Дублет без характеристик
$\beta_4(x_i)$	Етимони	σ_0	Наявність / відсутність етимона
		σ_2	Мова походження
			Значення етимону
$\beta_5(x_i)$	Словозміна та орфоепія	σ_0	Наявність / відсутність словозміни
$\beta_6(x_i)$		σ_0	Наявність / відсутність орфоєпії
$\beta_7(x_i)$	Граматичне значення	σ_2	Частина мови
			Граматична категорія
		σ_2	Варіація граматичного значення
	Прагматика	σ_0	Наявність / відсутність прагматичних характеристик
		σ_2	Тип прагматичної характеристики
	Лексичні значення	σ_0	Наявність / відсутність дефініції
		σ_1	Прив'язка до граматичного значення
			Прив'язка до прагматики
		σ_2	Тип дефініції
		σ_0	Набір слів, що може містити дефініція
		σ_2	Повний / неповний збіг
		σ_3	Формула тлумачення (для похідних слів)
		σ_2	Тип мовної одиниці (моносемічна, полісемічна)
			Кількість значень (вводить користувач)
$\beta_1(x_i)$	Словосполучення та фразеологізми	σ_3	Наявність / відсутність словосполучень
		σ_3	Наявність / відсутність фразеологізмів

Додаток Б. Граматичні стани омоніма *ser*

Формальна модель граматичних станів словоформи *ser* має такий вигляд (при $k = 1$ стани *ser* відповідають дієслову, а при $k = 1$ – іменнику):

$$Fg(ser)^{[k]} = \sum_k f_i^{[k]} g_i^{[k]}(ser), \text{ де } k = 1, 2.$$

Нижче у таблиці наведено парадигму, члени якої відповідають певному граматичному стану:

Таблиця ...Значення компонентів $f_i^{[k]}$ та $g_i^{[k]}$

k	i	$f_i^{[k]}$	$g_i^{[k]}$
1	1	v., presente, indicativo, 1a persona singular	soy
1	2	v., presente, indicativo, 2a persona singular	eres
1	3	v., presente, indicativo, 3a persona singular	es
1	4	v., presente, indicativo, 1a persona plural	somos
1	5	v., presente, indicativo, 2a persona plural	sois
1	6	v., presente, indicativo, 3a persona plural	son
1	7	v., preterito perfecto simple, indicativo, 1a persona singular	fui
1	8	v., preterito perfecto simple, indicativo, 2a persona singular	fuiste
1	9	v., preterito perfecto simple, indicativo, 3a persona singular	fue
1	10	v., preterito perfecto simple, indicativo, 1a persona plural	fuimos
1	11	v., preterito perfecto simple, indicativo, 2a persona plural	fuisteis
1	12	v., preterito perfecto simple, indicativo, 3a persona plural	fueron
1	13	v., preterito imperfecto, indicativo, 1a persona singular	era
1	14	v., preterito imperfecto, indicativo, 2a persona singular	eras
1	15	v., preterito imperfecto, indicativo, 3a persona singular	era
1	16	v., preterito imperfecto, indicativo, 1a persona plural	éramos
1	17	v., preterito imperfecto, indicativo, 2a persona plural	erais
1	18	v., preterito imperfecto, indicativo, 3a persona plural	eran
1	19	v., futuro simple, 1a persona singular	seré
1	20	v., futuro simple, 2a persona singular	serás
1	21	v., futuro simple, 3a persona singular	será
1	22	v., futuro simple, 1a persona plural	seremos
1	23	v., futuro simple, 2a persona plural	seréis
1	24	v., futuro simple, 3a persona plural	serán
1	25	v., condicional simple, 1a persona singular	sería
1	26	v., condicional simple, 2a persona singular	serías
1	27	v., condicional simple, 3a persona singular	sería
1	28	v., condicional simple, 1a persona plural	seríamos
1	29	v., condicional simple, 2a persona plural	seríais
1	30	v., condicional simple, 3a persona plural	serían
1	31	v., presente de subjuntivo, 1a persona singular	sea
1	32	v., presente de subjuntivo, 2a persona singular	seas
1	33	v., presente de subjuntivo, 3a persona singular	sea
1	34	v., presente de subjuntivo, 1a persona plural	seamos
1	35	v., presente de subjuntivo, 2a persona plural	seáis
1	36	v., presente de subjuntivo, 3a persona plural	sean
1	37	v., preterito perfecto de subjuntivo, 1a persona singular	fuera / fuese
1	38	v., preterito perfecto de subjuntivo, 2a persona singular	fueras / fueses
1	39	v., preterito perfecto de subjuntivo, 3a persona singular	fuera / fuese
1	40	v., preterito perfecto de subjuntivo, 1a persona plural	fuéramos / fuésemos
1	41	v., preterito perfecto de subjuntivo, 2a persona plural	fuerais / fueseis
1	42	v., preterito perfecto de subjuntivo, 3a persona plural	fueran / fuesen
1	43	v., futuro de subjuntivo, 1a persona singular	fuere
1	44	v., futuro de subjuntivo, 2a persona singular	fueres

1	45	v., futuro de subjuntivo, 3a persona singular	fuere
1	46	v., futuro de subjuntivo, 1a persona plural	fuéremos
1	47	v., futuro de subjuntivo, 2a persona plural	fuereis
1	48	v., futuro de subjuntivo, 3a persona plural	fueren
1	49	v., imperativo, 2a persona singular	sé / sé
1	50	v., imperativo, 3ª persona singular	sea
1	51	v., imperativo, 2a persona plural	sed
1	52	v., imperativo, 3a persona plural	sean
1	53	v., infinitivo	ser
1	54	v., gerundio	siendo
1	55	v., participio	sido
2	56	m., sing.	ser
2	57	m., pl.	seres

Додаток В. Парадигми дієслова *acostar*

Для того, щоб наочно показати реалізацію граматичного та лексичного компонента семантичних станів, наведемо словникову статтю з *DLE 23*:

acostar (De *costa*² ♦ Conjug. actual c. *contar*, salvo en acep. 6, que es reg.). tr. **1.** Echar o tender a alguien para que duerma o descansa, especialmente en lacama. U. t. c. prnl. || **2.** *Mar.* Arrimar el costado de una embarcación a alguna parte. U. m. c. prnl. || **3.** tr. desus. **arrimar** (|| acercar). Era u. t. c. prnl. O intr. **4.** Dicho principalmente de un edificio: **ladearse** (|| inclinarse hacia un lado). U. t. c. prnl. || **5.** Dicho de una balanza: Pararse en posición en que el fiel no coincida con el punto o señal de equilibrio. || **6.** Llegar a la costa. || **7.** Dicho de una persona: Mantener relación sexual con otra. *No quiere acostarse CON nadie.* O prnl. **8.** p. us. Adherirse, inclinarse. U. t. c. intr.

Як видно, дієслово *acostar* має подвійну парадигму, про що свідчить відповідний запис у дужках «Conjug. actual c. *contar*, salvo en acep. 6, que es reg.». Цей запис означає, що заголовкове слово дієвідмінюється так само, як *contar* (тобто з додаванням дифтонга *-ue-* до кореня *acost-* у формах 1-ої, 2-ої, 3-ої особи однини і множини теперішнього часу дійсного та умовного способу, а також у формах 2-ої і 3-ої особи однини та 3-ої особи множини наказового способу) в усіх значеннях, крім шостого. У ньому дієслово має стандартну парадигму, тобто без утворення дифтонга в корені дієслова. Отже, ґрунтуючись на теорії Л-систем граматичного типу, ми будемо розглядати аналізовану лексему як два окремих слова (омоніми): *acostar*¹ та *acostar*². Формальна модель семантичних станів словоформи *acostar* має такий вигляд (при $k = 1$ стани відповідають *acostar* для $l_j(acostar)$, де $j = 1...5, 7, 8$; при $k = 2$ для $l_j(acostar)$, де $j = 6$):

$$S(acostar)^{[k]} = \sum_{k,i,j} f_i^{[k]} g_i^{[k]}(acostar) l_j^{[k]}(acostar), \text{ де } k = 1, 2$$

Змістове наповнення компонентів семантичного стану для різних значень k та j подано нижче у таблиці:

i	$f_i^{[k]}$	$k = 1$	$k = 2$
		$g_i^{[k]}$	$g_i^{[k]}$
1	v., presente, indicativo, 1a persona singular	acuesto	acosto
2	v., presente, indicativo, 2a persona singular	acuestas	acostas
3	v., presente, indicativo, 3a persona singular	acuesta	acosta
4	v., presente, indicativo, 1a persona plural	acostamos	acostamos
5	v., presente, indicativo, 2a persona plural	acostáis	acostáis
6	v., presente, indicativo, 3a persona plural	acuestan	acostan
7	v., preterito perfecto simple, indicativo, 1a persona singular	acosté	acosté
8	v., preterito perfecto simple, indicativo, 2a persona singular	acostaste	acostaste
9	v., preterito perfecto simple, indicativo, 3a persona singular	acostó	acostó
10	v., preterito perfecto simple, indicativo, 1a persona plural	acostamos	acostamos
11	v., preterito perfecto simple, indicativo, 2a persona plural	acostastéis	acostastéis
12	v., preterito perfecto simple, indicativo, 3a persona plural	acostaron	acostaron
13	v., preterito imperfecto, indicativo, 1a persona singular	acostaba	acostaba
14	v., preterito imperfecto, indicativo, 2a persona singular	acostabas	acostabas
15	v., preterito imperfecto, indicativo, 3a persona singular	acostaba	acostaba
16	v., preterito imperfecto, indicativo, 1a persona plural	acostábamos	acostábamos
17	v., preterito imperfecto, indicativo, 2a persona plural	acostábais	acostábais
18	v., preterito imperfecto, indicativo, 3a persona plural	acostaban	acostaban
19	v., futuro simple, 1a persona singular	acostaré	acostaré
20	v., futuro simple, 2a persona singular	acostás	acostás
21	v., futuro simple, 3a persona singular	acostára	acostára
22	v., futuro simple, 1a persona plural	acostaremos	acostaremos
23	v., futuro simple, 2a persona plural	acostaréis	acostaréis
24	v., futuro simple, 3a persona plural	acostarán	acostarán
25	v., condicional simple, 1a persona singular	acostaría	acostaría
26	v., condicional simple, 2a persona singular	acostarías	acostarías
27	v., condicional simple, 3a persona singular	acostaría	acostaría
28	v., condicional simple, 1a persona plural	acostaríamos	acostaríamos
29	v., condicional simple, 2a persona plural	acostaríais	acostaríais
30	v., condicional simple, 3a persona plural	acostarían	acostarían
31	v., presente de subjuntivo, 1a persona singular	acueste	acoste
32	v., presente de subjuntivo, 2a persona singular	acuestes	acostes
33	v., presente de subjuntivo, 3a persona singular	acueste	acoste
34	v., presente de subjuntivo, 1a persona plural	acostemos	acostemos
35	v., presente de subjuntivo, 2a persona plural	acostéis	acostéis
36	v., presente de subjuntivo, 3a persona plural	acuesten	acosten
37	v., preterito perfecto de subjuntivo, 1a persona singular	acostara	acostara
38	v., preterito perfecto de subjuntivo, 2a persona singular	acostaras	acostaras
39	v., preterito perfecto de subjuntivo, 3a persona singular	acostara	acostara
40	v., preterito perfecto de subjuntivo, 1a persona plural	acostáramos	acostáramos
41	v., preterito perfecto de subjuntivo, 2a persona plural	acostaramos	acostaramos
42	v., preterito perfecto de subjuntivo, 3a persona plural	acostarais	acostarais
43	v., futuro de subjuntivo, 1a persona singular	acostaran	acostaran
44	v., futuro de subjuntivo, 2a persona singular	acostare	acostare
45	v., futuro de subjuntivo, 3a persona singular	acostaren	acostaren
46	v., futuro de subjuntivo, 1a persona plural	acostaremos	acostaremos
47	v., futuro de subjuntivo, 2a persona plural	acostareis	acostareis

48	v., futuro de subjuntivo, 3a persona plural	acostaren	acostaren
49	v., imperativo, 2a persona singular	acuesta	acosta
50	v., imperativo, 3ª persona singular	acueste	acoste
51	v., imperativo, 2a persona plural	acostad	acostad
52	v., imperativo, 3a persona plural	acuesten	acosten
53	v., infinitivo	acostar	acostar
54	v., gerundio	acostando	acostando
55	v., participio	acostado	acostado

Додаток Г. Словникові ремарки в граматичному словнику

Ремарка	Позначає (іспанською)	Позначає (українською)
f.	nombre femenino	іменник жіночого роду
m.	nombre masculino	іменник чоловічого роду
adj.	adjetivo	прикметник
m. y f.	nombre masculino y femenino	іменник спільного роду (чоловічого та жіночого)
m. o f.	nombre masculino o femenino	іменник невизначеного роду (чоловічого або жіночого)
adj. / m. y f.	adjetivo / nombre masculino y femenino	прикметник/іменник спільного роду
adj. / f.	adjetivo / nombre femenino	прикметник/іменник жіночого роду
adj. / num. f.	adjetivo /	числівник-прикметник
adj. / pron. indef. f.	adjetivo / pronombre indefinido femenino	прикметник-присвійний займенник жіночого роду
adj. / pron. poses. f.	adjetivo / pronombre posesivo femenino	прикметник-присвійний займенник жіночого роду
adj. / m.	adjetivo / nombre masculino	прикметник/іменник чоловічого роду
adj. / num. m.	adjetivo /	прикметник-числівник
adj. / pron. indef. m.	adjetivo / pronombre indefinido masculino	прикметник-неозначений займенник
adj. / pron. poses. m.	adjetivo / pronombre posesivo masculino	прикметник-присвійний займенник
pron. relat.	pronombre relativo	відносний займенник
pron. interrog.	pronombre interrogativo	питальний займенник
adj. / pron. dem. m.	adjetivo / pronombre demostrativo masculino	прикметник-вказівний займенник
pron. dem. f.	pronombre demostrativo femenino	вказівний займенник жіночого роду
art. indeter. m. (un)	artículo indefinido (indeterminado)	невизначений артикль (un)
art. deter. m. (el)	artículo determinado masculino	визначений артикль чоловічого роду (el)
art. deter. f. (la)	artículo determinado femenino	визначений артикль жіночого роду (la)
pron. dem. m.	pronombre demostrativo masculino	вказівний займенник чоловічого роду
pron. pers. 1a pers. Sg.	pronombre personal, 1a pers. m. y f. singular	особовий займенник, 1-ша особа, спільний рід, одиниця
pron. pers. 1a pers. m. pl.	pronombre personal, 1a pers. m. plural	особовий займенник, 1-ша особа, чоловічий рід, множина
pron. pers. 1a pers. f. pl.	pronombre personal, 1a pers. f. plural	особовий займенник, 1-ша особа, жіночий рід, множина
pron. pers. 2a pers. sg.	pronombre personal, 2a pers. m. y f. singular	особовий займенник, 2-га особа, спільний рід, одиниця

pron. pers. 2a pers. m. sg.	pronombre personal, 2a pers. m. singular	особовий займенник, 2-га особа, чоловічий рід, однина
pron. pers. 2a pers. f. sg.	pronombre personal, 2a pers. f. singular	особовий займенник, 2-га особа, жіночий рід, однина
pron. pers. 2a pers. f. pl.	pronombre personal, 2a pers. f. Plural	особовий займенник, 2-га особа, жіночий рід, множина
pron. pers. 2a pers. m. pl.	pronombre personal, 2a pers. m. Plural	особовий займенник, 2-га особа, чоловічий рід, множина
pron. pers. 3a pers. m. sg.	pronombre personal, 3a pers. m. singular	особовий займенник, 3-тя особа, чоловічий рід, однина
pron. pers. 3a pers. f. sg.	pronombre personal, 3a pers.f. singular	особовий займенник, 3-тя особа, жіночий рід, однина
pron. pers. 3a pers. N. sg.	pronombre personal, 3a pers.n. singular	особовий займенник, 3-тя особа, середній рід, однина
pron. pers. 3a pers. m. pl.	pronombre personal, 3a pers.m. plural	особовий займенник, 3-тя особа, чоловічий рід, множина
pron. pers. 3a pers. f. pl.	pronombre personal, 3a pers. f. plural	особовий займенник, 3-тя особа, жіночий рід, множина
pron. Refl. 1 pers. sg.	pronombre reflexivo, 1a pers. singular	зворотний займенник, 1-ша особа, однина
pron. refl. 1a pers. m. pl.	pronombre reflexivo, 1a pers. m. plural	зворотний займенник, 1-ша особа, чоловічий рід, множина
pron. refl. 1a pers. f. pl.	pronombre reflexivo 1a pers. f. plural	зворотний займенник, 1-ша особа, жіночий рід, множина
pron. refl. 2a pers. sg.	pronombre reflexivo, 2a pers. Singular	зворотний займенник, 2-га особа, однина
pron. refl. 2a pers. m. pl.	pronombre reflexivo, 2a pers.m.plural	зворотний займенник, 2-га особа, чоловічий рід, множина
pron. refl. 2a pers.f. pl.	pronombre reflexivo, 2a pers. f. plural	зворотний займенник, 2-га особа, жіночий рід, множина
pron. refl. 3a pers. m. sg.	pronombre reflexivo, 3a pers.m.singular	зворотний займенник, 3-тя особа, чоловічий рід, однина
pron. refl. 3a pers. f.sg.	pronombre reflexivo, 3a pers. f. singular	зворотний займенник, 3-тя особа, жіночий рід, однина
pron. refl. 3a pers. m. pl.	pronombre reflexivo, 3a pers. m. plural	зворотний займенник, 3-тя особа, чоловічий рід, множина
pron. refl. 3a pers. f. pl.	pronombre reflexivo, 3a pers.f. singular	зворотний займенник, 3-тя особа, жіночий рід, множина

**Додаток Д. Розподіл лексикографічних параметрів
у зонах словникової статті**

Д 1. Номінативний парадигматичний тип

Зона реєстрового слова	Параметр подання грам. форми загол. слова	$f_0 = \{\omega_i^1, \omega_1^2\}$	
	Граматична форма загол. слова	$g_0^{[k]}$	
	Семантична характеристика	$l = \{def\}$	
Зона словозмінної парадигми	Параметр «однина» та словоформа	$f_1 = \{\omega_1^2\}$	$g_1 = c * w(\{\omega_1^2\})$
	Параметр «множина» та словоформа	$f_2 = \{\omega_2^2\}$	$g_2 = c * w(\{\omega_2^2\})$
Зона додаткової інформації	Коментар	$l = \{comment\}$	

Значення параметрів

Параметр	Діапазон значень
ω_i^1	m., f., m. y f., m. o f.
ω_1^2	singular
ω_2^2	plural

Д 2. Дієслівний парадигматичний тип

Зона реєстр. слова	Параметр подання грам. форми загол. слова	$f_0 = \Omega^7$	
	Граматична форма загол. слова	$g_0^{[k]}$	
	Семантична характеристика	$l = \{def\}$	
Зона словозмі нної парадиг ми	Параметри часу і способу	$f_p = \{\omega_k^3, \omega_l^5\}$	
	Параметри особи і числа	$f_p = \{\omega_i^4, \omega_j^2\}$	$g_p = c * w(\{\omega_p^2\})$
	Параметри безособових форм дієслова та самі граматичні форми	$f_{53} = \Omega^7$	$g_{53} = c * w(\{\omega_p^2\})$
		$f_{54} = \Omega^8$	$g_{54} = c * w(\{\omega_p^2\})$
		$f_{55} = \Omega^9$	$g_{55} = c * w(\{\omega_p^2\})$
Зона дод. інф.	Коментар	$l = \{comment\}$	

Значення параметрів

Параметр	Діапазон значень
ω_k^3	\emptyset , presente, preterito perfecto simple, preterito imperfecto, futuro simple
ω_l^5	indicativo, condicional, subjuntivo, imperativo
ω_i^4	1a pers., 2a pers., 2a pers.-voseo, 3a pers.
ω_j^2	singular, plural
Ω^7	infinitivo
Ω^8	gerundio
Ω^9	participio

Д 3. Займенниковий парадигматичний тип

Зона реєстрового слова	Параметр подання грам. форми загол. слова	$f_0 = \{\omega_i^4, \omega_j^1, \omega_k^2, \omega_l^6\}$	
	Граматична форма загол. слова	$g_0^{[k]}$	
	Семантична характеристика	$l = \{def\}$	
Зона словозмінної парадигми	Параметри особи, часу, роду й відмінка та відповідна словоформа	$f_p = \{\omega_i^4, \omega_j^1, \omega_k^2, \omega_l^6\}$	$g_1 = c * w(f_p)$
Зона додаткової інформації	Коментар	$l = \{comment\}$	

Значення параметрів

Параметр	Діапазон значень
ω_i^4	1a pers., 2a pers., 2a pers.-voseo, 3a pers.
ω_j^1	m., f., m. y f.
ω_k^2	singular, plural
ω_l^6	nominativo, dativo, acusativo, preposicional

Д 4. Детермінантний парадигматичний тип

Зона реєстрового слова	Параметр подання грам. форми загол. слова	$f_0 = \{\omega_i^1, \omega_1^2\}$	
	Граматична форма загол. слова	$g_0^{[k]}$	
	Семантична характеристика	$l = \{def\}$	
Зона словозмінної парадигми	Параметр «однина» та словоформа	$f_1 = \{\omega_1^2\}$	$g_1 = c * w(\{\omega_1^2\})$
	Параметр «множина» та словоформа	$3f_2 = \{\omega_2^2\}$	$g_2 = c * w(\{\omega_2^2\})$
Зона додаткової інформації	Коментар	$l = \{comment\}$	

Значення параметрів

Параметр	Діапазон значень
ω_i^1	m., f.
ω_1^2	singular
ω_2^2	plural

Монография посвящена разработке научно-теоретической базы для интегрального описания системы испанского языка, ориентированного на использование в информационно-лингвистических приложениях таких как электронные словари, системы обработки естественных языковых текстов и т. п. Интегральное описание испанского языка осуществляется на основе феноменологического подхода с применением теории лексикографических систем и теории семантических состояний. В монографии реализовано два подхода. Первый предполагает объединение лексикографических систем, представляющих различные языковые феномены (грамматика и лексика), в пределах сложной лексикографической системы, которой является толковый словарь. Практическим материалом исследования является толковый словарь английского языка ("Diccionario de la lengua española". Edición del tricentenario). Согласно второму подходу осуществляется интеграция двух лексикографических систем – толкового и словоизменительная типов.

The present monography is devoted to the development of theoretical foundations of Spanish language system integral description which is proposed to be used for linguistic applications such as electronic dictionaries, natural language processing systems etc. Integral description of the Spanish language is based on phenomenology and elaborated applying lexicographic systems theory and semantic states theory. The work covers two approaches to integral description. The first one proposes the integration of separate lexicographical systems representing different language levels (grammar and vocabulary) into one complex lexicographical system referred to as explanatory dictionary. As a practical material of the research, the Spanish language dictionary ("Diccionario de la lengua española". Edición del tricentenario) has been used. The second one considers the integration of two lexicographical systems of different types – explanatory and inflection types.

Евгений Куприянов,

кандидат филологических наук, доцент кафедры интеллектуальных компьютерных систем Национального технического университета «Харьковский политехнический институт».

В 2005 году окончил Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина.

В 2011 г. Защитил кандидатскую диссертацию на тему «Украинская терминологическая подсистема *Гидротурбины* как объект компьютерного словаря» в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина.

С 2012 г. – ассистент кафедры интеллектуальных компьютерных систем Национального технического университета «Харьковский политехнический институт». С 2014 г. – докторант Украинского языково-информационного фонда НАН Украины. После окончания докторантуры в 2017 году работает доцентом кафедры интеллектуальных компьютерных систем Национального технического университета «Харьковский политехнический институт».

Автор ряда работ по компьютерной лексикографии и терминографии, а также исследований грамматических, семантических и функциональных особенностей общей и терминологической лексики английского и испанского языков.

Yevhen Kupriianov,

Ph. D. in Philology, Assistant Professor at the Intelligent Computer Systems Department, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”.

In 2005 graduated from V. N. Karazin Kharkiv National University.

In 2011 defended the thesis “Ukrainian term system *Hydroturbines* as an object of computer dictionary” at V. N. Karazin Kharkiv National University.

Since 2012 working as a lecturer at the Intelligent Computer Systems Department, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”.

Since 2014 doctoral candidate at the Ukrainian Lingua-Information Fund, NAS of Ukraine. Upon graduation from doctoral study in 2017 works Assistant Professor at the Intelligent Computer Systems Department.

The author of a number of works devoted to computer lexicography and terminography as well as the researches of grammatical, semantic and functional peculiarities of general-purpose and special-purpose vocabulary of the English and Spanish languages.

Наукове видання

Євген Валерійович КУПРІЯНОВ

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНА СИСТЕМА ІСПАНСЬКОЇ МОВИ
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ОПИСУ**

Видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФОНД
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

03039, м. Київ, Голосіївський проспект, буд. 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ДК №4652

Підписано до друку 24.05.2018. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Обл.-вид. арк. 15.31. Тираж 300

Друкарня

????????????????????????????????